

30РЯ

1895

08

З О Р Я

ІЛЮСТРОВАНЕ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН

ВИДАВАНЕ

НАУКОВИМ ТОВАРИСТВОМ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

під редакцією

Василя Лукича.

~~21017~~

Одвічальні за редакцію:

До дому не видається

Осип Маковей і Юстє Паньківський.

РІЧНИК ШІСНАЙЦЯТИЙ.

У ЛЬВОВІ, 1895.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

З М І С Т.

I. Повісті.

Сторона

- Олекс. Кониський*: Грішники 1, 21, 41, 61, 121, 141, 161, 181, 201, 221, 241, 261, 281 і 301.
Тарас Шевченко: Музика [в перекладі Миколи Міх-ського] 81, 101, 126 і 143.
Михайло Старицький: Облога Буни [Гл. VIII—XII] 327, 349 і 366.

II. Оповідання, новелі, поезії в прозі, нариси, казки, мрії і т. и.

а) оригінальні.

- Данило Моравиць*: Дві сестри 6 і 27
 Сорочка на дозі 132
Ольга Кобилянська: Impromptu
 Phantasie 47
 Мати Бежа 446
Іван Світла: Нелюба невістка . . . 66
 У пайках 441
Михайло Печуринський [Новицький]: Паламар 149
 Душа 285
 Вибори 429
Федор Рыманов: Злонадіяна 166 і 187
Ол. Гавриш: „Козака й чорт не зляка“ 206
М. Заволока: Особисте щастя 226 і 246
Андрій Чайківський: Вуйко . . . 263
М. Косюра: Олеся 306
Павло Граб: На далекий півночі 311
Осип Маковий: Весняні бурі 321, 341 і 361.
Євгенія Ярошенська: Золоте серце 381 і 401.
О. Я. Л.: На віщо? 389
Гр. Коваленко: Вівсяний хліб . . . 409
Мих. Коцюбинський: Пісня . . . 421
М. Школицько: Страшний пан . . . 461
Сергій Палець: Жид 471

б) переклади.

- Е. С-ів*: Андрійко [переклад М. Крамаренка] 449
Ів. Тургенів: Завитання [пер. Олени Пчілки] 468
 „Які були хороші, свіжі роки“ [пер. Марусі Козачки] . . . 468
 Німфи [пер. Лесі Українки] . . . 468
 Бенкет у Навісній Істоті [пер. Олесі Зірки] 469

III. Поезії.

Сторона

- Яків Щоголів*: Три дороги 5
 Колядка 26
 Вечір 69
 Війна 109
 На весні 149
 Травень 186
 Над потоком 225
 До чарівниці 326
 Похорони 446
Корнеліо Устиянович: Щастя цвіт 7
Василь Лизанський: До товариства молодечого віку 40
 Козачий кістяк 46
 В роковини смерті Т. Шевченка 89
Уляна Красасько: Фрагменти I—XIX. 26, 45, 132, 211, 311 і 334.
В. Чайченко: Ми дамо усім однакові права 64
 У театрі 66
 Болить душа твою? У кого плачуть очі. Чи сніг там? . . 66
 Вночі 208
 О, краще у тюрмі замкнутому сидіти 290
 На могилах 352
 Розмова 466
Мик. Вороний: Ні, не хочу я тих Коли-б я знав... [з Козлова] . 432
 Моцарт і Салері [з Пушкіна] . 469
Вас. Щурат: Христос воскрес! . . 126
 Хоч би слово на відхіднім. На світа край 135
В.: Український марш 129
 До земляків 166
 Тежрива 312
Павло Граб: З весняних пісень. [Зійшли сніги. Знову, ластівчачко-серце. Сумно заспівала. Журна пісенька. Годі-ж нудитись. Розцвітай ся ти, веснонько красна] 146
 Туга зі рідним краєм [пер. з Козлова] 273
 Зляк Альва [пер. з Байрона] . 287
 Втіха [з Бикова]. Хто пак вона [з Полонського] 372
 Я люблю тебе [з Апухтіна]. Видівай, поки можеш ще [з Боровиковського]. Ще живий наш гуртець [з Водовозова] . . . 373
Павло Граб: Нічого ждати [з Мартова] 416
 Невеликі літа [з Щербини.

Сторона

- Коли літ похмурих стужа [з М. Михайлова]. Як ні тяжко [з Жадовської]. Ми замага-лись [з Добролюбова]. Я тям-лю [з Давидова]. Зимою [з Ми-наєва] 415
Стен. Руданський: Засідатель. Піп з кропилом. Піп у ризах . . . 170
 Там її конець. Biskupstwo. Pasa na dzieci. Przywitanie 191
 Два труни 334
 Вечерниці 335
 Уявр 346
 Хрест на горі 347
 Мене забудь. Розмай 364
 Люба 383
 Золула 388
 Повіи, вітре, на Україну . . . 389
 Байки світові. а) в снівах . . . 406
 I. Початок світа 409 і 424
 II. Велетні 453
Корженко: Поворот тата [перекл. з Міцкевича] 183
А. Кольцов: Малоросійская піс-ня. Возвращеніе Запорожцевъ съ Кавказа. Посланіе къ дру-гу изъ Малоросіи 178
М. Школицько: Чорне море . . . 205
 Володим. Б. Антоновичу 284
 Після дощичку в суботу 411
 Осінь 449
М. Костомарів: Дитинка. Єврей-ська сьніванка [з Байрона] . . . 246
 Верба. В осени-літї 249
Гр. Коваленко: Пригода Діонісія Сиракузького 264
І. Ружий: Альбом 271
Олекс. Корсун: Нана 306
Павло Карпів: Сорочки 345
Волод. Часяк: Нехай буде, як бувало 369
Я. Жарко: Хмара 430
Теоф. Галін: Осіння згадка . . . 451
Богдан Лепкий: В світ за очі 475

IV. Твори драматичні.

- Фр. Шілер*: Вільгельм Тель [переклад В. Чайченка], драма в 5 діях 8, 28, 49, 70, 109, 130, 151, 171, 191, 208, 229, 249 і 271.
В. Самійленко: Драма без горілки жарт в 1 дії 290
Іван Карпенко-Карий: Чабан, драма в 5 діях 352, 369, 394, 412 і 430.

V. Статті з історії, літератури, етнографії і т. и.

- С. Г. Гетьмановане Бруховецького [переклад Василя Лукича] 10, 31, 51, 71, 153, 173, 185 і 211.
- Ор. *Левіцький*: Превелебний сват [переклад Василя Лукича] 415, 432, 451 і 474.
- Василь *Чайченко*: Було, є, буде 15, 36 і 56.
- Роман *Заклинський*: Чи можна Федьковича Косованом звати? 13, 34, 54 і 216.
- М. *Комар*: Українські вірші М. Кольцова 177
- Мих. *Григорійський*: Останні романи Г. Сікевича 275, 396, 314 і 337.
- Панько: До тих, що мають чим слухати 277
- А. *Кримський*: Нові поетичні твори Степ. Руданського 332
- Дан. *Морозов*: Не дайте на поругу 331
- Василь *Лукич*: П'ятдесятлітня літературна діяльність Як. Щоголева 16 і 36.
- Трийцятлітні роковини смерті Петра Гуляка-Артемовського... 419 і 438.
- — Огляд життя і діяльності Івана Верхратського 37
- Д. *Пісочинський*: Памяти Олександра Кістківського 215 і 235
- В. *В.*: В столітні роковини уродини П. Шафарика 232
- А. *С-ський*: Десятьлітні роковини смерті М. Костомарова 253
- Огляд літературно-наукової діяльності Володимира Б. Антоновича 295
- Мик. *Вороний*: З споминок М. Костомарова 313
- Роман *Дон*: Дещо про життя й літературно-наукову діяльність Ізмаїла Срезневського 359
- — Двадцятьп'ятьлітні роковини смерті Костя Ушинського 478
- Данило *Ленський*: Земля в людській вірі 12, 23 і 53.
- М. *Дикарев*: Різдвяні свята [переклад Василя Лукича] 75 і 114
- Гр. *Коваленко*: Чудодійна криниця 355 і 373.
- М. *Сумцов*: Коложійки [переклад Василя Лукича] 377, 398, 418, 437 і 455.
- А. *П.*: Про дніпрових лопманів [переклад Василя Лукича] 473
- М. *Шугурів*: Андріолі і Матейко, яко автори рисунків і образів з українського побуту 254
- Максим *Горголі*: Український театр в Києві [група М. Садовського] 197 і 217.
- [група М. Кропивницького] 318

VI. Матеріяли до студій над Т. Шевченком і дрібні статті:

- Г. *Честновський*: З споминок Т. Шевченка 88
- Споминок 98
- Ол. *Кониський*: Т. Шевченко підчас висшого розцвіту його кибети, до

арешту його [1895 1847] 89, 113, 135, 155, 174, 194, 212, 232, 251 і 274.

Про Харитину Довгополєнкіну 97

Д. *Пісочинський*: Шевченко і народ 93 і 115.

Дві анекдоти про Шевченка 59

Вас. *Щурат*: Шевченко в світлі критики Скабичевського 95

Павло *Греб*: Шевченко в Нижньому Новгороді 97

Іван *Копач*: Огляд поеми "Сон" 336, 357, 374, 396, 417 і 435.

Мик. *Вороний*: Шевченкові роковини в Катеринодарі 158

VII. Житєписи й матеріяли житєписні.

- — Омелян Партицький 78
- С-ка. *Григорій* [Юрій] *Кониський* 78
- — Стефтей Пігуляк 119
- М. *Г.* Дмитро Багалій 138
- Павло *Греб*: Іван Петр. Новицький 158
- Споминок про дра В. Александрова 258
- Василь *Лукич*: Грудка на сьвіжому гилу Вас. Ільницького 159
- — Корнїло Сухевич 159
- Мик. *Вороний*: Настя Переверзева 179
- — Данило Таничківч 279
- — Стефан Дубравський 399
- Василь *Ріленко*: Михайло Петрушевич 459
- Др Сильвестер Сембратович 462

VIII. Листи.

- Два листи Шевченка до Кухаренка 88
- Лист Федьковича до Гн. Рожанського 316
- Лист Федьковича до Ом. Партицького 317
- Два листи Ів. Левіцького до Ром. Заклинського 317 і 318.

IX. Оповідки і критичні замітки.

- Василь *Лукич*: "Етимологія і фонетика в южнорускій літературі" 17
- "Народно-руський катехізм". Справозданє Дирекції п. к. акад. гімназій 58 і 358.
- "Справозданє з діяльності виділу і секції Наук. тов. ім Шевченка" 59
- "Кобзарь Т. Шевченка" 99
- "Замітки до поеми: Чернець" 100
- "Піснї та думи" 320
- "Про вільну землю" 339
- Д. *Пісочинський*: "Дидь Евмен" 58
- Т. Г. Шевченко "Кобзарь" 99
- "Живі струни" 456
- "Добра душа" 457
- К-ий: "Десять заповідей Божих" 59
- Мостович: "Един царь" 117
- А. К-ко: "Батько та дочка". "Підпаль Панько". "Робинзон" 18
- Ост. *Макаручич*: "Іфігенія в Таврії" 157
- "Поезії Осипа Маковця" 237
- "Наша доля" 27
- Тр. "Музыкант" 15
- А. *К.* Ч-ни: "По ревнін" 158

Домонтар: "Т. Шевченко". "Батрачка". "Казки маюруєскі". "Шестеро". "Радивилівський" 158

"Зоологія на низшій класі шкіл середніх" 179

М. *Ш.* "Ілья Эф. Рєбін" 179

"Народная иллюстр. издания повестей Н. Гоголя" 339

"Album du Monde illustré" 379

Мусей *Ш.* ко: "Харыта". "Ялыка". "Маненький гришник". "Пятизлотник" 199

Щира любовь. "Якъ мене Маты Божа". "Черствый пирожок" 257

"Добра душа". "Царивна Русалка". "Батькив" грих" 378

Теофан *Галін*: "Поезії Ос. Маковця" 257

С-ий: "Дещо про землю" 298

Б. ко: "Этнографические материялы" 358

Мик. *Вороний*: "Вышивки Восточной Галичины" 456

"З півночі" 457

X. Нові твори драматичні.

- Мик. *Вороний*: Нові твори драматичні 7, 116 і 137.
- "Бішений коваль" Захаренка 77
- "Сваха" Захаренка 116
- "Личар темної ночи" Захаренка 117
- "Не в грошах сила, а в правді" А. Шуляцького 117
- "Шіста або загублена доля" О. Л. Суходольського 137
- "Паливода 18. століття" 138

XI. Записки, вістки і замітки.

- Павло *Греб*: Твори Квітки Основненка 158
- Д. *Пісочинський*: Нове драм. товариство М. Кропивницького 179
- Надзвичайне свята в Кулявському 199
- Вистава картини маляра Луида 219
- Забави по домах духовенства 259
- Про церковно-парохіальні школи 299
- Українська малярська академія 45
- Взорець любови вітчини 458
- Могила проф. Боднєвського 458
- М. *Ш.* ко: Пісня лірника про сонького 258
- Вас. *Лукич*: Памятник на могилі Ів. Котляревського 299
- Будова музею в Києві 299
- Музей в Прилуках 300
- К. *Рід.*: Альбом писанок 359
- Федор: Шуканє за скарбами в Одесі 359
- Панас *Д.*: Збірник обрядових пісень 359

XII. Сьвітла й тіні [Фейлстон]

- Осип *Маковей*: І. Лихо, яке страждало "Зорю". Новий курс в Росії — для нас старий. Новий рік, погратько надії на думку! Реклава потрібна. Новорічні бажання.
- П. Про національну свідомість Русинів і народні строї 38

III. В році 1695 і 1895. Стипендія ім Т. Шевченка. Організація спілок. Наш песимізм	79
IV. В роковини Тарасової смерті	92
<i>Василь Шурат</i> : V. Смерть Ворта і Сахер-Масоха. Стипендія ім Т. Шевченка. Весняні повені. Еміграція селян і руські „Соколи“. Виборчі комітети. Страхи на Ляхи, а для нас наука. Пророки тверезості. Нові газети. „Стріла“ чи „Іскра“? Інформації „Діла“ і „Галичанщина“. Князь Бісмарк і Русини	118

XIII. Хроніка.

<i>Василь Лукич</i> : Хроніка з поля літератури, штуки науки, театру, музики і т. п. 20, 40, 60, 80, 100, 120, 140, 160, 180, 200, 220, 240, 260, 280, 300, 320, 340, 360, 380, 400, 420, 440, 460 і	
--	--

XIV. Посмертні оповістки.

Іван Подушка	140
Фелікс Яронський	220
Михайло Драгоманів	240
Михайло Петрушевич	360
Іван Шостаківський	440

XV. Полеміка, заяви, конкурси.

Конкурс редакції „Зорі“	19
Конкурс на твори драматичні	139
Справоздане дра Франка з конкурсу „Зорі“	219
Відозва Хв. Вовка (квєстїонар)	220
<i>Мик. Вороний</i> : В справі преміованої драми „Мужичка“	239

XVI. Бібліографія.

<i>Василь Лукич</i> : а) книжки; б) періодичні видання і в) музикалія 20, 40, 60, 80, 100, 120, 140, 160, 180, 200, 220, 240, 260, 280, 300, 320, 340, 360, 380, 400, 420, 440, 460, і	
--	--

XVII. Пояснення до ілюстрацій.

<i>Роман Заремба</i> : Семірадського — Покуса сьв. Гроніма і Голярека — Поворот осліплених Болгарів	139
---	-----

XVIII. Переписка редакції, адміністрації і спростованя похибок.

Переписка редакції: 40, 60, 80, 10, 120, 140, 200, 220, 280, 320, 340, 420 і	
Від редакції	
Спростованє похибок: 140, 240, 360, і 420.	

Ілюстрації:

1. Яків Щоголів	1
2. Іван Верхратський	21
3. Омелян Партицький	41
4. Григорій (Юрій) Кониський	61
5. Тарас Шевченко	81
6. Шевченко і Честахівський	85
7. Бюст Т. Шевченка	93
8. Грофтей Пігуляк	101
9. Дмитро Багалій	121
10. Корнїло Сущкевич	141
11. Андрій Лизогуб	175
12. Іван Котляревський	181
13. Олександр Кистяківський	201
14. Микола Костомарів	241
15. Данило Таянчевич	261
16. Володимир Антонович	281
17. Осип Юрій Федькович	301
18. Ізмаїл Срезневський	341
19. Михайло Драгоманів	361
20. Стефан Дубравський	384
21. Петро Артемовський-Гулак	401
22. Др Сильвестер Сембратович	46
23. Подоляни. Чоловік та жінка з черновецького округу	108
24. Селяни з кіцманецького повіту	128
25. Селяни з околиць знад Дністра	161
26. Гуцули з Кимнолюнга з тримбітою	168
27. Селяни з Волцєва, повіту жидачівського	188
28. Родина Подоляни з Кіцмана	208
29. Селяни з Красова, повіту львівського	221
30. Козак Чорноморець в чині урядника	285
31. Подоляни з кіцманецького повіту	321
32. Гуцули з Вижиної	365
33. Подоляни з Сторожини	405
34. Селяни на Буковині	421
35. Площа сьв. Юра з митрополічною церквою і палатою у Львові	5
36. Розвалини церкви в Овручи	148

37. Церковця в Підлютії коло Перегниська	185
37. Надгробний пам'ятник Федьковича	204
39. Почаївська Лавра на Волині	225
40. Пам'ятник дра Омеляна Огопєського	308
41. Пам'ятник кресту Русі в Київі	348
42. Іконостас церкви сьв. Миколи в Бучачі	385
43. Церква в Ісидорівцях	404
44. Церква в Лисинцях	444
45. Клявза в Порогах	8
46. Придорожний хрест і дорожказ в Тишківцях	28
47. Гуцули на торзі в Косові	48
48. Обійстє газди в Тишківцях	68
49. На базарі в Старій Басані	205
50. На улиці в Дідушинцях	228
51. Весіле в Ченілях	245
52. Похорон в Березові	265
53. На торзі в Жидачеві	288
54. Грабанє сїна в Заболотцях	324
55. В середній хаті в Стецевій	325
56. В полі при полюю	328
57. Гончарі на торзі в Жидачеві	368
58. На улиці в Тишківцях	388
59. Загорода в Заболотцях	408
60. Приходство в Іванівцях	424
61. Млини в Березини королівських	425
62. Стаганє сїна до стога в Запрогізній	428
63. На торговині в Жидачеві	448
64. Дівчина з сорокою	345
65. Донжуан сільський	25
66. Не страшний суперник [Ревєца]	145
67. Сховалась [І. Котляревського]	165
68. Не приходить!	305
69. Гостинець з ярмарку [Іжакевича]	445
70. Князь Юрій у іконошєця [Качора Батовського]	65
71. Знамена козацькі	92
72. Вінета до слів Шевченка: „Все йде, все минає!..“	92
73. Поворот осліплених Болгарів [Голярека]	124
74. Перші мученики Христїанства	248
75. Боротьба глядїаторів	268
76. Чудотворна ікона Почаївської Матері Божої	45
77. Покуса сьв. Гроніма [Г. Семірадського]	104
78. Сьвята ніч [Г. Гавєїта]	464 і 465
79. На пасовєску жидачівськїм].	468

Грішники.

Роман-хроніка. — Написав О. Я. Кониський.

Частина перша.

Утвір Куток стоїть на самій межі Стенової України, саме на тому розі, де не широка, а глибока і прозора річка Перебенлівка вливає свою воду в Дніпер. Ріг той біля Дніпрового порога майже врівень з весняною водою, тільки по середині його випяла ся гонка да стрімка скеля, немов наумисне ким завітчана на шпилью одинокою, віковийською сосною розлогою. Чим далі від берега ріг той все висшає і ширшає; гоний через двох ріг піднімається ся круто і пишається ся розкішними виноградниками на трох широких терасах. За ними йде прехороший сад, облямований зі сходу і заходу липами, кленами та білими акаціями. Перед садом розгорнув ся зелений килим двір. З двору дивив ся через сад на Дніпро панський будинок, невеличкий та чепурний. Вкритий залізним зеленим дахом. З обох кінців будинку двері. Посередній між грома вікнами з обох боків висить широкий ганок, обгороджений дрібними, наче сітка, ґратками. З ганку невимовно чарівний вид на сад, на скелю, на красуню-сосну, на шкляний шлях дніпровий і на безкрайній степ задніпрянський, що звискає десь далеко в недосяжному обрії...

Осінній ранок року 189...

На хуторі тихо наче в усі. Листе на деревах наче залягло, не поворухнеть ся; якое журливо схиляло ся воно до низу: знати, що в почі мороз погладив його по голівці своєю дебелою, холодною долонею; так погладив, що на кленах та на каштанах аж сльози повиступали; повиступали вони жовтими краплинами... Листе зробило ся накрапаним, будім хто шафраном його побризкав. Скорботні сто-

ять клени і каштани; шкода їм літечка святото, школа тепла; міняти й колір; колір бадьорої надії і вбирати ся в білу одержу; зима прибере їх в шати срібні: вони й блискучі, та ба, непривабливі; бо нема в них життя... в них довгий лишень сон!...

На ганку сидить господар хутора Артем Пригара. З виду, казав би хто, що Пригарі не минуло ще й чотирох десятків літ: голова його вкрита густою чорноволосою шапкою; час не положив ще свого тавра ні на тім, ні на чолі Пригари; не посріблів ще йому нижє єдиної волосини ні на голові, ні на вусах. Твар його повна, оливкова, сьвіжа: довгі чорні вуси надають їй бадьорого, вояцького, трохи суворого виду. Глянеш на стрункий стан Пригари, на всю его постать на його рухи і не ймеш віри, що то наймирнєйша людина і що вона переходить вже 50-ий рік свого віку.

Підперши голову долонями, схиливши груди на ґратки, Пригара вставив на південь палкий погляд своїх чорних баньковатих очей. Трудна річ вгадати, на що саме він так пильно задивив ся? Чи на далекий темно-рудий, витоптаний отарами, степ; чи на свою улюбленицю-сосну на скелі? Певнийшостаннє; бо ні на степу, ні на обрії

Яків Щоголів.

не знати нічого такого, що приваблювало-б до себе очі того, хто, як Пригара, більш тридцяти років день скрізь день бачить той самий степ, той самий осінній обрій. А самітність сосни нагадує Артемови його власну самітність, на яку він не сподівався ще вчора, лягаючи

Ліг Артем спати щасливим, веселим супругом, а встав!... Він власним очам не ням віри тому, що бачив, що ніби з неба впало зненацька, що сталося фактом і чому він ні за що в світі не понав би віри, коли-б хто вчора, коли він вже лежав на ліжку, став би його впевняти, що станеться з ним коли небудь те, що сталося сьогодні! Учора жінка його, йдучи спати, говорячи йому на добра-ніч, пестила і миловала його так ніжно; цілувала так привабливо; приязно так прохала їхати сьогодні дубом по Дніпру на острів, де стояла їх пасіка. Він заснув щасливим, веселим, спокійним, а встав... встав удивцем!...

Жінка його жива; вона не вмерла, а про те він овдовів: овдовів тим чином, яким за нашого часу вдовів сила людей; жінка його вночі, коли він спав, ні про що лихе не гадаючи, покинула його, відбігла з земським статистиком Дмитром Гайченком, парубком 26 літ!... А вона молодиця 35 літ; вона прожила з Артемом 18 літ не відаючи, що то за сварка між чоловіком і жінкою... вона пів року назад видала за муж свою доню одиначку... З якої-ж речі вона відбігла? Що спричинилося до її вчинку?...

От коло сього то питання Пригара, сидячи на ганку, і морочив свою голову.

Пригара, що сили було напручував свою пам'ять, сидючи згадати з минулого свого життя родинного усі дрібнички, на які-б можна було здати ся, яко на причину, що сплудила такий чудний, зроду-віку несподіваний ним життєвий вчинок. Даремне турбовав він споминки; нічого хоч трохи відповідного вчинку, не можна було пригадати. І коли-б хто став неволити, примушувати Пригару, щоб він розповів те, що силковав ся тепер пригадати, він нічого-б не розповів; бо й нічого було розповідати! Родинне життя його йшло тихо, спокійно, в любові; в життю тому, за увесь час, не то, сказати, яких драм, а жадної сварки не трапляло ся; не було ніже єдиної хоч би дрібненької пригоди такої, щоб охмарила життя супружее... Навпаки: усе у них йшло досі гаразд; спільна згода ніколи ні в чому не покидала їх до сєї тяжкої, клятої ночі!... Під кінець першого року супружого життя Пригар небо благословило їх донею; більш дітей у Пригарихи не було. Свою Іночку Пригари зростили як квіточку; вигодували як горличку; учити ся в гімназію не давали. Сам батько з ненею учили її; тільки для німецької і французької мови держали учительок Француженку і Німкюню. І кожний, кому доводило ся знати Іночку, очевидячки тямив, що жадна з наших дівочих гімназій не спромогла ся-б дати їй ліпшої, систематичної освіти і розвитку. Ростучи дома Іночка не зазнала того шкодливого впливу на здоров'я, того одностороннього впливу на розвиток, яких неминує зазнає дівчата по всіх наших гімназіях. Пригара, яко лікар, тямив величезну вагу фізичного здоров'я людей, велику потребу зберегти і зміцнити здоров'я дітей. „Здоров'я дітей — краса і їх і батьків їх, — говорив він: — в здоровому тілі здоровий й дух“. Не менш того тямив Пригара, що наші великі міста, як от Харків, Київ, Одеса, хоч і становлять осередки освіти і культури, але разом з тим вони стоять і ключами усяких фізичних і моральних міязмів: злидні маси великих міст сприяють розплоджуванню антигігієнічних обставин; а останні руйнують здоров'я людности. Брак обставин вільного соціально-морального життя громадського зрощує по великих містах егоїзм, заздрість, підступство і облесливість між людьми. Оберегти шкільну дівчату, щоб на неї не впливала отся трута міська, на думку Пригари, — річ неможлива при сучасних умовах життя. Тим то він не віддавав своєї доні до гімназії. На його думку кожен, хто має спромогу, нехай не квапить ся до великих міст по освіту задля дітей, а нехай доложити рук вигодувати дітей на селі, на хуторі!...

Перебравши усі споминки свого життя родинного і не знаходячи там жадного приводу задля жіничної утеки, Пригара, ніби зо зла, стукнув ногою об долівку і голосно промовив:

— Так вже судило ся мені, щоб вік звиковав ні в чому не зазнавши повної владі! До чого тільки не брав ся — скрізь однаково: спершу діло йде дуже добре; бачиш і радієш; сподіваєш ся, що от-от доведеш до краю і раювати меш з добутків; аж тут саме тебе наче хто довбнею по голові: усі

твої надії з вітром полетять, наче їх і не було ніколи... Тільки на дні серця твого зістануть ся гіркі, прегіркі споминки!... Одно слово: невдача, невдача і невдача! Наче заворожено: скрізь по цілому життю, в усьому те саме: добрий початок — лихий кінець!...

Пригару знов всіма сторонами обгорнули споминки пережитого віку...

— Ну, от скінчив я університет, — пригадував собі Пригара; — скінчив добре, лікарем; за рік був доктором медицини... і що-ж з того? Гадав професорувати — катедри не дали; знайшли якогось Німця; в університеті панували тоді Німці!... Взяв ся до практики; мене якась недовідома сила так відвернула від неї, що я не спроможен став і думати про лікарську практику... Бач, запевнив ся, що наука наша ще в целюшках; така вона слаба, що лікарювати — значить сьвідомо і несьвідомо дурити і людей і себе самого... Кинув... взяв ся до господарства; пішло добре, але-ж вийшло визволення крепаків і знов якась незримна сила потягла мене служити визволеному з неволі, але сповитому густою хмарою темноти, народови. Нива задля роботи здавала ся мені вельми припатною. Я бачив велику, некучу потребу, щоб люди інтелігентні, прихильні до народа, кинули ся допомогти йому в справі заведення „установних грамот“ і наділа землею... Справа се була занадто трудна: хоча перші мирові посередники нашого повіту тягли руку за мужиків, але-ж мужики не няли їм віри, не няли їм панів. Був великий скрут, чиста сутанія!...

І Пригара згадав той дійсне трудний час! Мужики змордовані крепацькою неволею жадали, щоб яко мога швидче зовсім поквитовати з панамі; через що не хотіли брати повних наділів землею; відробіток або платню за наділи вони вважали стежкою до нового крепацтва і жахали ся самої думки, щоб через невідробіток або через недоплат знов не зашпигати ся в ярмо неволі. Тим то вони охоче брали найменші наділи, аби тільки наділи були даровизною, аби тільки за наділену землю жадних обов'язків на панів не справляти. Скоро посередники починали впевняти мужиків, щоб не квапили ся на даровані землі, мужики зараз закидали за те посередника приздую, запевняли ся з того, що він тягне руку з паном, і ставали на диби проти повних наділів.

— Тяжко вам буде з дарованою землею, — озветь ся оце посередник до громади: — з голоду попухнете!...

— То вже наше діло! — загуде темна громада; — ви тільки швидче розв'яжіть нас з панамі, а що до землі, то вже наша голова; якось дамо собі ради! Дасть Бог, доживемо до „судного часу“, отоді наше від нас не втече; а тепер — нічого нас нуждити; випускайте швидче „на царську волю“!...

Більшість панів, найпаче панків, те-ж добре не розуміла ваги і інтересів мужиків в справі наділів землею і гадала собі, що чим більш дати мужикам землі, тим ліпше задля панів: мужики більш і довший час робити муть на них і таким чином довше сгояти ме крепацтво з своїми обов'язками темної маси працювати на лежобоків та на легкобитів. Тим то панки і чимало панів налягали притямом на те, щоб мужики брали повні наділи і відробляли за них; а викупив панки та й пани спершу по скасованню крепацтва лурали ся.

Пригара тямив спільне недовіре обох сторін. Тямив, що йти на допомогу мужикам навпростець — годі; вони йому все одно, віри не піймуть, скажуть: „Панич, панська душа у його“. Пригара почав потроху заходити ся коло панів: чи не хочуть препоручити йому складати і заводити „грамоти“. І там, де приймали його услуги, він що сили було, пильнував налягати, щоб мужики брали повні наділи, щоб пани дарували мужикам п'ятину викупу і вимагали переходу на обов'язковий викуп!... Праця була не з легких.

— Що-ж вийшло з того? — голосно мовив Пригара: — за два роки завів я сотню грамот; а на сто першій — не поталанило: якось вирвало ся зпід язика щире, правдиве, але острє слово проти панів і за те слово почало ся слідство, політичний процес, тяганина, нарешті — три місяці арешту і два роки догляду поліції!...

Пригара плюнував...

А споминки, раз він їх зворушив — не давали йому спокою і роєм літали в голові у його. Він згадав земство!...

Вибравши його помітником „гласним“. Щиро він взяв ся до земської праці; але що вийшло з неї? „Спершу оставили мене чоловіком „безділляним“, а далі ще гірше!.. Став я доводити, що організація земської медицини зовсім невідповідна інтересам сільської маси. З того вивели, що я хочу, щоб мене вробили земським лікарем. І справді, покликали мене на лікарську посаду; я відхилив ся; тоді мене оставили „божевільним“, що й сказ не тямати, чого він домагається... Почав я „сміятися“, щоб земство, яке мога швидко, організувало по селах бази поліклініки; а потім р. 1881 вдав ся до земства з поданням заложити помітний земський банк, щоб допомагав мужикам купувати землі; і що-ж?... За се зробили з мене „соціаліста“. От тобі й добути земської праці!..

— Та се ще не все!.. Виступив я з поданням, щоб по школах народних вчили мовою народною, а одну двокласову школу назвали школою Шевченка, та щоб завели перехожих учителів науки сільського господарства.. Трапило ся се з початку р. 1882. Повітового маршалка так злякали отсі подання, що він не дав земству й радити ся про них. А за кілька місяців прийшов з Петербурга приказ: викинути Пригару з „гласних“!.. Ніхто, ніже єдиним словом не запротестував проти такої нечуваної події! Де там: усі відчухнули ся від його, наче від чуми!.. „Ближні мої далече мене ставили!“ Предивна річ: хто вдавав з себе найбільшого ліберала, той найдалше почав від мене втікати!.. А найближший мій друг, червоний радикал Ванько, так той так відскочив з переляку від мене, що коли часом де зустріне ся при людях, так не признається, що й був знаємим!“

З того часу вже кілька літ сидить Пригара в своєму хуторі під потаним доглядом маршалка, поліції і парафіяльного попа. Не можна сказати, щоб Пригара, позбувшись прилюдної праці на громаду, сидів на хуторі згорнувши руки, да нудьговал! Нудьга з безділля він ніколи не зазнав. Така нудьга тікала від його працюючої та жвавої вдачі. Він, не покладаючи рук, працював коло саду, коло хліборобства, коло освіти і розвитку своєї Іночки. Хліборобську культуру на своєму невеличкому хуторі він підняв до високого ступня: півтора сотні десятин землі давали йому зиску більш, як в иньчого п'ять сотень. Нудити ся — у Пригари не було часу: от тільки останнім часом, коли Іночка його, пішовши замуж, лишила хутір і з своїм чоловіком-лікарем з флоту перебрала ся до Севастополя, Пригара почув, що у його ніби щось відірвало ся від серця; ніби почало залазити до його в душу щось таке, що скидається на нудьгу і тягне до лінощів. Але Пригара не піддавав ся і силкував ся бороти ся, розважати себе бесідою з людьми. Треба сказати, що бстрах, що нагнав на людей прогін Пригари з „гласних“, повагом тупійшав і трохи-по-трохи люди вертали ся до Артема; хоч і озирали ся на задні колеса, але вже без бстраху. Одначе Пригара не вельми кидав ся на зустріч отим, як він їх прозвав „блудним дітям“. З усіх своїх старих знаємих, що знов стали повертати до його, він не відшорвав ся одного тільки Василя Ведмедика, присяжного адвоката. З останніми-ж, хто тільки не завітав до його „з блудних дітей“, він не оновляв знаємості і поводив ся з ними гордовито. За те він радо витав у себе на хуторі нових знаємих, людей молодого покоління. І в літку хутір його зробив ся чимсь, наче санітарна станція. З квітня і до жовтня не було такої днини, щоб на хуторі у Пригари не гостювало кілька чоловіка. Кожен, хто приїздив до Пригари, чи приїздив він до його першим же разом, чи ні, все однаково почував себе, наче у власній господі; ніхто і ніщо його не варовало; кожне жило собі по уподобі!.. Коли трапляла ся така сила наїзду, що в домі нігде було усім ночувати, Пригари лишали в домі жіноцтво; а мужики йшли ночувати хто в клуню, хто в комору... Артем вставав вельми рано і зараз ішов на роботу по хазайстві. Спочатку 8-ої години дзвінок скликав робочих на снідання. Тоді й Пригара вертав до дому чай пити і любив, щоб усі гості його разом сходили ся до чаю. Після чаю гостям була повна воля аж до півдня. Опівдня робочі люди обідали, а Пригари з гостями снідали і знов розходили ся і робили, що кому подобало ся до обіду; а Пригара тоді зачинав ся в кабінеті і працював коли не над книжками, так коло писання. Обідали спочатку 6-ої години і вже по обіді Пригара не покидав своїх

гостей і заводив з ними розмову про всячину; більш за все про справи життя сучасного. Життя сучасне, найпаче простовання без визначеного простовання, брак ідеалів серед молодого покоління, млявість і пригнобленість молодіжи, брак серед молодого покоління роботи позитивної, сила фразерства, ростич в основних принципах, блукання думки, брак морального виховання і характерів міцних, недостача морально-громадської дисципліни і повнісенький брак виховання політичного — вельми вражали Пригару. Він не таїв ся з своїма скорботними думками про сучасну молодіж; докоряв їй часом остро, але тепло, огрієливо ганьбив її. Разом з тим він підбадьорював молодіж; заохочував її до праці позитивної на ґрунті демократично-національному; доводив їй неминучу потребу простати національну самосвідомість і глумив ся з тих, иньчих вже „блудних дітей“, що в головах їх кудирлять ся чудернацьке питання: „Хто ми? Чим нам бути: чи Українцями, чи Москалями, чи „общеруссами“, чи „общечеловѣками“?... Таких „блудних дітей“ Пригара рівняв до тих волоцюг, що коли їх зламає де поліція і питає, хто вони, так вони відповідають, що вони й самі про те не відають, що вони: „непомінящие родства“.

Бесіди про такі речі викликували палкі змагання. Останнім літом більш за всіх змагав ся з Пригарою Дмитро Гайченко. Він на хутір приїхав ще в косовицю і перебував у Кутку цілих три місяці. Що дня він здійснював змагання про питання етичні. От і вчора, [вчора на хуторі опріч Гайченка гостей нікого не було] він цілосенький день не давав Пригарі спокою, все заводивши змагання про питання морального змісту Зранку почав він з того, що приїда створила людей не на те, щоб вони бідовали, а на те, щоб вони раювали користуючись з усіх обставин життя. Тим то кожен чоловік, коли він не дурень і тямить, на що він родив ся на світ, то й повинен користувати ся з усього, що тільки може надати йому хоч хвилину раювання; але повинен уважати тільки на одно: не шкодити матеріально другому.

— Тільки матеріально? — спитав його Пригара.

— А то-ж ще як?

— А морально?

— Морально! Моральна шкода — річ чудна, просто марево, що вигадали люди самі собі на шкоду... Моральна шкода!.. Ви добре тільки подумайте над тим: що таке моральна шкода? як її зміряти? як її зважити?... Да на сам кінець скажіть мені: як можна морально пошкодити?

Пригара зумив ся і вставив в Гайченка свої великі очі.

— Коли ви не жартуєте, — мовив він, — так я просто не тямлю вашої теорії!..

— Признаюсь, вона не моя, а загальна... да треба сказати, що я жадної теорії не признаю. На мою думку час би людям, хоч би спершу освіченим, виплутати ся з того, що зовуть ся принципами да теоріями!..

Пригара похитав головою, а Гайченко говорив:

— Мене дивує, що ви цьому дивуетесь! Подумайте, що таке оті моральні, соціальні, політичні і всякі иньчі принципи? Пута та дурниці! На світі — одна тільки „теорія“; один тільки принцип: „Живи по вподобі; зривай з життя те, що здаєть ся тобі квітками і райом... От усі основи життя. Да правду сказати, коли ми покопаємо ся глибше, до самого корня, так запевнимо ся, що усі ми реально тільки отсю одну „теорію“ і признаємо; тільки її і реалізуємо; але-ж ми такі ошглєні, так повиті густим туманом, що соромимо ся, боїмо ся признати отсю єдино певну правду реальну, і дуримо і себе і других клеплючи язиками про всякі там „теорії“; про „принципи“ філософії, політики, моралі і т. ин... Вигадали якісь там партії!.. Кат зна що таке!..

Пригара слухав і ушам своїм не вяр віри.

— Се вже навіть не нігілізм, — промовив він, — а щось таке иньче; не тямлю, як його й назвати!..

— Се — реальна правда, і більш нічого!.. Придивіть ся добре до життя практичного і запевнитесь самі, що се правда. Зауважте: як переменяють ся усякі „теорії“, наче калейдоскоп, як трохи не що дня виникають нові партії, як люди перебігають з однієї партії до другої!.. Да інакше й не можна, скоро ми будемо справляти блуканину по шляху, шукаючи учорашнього дня, чи як кажуть: ідеальної правди і спра-

ведливості. Нема їх, ніколи не було й не буде... В головах усього людського життя стоїть сьогоднішній день і те, що кожному подобається особисто...

— Се-б то еґоїзм? — перебила Пригариха

— Називайте як хочте; діло не в назві... Ну дак от сьогодні подобають ся міні, не хочу казати, „теорії“ а бажання радикалів — я й тягну до їх „партії“... За ніч я передумав, міні більш до вподоби бажання яких будь інших із мів, а до них і т. д. і т. д... і просту собі туди, де досягну, адасть ся, швидче і більшого раювання...

Пригара згадав собі нині, як вимовивши отсю течию слів, Гайченко заплющив одно око, цмокнув губами і випрямив ся на цілий свій зріст... Постать його була гарна, стрімка; молода, свіжа твар була здоровем і красою, з усіх його рухів наче швидко лив ся достаток молодой сили життя фізичного...

Далі пригадав собі Пригара, що по обіді Гайченко, за приводом якоїсь жіночої фрази про вдячність, більш години доводив, що вдячності ні від кого й ні за що люди не повинні сподівати ся, тим паче не треба її вимагати.

— Вдячність, — говорив він, — один з елементів властивих невольникам, рабам. Тим то ми й вимагаємо вдячності, що ми до мозку, кісток наших зневолені, засліплені, затуманені рабством...

Нарешті пригадав собі Пригара, як учора у вечері за часом Гайченко знов пристав до його, питаючи: яким чином можна заподіяти моральну шкоду своєму ближньому?

— Міні аж тричі чудно слухати отакі питання, — відповів Пригара: — хіба таки ви сього не пам'ятаєте? Ну, от, наприклад, візьму я тай пушу про вас яку будь неславу, покліп... Хіба я тим не нароблю вам шкоди моральної?

— А ні на крихту... Гм! неславу, кажете!... А що міні з тієї слави? Хіба мені не все одно єдино — чи славу, чи неславу говорять про мене... По міні, нехай що хочуть верзуть про мене, аби міні добре було жити...

— Ну, що таки ви говорите, — змагав ся Пригара: стали-б на приклад говорити, що ваша праця нікчемна, що ваша робота статистична, — тільки переводня земських грошей...

— Ба, ба, ба! — перебив Пригару Гайченко: що-ж міні з того? Міні зовсім байдуже, чи моя праця земству „чемна“, чи нікчемна. Міні аби гроші за неї платили; бо без грошей жити не можна. А взяв я сю працю тому, що лучшої не було: нехай завтра трапиться якє діло більш користне, я статистику кину... от і все... Ну те далі, що скажете про шкоду моральну? — допитував ся Гайченко буцім дратуючи Пригару.

— Що скажу... те скажу, — відповів зо зла Пригара, що таким чином і крадіжка не буде ділом неморальним...

— Як коли! — відповів спокійно статистик: — коли я візьму собі, нехай по вашому „вкраду“, яку таку зароблену вами самими річ, ну от гроші, чи що, що вона вам зайва; прижіром у вас є сотня карбованців і я, запевнившись, що тут десять карбованців зайвих, се-б то що вам їх не потрібно зовсім, заберу їх собі, дак крадіжки тут не бачу я...

Пригара тільки рукою махнув...

— Одначе Гайченко не спинив ся і довго доводив, що шкоди моральної чоловік чоловікови заподіяти не може. Пригара вже не слухав його; „нехай плеще“, думав він учора: напала на чоловіка потреба чухати язиком піднебіне і нехай чухає...

Але сьогодні, згадавши те „чухання“ Пригара зрозумів, з якої речі виникла та „потреба“ і до чого вона була.

— А я то, я то дурень старий! — скрикнув Пригара, випрямившись на цілу постать, і вдарив себе долонею по чолі. — Дурень! як єсть дурень... Ціле літо годував такого... А він за те ціле літо наповав мою Ольгу отакими помями... Хоч помій, та нові!... Просто помій!... Тьфу...

Пригара не здержував вже себе і висловлював такі епітети, які приходили з афектованого мозку...

— Що-ж і спокусив молодлицю! Не диво! така течия думок, коли не буде зневагою такі помії називати думками... все більш та більш ширшає поміж молодіжю; забризкує все більше людей!... А вона забула, що вона мати замужньої

дочки... зневажила честь; просто на сьмітнику її викинула... зрадила, утікла...

Пригара стис голову долонями, ввійшов в сальо і почав широкими ступнями ходити з кутка в кутек. Крайні холодного поту виступили йому на чолі... Перегородою він знов зупинив ся перед дверми на ганок і дивлячись на самотню сосну, мовив:

— Ні, дивного, чудного тут нічого нема: що-ж що вона 18 літ була вірною; може тому тільки й не зраджувала, що не трапляло ся нагоди, не було диявола-спокусника; — явив ся він в особі Гайченка, вона й зрадила; бо вдатна була зрадити і не вдатна була не зрадити! Вже коли людина вдатна до зради, вона неминуче зрадить; не тепер, дак в четвер. Тут діло тільки в часі... Так, бач нова атмосфера; нова „в'язня“... віяння смороду, зрадливості, безпринципності, розпусти і лицемірства!... Трудно було і їй в такому душному, пияковатому смороді, в такому одурливому чаді не вчадіти... А Гайченко ціле літо курив їй отим смородом... Та хіба у нас тепер один такий Гайченко?!... Ой, Господи, Боже, до чого ми дожили! куди завели нас такі проволирі, як з одного боку тьмяна хмара реакції, а з другого — країни ідеї анархізму! Скільки розпало ся у нас лютого зла; скільки людей загинуло вже в смердячому бруді, прикритому блеском модних фраз!... Скільки завело ся замаскованих лицемирів серед молодіжи!... Громадське здорове чисто поцсоване; течия зради, розпусти і еґоїзму не зустрічає певного спротивлення з другого боку; та й де вона його зустріне, коли у нас нема де висловити те спротивлення?! Де нема волі слову і духу, там інакше й не може бути... Хто і де у нас висловив за останні десять років бажаний сучасний ідеал дужого духом чоловіка? Хто показав ідеал дужої моральної і духової родини?... Да взагалі хто показав нам ті бажані про всіх однаково ідеали громадського життя, які можливі на нашому ґрунті? те прямування, що повинно стати обов'язком кожного Українця, кожного горожанина Росії?!

Власть темноти, болото розпусти глибоко і ширшеють; хмара віроломства, нещирості, зради — густішає; в такій атмосфері, натурально, неволя міцнішає... Голосу людського не чути; кроки самі каркають, кажани серед дня хмарами літають і затуляють світ і сонце... Тьма єгипетська! духота, сморід, гніт неволі...

— Господи! Батьку! — скрикнув несамовито Пригара: — в такій атмосфері не можна жити... сили не стає...

Пригара не помічав, як афект більш, а більш зростає, обгортає і сповиває його мозок і почуття, як трохи по трохи зникає культурний чоловік і вилазять пазурі лютих інстинктів озвіреної людини...

— Проживши цілий вік в згоді, в любові — і отак зрадити, так знехотати честь, втоптати в брудне болото добре ім'я!... А хто-ж тобі, Артеме, — сказав, наче хто шепнув йому на ухо. — що й поперед не було зради? Що замість згоди да любови, ти жив в густому тумані обманства?... Тільки що ти був сліпий, не добачав!... Дійсно так воно було!... може й Інночка!...

Пригара рвонув себе за волосє — і з стогоном скрикнув: — Годі, годі мордовати ся в сьому пеклі! Годі жити! На що? Для кого, для чого жити? Для зрадників!... Округи сама тільки зрада...

Він заскреготів зубами і побіг до свого кабінету. Тут, вхопивши з гвіздочка ключі від шухлядок, Пригара кинув ся відмикати середню шухлядку в столі. Ледві підняв він сукно, що вкривало його стіл, як побачив, що шухлядка незамкнена і трохи висунена: він смикнув її до себе, глянув і подав ся назад... В шухлядці усе було жужмом і не було револьверу.

— Еге! — мовив Пригара: — дак от воно що! Значить вона й тут хазайновала! Добре-ж я спав, коли й не чув нічого!... На що-ж вона забрала револьвер? на що він їй здав ся?... Обороняти ся, чи що?... Від кого? Може гадала своєю нерозумною головою, що я пожену ся за нею?... Не діждеш сього, тварюко! — процідив він скрізь зуби: побігла, дак і біжи собі на всі чотири вітри!... Я зроду не держав на прив'язі собаки, а то-б то людину, своє колишнє подружжє!... Бач, револьвер їй треба!... Бери! бери! обійдусь і без його!...

Пригара глянув на другу шухлядку; та була засунена: він почав закладати ключ але не спроможен був попасти

в важкову дірочку; рука його так тремтіла, що ключ танцював в руці і не попадав в замок. Нарешті Пригара придержав лівою рукою правшу і сям-так попав ключем в замок. Ключ не ворочався. Пригара дернув до себе з такою силою, що шухлядка вискочила до краю і впала на долівку.

— Не замкнена!... значить і тут хазяйновала, — промовив Пригара і нагнувся підняти шухлядку з долівки. Але в очах йому потемніло: в голові закрутилося і він повалився на долівку несвідомим...

[Далі буде].

ТРИ ДОРОГИ.

На світ прийшов я, щоб в світі змігти
Лежати дорогою до долі знайти.
Дітство пробігло, і з рідної хати
Весело вийшов я долі шукати.

Вийшов та й бачу, що прямо знід ніг
Шлях у трируччя далеко побіг...
Думаю: як би щасливу дорогу
Вибрати з трьох, щоб пішли по пологую?

Взяв я правую і єю пішов
Сміло, мов тут уже й долю знайшов.

Тисячі пташок в убранні весни
Пісні тріщали свої голосні

І величання ізроді вражали
Тими піснями, як вміли і знали.

Думи мугилися, кидало в жар...
Повний святих і неведомих чар,
Далі-б ішов я, так ось перед мною
Шлях мій заслався крутою горою,

Й ходу крізь неї ніде не було...
Щось мене сумом і жалем взяло

Площа св. Георгія з митрополичою церквою і палатою у Львові.

Пахло весною, земля паровала,
Скрізь її кору трава пробивала
Жилки листочків своїх молодих,
Вогких і сльотних від рос золотих;
Хмари по синьому небу не пліли;
Снігом холодним яри не білили;

З норок глибоких до теплого дня
Лізла купками мала комашня...
Далі ішов я: озера блищали;
Крилами крячки об воду черкали;

Проліски лізли скрізь корні вільшин,
Лист пробивався із сірих стволів...
Бачу й дивуюсь: що далі, то більше
Стали ярини й жита зеленіше.

І починає трава до колін
Лізти по схиллях веселих долин.
Прямо іду я, дожджу до гаю, —
З гаю веселого, наче із раю,

Теплим подуло в мене вітерком,
Вкрилося листям дерево кругом;
Сонце весняне світило і гріло,
Рослин з землі і тягло й золотило;

І, як скрізь сльози, душі говорило:
„Все пропадає, що серце любило!

Думку про весну від себе жени, —
Вдруге не вбачиш своєї весни!“
Треба було мені знова вертатися,
Іншого шляху до долі питатися.

Я і вернувся, трируччя знайшов,
Лізу дорогу узав і пішов;
Сонце над нею пекло і горіло,
Рослин без жалю, як кипнем, варило;

А ні хмаринки, нема й вітреця,
Вогкість сльотюща не йде з озерця;
Те, що недавно з землі вилізало,
Витяглося вгору і спаті починало.

Ішов я все далі. Зелені жита
Силу з землі перестали тягти;
Вниз похилилось високе колосся
Й золотом зверху до корня взяло ся.

Спішно піднявшись на ранній зорі,
З косами йшли на жнива косарі;
Коси від жадного маху блищали,
Різали колос і дзвінко бряжчали.

В полі далеко високі й гучні
Дужих вязільниць летіли пісні...
Потім вже й коси бряжчать перестали;
Важко у кони снопи полягали,

І ті, що колоссєм пошились, лани
Спали в сухій і убогій стерні...
Далі не йшло ся; та вже перед мною
І шлях застилав ся крутою горою...

Де-ж воно літо? І літо пройшло!
Щось мене сумом і жалем взяло
І, як скрізь слюзи, душі говорило:
„Все пропадає, що серце любило!

Шлях ти далекий зробив, та дарма:
Долі твоєї тут, мабуть, нема!“
Жаль було й літа; а треба вертатись,
Іншого шляху до долі питатись.

І я вернув ся, триручє знайшов
І по середній дорозі пішов...
О, то найгірша тягла ся дорога!
Вкрита грудками і зелом убога,

Вся у тумані, кална і смутна,
Не звеселила-б нікого вона!
З поля вже забрані жито й пшениця,
Давить стодами багата пашниця;

Ключ за ключем голосних журавлів
В вирій далекий давно пролетів;

Гнеть ся під вітром вершина дубова,
Плаче й сумує за літом діврова;

Плаче й сумує діврова; а сніг
Білою скатертю по полю ліг...
Вітром і холодом дує від його,
Втішити серце не знайдеш нікого.

Серцю прихильних немає уже;
Що-ж після нас прийшло, — те нам чуже.
Все нам чуже тут — ізрода і люди:
Холодно, темно і сумно усюди!

Гони пройшов я і взяв мене жаж:
Вмить перервав ся холодний мій шлях, —
Край його чорна бескеда лежала
І темрява землю кругом облягала.

Іншого шляху я більше не знав
І над безоднею камінем став;
А невідома, таємная сила
Ізза безодні мені говорила:

„Долі по той бік ти більше не жди,
Через безодню безбоязно йди
І не жажай ся тієї дороги,
Що поведе тебе в інші пологи!“

Глянув я прямо; а прямо зорить;
Віра веде мене в світ, що горить...
О, як би там та не стало зоріти, —
Краще було-б нам і в мир не ходити!

Яків Щоголів.

ДВІ СЕСТРИ.

Так собі дещо — Данила Мордовця.

Було се у літку, саме на Маковії. Сумно щось, нудно мені стало на серці, бо звісно, що на старости-літах де-б то ти не був, куди-б то ти не йшов, а усе тобі здаєть ся, що коли не старі ноги, то сама думка несе тебе до домовини. А я йшов собі так просто, світ за очима — туго розганяти.

Коли прокинувся від думок, — зирк — а передо мною „Лермонтова скеля“.

Бо було се на Кавказі, там, де —

„За горами гори хмарами повиті,
Засіяні горем, кровію политі...“

Там, де „споконвіку Прометей той орел карає, що день божий довбе ребра й серце розбиває...“

Коли дивлюсь — на зустріч мені йде стара-стара бабуса. Надійшла до мене, звичайненько вклонилась, та й каже:

— Здорові були, діду!

— І вам того-ж дай, Боже, бабусе! — кажу. — Звідки ви? — питаю, бо дивно мені стало, що така старенька бабуса вешталась аж до „Лермонтової скелі“. — Звідки, кажу, бабусе?

— З того світу, — каже, — діду!

— Як так, — кажу, — бабусенько?

— Та так, дідусю, бо я, — каже — обмирала там, у нєтрах, за отією скелею, а тепер оце прокинулась, то й прямую до дому, а то дома, може, моя дрібнота давно вже за мою душу й коржик поїла й старців десь нагодувала... Та оце йдучи з нетрів притомилась трохи, то й сяду спочити...

— То й я з вами, бабусе, сяду, — кажу, — коли ваша ласка.

— Сідайте! — каже.

Сіли ми. Дивлюсь я на стару, а на думці й держу собі: „З розуму зсунулась бабуся... Дай, думаю, поспитаю її: яку нісенітницю понесе...“

— Що-ж, — кажу, — бабусе, ви на тім світі бачили?

— Не довго я на тім світі була й не багато бачила, — каже. — Але-ж то, що бачила, дуже вразило моє серце... Я, скажу вам, родом була з України по батькові й по матері. Вони сіли колись на кубанських степах, а як я виросла, то мене й віддали заміж сюди, за козака. Так я тут і вік свій звівала. А оце чи давно, чи не давно, а тільки памятаю, що саме на Маковії, рано ще до схід сонця, пішла я сюди

по ожини діточкам на варенички, чи на пиріжочок, та там он, у нєтрах, святий його зна від чого — і зомліла: смерть мені приключила ся... От, бач, вмерла я, і полетіла моя душенька пташкою на той світ... А чи довго-ж я на тім світі була, чи не довго, а оце тільки зараз мою душеньку з того світу визволили, — я й прокинулась... Дивлюсь — лежу у нєтрах, між превисочених будяків... Бачу — жива... Я й перехрестилась... Ну, думаю, ще не час мені на той світ братись...

А я тут до неї:

— Ви-ж, — кажу, — бабусе говорили, що пішли уранці на Маковії?

— Та на Маковії-ж, голубе.

— А сьогодні в нас і єсть Маковії.

— Маковії?! — здивувалась бабуся. — Так я, мабуть, цілий рік на тім світі пробула... Як же-ж це я зимою не змерзла?

— Ні, — кажу — бабусе: — ви, мабуть, обмирили годин на п'ять, на шість...

— А може... Тільки-ж мені здавалось, що я довгенько таки пробула на тім світі... От диво!

— Так що-ж ви там бачили на тім світі? — питаю.

— Ох, мій голубе! Чого-чого я там не бачила! — і не розкажеш... Тільки-ж сподобив мене Господь милосердний саму Богородицю побачити... Сидять вони, Мати Божа, на золотому стільці та ручками своїми святими панчішку плетуть, а перед ними дві молодичі золоті клубочки держать і щось Богородиці розказують... Прислухуюсь я... От одна молодича й каже: — „Було нас у батька й матері дві сестри — оце я та Галя, і жили ми у розкошах як королівни: по ністочкї у золоті ходили, один мед їли та святими проскурами заїдали... Худоби, товару, овечок, коний і усякого добра — й не перелічить... Землі у нас, ґрунту-б то, ораного зроду-ніку й не ораного, ланів і перелогів, де ніколи й плуг не бував, річок великих і малих, з котрих риба аж сама на берег лізла з тієї тісноти, — сказано: незлічимо й неісходимо — ціле царство!... А городів, а сел, а хуторів! Мати Божа! Святих церкв скільки! так усе золотом і сріблом аж горить!... І як же-ж весело та любо жилось усім нам у тих розкошах та на волі!... Коцацтво й парубоцтво як мак розпівтає, а дівчата й молодичі мов св'яте сонечко гарні... А пісень, пісень! аж до неба, до престолу самого Господа ті пісні доходили... Сказано — Україна!“

Бабуся трохи замовкла і сивою головою якось то ніби з жалю похитала.

А я собі слухаю та думаю: „мовчи та диш“.

Похитала, похитала бабуся сивою головою, та знов і каже:

— От і говорять далі та молодниця, що золотий клубочок перед Богородицею держала. — „О так ми жили, — каже — у батька й матері як у самого Господа на припічку. Коли прийшов час, і послав Господь по батька й матір наших, і осталися ми з оцією Галею сирітками... Тоді прийшли до нас свати — одні з Московщини, другі з Німеччини, і про-сватали нас, мов бідних овечок продали: мене віддали за Москаля, а Галю за Німця, — мене за багатого, а її, меншеньку, за бідного Німчика, і усе наше добро поділили — і землю, й городи, срібл і злото. Москаль був заможніший від Німця, то він і забрав більшу половину нашого добра, а за Галею й Німчиком пішла меншенька половина... Бідна, думаю собі, Галю: скривдили її... Аж вийшло не те“... Се-б то старша молодниця каже...

Бабуся знов замовкла... А в мене на серці ще нуднійше стало...

— От, — думаю, — і розважив собі тугу... Бідня молодниця!...

— І що-ж би ви, діду, думали! — разом скинула на мене очі бабуся... Та друга молодниця, що Галею звали, і котра другий золотий клубочок у руках перед Богородицею держала, слухаючи сестру, і осьміхнулася. — „Ні, — каже — сестро: хоч мене й за бідного Німчика віддали, а все-ж моя доля краща твоєї стала“. — „Та краща-ж, сестро, сама бачу; краща, — каже старша молодниця... А моя доля — сама щербата... Пішли у нас діточки, — діточок як насипано... Та такі гарні, уродливі: як ото мак у горіді цвіте, так то усе мої діточки... Тільки-ж долі-щастя не дав їм Бог: мов чужі вони діти у батька... У його, бач, другі діти є — від першої жінки, від Московки: так коло своїх москальчат так і убиваєть ся, не надивить ся на їх, не надихаєть ся, — а на моїх діточок адом дивить: — не так то вони й сидять, не так то вони й глядять. А гірш усього за мову їх гризе й їсть мов

иржа залізо: — не говори, бач, вони рідною мовою, а говори московською... А якже-ж їм бідним діточкам, рідної мови від-каснулись? Як і росли вони в мене, я і над колісочками їх рідні пісеньки співала, рідною мовою на усе добре навчала, щоб батенька свого після Бога поважали... А як підросли мої діточки, ще гірший час настав: треба їх у шкільку віддавати, так і там не смій об рідній мові й думати... Та й вчителі по усіх шкільках — чисто усе Москалі — Москаль на Москалеви, і книжки чисто усі московські... А де-ж бідній дитині скоро зрозуміти московську річ? І беть ся вона, беть ся, як риба об кригу, поки дійде тієї московської мови... Мука та й годі!... Вже я й молилась, вже я й хрестилась, у ногах у свого чоловіка валялась, щоб змилював ся над моєю рідною мовою, — ні! і на слези, на гіркі мої слези не вважає... І чим йому ця моя бідна мова так огидла?... І ума не приложу... І вирости мої дітки як сирітки, мов у їх і батька не було, мов вони безбаченки... А жива душа все-ж у їх заста-лась: дивлячись на людей, як у людей й книжки пишуть і усе таке, — та не тільки Москалі, — а то й Ляхи, й Черкеси, й Вірмени, і Татари, і Латиші, і Чухонці, — мало того — якісь Зиряни! — усі вони мають сьвяте письмо й другі книжки на своїй мові, — а тільки, бач, моїм дітям — зась і зась! Та ті-ж бо Вірмени, та Черкеси, та ті Зиряни, — вони-ж, бач не рідні йому діти — прийми, а мої-ж рідні, кривні. За що-ж така кривда, за що така жорсткість до рідних дітей!

Слухаю я оцеї лемент — і віри не йму... Чи се-ж передо мною проста бабуся-козачка, чи справді виходець з того сьвіту? Яке в неї палке слово, яка нервова річ, як блищать її старі очі! Се-ж не своїм словом вона душу мені до дна зворушила й замутила... Чи не чари, часом, обгорнули мене мов чорними туманами?... Ні, не чари... Он, попереду, у глибокій негрі, мов велетний саркофiг, виринає у гору „Лермонтова скеля“, а над нею, мов козака хустка на козацькому могильному хресті, біло-синьо-червоний стяг полощеть ся у повітрі... Я чую над горами клекіт орла... Чи не той се орел, що колись шматував на сих горах серце Прометеево?...

[Конець буде].

ЩАСТЯ ЦВІТ.

(Салюни Крушельницький).

На корабель я сяду
І поплину в той край,
Що зве ся: „el dorado“
По нашому се: рай.

Там завжди май витає
Сніг там не падує
А річечки у гаю
Там золотом текуть.

В раю тім розцвітає
На „Івана“ щастя цвіт,
А хто его жовтає,
Той паном на весь світ.

Пішов смільчак, поплину
За щастєм золотим —
Не знав, що щастє кинув
В селі своїм ріднім.

І шибав ся за морем
По горах, по лісах,
Не раз пізнав ся з горем
Млів в спеці, мерз в снігах.

Аж і найшов, що глядав

В незнаюму краю
Найшов те „el dorado“
Та не найшов раю.

І не найшов чар-зілля
Що так за ним шукав —
Нема єму весілля
Хоть всего Господь дав.

Єму обридло злото
І слава й розкіш вся
І до життя охота
Кудись подїла ся.

І нагадав убогу
Він вітчину рідну,
І споминує небогу
Дівчиноньку блідну,
Дівчину, що кохав ся,
Коли ще дома був,
Дівчину, що їй кляв ся,
Покинув і забув.

І серце в нїм забило
Зворушила ся кров —

До милої затужило,
Воскрєсла в нїм любов.
І кинув він „el dorado“,
Вертає в рідний край —
Чи буде йому рада?
Чи ту найде свій рай?
Закрав ся під віконце,
Заглянув... весь дрожить —
Там мила, наче сонце
Сияє і нестигь
На лоні немовлятко;
А старші коло ней,
Гудуть аж носить хатку
Від реготу дітей.
А тато сів, жарчуч
Борці смачно за столом,
Жона его цілує,
Він смієсь — рай кругом...
І сплалак за віконцем
Бідний багатий дід —
В чужій, в чужій ручонці
Найшов свій щастя цвіт...

Корнело Устиянович.

ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ.

Драма в 5 діях.

Написав Фридрих Шілер.

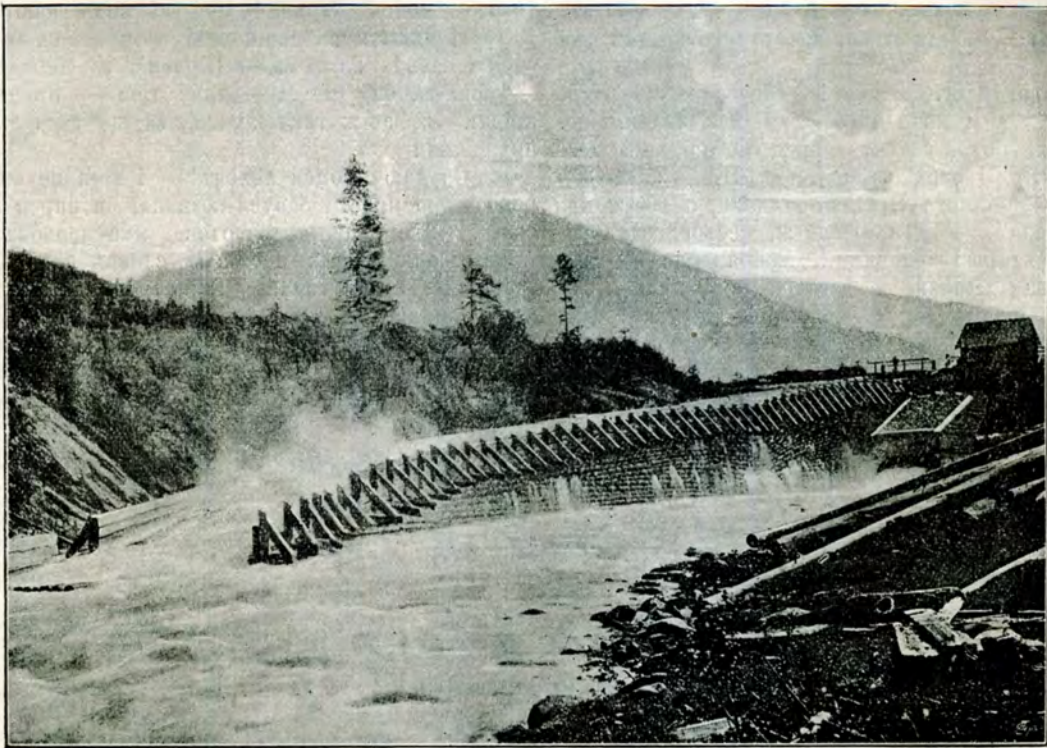
З німецької мови переклав В. Чайченко.

Л Ю Д И:

Герман Геслер, намісник імперський у Швіні та в Урі.
Вернер, барон Атінгавзен, дітич.
Ульрих фон Руденц, його небіж.
Вернер Штаффахер,
Конрад Гун.
Утель Редінг,
Іван Мавер,
Йорг Гоф,
Ульрих Шмід,
Йост Вайлер,

селяни з Швіну.

Ельсбета,
Гільдегарда,
Вальтер,
Вільгельм,
Фрісгард,
Ляйтгольц,
Рудольф Гаррас, конюший Геслерів.
Іван Нарвінда, герцог швабський.
Штіссі, польовий сторож.
Сурмач з Урі.
Державний вістовець.
Доглядач над будівництвом.
Майстер-муляр, підмайстри та робітники.
Оклічник
Милосердні брати.
Геслерові та Лянденбергові саплати-верхівні.
Багато селян, чоловіків та жінок, з лісових горобів.

Клявза в Порогах, повіту богородчанського. [Фотогр. проф. Вол. Шухевич].

Вальтер Фірт,
Вільгельм Тель,
Ресельман, піп
Петерман, паламар
Куоні, пастух
Верні, стрілець
Руоді, рибалка
Арнольд Мельхаль,
Конрад Бавмгартен,
Маєр Сарнен,
Штрут Вінкельрід,
Клявс-фон-дер-Флюе,
Буркгард Бігель,
Арнольд Сева,
Пфайфер з Люцерні.
Куни з Герзав.
Дженні, хлопець рибалчин.
Селпі, пастухів хлопець.
Гертруда, Штаффахерова жінка.
Гедвіга, Телева жінка, Фірстова дочка.
Берта фон Брунек, багата панна.
Армгарда,
Мехтільда,

з Урі.

з Унтервальдену.

селянки.

ДІЯ ПЕРША.

СЦЕНА ПЕРША.

Високий скелястий беріг над озером Фірвальдштетським, навпроти Швіну. Озеро зайшло в беріг сагою. Недалеко від берега хатина. Рибалчин хлопець пливе у човні. По той бік озера видко зелені луки та сади у Швіці, сонцем осяяні. Ліворуч від глядача видко скелі, хмарами по-вигі: праворуч, далеко позаду, снігові гори. Ще поки завіса підіймається, чути сопілку та гармонійні звуки від дзвоників у череді, — це веселі чути який час і на відслоненій сцені.

Рибалчин хлопець (схилився у човні):

Так озеро ясно і тихо лежить;
На березі хлопець зеленому спить.

І звуки солодкі
Він чує в ві сні,
Мов ягоди з раю
Схиливаються пісні.

Прокинувся хлопець від снів золотих, —
Гуляєть ся хвиля йому коло ніг.

„Ти мій уже!“ — з хвилі
Гукає йому, —
„Сонюжку до себе
У глиб я візьму!“

Пастух (співаю на горі):

Прощайте, ясні
Ви луки! Тікає
Вже літо, й рушає
Від вас череда!
Йдемо, та ізнову побачимось з вами,
Як ви озветеся усюди піснями,
Як вдягнетесь знову у пишні квітки,
Як скрізь весняний задзвонять струмки.
Прощайте, ясні
Ви луки! Тікає
Вже літо, й рушає
Від вас череда!

Стрілець (виходить навпроти на скелястому версі):

Грімлять високости, і стежка тремтить!
Стрілець не боїть ся горами ходити.
Зима! Ні билинки
Нема перед ім, —
Він сьміло простує
Шляхом крижаним.
Під ім наче море з густих туманів, —
Не видко крізь його людських городів;
Хіба як розірве
Туман той на мить, —
Зелені луки
Він здалека вздрить.

(Краввид відміняєт ся; притлумлений гугіт чути з гір; тіни хмар переміщують ся по окрузі).

Руоді, рибалка, виходить з хати. Верні, стрілець, сходить з скелі.
Куоні, пастух іде, а Сеппі, його хлопець, за ім.

Руоді. Ну, швидче, Джени, сїти позбирай!

Устали хмари, вітер вже реве,
Високу скелю вже туман повив,
І холодом повіяло цупким:
Не шчуєш ся, як буря налетить.

Куоні. Вже дощ. Бач, жадібно пасуть ся як
У мене вівці; пєс в землі гребеть ся.

Верні. Стрибає рибка і пірнає лиска, —
Гроза ось-ось уже!

Куоні (до хлопця): А глянь лиш, Сеппі,
Чи не розбіглась наша череда!

Сеппі. Пізнав по дзвонику я Лизьку сїру.

Куоні. То дома всі: вона найдалі ходить.

Руоді. А гарні, брате, дзвоники у вас!

Верні. Та добрий і товар; це ваш, земляче?

Куоні. Я не такий богач; йому хазяїн
Єсть Атингавзен, мій ласкавий пан.

Руоді. А гарно тій корові, що на шії
У неї стрічка.

Куоні. Знає те й вона,
Бо скинь їй стрічку, то не буде ї їсти!

Руоді. А то-ж! Чи-ж товариша тямить що?

Верні. А отже так! і в зьвіра розум є;

Це знаєш ми, що ліки кози бєм.

У їх на варті завжди одна:

Стрілець з'явивсь, — всіх свистом сполошила.

Руоді (до пастуха): До дому женетє?

Куоні. Повипасали
Вже гори скрізь.

Верні. Дай, Боже, добрий шлях!

Куоні. Спасибі! й вам! Ваш часом небезпечний!

Руоді. Он чоловік біжить з усієї мочи.

Верні. Я знаю: се з Альцелєну Бавмгартен.

(Кондар Бавмгартен (прибігає задихавшись)).

Бавмгартен. Ой дайте, перевізнику, човна!

Руоді. Ну, ну, чого так бігти?

Бавмгартен. Відв'яжіть!

Ратуйте бо! Перевезіть мене!

Куоні. Та що се вам, земляче?

Верні. Хто женеть ся?

Бавмгартен (до рибалки): Ой швидче! ось уже вони за мною!

Намістникові там біжать салдати;

Як що мене піймають, — смерть міні!

Руоді. Чого-ж вони за вами це женуть ся?

Бавмгартен. Ратуйте спершу, а тоді скажу.

Верні. Ви у крові, — що там таке зробилось?

Бавмгартен. Отой, що в Росбергу, царський намістник,

Куоні. Хто? Вольфеншисен це? Так він женеть ся?

Бавмгартен. Його я не боюсь: я вбив його.

Всі (з острахом оступаючись назад):

Ой Боже! що се ви таке зробили?

Бавмгартен. Що кожен вільний чоловік зробив би,

Коли-б йому так, як міні було.

Я мстивсь за зганьблену сімю, за честь

Свою й за жінчину.

Куоні. Зганьбив він жінку?

Бавмгартен. Гидке бажання вдовольнить йому

Бог та сокира не дала моя.

Верні. Так голову йому ви розрубали?

Куоні. Та розкажіть бо! єсть іще коли!

А він налагодить тим часом човен.

Бавмгартен. У лісі дроба я рубав. Дивлюсь —

Страшенно злякана прибігла жінка:

У нас намістник в хаті; він звелів

Налагодить йому купання; потім

Гріха від неї вимагати став, —

Вона відбилась і втекла до мене.

Я зараз же побіг, як був, туди

Й сокирою в купелі охрестив...

Верні. Вчинили добре і не винні ви.

Куоні. Утіснику! тепер ти маєш плату!

Іі давно від нас ти заробив.

Бавмгартен. Ну, як дізнали ся, — за мною гоні...

Ми тут балакаєм, а час іде...

(Загрімляє).

Куоні. Перевези його мерщій, рибалко!

Руоді. Не можна. Буря вже ось-ось надходить,

І треба ждати.

Бавмгартен. Боже мій! не можу

Я ждати! гаятись міні — то смерть.

Куоні (до рибалки): Бери ся з Богом! треба пособити, —

Адже і нам так саме бути може.

(Вихор та грім).

Руоді. Глядіть, як озеро захвилювало!

Я керувати не міжу проти хвилі.

Бавмгартен (обніма йому коліна):

Вам Бог за те віддячить, — обратайте!

Верні. Це-ж смерть йому! Рибалко, пожалій!

Куоні. Згадай, у його жінка й діти є!

(Знову грім гуркоче).

Руоді. А в мене їх нема хіба? А я

Хіба у хвилях не здобуду смерті?

Бач, хвиля як встає, а вир як воду

Он крутить й в глибину втяга її.

Бажав би я його поратувати,

Так же несила, — бачите самі ви.

Бавмгартен (ще на вколінках): То мушу я віддатись ворогам,

Той беріг, де я міг обратаватись,

Так близько бачивши? Он він! до його

Сягаю оком, голосом докину,

І човен тут, — є чим перевезти,

А без пособи все-ж зостатись мушу!

Куоні. Он хтось іде!

Верні. Із Бірглену се Тель.

(Тель з луком).

Тель. Хто сей, що помочи у вас благає?

Куоні. Се чоловік з Альцелєну; честь свою

Він боронив і Вольфеншиса вбив,

Із Росбергу намістника царського,

Погонь за ім ось-ось уже наспіє;

Рибалку він блага перевезти,

А той боїть ся бурі і не їде.

Руоді. Ось Тель, — човном він керувати вміє, —

Хай скаже він міні, чи можна їхати.

(Дуже грім гуркоче. Озеро бургає).

Чи мушу кинутись в пекельну пащу?

Хто має розум, то й цього не зробить.

Тель. Про себе мужний дума на останій.

На Бога здайсь і обратуй його!

Руоді. На березі стоявши, легко радять!

Ось човен, озеро, — а ну поїльте!

Тель. Помилувати озеро ще може,

Намістник — ні. Рибатко, ну бо спробуй!

Пастухи та мисливці. Ратуй його! Ратуй його! Ратуй!

Руоді. Хоча-б се був мій брат, моя дитина,

То і тоді не можна, бо сьогодні

Семена Юди: озеро лютує

І хоче жертви.

Тель. Кинь плести дурниці!

Минає час. Йому пособи треба.

Кажі, рибатко, ти поїєш!

Руоді. Ні.

Тель. Ну, Боже поможи! Давайте човен!

Що зможу, — спробую все зробити.

Куоні. Гаразд, хоробрий Телю!

Верні. Це юнак!

Бавмгартен. Ви ратівник мій, ви янгол, Телю!

Тель. Ратунок від намістника я дам,

А вже від бурі инший хай ратує.

Та все-ж у божих краще бути руках,

Ніж в людських. (До пастуха): Жінку ви мою, земляче,

Розважте, як мене спіткає лихо,

Роблю, чого не можу не зробити. (Стриба у човен).

Куоні (до рибатки): Ех ви!... рибатка!... Зважитись на сміли

На те, що Тель зробив!

Руоді. Зробити так,

Як Тель, ніхто не зможе, бо нема

Такого другого, як він у нас.

Верні (вилазить на скелю). Пливе! хай Бог хороброму поможе!

Дивіть ся, як стриба по хвилях човен!

Куоні (на березі). Устала хвиля, — залило його.

Стривай! ось знову він! З усієї сили

Пранює лужий проти хвилювання.

Сенпі. Салдати он біжать сюди, що-духу

Куоні. Їй бо вони! Та тільки вже спізнались.

(Купа Лидербергових верхівнів).

Перший верхівень. Де дугогуб? Давайте! Ви сховали!

Другий. Ні, не сховате, — сюди побіг.

Куоні та Руоді. Кого вам треба тут?

Перший верхівень (уздівши човна). То що? А, чорт!...

Верні (на скелі). Того шукали, що в човні? Були-б

Не гаялись! Шкода вже доганяти!

Другий. Утік треклятий!

Перший (до пастуха та до рибатки): Пособляли ви

І будете покарані. Розгонь

Отари їм! хаті руйнуй, палі! (Швидко від'їздить).

Сенпі (кидаєть ся у слід). Мої овечки!

Куоні (слідком за їм).

Чередо моя!

Верні. Кати прокляті!

Руоді (ламає руки). О Боже правий!

Коли-ж ти край цей визволиш з неволі?

[Далі буде].

До товариства молодечого віку!

— * —

Гей, давно за літ хлопнячих,
Був нас гурт метких, гарячих;
Ми горнули ся в громаду
І була в нас рада в раду
За Україну сміло стати,
Її з злиднів ратувати,
Та будить народ з дрімоти,
Та піднять його з темноти,
Та на путь звернути праву,
Путь шаноби, чести й слави...

Гей, в той любий вік хлопнячий
Були душі в нас киплячі
Від любови огню святого
І була в нас віра мнoga!
Гей, в ті літа молодії
Були гарні в нас надії!

І була палка жагoта
До громадської роботи,
І порив до цілий милих,
І ми чули ся на силах!...

* * *

З того часу невзамітку
Промайнула чверть столітку!...
Та без сліду промайнула,
Мов в тюрмі вона минула,
Промайнула без свободи
Задля праці для народу...
Через тяжкі заборони
Німували наші дзвони
І німують до сьогодні...
Де-ж бо ви, борці народні?

Чом під час сієї скрути
Вас цілком таки не чути?
Чом про вас ніхто не знає?
Чи ви є, чи вже немає?

Гей, хто віри ще не стратив
В вільнозвон наш з тюремних ґратів;
Хто надії наші гарні
Ще не йме за хімри марні,
За саме пустеє мрево —
Відгукніть ся, хлопці, де ви
Гей, хто вірить в ліпші часи,
То й мій подайте гласу!
Гей, подайте гласу-гуку,
Поратуйте душу з муки,
Та утіште серце хворе,
Що відчай холодний боре!

1890 р. у Катеринодарі.

Василь Лиманський.

Гетьманованне Бруховецького.

В історії кожного народу бувають так звані перехідні періоди, коли життя народне підпадає сильному внутрішньому крушенню, підготовленому ходом поцій. Переживати такі періоди тяжко навіть в тім злучаю, наколи вони служать тільки ступенем до красшої будуччини; тим тяжші вони тоді, коли ведуть за собою не лише відродження народного життя, а тихий і повільний занепад его. Таку тяжку пору прийшлося переживати Україні при кінці XVII в. Сей вік був неспокійний і бурний для усеї Європи: на заході її він означив ся цілим рядом великих війшних і внутрішних війш, викликаних різ-

нородними релігійними і політичними мотивами [Трийцятилітня війна, Англійська революція, повстання Мазанієльського в Італії]; на сході — се був час великих народних рухів, котрих головним представником було козацтво українське і московське.

Завзята боротьба українського козацтва з польською державою довела до того, що Україна відділилась від Польщі і на Переяславській раді 1654 р. злучилась з Московією. Але ся злучка довгий час мала тільки юридичне значіння: Польща не могла погодитись з такою втратою і розпочала боротьбу з Московією за володіння Україною. Ся довга

боротьба піддержувалась тими окремими умовами, які представляло життя самої України. Змагання виевободитись від польського гнету, що лучило і одушевляло усі верстви населення, досягнуто: переяславською радою Україна доказала своє право розпоряджувати ся своєю долею; тепер вона мала трудніше завдання: уладити своє життя на нових основах.

Зовсім самостійне існування серед сильних сусідів показувалось неможливим, союз з одним з них був коначний. Боротьба, що повстала між Польщею а Московією, давала змогу Україні порівнувати користи союзу з одною з тих

двох держав, котрих ступень культури і форми суспільного побуту були вельми неоднакові. Таким чином в самій Україні були сторонники з одного боку Москви, з другого — Польщі. За союзом з Московією стояла частина старшини козацької і головно народна маса, для котрої слова „Лях“ і „пан“ були синонімами; до Польщі тягнула друга частина старшини, більше розвита політично, і вище духовенство. Україна єсть не тільки театром війни між двома ворогуючими державами, але в ній самій починає ся внутрішній розлад, котрий збільшає ся з хвилию, коли настає т. зв. двоє-гетьманованне при Юрію Хмельницьким, і доходить остаточних границь в часі від 1663 до 1687 р. Сей сумний час, коли Україна руйнувана на зверх, нищена внутрішнім безладдєм, здавалось, переживала сама себе в безнастанній боротьбі, задержав ся в пам'яті народа під назвою „руїни“. Прольогом до сеї історичної драми служить гетьманованне Бруховецького (1663—1668 р.), в котрім, немов в ожиглі, сходять ся типичні риси тих часів: безпорадність народної маси, бездейність і егоїзм її провідників. Гетьманованне се вельми печальна картка в історії України; подати головніші факти і по змозі роз'яснити значіння сего гетьмановання — ось яке завдання має сей нарис.

* * *

17-ого червня 1663 р. під Ніжином був великий рух. Поле пестріло народом: городові козаки, міщани, поспільство і Запорожці, що прибули сюди, змішувались в галасливу юрбу, а серед поля, окружений „ратними людьми“, стояв багатий намет московського боярина Великогагива. Ту мала відбутись „чорна рада“, щоб вибрати козацького гетьмана „вольними голосами“. Настрій юрби був бурний і наказний гетьман Яким Сомко звернув увагу Великогагива, щоби приготував усе до удержання порядку. На сей раз розходило ся не о простий вибір гетьмана, а о перемогу одного з двох претендентів до гетьманської булави — наказного гетьмана Якіма Сомка і запорожського кошового Івана Бруховецького. Вони виступали на ралі як суперники: кождий з них мав своїх сторонників, кождий по своєму шукав опори в народній масі і прихильності представників московського уряду, але особисті прикмети і минула діяльність кожного з них були вельми неоднакові.

Яким Сомко був швагром Богдана Хмельницького, і ся обставина рано висунула его в ряди козацької старшини. За гетьмановання Виговського він стояв здалека; звістно тільки, що він не був в добрій згадці з тим гетьманом. Від сеї пори дійшло до нас свідомство про Сомка сучасника его, Поляка Криштофа Перетятковича, що яко посол вів переговори з Виговським. Перетяткович оповідає, що між козацькими послами, що прибули на варшавський сейм 4-ого квітня 1659 р. для потвердження та-

ляцьких статей, був і Сомко. На тім сеймі радили над деякими некористними статтями, на котрі Річ Посполита ніяк не могла згодитись. Після довгих переговорів рішили вислати Перетятковича до Виговського, щоби склонити его до уступок.

Перетяткович, одержавши 400 золотих на дорогу і секретні королівські грамоти, виїхав вкупі з обдарованим добром Сомком. „Ти сам, Боже, бачиш, які проби тернів я від нього (Сомка) до Білої Церкви!“ — кличе Перетяткович. „Перш усього він хотів знати, по що я їхав до Виговського, і домагав ся, щоби я ему признав ся; обіцяв мені дати 12 тисяч і прислати на Волинь багато срібла, коний і товару, з тим, щоби я прибув до его дому в Переяславі і до тої пори в нім оставав, поки він сам не приїде з жінкою і дітьми. Він дуже тішив ся з того, що ему дали дворянство і грамоту на десятю часть Козельця і часто мені говорив: „Вже діти мої не будуть ходити гатити греблі“, а між тим залучував погубити мене або відіслати до царя із згаданими депешами. Приїхавши таким чином з мною до Білої Церкви, він задержав мене півтора дня, не пускаючи від себе, і тайно зносив ся з білоцерковським полковником і тамошню старшиною; але Всевишній Господь виратував мене: Самченко розгнівав ся за те, що я не їхав з ним в Переяслав, і лишив мене, а я поїхав чим скорше в Чигирин“. ¹⁾ Невдовзі після того Яким Сомко виступає отверто против Виговського, користуючись тим невдоволенням, яке викликала гадяцька умова в народній масі. З ініціативи Сомка скликано „Чорну раду“, на котрій Виговському відобрано гетьманську булаву; Сомко, опираючись на своїм спорідненню з Богданом Хмельницьким, старає ся висунути свою кандидатуру, але се ему не вдало ся: він мусів уступити місце Юрію Хмельницькому, за котрого стояло Запорожжє. Але в 1660-ім році, коли Юрій Хмельницький піддав ся Полякам після битви під Слободищами, а Шереметєва побили під Чудновом, Сомко вкупі з полковниками ніжинським і чернігівським стає на чолі опозиції на користь Москви. Его вибрали спершу переяславським полковником [замість Цицури, що перейшов на польський бік], а відтак на раді старшин, що лишили ся вірними Москві, вибрано его наказним гетьманом. Безнастанно боронячись від з'єдинених військ польських і Хмельницького, видержавши дві облоги в Переяславі і усіма силами захищаючи лівобережну Україну, Сомко зумів виробити собі деяку воєнну репутацію і правдоподібно мав сторонників серед тої козацької старшини, котра стояла за союз з Московією і цінити чистоту козацького роду. Так принаймні літописи однодушно згадують про Сомка: називають его „статочним

і розумним“, ²⁾ кажуть, що він „був во- яка хоробрий, вроди, зросту і краси чудової, передовсім же царської величності слуга найвірнійший“, ³⁾ „військам був добрим привідцею“ і боров ся з ворогами „не щадячи життя“. ⁴⁾ Літопись Грабянки подає навіть ціле легендарне оповідання про смерть Сомка. ⁵⁾ Треба думати, що сумний кінець сього гетьмана і ся обставина, що він був жертвою ненавистного Бруховецького, не лишили ся без впливу на споминки про Сомка літописців-сучасників. Інакше відносились до нього Запорожці. В замітнім письмі своїм до Юрія Хмельницького вони просто називають Сомка „власотлюбцем“, що підіймає кровопролиттє і війну з небожем „для влади гетьманської“, ⁶⁾ а в письмі, котре в марті 1662 р. писав Сірко самому Сомкови, наповнене вельми їдкими докорами наказному гетьманови. Сірко від імени усього війська запорожського дорікає Сомкови солідарністю з Виговським і Хмельницьким, за присвоєння собі гетьманства без відомости „чорної ради“, нагадує ему, як то він „на соїм бігав для титулів і маїностей“ і як колись то „на Доні вином шинькував“ та грозить „радою чорних людей військових“ за пролиттє невинної крові, в котрій, додає він, „ви по шию бродите“. ⁷⁾ Але найкрасшим матеріалом для характеристики Сомка служить переписка его з царем Олексієм Михайловичем і представниками московської влади. З неї можемо бачити, що Сомко був чоловік зовсім не талановитий, не спосібний підвестись над рівень подій, що відбувались навколо нього, більше користлюбний, ніж честилубний: самим гетьманством своїм він дорожить немов би жерелом матеріальної користі. Відчуваючи непевність свого становища і бажаючи утвердити его, він старає ся усяким способом заслужити на довіре Москви: найменше непорозумінє в тім огляді лякає его. Коли московський виставник дорікає ему за те, що він в своїх письмах підписує ся з „вичем“, Сомко оправдує ся власною неписьменністю і недотепністю свого писаря, навіно додаючи, що „такі великого государя справи“ ему і писарєви „не в звичаю“ і обіцяє вже більше не підписуватись з „вичем“. ⁸⁾ Рівно-ж оправдує ся він і з причини помилки в царській титулі, при чім зараз додає, що взорєць царських титулів дав писарєви переяславський протопоп, з котрого вини й вийшла помилка. ⁹⁾ В кождім письмі Сомка до царя находим скарги на підступи противників, проти котрих він просить оборони, як чоловік „безоборонний і простий“. Небезпечним суперником Сомка був перед Бруховецьким ніжинський

²⁾ „Літопись Величкя“, т. II, р. II, стор. 18.

³⁾ „Літопись Грабянки“, стор. 128.

⁴⁾ „Літопись Самовидца“, стор. 36.

⁵⁾ „Літопись Грабянки“, стор. 182.

⁶⁾ „Літопись Величкя“, т. II, р. II, стор. 31.

⁷⁾ „Акты южной и западной России“, т. VII, стор. 337.

⁸⁾ Ibidem том V, стор. 87.

⁹⁾ Ibidem.

¹⁾ „Объявление объ услугах Речи Посполитой его милости гг. Криштофа Перетятковича“. Киевскія Університетскія Извѣстія, 1873 г.

полковник Василь Золотаренко, також з року козак, учасник війни Богдана Хмельницького, що прославився війсьними заслугами і користувався деякою популярністю серед козацтва. Так як Сомко, він також знав свого часу про заміри Виговського і навіть на підставі гадацької умови повинен був з Золотаренком перемінитися в Золотаревського, одержавши шляхетський титул; але відтак, як чоловік досвідний, він побачив, що заміри Виговського не ведуть до нічого і в сам час потрапив статись сторонником Москви і претендентом на гетьманство. Як чоловік багатий, він не жалував і грошей на скріплення своєї партії. Окрім того він увійшов в безпосередні зносини з московським урядом: їздив до Москви і переписував ся з царем. В Москві вважали потрібним відноситись з увагою до обидвох кандидатів, не знаючи хто перемає. Такі відносини роздражнювали Сомка і, мабуть, були причиною того, що в розмові з московським послом Федором Протасєвим він дозволив собі висказати думку про konieczність ограничити права полковників і скріпити владу гетьмана присилою з Москви окремої особи, в присутності

котрої гетьман мав би право судити винних старшин і видавати навіть смертні засуди.¹⁾ Суперництво з Золотаренком було причиною того, що дві проби Сомка одержати „повне гетьманство“ замість „наказного“, і то не від повної ради, не вдалися. На радах повставали непорозуміння і вкінці обі сторони просили царя назначити нову раду, котрої рішення повинен був потвердити присланий з Москви повномочник. Московський уряд не спішив ся з сею справою, дожидаючи мабуть якого-небудь нового кандидата, котрого можна було би протиставити двом ворогуючим суперникам. Проба висунути знов на гетьманство Юрія Хмельницького не удалась, позаяк він, кинувши гетьманську булаву, постріг ся в черп.

З повною згодою, але тільки з негативного боку, відносять ся українські літописи до Бруховецького, називаючи его „служкою Хмельниченковим, заздрисним“, ²⁾ „погубителем“, ³⁾ котрий підкуповував других на свою користь „по-

¹⁾ „Акты южной и западной России“, т. V, стор. 94.

²⁾ „Лѣтопись Грѣбінки“.

³⁾ „Лѣтопись Величкі“, т. II, р. IV., стор. 38.

дарунками і обітницями“ ⁴⁾ і т. и. Молодість свою Бруховецький провів при Богдані Хмельницькім, в характері „старшого слуги“. Він не був козаком з роду; про походження его ми находим деякі дати в словах Сомка: „Бруховецькому годі вірити длятого, що він на пів Лях; був Ляхом та вихрестив ся, а у війську не служив і козаком не бував“. Вкінці він був слугою і при Юрії Хмельницькім, котрий, як видно, відносив ся до нього з довірем: так, коли Юрій Хмельницький задумав кандидувати на гетьманство в 1659 р. і хотів запевнитись, що Запорожці ему помагати муть, він з тою місією післав на Запорожжя Бруховецького. Бруховецький віотно виповнив свою місію, але не вернув ся до гетьмана, а остав ся на Запорожжі, де невагом потрапив роздобути собі велику популярність. Після зради Юрія Хмельницького. Бруховецький вже в характері кошового приїздив до Москви і за короткий час свого там побуту потрапив кинути тїнь підозріння на Сомка, подаючи, що він є рідним дядьком Юрія.

[Далі буде].

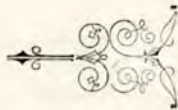
⁴⁾ „Лѣтопись Сомова“, стор. 39.

ЗЕМЛЯ В ЛЮДОВІЙ ВІРІ.

Написав Данило Лепкий.

(Вп. Фр. Ржегоржови про незабудь).

Так як воду, огонь, вітер і той просторий небесний блакить, що розпростер ся далеким шатром над нашими головами, так само й землю у своїй вірі уважає наш простий люд за сьвяту. В своїм щоденнім житю нераз виражає ся з якимсь пієтизмом про сьвяту земельку, а бючи поклони у великий піст цідує єї неначе як і сьвятощі. Ба, я чув оповідання між нашим сільським та маломіщанським народом, в котрих землі приписує ся чоловіче чутє: вона угинає ся під ногами беззаконника, западає ся під стопою грішника, стогне задля заподіяного людем лихолітя та кривди. І справді не помилю ся, коли скажу, що між нашим людом, розсїяним по широкій та далекій Україні-Руси може найбільше ще нині гомонить ріжних оповідань, віровань, казок та приповідок про землю. Та й не дивниця: бо-ж прецінь наш селянин день-денно видить своїми власними очима плодovitість землі, бачить, як вона на собі двигає величезні будівлі, як ростуть з єї нутра розлогі дерева, як перерізують землю широкі ріки та моря, вкінці-ж дивить ся і на се, як земля при кінці життя чоловіка отвирає свої студені рамена і приймає у свої челюсти скостенілого трупа. Все те не лишило ся без психічного наслідства на нашого селянина; воно відбило ся могутчою хвилею на єго душі і висну-

вало неначе чисту довгу шовкову нитку єго глибоко обдуманой поезії.

Цілий просторий шар землі представляє собі люд у своїй вірі наче широкій кружок, облитий навкріг „білим морем“. Там, де кінчить ся земля, каблуком розпняли ся високі гори, на горах сперли ся огнені стовпи, а на стовпах спочало просторе та глибоке небо. На середині моря виринула з глибокої води висока, стрімка, золота гора, по котрій можна дістатися до неба. В Літині, дрогобицького повіту, записав я ось яку казку: „Умерла молоденькому князеві жінка. Ходить бідаха по комнатах-палатах плаче та думає, як би побачити ся з нею, як би поговорити хоть хвилинку, хоч оден часочок. — Не видержу, каже князь, або знайду мою дружину, або у далекій чужині наложу головою“. Що не розраджували князю, що не потїшали, дарма все, одно та одно править. Якось у саму весну досьвіта князь зібрав ся у золоту зброю, скочий на коня та й пігнав сьвітами, куди очі понесуть. Їде день, їде другий, уже і сам втомив ся, і кінь охляв та й голод допікає. А тутка навкріг лише ліс густий, німий як гріб, а чорний як зимова ніч. Став князь та засумував ся. Аж дивить ся, у лісі недалеко від него, на невеличкій прогалині, стоїть маленька хатиночка на курячій лабі. Що вітер повіє, а хатина

все тільки „скрип, скрип“, та й оберне ся. Приїхав князь під хату, прив'язав коня до смереки, а сам пустив ся до хати. Але великий чорний кіт зайшов єму дорогою. — „Кіцю, кіцю, уступи ся, не борони мені от тої дороги! — але кіт не рухає ся. Та на щастє учула єї слова стара, двері рипнули, а перед князем станула згорблена у трох баба. — „Чого тре?“ — запитала ся стара. — „Порадь, бабуню, у мойї нужді, а я заплачу, скільки схочеш“. — „Заплати не тре мені твоєї, говори, а може і поратую тебе!“ — „Була у мене жоня, молода як весна, гожа як рожа, люба як жите, та умерла; коби хоть глянути на ню, хоть учути словечко від неї, промовити!“ — „Зажди троха тутка, а я пораджу ся!“ — і знов хатина рипнула, та й стара счезла сперд очей. Стоїть князь та думку важку думає. Повіяв вітер, зашуміли дерева, зашелестіло листє, — стара, закрыта грубою чорною веретою, прискочила до князя, та й озвала ся: — „На, маєш зіле, сховай під паху правої руки і їдь далеко-далеко; аж там, де земля кінчить ся, мій котик покаже тобі дорогу. На краю землі, над самим морем, здиблеш велике дерево, поставиш під ним твого коня, а сам положиш ся під него. О півночі сяде на него великий золотоперий птах; ти вийми зіле зпід пахи, натри собі ним лице і руки, та й лізь на де-

рево. Птах і не тріпсе ся, злапай его, вирви одно чорне перо апід правого крила, сїдай на него, а він занесе тебе на тамтой сьвіт через широке море". Князь взяв ся уже і дякувати старій за добру раду, але вона знов озвала ся: — „Стій, ще не все! За просторим, широким білим морем воріт на тамтой сьвіт стереже великий змії з сімома головами, з сімома пащеками, з сімома лабами і з сімома хвостами. Він, як птах тебе пустить, зїсть тебе; возьми-ж над морем смоли, обліїй ся цілий і так пускай ся в дорогу!“

Землю сотворив Бог із нічого, одним тільки словом, а сотворивши її сам ходив по землі, що тоді ціла була раєм. Бога малює оповіданє людове з прикметами чоловіка: він гніває ся, дрожить, сумує та грозить. Не всі звїрята сотворив Бог відразу; декотрі птахи, звїрі, навіть рослини, се заклїяті Богом або людьми люди; вони перемінили ся за своє тяжке беззаконє у безрозумну твар, котра однак розуміє людську бесїду, чує людською душею, а часами навіть мстить ся над збиточником за свою кормигу. Бувають дні в році, коли звїрята розмовляють між собою, і чоловік, що підслухує їх, може зрозуміти слова їхньої бесїди. В Дрогобицькїм, в Самбірськїм, ба і в Равськїм людова віра назначає на сю розмову північ Святого вечера перед самим Різдом. Перші люди на землі були велити.

II.

Про велитів, про їх атлетичну, величезну будову тіла ще нині між нашим народом гомонить чимало казок та оповідань. Пригадую собі дуже добре, як зимовими вечорами в самім місті Дрогобиці покійна А. Кав., до котрої мене мій покійний батько дав першого року на мешканє, розповідала мені про велитів, а одного разу, взявши мене з собою, під тамошний парохіальний костел і показала високо-високо на полуднево-східній стїні плоскорізбу, що представляла величезну людську голову, закінчену острою головою; при голові можна було достерегти і величезну руку велита з п'ятьма пальцями. Я дивив ся на се з зачудованєм і вірив словам старої наче не знать якій істинї.

Покійна моя мати оповідала мені про велитів, наче-б вони були такі

великі, що один другому подав сокиру з одного села до другого. — а село від села було на мильо віддалене. А. Кав. в Дрогобиці малюючи велитів, розказувала, що вони брили через море, а в Теглові чув я, що велити за палицю уживали цілі дубові дерева, своїм тілом, положившись лівперек ріки, спинали її течию, дусили кулаком величезних медведів, лвів та пантерів, вели завзяту боротьбу зі зміями, чортами, убійниками та смоками, що пересиджували по озерях, в лісових гущах та яругах, ждучи на людське м'ясо, котрим жили ся. Люди, щоби охоронити ся від напасти смоків та зміїв, назначували за чергою дітий, котрих треба було конче віднести на місце, де пересиджували ці страшні потвори. [Мокротин коло Жоскви].

Велити жили по кілька соток літ. Про затрату велитів розповідає собі нарід по наших селах двоєко. Одні говорять, що Бог витонив велитів за якийсь тяжкий гріх потопом [Близька, Ревіска]; другі кажуть, що велити звели ся і нині чим раз то все більше та більше люди маліють і колись людський рід змаліє так, що шість пар чоловіків буде молотити в хлопській неч [Літня і Горбачі].

Оповіданя про рай оснував наш люд на оповіданях біблійних; в них признає він упадок першого чоловіка через гріх непослугу, називає его Адамом і Евою. Ева зірвала з закананого дерева ябко, вкусила его і проликнула, другу половину дала Адамови; Адам вкусув, але ябко проковтнути не міг і воно стало ему в горлі. І з тим ябком у горлі родить ся на сьвіт кожний чоловік мужеського роду, его знати кождою мужинї на середній часті самої середини шнї. [Горбачі].

Не всі твари сотворив Господь, бо Бог ладив так сьвіт, щоби на нїм було все добре. Після людової віри дещо сотворив і чорт. В Літні, пов. Дрогобицького чув я, що чорт бачив, як Бог зліпив з глини чоловіка, дунув у него душу і як той чоловік зачав давитись, ходити та рухати ся. Нечистий і собі хотів зладити щось; зліпив отже з землі звїра та зачав у него дуги свого духа, але звїр не рухав ся. На сю чортову роботу глядів Господь, а видячи, що робота нечистого даремна, озвав ся Бог до ви́лїшеного звїра: „Гудзя, вовку,

чорта!“ — і зліплений чортом вовк пустив ся за нечистим. Нечистий в ноги та на вільху, що росла недалеко. Вовк прискочив до вільхи та злапав чорта за п'яту. З п'яти потекла кров по вільсї і д'ятого вільха до нині червона.

В Михайлівцях коло Рудок чув я ось яке оповіданє:

„По пото́пі сьвіта у одну калюжу наспинав чорт багато плюгавства: гадюк, жаб, ропух та хробаків. Однак Бог увидів того, зібрав все до міха, зав'язав, закликав чоловіка та сказав до него: „На, неси те та кинь такі з міхом у море, але не диви ся, що є у місї!“ Тим часом чоловік узяв міх та й пішов, але уйшовши кусень дороги побачив місток і погадав собі: А ну, влізу під місток та подивлю ся, що є у місї. Сховав ся під міст, розв'язав міх, глянув у него, з міха повискакувало все плюгавство та порозлазило ся по землі. За того-ж, що той чоловік не послухав божого приказу, заляв его Бог та переминив у буська“.

В Теглові коло Белза чув я, що нетлі також походять від чорта; тому вони не люблять денного сьвітла, лише літають по ночах, шукаючи свого рідного тата се-б то — чорта.

Десь-недєсь по просторім нашім краю можна здібати або обрядові пісні, особливо шедрівки або казки, де розповідає ся, що Бог при сотвореню сьвіта ралить ся „сатанайла“, се-б то злого духа, і з ним у спілці починає важке діло, діставши з самого морського дна жменю піску.

В Сяніцькїм чув я оповіданє, що сьпівучі птахи навчили ся свого сьпіву від Матінки Божої, коли вона над колискою свого Сина чудовим голосом виводила прегарні пісні, повні пророчої сили про Христове царство.

В Михайлівцях коло Рудок розповідає люд, що по сотвореню сьвіта зійшов на землю і чорт і ангел; куди летів чорт та плював — там росли камінні, неурожайні гори і високі скелі, куди-ж переходив ангел, тамжа зеленіли ся ліси, полонини, луки, гаї та цвили дерева. Цвіти мали вирости після людової віри зі слюз Пречистої, що вилила за Христом в часі его превеликих мук; сї слюзи розточили ся по цілій вселенній і зацвили всїякими квітами, [Мокротин]. [Далі буде].

Чи можна Федьковича Косованом звати?

[Слово в обороні правди.]

Написав Роман Заклинський.

В рочнику „Зорі“ з р. 1893. появилася обємиста праця п. Олександра Колесси про буковинського поета, Юрія Федьковича, під написню: „Юрій Коссован. (Осин, Домінік, Ігор Гордієвський де Федькович)“.

На початку своєї праці пише шан. автор ось ті важні слова: „Може бути, що деякі мої виводи видадуть ся кому непевними, може і за далеко йдучими. Се в прочому річ кри-

тики, та прилюдної розмови. А викликати таку розмову серед жертвої мовчанки про буковинського поета, викликати критику, що веде до пізнання правди, се одна із головних цілей отсєї праці“.

Ті слова п. Ол. Колесси заохотили нас до написання сєї статі в обороні правди, і ми падіємо ся, що шан. автор буде нам за се вдячний; — бо-ж дійсно нам видали ся виводи

п. Колесси, дотично походження Федьковича, і непевними і задалеко йдучими. Тому то хочемо над тою справою троха довше задержати ся, та критичним оком глянути на листи Юрія, та й на виводи п. Колесси, оперті головню на тих же листах.

В наших вислідах опираємо ся на листах та автобіографіях Юрія, на студії п. Колесси, а також на повім, незанімі матеріялі. Се суть наші жерела.

Так отже задумали ми приступити до розбору праці п. Колесси, але не цілої, а лишень тої часті, де автор пише про Івана Косована, та про родинні відносини Федьковича.

П. Колесса пишучи про походження Федьковича, опирає ся в своїх виводах на ось яких доказах: 1) На листі самого поета, писаному р. 1863. до К. Горбала (тоді слухача філозофії, тепер професора гімназії в Черемшлі) і на листі до Данила Танякевича (що був тоді вихованцем духовної семінарії, а тепер є гр. к. парохом в Закарю). 2) На датах в метриках. 3) На способі життя і поведенню Юрія. 4) На способі життя і звичаях в домі его матери. 5) На своїх здогадах. 6) На автобіографічних оповіданнях поета.

Щоби заховати всяку можливу об'єктивність, представимо ми і розберемо наперед увесь матеріял, який знаходимо у самого поета, а котрий промовляє за походженням Юрія від Косована; описав-ж той, що свідчить против такого походження будьто у листах та автобіографіях Юрія, будьто і в інших записках, оповіданнях та листах.

Зачинаємо отже від критичного розбору листів буковинського поета.

Листи Федьковича суть сумнівної вартости, тому не можна їх уважати ані вірогідними, ані зовсім певними жерелами. Причина сего лиха та, що в одних листах він подає неправдиві факти, тому що не знає правди сказати, а в других затає правду; задля того то вісти, що в них находять ся, треба приймати з всяким застереженням. Що справді так єсть, зараз побачимо.

Шестий лист Федьковича¹⁾ єсть для справи походження найважнійший, однакж він іменно належить до тої категорії листів, де поет наш не уміє правди сказати.

Юрій мусів покинути дім родинний р. 1848/9, маючи тоді років життя 14,²⁾ і не мав від того часу, аж до переписки з матерію р. 1862. ніяких зносин з родиною, як він сам то пише в 1. автобіографії: „Бо я поховавши сестри, пішов був в наддунайські краї хліба собі глядіти і не чувем більше о домі“.³⁾ Ся обставина, що поет не мав зносин з родиною, причинила ся до того, що він, подаючи в своїх листах всякі відомости о родині, опирає ся лиш на своїх ремінісценціях, які мав зперед чотирнадцятого року життя свого. Задля того що ті его спомини походять з так молодого віку, суть вони нераз фальшиві і неточні. Поет нехотячі і без злого наміру, — в пересвідченню, що правду каже, подав в листах найдивачнійшій сплетні про себе, про батька і матір, про сестер і братів.⁴⁾ Будучи хлопцям, приймав всяку сплетню, яку лиш чув, за дійству правду, без критики, бо розум хлопчий недосвідний. Що дійсно так було, будем доказувати, починаючи від того, піби найважнійшого шестого листу:

1) Поет пише там, що его матір віддала ся була за одного пона сухотника; „а буйний гірський дівчині що за трай (щасте) за таким чоловіком?“ — В дійстности не було так, як Юрій пише, позаяк вона вийшла замуж р. 1815. за молодого семінариста Миколу Дашкевича, котрий був описав 16 років св'ященником, мав осьмеро дітей, а понавши в недугу грудну, розстав ся з життям року 1830.⁵⁾

2) Дальше пише Федькович в тімже листі ось так: „Був у Сторонни красний, прекрасний легінь Іван Косован. От і полюбили ся моя неня з ним. Піп умер скоро“. В другій автобіографії розказав Юрій, що Микола Дашкевич помер по

двох роках пожитя з его матерію.¹⁾ З сего випливає, що в тім часі, коли его матір віддавала ся за Дашкевича, був Іван Косован дорослим парубком. Се однакж зовсім нісенітниця, позаяк знаємо, що вона вийшла замуж р. 1815., а Іван Косован уродив ся р. 1809.,²⁾ мав отже тоді сім років життя.

3) До слів „піп умер скоро“ замічаємо, що се не було зовсім так скоро, позаяк він жив з матерію Юрія цілих 16 років.

4) „Потропопа“ (батько вдови) „присилували неню пійти за якогось окомана, що звав ся Федькович“. В сих словах суть аж дві неправдиві вісти: Одна, що другий чоловік Дашкевичевої не був окоманом, але мандатором, а се була велика ріжниця. Друга неточна відомість, що він не називав ся Федькович, але Гординський, з придомком шляхоцьким: де Федькович.

5) Дальше оповідає поет: „Я син его“ (Косована) „а брат старший Іван і сестри то само“. На се ми скажемо, що Юрій не знав правди; — бо коли уродила ся найстарша его сестра, Маріка, тоді був Косован вісімлітньою дитиною. В часі уродин другої сестри Олокії, мав Косован 11 років, а в часі уродин брата Івана мав ледви чотирнадцятий рік життя. Тому то навіть п. Колесса не допускає, щоби Косован міг бути батьком брата і сестер Юрія,³⁾ хоч Федькович се рішучо заявив, так само як і про себе. Сей остатний цитат з листу Юрія має бути після гадки п. Колесси найважнішим доказом, що Юрій походить від Косована. Однакж вартість доказу значно зменшає ся з огляду на той факт, що, коли вість дотично походження брата і сестер від Косована, єсть фальшива, то так само може бути фальшивою що до самого поета. — Мимо того наведений лист єсть для п. Колесси рішачим, тому пише: „Лист сей говорить ясно про найголовнішу тайну життя Федьковича, про его походження“.⁴⁾ — Ми скажемо противно: сей лист справу походження затемнює, позаяк Юрій пише виразно і ясно: „Я его (Косована) син, а брат старший Іван і сестри то само“. Се значило би, що всі одинадцять дити Гординської були дітьми Косована, а то заперечує сам п. Колесса на підставі зацитованих витягів з метрик,⁵⁾ котрі то метрики служать власне за доказ, що Юрій не знав правди сказати.

6) Дальше ось так пише Юрій в тімже 6. листі: „Підріс мій старший брат (Іван), а удав ся він зовсім у свого батька (Косована)“. Як знаємо, в часі уродин Івана, Іван Косован був лиш зачав чотирнадцятий рік життя, тому навіть п. Колесса заперечує, щоби Іван міг був удати ся в Косована, як се нам вирочім уже відомо. Так отже п. Колесса стверджує факт, що Іван не був сином Косована,⁶⁾ а тим самим признає, що Юрій написав неправду, чи як каже „помилув ся“.⁷⁾

7) „Добрі люди і любили нас і жалували нас, хоть ми байструки були“, пише Юрій дальше в тімже шестім листі. З того, що ми написали висше, випливає, що сі слова Юрія не мають підстави, а властиво, що він правди не знав або не хотів знати.

8) В листі до Данила (писаному в січні 1863. так само як 6. лист до Горбала⁸⁾) пише Юрій ось так: „А я ся з дому не називаю Федькович, але Юрій Косован, чи як мене дома звали Косованючок“.⁹⁾ Правду сказав тут Юрій о стільки, що дійсно, як знаємо, родове назвиско его не було Федькович.

9) „Федьковичем то мене лиш в рекрути вписали“, — пише дальше поет буковинський, котрий і сим разом розминув ся з правдою, позаяк его вписали в жовняри на підставі метрики під іменем Йосиф Домінік Гординський Ritter von Федькович.

¹⁾ Ревакович: „Причинки до біографії Федьковича“. „Зоря“ 1888. стор. 35.

²⁾ Колесса: „Юрій Косован“ стор. 241.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Ibid. стор. 241—242.

⁶⁾ Ibid. стор. 241. і 261. прим. 4.

⁷⁾ Ibid. стор. 242.

⁸⁾ Ibid. стор. 339.

⁹⁾ До біографії Федьковича. „Товариш“. Письмо літературно-наукове. Ч. 1. Львів 1888. стор. 114.

¹⁾ Листи Осипа Федьковича до Костя Горбала. „Зоря“ 1892. стор. 337.

²⁾ Поезії Йосифа Федьковича. Львів 1862. Слово оть издателя стор. XI. — Ревакович: Причинки до біографії Осипа Федьковича. „Зоря“ 1888. стор. 35. — Спомини п. Реваковича суть другою автобіографією.

³⁾ Поезії Федьковича. Львів 1862. Слово оть изд. стор. XI.

⁴⁾ З братів его тоді був в живих оден Іван.

⁵⁾ Всі ті дати подає п. Ол. Колесса в статі: „Юрій Косован“. „Зоря“ 1893. стор. 241.

10) „Я вас панком не називаю, але паном; радби я вас рідним братом назвати, та бою ся, що вас оскорбю, бо я звичайно бідний жовняр, а з роду простий мужик“, — пише Федькович в тім самім листі до Данила, жартуючи: „та не випадає мені „брате“ вам казати, бо ви сьогодні-завтра станете на пона, вас мут люди величати, та в руки цюлювати, а я усе сьвітом блукати му безталанний, коли не загину“. ¹⁾ Цілий сей уступ написаний з іронією. Жартуючи [а може кепкуючи] пише Федькович, що Данила будуть люди в руки цюлювати, тож такого великого чоловіка він бідний жовняр не важив би ся братом називати. Жартуючи називає Юрій себе бідним жовняром, в противстві до важного чоловіка Данила, хоч тоді (р. 1863.) був він уже офіціром і то „оберляйтнантом“. Так само жартує, що він „з роду простий мужик“, дарма що добре знав, що его батько був шляхтич, а матір донька декана, попадя і мандаториха. З того випливає, що сего балакає не можна уважати навіть за який небудь доказ правди, ані за серйозне висказане гадок.

Що Федькович любив навіть сам з себе покепкувати, доказує ще ось сей висмок з повісти „Стефан Славич“. Юрій там пише, що капраль питає ся его: „Чи не попович?“ А він відповідає: „Є нашого роду богато і понами, пане капраль, але я не туди. Я собі так простий, одної вдовиці син“. Що се був жарт, виходить з того, що Юрій добре знав, що его матір не була вдовоцею, позаяк її муж Адольф Гординський ще жив.

П. Колесса каже, що оба огатні спомини Юрія „вказують на мужицький рід поета“. ²⁾ Ми того не можемо ніяк добачити.

Так переглянули ми подрібно найважливіші докази в справі походження поета і виказали їх маловажну стійність, позаяк в тихже містять ся факти баламутні, неправдиві, а навіть неправдоподібні. Всі ті факти опирають ся лишень на споминах з часів, коли Федькович був ще хлопцем, суть то отже *фальшиві ремінісценції*, а яко такі не суть варті серйозного трактовання.

¹⁾ Гл. „Товариш“, стор. 115.

²⁾ Колесса: „Коссован“ стор. 299.

П. Колесса написав сам в своїй студії дуже важні слова, котрі повинні були его самого зрештукувати при ставленю знаної нам гіпотези. Про Юрія пише там п. Колесса ось так: „Покинув рідні сторони в так молодому віці, коли не міг ще докладно здати собі справи з того, що круг него діялось“. ¹⁾ В иньшій місци пише знов ось як: „Федькович писав то на основі своїх молодечих споминів давно по смерті своїх сестер, далеко від брата, та матери, від котрих мігби був докладніше про се розвідатись“. ²⁾ Ще в иньшій місци констатує п. К—са, що Федькович „подавав не раз хибні відомости про своє житє“, ³⁾ а однакж полягає на тих хибних вістях, так як на євангелію.

Генер приходить черга в нашому розгляді ще на иньші докази, котрі також мають, як висше наведені листи, прожовляти за походження Федьковича від Коссована. Ось вони: Коли 17-літній Юрій перебував в Молдаві, відвідав его там же р. 1851. Адольф Гординський, приїхавши тамтуди з Чернівців. Юрій жив там лише споминами з перед р. 1848., з котрих то часів научив ся він від брата і сестер ненавидіти їхнього злого вітчима Гординського, котрий не любив своїх пасербів; Юрій тоді але приймив свого батька, а Роткельови сказав, що то его вітчим. ⁴⁾

Дотично тих відвідин, питаємо п. Колессу, чи гордий шляхтич, аристократ Гординський, був би їхав аж до Молдаві, коли ще залізниця не було, щоби там відвідати якогось хлопського vel „мужицького“ конила, звернувши ще увагу на ту обставину, що той Адольф Гординський був великий скупар!?!? — На то кажемо: Він відвідав там свого сина єдиного, свого одинока. ⁵⁾ А що син але приймив батька, так шож — і так буває на сьвіті. Причина сего об'яву була та, що син научив ся нелюбити б'тька, як повисше сказано.

[Далі буде].

¹⁾ Ibid. стор. 361.

²⁾ Ibid. стор. 242.

³⁾ Ibid. стор. 241.

⁴⁾ Ibid. стор. 261.

⁵⁾ Молодші діти Гординського малим вимерли.

БУЛО, Є, БУДЕ.

— [Василь Чайченко]. —

Одного разу набіг кошовий отаман Іван Сірко з козацтвом на Крим. Звідти він вернув ся, визволивши з неволі татарської силу християн. Відійшовши геть від Криму, звелів Сірко стати в степу на відпочинок. Тут відділено бранців-християн від бранців-бусурменів. Християн-жінок, чоловіків та дітей — було 7.000. Сірко наближив ся до їх і запитав:

— Хто з вас хоче з нами йти до дому, а хто хоче вертати ся до Криму?

Три тисячі чоловіка відрізнило ся від своїх і сказало, що підуть назад до Криму, бо мають там селитьби, бо породичили ся з Татарами.

— То йдіть! — гукнув отаман, — ідіть, коли вам байдуже до рідного краю!

Три тисячі чоловіка рушило на південь. З жалем та з смутком дивив ся Сірко на їх, як вони зникали серед степового простору. І вже як не видко їх стало за шпилем, — гукнув отаман когось із старшини запорозької та й промовив, у той бік показуючи, куди тії татарські приятелі подались.

— Візьми козаків, дожени отих і всім до одному смерті завдай, щоби і душі живої не впустив!

Мовчки рушила козацька сотня та й погнала вслід за безщасними. А в таборі Сірковому тиша запанувала важка, бо кожне серце страшного дожидало ся. І відразу стріляння загучало, а потім крик та плач, вирваний з грудий у трьох тисячів чоловіка, доніс до війська вітер. Здрігнуло ся козацтво, хоч і багачько бачило крови за свого віку.

І кілька годин чути було, як стріляно, як убивано людей, як люди кричали.

А отаман сидів на могилі усім навіч. Обличчє в його зблідло. Загартоване серед найкривавіших боїв серце не видержувало, — воно тріпало ся у грудях, і могутною рукою своєю силкував ся отаман його притиснути...

Аж ось усе стихло, бо вже був край усьому.

Тоді отаман устав, утер сльози, що котили ся по обличчю, скочив на коня та й погнав до страшного місця.

Добіг і побачив — три тисячі трунів лежало покотом серед степу, а ті козаки, що се зробили, стояли перелякані своїм ділом.

Отаман подякував їм за послух, а тоді повернув ся до мертвих та й погукнув у голос:

— Простіть нам, браття, а самі спіть спокійно сном довічним аж до страшного суду Божого; спіть краще, аніж мали-б у Кримі поміж бусурменством множити ся на лихо нашим головам християнським, на довічний ваш у идольстві загин!

Скинув шапку, вклонив ся мертвим, повернув коня, та й подався у степ із похибленою головою...

Страшно стає, читаючи про цю подію! Наше людське почування виробило вже в нас иньші погляди, і ми вже знаємо, що ніхто не має права віднімати у людини життя і через те ми протестуємо проти законом дозволеного розбою — проти війни, протестуємо проти законом дозволеного вбивання — проти смертної кари. І нас лякають такі люди, як запорозький отаман Сірко, лякають такі їх діла, як оце, що про його сказано. Нам страшно й гидко навіть чути про їх.

Та як помине перше остре почування, що завсїгди оце страшне діло — убивання — викликає, — можемо спокійно придивити ся до цієї дивної людини й до її надзвичайного діла.

Подивіть ся на його: він плаче і посилає вбивати, бо так йому повин-

ність велить; його серце розривається з жалю за тими безчасними, він просить у трунів прощення, але інакше зробити не може. Епохи маємо право судити з свого погляду, а людей повинні судити з погляду тієї епохи, за якої ті люди жили. У ті часи, як жив Сірко, скрізь лила ся кров, люди позивали до неї і навіть не розуміли, що можна її не лити, що треба її не лити. І Сірко був такий, як і всі були за тих часів, і він не знайшов иншого способу запобігти лихови, тільки кров. І кров лилась, і вкупі з нею лились у його з очей важкі, пекучі сльози...

Хоч як дивити мемо ся на вчинок Сірка — чи яко на вчинок з повинности, чи яко на розбишацьке діло, — а все не можемо не признати одного: що той чоловік, який міг так робити, мав велику силу душевну, силу, що давала йому змогу не гнути ся і перед найбільшими моральними зрушеннями, та не тільки не гнути ся, а ще й переможемо над їми бути

І не він самий був такий у ті часи. Тільки розгорнеш який літопис козацький, — і перед тобою починають уставати мов зо сталі ковані монументальні постаті минулих героїв українських. Он

Сагайдачний Петро, такий саме дужий розумом, як і рукою; он Богдан Хмельницький, що на чолі народу українського розвалив польську державу панську; он Дорошенко Петро, могутний орел, завчасу підстрелений; он Іван Вишенський, що громом-перуном кидає на своїх сучасників панів: „Ви (вбогих) оголюєте, з обори коні, вівці, воли у бідних підданих волочите, датки грошеві, датки поту і праці від них витягаєте, від них живцем дупите, оголюєте, мучите, томите!...“ — Та й не самі-ж чоловіки були такі — такі бо і жінки тоді були. Он Ганна Корецька, що ламає всі обрядові перешкоди та й іде шукати правдивої віри в протестантизмі, в соціалістичні; он Олена Горностаєва, Гальшка Гулевичова, що віддають свої сили на роботу добродійну, просвітну; он Ганна Борзобогатя-Красевська, що заправляє, замість свого тестя, луцькою єпископією та, влягшись у панцир, побиває вислане на неї військо королівське; он жінки-юристи, що вокують ся не мечем, а артикулами з статутів...

У всіх цих людей було багато грубого, жорстокого, багато такого, що ображує тепер наші почуття, але-ж у всіх їх було те, що силоміць прихи-

ляє нас до цих людей, примушує нас несамохіть дивувати ся їм, схилати ся перед їми. І це он що: се та цілість їхньої натури, що давала їм надзвичайну силу, енергію, мужність. І скрізь, серед усього народу видно було тоді єю цілість натури — тому доводило Січ Запорозька, що як море клекотіла невичерпаною силою, де дика гуляня мішала ся з героїзмом, жорстокістю військова з саможертвою. Це все були люди грішні, з помилками, але-ж цілком люди, виразні індивідуальності, що вже коли любили, дак любили, коли ненавиділи, дак ненавиділи! Не було їм перешкод таких, щоб вони їх не зважувались ламати, не було такої саможертви, що вони її побоялись би — от як той Кирило Тур у „Чорній раді“ Кулішеві, що як заохав ся, то й у гетьмана відняв молоту; а як треба було, то й на смертну кару давав себе місто того-ж гетьмана. І кожна постать із тих часів стоїть перед нами така виразна, така блискуча! І всі ті часи такі осяйні, такі кипучі живою силою людською були! І се через те, що тоді були люди душею дужі й цілі, з розумом та з почуттями, що їх не розхитали ще повсякчасні вагання, зневіряння, самокопирсання...

[Далі буде].

Пятьдесятьліття літературна діяльність Якова Щоголева.

— [Портрет на стор 1.] —

Яків Щоголів*) родив ся в Ахтирії, повітовім місті Харківської губернії, в 1824 р., і виховував ся дома, де мати вивчила его читати й писати, а відтак учив ся в тамошній народній школі. Сім'я Я. Щ.—ва не була матеріально забезпечена і удержувалась з платні батька, на теперішні відносини незначної, але на тодішню простоту і незвичайну дешевизну життя доволі високої, при значній підмозі з домашнього газдівства, з кількадесяти десятих землі, з пасіки, а особливо з зарібків батька за ведення справ кількох багатих ділчих повіту. Усе те разом давало родичам будучого поета змогу жити хоч і скромно, але без бід і навіть удержувати трьох синів на університеті. Батько Якова, Іван, чоловік добрий але слабого характеру, не мішав ся дома до нічого; усім, навіть вихованем дітей, займалась виключно мати, жінка твердої волі.

Дитинні літа Якова минули на лоні природи. Він користувався з усякого злучаю, щоби побігти в степ, до березового лісу, до озер, тоді повних дикої птиці, до пасіки, а особливо до монастиря або до водних млинів на Ворсклу, де й зачитував ся романами Вальтер-Скота в стародавніх перекладах. Любов до природи лишилась в ній на ціле життя і відбилась на его поезії. Нестертий вплив на релігійний напрям Якова мав оден злучай з его дитинних літ. Маючи два роки він почав слабувати на сухоти і слабував сильно, довше ніж пів року; ніякі ліки не помагали і лікар не робив ніякої надії. Тоді мати пішла до собору, відчитала молебень перед чудотворним образом Ахтирської Богородиці і горячо перед ним молилась; коли-ж вернулась до дому, то найшла в маленькій синій незвичайну зміну на ліпше. — він вже сам попросив їсти, і з тої пори починає він швидко одужувати. В 1835 р. Якова відвели до Харкова і записали до гімназії. Відірваний від рідних гір, лісів і вод, він дуже не злюбив собі Хар-

кова; але відтак вжив ся в ній і усе пішло своїм ладом. Між вчителями гімназії повірником его думок і чувств був П. І. Іноземців, брат знаменитого московського хірурга, сам поет, що викладав московську літературу а особливо дуже гарно теорію поезії. Він цензурував і заохочував талановитого школяра; під его проводом Яків почав писати вірші від 4 гімн. класи, по московськи, і коли у нього прибиравась збірка стихотворів, в Харкові в 1843—1844 р. видав Бецький „Молодика“ в трьох книжках, в котрі увійшли стихотвори Якова, на українській і московській мовах. — В серпні 1843 р. Яків вступив в харківський університет, записавшись на відділ правничий. При вступних екзаменах его питав з московської літератури проф. А. Л. Метлинський. Молодий чоловік відповів і написав завдане на 5. Метлинський, що знав Якова і передше, познакомив его тепер з проф. І. Срезневським, і обидва вони вимогли на ній, що він перемінив свою просьбу і записав ся на відділ історично-філологічний.

З тими професорами Яків через цілий час студентського життя жив у близьких відносинах, особливо-ж з Срезневським, що мешкав тоді з своєю матір'ю; вона голубила талановитого студента, немов рідну дитину. Вступивши на університет Яків зазнайомив ся і з Миколою Костомаровим, що саме тоді готував ся боронити магістерську дисертацію. У нього частенько збирались студенти. Яків Щ.—ів заховав найкрасніші споминки про Костомарова і его доброту, але від хвилі виїзду знаменитого ученого з Харкова вже не мав безпосередніх з ним знаєнь до 1878 р., коли по причині побуту Якова в Петербурзі, вони відновились. Пята особа, що полишила добру пам'ять у Якова, був ректор харківського університету Петро Артемовський-Гулак. На 2-му курсі університету Яків заслаб; хвороба затягнулась і вимагала побуту на селі; він виїхав до Ахтирки. На відпустці можна було пробути не довше двох місяців, але він пробув більше ніж пів року, завдяки ласкості Артемовського, що вельми широко відносив ся до Якова й опісля.

Рецензуючи „Молодика“, Віс. Білинський, що з упередженням витав усякі літературні проби на українській мові,

*) Так у нас загально вимовляють прізвище Ювілята, котрий однак сам підписує ся „Щоголев“, опираючись на тім, що его прізвище — московського походження і доволі розповсюджене в московській і курській губерніях; на Україні появилось воно, як кажуть, в минулім столітті: Румянцев прийняв до своєї канцелярії якогось московського урядника, що писав ся „Щоголев“.

обіймав в „Отеч. Записках“ молодих поетів, котрих твори надруковано в збірці Бецького, таким глузуванням, що кинув Якова у розпук. Зачеплене самолюбство Якова і втрата віри у свій літературний талант приневольили его спадати рукописи своїх поезій. Він перестав писати і тільки опісля, на просьбу Метлинського, написав для „Южно-Русского Сборника“, виданого в 1848 році, кілька українських поезій, котрі одначе, в тій збірці чомусь то не були поміщені і незвідними для автора шляхами опинились в Кулішеві альманасі „Хата“ аж в 1860 році. Куліш перший заговорив про оригінальний і справдешний талант Якова Щ—ва ось як: „Упала мені в руки поезія якогось пана Щоголева. Зрадів я її прочитавши. Прочитав землякам-приятелям у столиці — і вони слухали її смакуючи. І звеселились ми всі, що такі хоч одна струна по людськи на рідній бандурі брикнула. Не багато тих пісень, да чистий же мед, а не перга словесна. То правда, що не до Шевченкових їх прирівняти, а все-ж і то щира рідна поезія. Се так, як іноді весною соловей у саду голосно та любо виспівує, а тут коло тебе золота бжілька над квіткою веть ся. Слухавш соловя з великою впадою, а не скажеш же й бжільці: „Лети собі геть, не гуди коло мене!“ Склад у того пана Щоголева правдиво рідний. Не Шевченків голос він переймає; переймає він голос народної пісні, і із пісні бере основу свого komponування. Тим часом, яко поет правдивий, а не підспівач, має він у своєму голосі щось праведно своє, — якусь власну повагу й красу, котрої ні в пісні народній не покажеш, ні в Шевченкових віршах не доглядиш ся; не чуже бо добро він собі присвоїв, а своїм власним даром нас чарує. Се так, як от іноді співвають дівчата над водою, а веть ся по воді їх чистий голос, і оддасть ся в гаю, мов чарівничі співни самої музи народної. оддасть ся стиха, неясно, не так голосно, а любо слухати, і слухавш його дивуючись!“

[Конєнь буде].

Оповідки і критичні замітки.

Етимологія і фонетика в южнорускій літературі. Написав *Др Іван Франко*. — В Коломні, 1894 р. 30 стор. 16^о. Ц. 10 кр.

Під таким заголовком вийшла недавно вельми цікава цінна брошура, з котрою хочемо отсе ширше зазнаємити наших пов. читачів. Автор зачинає свою розвідку від сконстатованя факту, що боротьба о етимологію і фонетику розбила нашу публіку на два ворожі табори, фанатичні і ексклюзивні оден супротив другого. На галицько-руському ґрунті повстали неначе дві нації, що стоять супротив себе на воєнній стопі. Фонетики зразу трактували справу теоретично, а відтак вступили на дорогу практичну. Ту треба признати заслугу Олекси Баринського, котрий в укладанні ним (в початках 70-их рр.) „Читанках для висшої гімназії“ перший впровадив фонетику в тексті хоч деяких писателів. Відтак прихильники фонетики почали добивати ся від уряду заведеня фонетичної правописи в школах і урядах. Правительство засягнувши опінії найкомпетентніших руських языкознавців і педагогів рішило ся ввести правопис фонетичну в шкільних і урядових друках. Се й удалось. „Для етимологів, каже автор, се був страшний удар. Порушено всі пружини, щоб убити справу в зароді; відношено голоси на вічах і в часописах, введено до бою міщан і єпископів з гримкими протестами, ухвалено навіть вислати депутацію до самого цесаря, щоб витолкувати ему важність **ѣ, ѣ і ѣ** для розвою руської нації. Нічого не помогло, фонетика побідила“. Але боротьба не втихла. Етимології яко головну основу свого упору при етимології висувують те, що за ними 1000-літня традиція історична, за ними повага сьв. Кирила і Методія, Нестора і т. п. Але се — міт, фраза. Ніколи у нас не було такої традиції, особливо не було її в тих часах, коли люди обходили ся без граматик і не мали виображення о новіших теориях про словотвір і видотвір, а писали тільки так як чули або переписували те, що бачили. Автор виказує се ясно на прикладах. Що-ж до нашої новішої, народної літератури, то автор констатує, що вона

о скільки була народною, о стільки була й фонетичною, що кожда реакція против фонетики до традиційного етимологічного хаосу була заравом реакцією против живої народної мови і против живого змісту. А фонетика почалась ще перед Котляревським. Писателі закордонські пишучи по українськи добирали букв після правил російської фонетики, писали так, щоб при російському виголошуваню букв виходило вірно українське слово. Автор вияснює се на „Малоросійських прикказах“ Гребінки з р. 1836., на творах Квітки й Костомарова, поміщених в „Молодику“ з р. 1843. р., на поезіях і розвідці Метлинського з „Южнорусского сборника“ з 1848 р. і на статі Максимовича. Властивий принцип етимологічний, котрий можна-б назвати підчиненем живого слова букві, з усеї України-Руси удержав ся і держить ся доси тільки в Галичині, де українсько-руська література власне найслабше розвила ся, найменше видала творів справді цінних що до мови і що до змісту. Та й то етимологічний принцип ніколи не панував у Галичині неподільно і всі талановитіші, живіші писателі або відкидали зовсім етимологію або силували ся проломати її жертві перегороди. Доказом сего є те, що Шашкевич задумав видати свій перший альманах „Зоря“ доволі радикальною фонетикою [про се свідчить статійка: „О Запорожцях і їх Сьичі“], та що правопис „Русалки Дністрової“, зладжена Вагилевичем, була далеко більше фонетична ніж етимологічна. Перші після Шашкевича викинули **ѣ** брати Головацькі в першій часті „Вѣлика“, виданого у Відні 1846 р., а з ними Скоморівський в перекладі Хомяківського „Брмака“ (1849 р.) і инші. Від 1849 р. почали ся довгі спори про правопис в галицько-руських часописах. Справу правописи ставлено в тісний звязку з питанєм про саму мову. Дперва в початку 60-их рр. разом з відновленням народної мови в літературі виринає й фонетика. Товчок виходить з Черновець, де А. Кобилянський радить прийняти латинські букви з чеською правописю. Галицька поступовіша молодіж під впливом закордонських українських видань [Куліша, жур. „Основа“] обертає ся до фонетичної писовні. „Вечерниця“, „Нива“, „Мега“, „Русалка“, „Руська читальня“ і „Правда“ — були ті етапи, котрими йшла й розвивала ся у нас фонетика; не цуралось їй й „Слово“ Дідицького в перших роках свого існування. Згадані видавництва містять в собі усе те, що тоді видавала живішого галицько-руська література.

Що до еволюції наших етимологів, то етимологічна правопись мала зразу вказати народну мову в староруською, а властиво в староперекривною, але відтак в 50-их рр. роздає ся, а в 60-их і далі зміцнює ся оклик, що етимологічна правопись повинна вязати нас „сѣ прочимъ русскимъ міромъ“. [Се є другий оклик наших етимологів]. Фонетика стала ся синонімом національної окремішности, та тим самим етимологія посередно [а дехто й виразно] признали ся до ідеї національної єдності Українців з Москалями. З початку наші етимологіи пустили ся на посередну дорогу, і почали в українського, церковного, польського і московського komponувати окрему мову, але з часом зачали накручувати її чим раз більше на лад московський, любуючись в творах Лажечникова, Мардінського, Карамзіна, Полевого, Хомякова, Погодіна та Аксакових. Сей окремий язык з одного боку не тільки відділював себе від живої українсько-руської мови, але старав ся шкодити їй, плюгавити її, з'огиджувати в очах нетямущих. — а з другого боку сам він не приставав до московської мови і не раз навіть застерігав ся против того, видаючи себе за „малоруський“. З того виходили такі куріози, що коли твори Броніма Аноніма в Галичині видавали ся за писані на „общерусскомъ языкѣ“, в Росії треба їх було перекладати на мову московську. Та сей макаронізм не міг довго удержатись: тож частина молодших з бувших етимологів зірвала явно з українством і прийняла мову московську за свою, а старші, консервативніші, задержуючи етимологію, рішили, — як каже автор, — все таки стати на ґрунті живої южноруської мови. На наш одначе погляд, ці старші, консервативніші „лишили ся таки при книжнім „язычію“, хоч знов „малорусина“ не разить їх так дуже як ту частину, що після слів автора пристала „до великоруського берега“. Отже з опортуністичних зглядів, говорить далі др Франко, до сего табору побігла також значна часть фонетиків, котрі знов етимологію вважають

за *malum necessarium*. Що ті самовільні союзники-опуртністи не виплодили досі і не виплодять ніколи живої, оригінальної літератури, а тільки задрукують масу паперу публіцистикою та популярними брошурами [найліпші між ними звичайно приходять ся переписувати з фонетики на етимологію!), се також легко зрозуміти".

Відтак автор згадує про те, що галицькі москвофіли люблять в справі фонетики заслонюватись авторитетом проф. Ягіча, котрий запитаний мін. Гаучом о опінію, ніби то був противний заведенню фонетики в школах. Отже автор сумніває ся, щоби та опінія була рішучо противна фонетиці, а на доказ сего наводить в оригіналі слова проф. Ягіча, які він виводив в „Archiv-i für slavische Philologie, 1893 p. Bd. XV“ стор. 407. Проф. Ягіч каже там: „Wenn mich jemand fragen sollte, welche Orthographie sei die beste, so würde ich unbedenklich antworten: *diejenige, die von den meisten befolgt wird*. Nur nach diesem practischen Gesichtspunkte muss die orthographische Frage behandelt werden. Nur ja keinen Principienstreit, der würde zu gar nichts führen, es gibt eben keine Orthographie, die in allen Punkten consequent wäre. *Ich bin für die phonetische Schreibweise* nicht etwa aus irgendwelchem Princip, sondern aus practischen Rücksichten der uns, Serben und Kroaten, nothwendigen Einigung, glaube aber, dass wir in dieser Richtung schon weit genug gegangen sind und über das von Vuk und Da-

nicić festgesetzte nicht hinauszugehen brauchen; ja der hohe Begriff einer Literatursprache würde nach meinen Dafürhalten hie und da eher eine Eindämmung als Erweiterung des phonetischen Principis befürworten. [Тут проф. Ягіч вказує примір ріжного писання таких слів, як „братство“, котре дехто пише „bractvo“, інші „brastvo“, а він радить писати „bratstvo“]. Die vollständige Einigkeit in der Orthographie ist am Ende auch nicht so nothwendig, wie vieles andere, was unserer Literatur noch abgeht“. Не треба й казати, що ці слова ученого професора рішають справу на користь фонетики. „За нею, кінчить автор, промовляють іменно два найважливіші практичні згляди: коначність літературного і національного поєднання галицьких Русинів з Українцями, і те, що власне між пишущими русько-українською мовою коли не всі, то певно найчисленніші і найважливіші писателі уживали і уживають фонетики. *А брати в рахунок тих, котрі або не пишуть по українськи або калічать свою рідну мову, щоб доказати її неспосібність до літературного розвитку, здається ся, нема ніякого резону*“.

Ми отсе подали по змозі докладний зміст розвідки дра Франка, цитуючи не в однім місці его власні слова. Очевидно се не вистарчить для того, що цікавить ся сею справою; такий найкраще зробить, наколи сам познакомять ся з сею цінною публікацією.

Василь Лукич.

СВІТЛА Й ТІНЬ.

I.

[Диво, яке стрінуло „Зоря“. Новий курс в Росії — для нас старий. Новий рік, не тратьмо надії на краще! Рекляма потрібна. Новорічні бажання].

Мимо трудних обставин, серед яких розвиває ся наша література, „Зоря“ починає вже шіснадцятий рік свого існування. Як Русини — Русинами, а Українці Українцями, ще ніяка літературно-наукова часопись не жила в нас так довго, як „Зоря“. Але то не загал нашої інтелігенції так заслужив ся для „Зорі“; — то Наукове товариство імени Шевченка всіх сил добуває, щоби сю єдину літературно-наукову часопись для родин удержати. На цілу Галичину ледви кількасот осіб передплатує „Зоря“, хоч інтелігентних родин руських можна би начислити і тисячі. Редакція „Зорі“ пересвідчена, що що тільки у нас може зробити кілька осіб, щоби таку часопись видавати, се вона зробила, і тому може чути жаль до загалу за байдужність его. Правда, що від року 1880 намножило ся у нас доволі видавництв, а щоденні часописи політичні як всюди, так і в нас роблять майже злишніми книжки і періодичні видавництва, однак за той час і інтелігенції в нас прибуло і свідомість національна зросла і настали більші вимоги культурні, отже здавало-б ся, що й таку часопись, як „Зоря“, що містить багато цінного матеріалу, як політичні часописи, удержать самі передплатники. Але так буває в інших народів, але не в нас.

Торік стрінуло наше видавництво велике нещастє. В лютім м. р. російська цензура заборонила посылати „Зоря“ передплатникам в Росії. Кому маємо за таку пригоду подякувати, — чи

то ще наслідки знаного указу, чи донос у Галичині, не знаємо, — досить, що відбором дебиту „Зорі“ до Росії скривдили видавництво і наших передплатників Росії, котрі справді піддержували „Зоря“. Товариство ім. Шевченка старало ся торік двічі о дебіт для „Зорі“, однак даремно; дізнало ся тільки, що „Зоря“ заборонена в Росії тому, що ширить небажану пропаганду. Яка ся небажана пропаганда — всі ми те знаємо і розуміємо, однак можемо впевнити всіх противників нашої національної ідеї, що не натворають вони стілько перекінчиків і яничар, щоби в зароді могли здавити нашу мову. Перетревали ми гірші часи, перетреваемо ще й ті, і діждемо ся певно часу, коли нашого життя ніхто нам не заперечить.

Дякуючи помочи Наукового товариства ім. Шевченка „Зоря“ буде жити дальше і без передплатників з Росії; так само і заборонений в Росії „Дзвінок“ буде виходити дальше. Нехай ширить ся „небажана пропаганда“ щораз дальше і дальше під захистом австрійського правління, де вона не заборонена.

Новий рік! Як его привитати, коли на самім вступі приносить нам розчаровання? „Новий курс“ в Росії остає ся для нас старим курсом, знаним здавна у всіх подробицях; а Україні під впливом его забувають, що є на світі божому Галичина, а в ній їх брати, котрим годилося би як найбільше помагати. Хоч би з сего самі не мали зараз хісна, то мали би їх наслідники. Чому не вважати Галичини шпихлірем народним, де би до часу складало ся масток, з котрого би колись і на Україні користали? Та по що вже й відзивати ся в „Зорі“ до Українців, коли вони „Зорі“ і на очі не бачать? Бідні

Українці! Вже майже двацять літ жаден новий рік не приносить їм ніякої пільги; за те пригадує їм безнастанно, що їм не вільно робити.

1. Не вільно їм видавати українських книжок змісту релігійного, популярно-наукового і педагогічного.

2. Не вільно друкувати українських книжок наукового змісту.

3. Не вільно ввозити до Росії, без окремого дозволу „Головного управління по дѣламъ печати“, ніяких книжок, брошур і часописів в мові т. зв. малоруській, друкованих за границею Росії.

4. Не вільно нічого друкувати інакшою правописною, як: а) при історичних документах і пам'ятниках правопису оригіналу, а б) при словарях, белетристиці і при музикальних нотках правописною „общерусскою“ або „уживаною на Україні не пізнійше XVIII. віку“. (Сіє!)

5. Не вільно держати ніяких відчитів і рефератів (чтеній) в мові українській.

6. Не вільно бути спеціально українським театром та трупом драматичним. (Т. зв. українські товариства драматичні мусять за всеїди побіч штуки української, грати й штуку російську).

7. Навіть все те, що не заказане, може бути друковане лиш условно — т. є. тоді, коли само „Головне управління по дѣламъ печати“ в Петербурзі одобрить рукопись до друку.

8. Представленя драматичні українських штук можуть даватись на сцені лиш условно — т. є. тоді, коли генерал-губернатор чи губернатор за кожний раз дозволять.

Але за те вільно Українцям платити податки і давати рекрута, запо-

вняти собою, тюрли з причини ширення „небажаної пропаганди“, вільно їм зносити терпеливо всякі доноси на себе — словом, вільно їм терпіти та зазнавати на собі, чи правдива пословиця: „хто терпен, той спасен...“

Новий рік! Що він нам принесе? Принесе нам нових послів, заступників народу, принесе нам певно нового професора на катедру руської літератури у Львові (дай Боже, щоби був як найлучший та вмів учити молодіж!), принесе нам мабуть спору купу нових книжок і гурток молоденьких та любеньких поетів, з котрих більша часта завчасу зміркує, що хоч ми народ дуже поетичний, але поезий не купуєм і не читаєм, — принесе і ще дещо. Хто его знає, що дістанемо?

Минувший рік мимо злих часів приніс нам доволі багато нових книжок; надійсь, що сей рік буде ще кращий. До гіршого не йде, тільки до лучшого. От тепер краєве бюро статистичне обчислює, — так сказати-б — як у Русинів розвиваєся охота до читання. Се бюро вирахувало, що в році 1891. було в цілій Галичині 20 часописів руських; їх друковано в 2,303,900 примірників. Зараз на другий рік 1892-ий друкувалися руські часописи у Львові в 2,339,080 примірників, а на провінції в 34,200 примірників. Виходить з того, що в 1892-ім році розійшлося 69,380 примірників наших часописів більше, ніж в році 1891-ім. Для порівняння додамо, що в р. 1891. польських часописів друкувалося 6,104,460 примірників, а се число зменшилося в р. 1892. о цілих 800,000 примірників. Що наші часописи розходяться ще раз більше, з того тільки радуватися можемо. Варто би при тім знати докладно, о скільки горою наші народні видавництва від видавництв, друкованих

у нас виправді руськими буквами, але не руською мовою. На то обчислень нема. Також не враховані ту видавництва буквинські, котрих вийшло значне число. І рух книгарський ту не обчислений.

В роках 1893. і 1894. певно гірше в нас не було, хоч нарід бідував тяжко; так мабуть і в 1895. році не буде гірше. О одно тільки мусимо подбати, так як се радить Брандес своїм землякам.

Нарікає він в недавно виданій брошурі, що его земляки не дбають о се, щоби про них знав ширший світ; просто не роблять собі реклами і зле виходять на тім. Слово в слово дасться се повторити о нас. Тепер світ такий, що без реклами не обходиться. Адже бувало так, що й найкращі книжки лежали забуті, бо автор був за гордий, щоби постарати ся о рекламу для своєї праці, а критики і рецензенти були або за ліниві прочитати книжку, або автор не подобався їм своїми очима... І так з найлучших пераз творів ніхто не користав, бо ніхто не звернув на них уваги.

Ми на стільки ліниві, що навіть у себе нікого не захвалимо ані не зганимо, тільки мовчанкою убиваємо всякого автора; а вже нікому і в думку не приходить, розповісти иншим народам, що в нас нового та цінного. І думають собі наші різні сусіди, що ми дармоїди і нічого не робимо. А так зле чей не єсть...

Наші щоденні часописи вмюють захвалити і поручити якого руського крамаря, котрого старанем єсть добитись як найскорше маєтку, але забувають (а може й не мають сили), що про працю якогось автора годилося би також згадати. Так на пр. про Записки тов. ім. Шевченка, твори Зінківського, Чайченка, Левенка, Школиченка, про „Житє

і Слово“, про „Зоря“ і всякі иньші новітні видавництва не вміла жадна щоденна часопись нічого сказати, хіба подати заголовок і кілька слів такої пераз похвали, що вона більше немила, як мотивована ганьба.

Ерго на новий рік бажаю нашим рецензентам і критикам при часописях острого, але не в цукрі і не в жовчи мачаного пера, більше відваги і такого почуття справедливости, щоби письменника цїнили щонайменше так само, як сего, що перещь продає і цибулю.

Забрався Золя до писаня повісти Lourdes. Репортери зараз розкричали на весь світ, що Золя купив собі нове перо і ручку і каламар; буде писати про Лурд. Написав Золя одну картку повісти; репортери розповіли зараз людям, що Золя тепер тяжко працює, їздить до Лурд, молисться, студнює, в день їсть, в ночи спить і т. д. Ов! — думав собі кождий читач часописи — то щось мусить бути цікавого. І ждали читачі і репортери якийсь час, аж книжка появилася, — тоді настав гамір, галас, крик, книжка хоч скучна, розійшлася сотками тисячів... Так то розумію! Се інтерес.

А в нас? Читали ви де, яку то повість написав Левенко? Сам заголовок її цікавий: „Пани і люди“, — ніби пани то не люди... Читали ви її? Ні! Ну, се новина. Але що публіцисти наші не читали, через що не могли читачам розповісти, яка се повість, се гріх. Немилосердні люди!

Отже з новим роком бажаємо нашим читачам цікавіших репортерів, не таких байдужих на друковане слово, а цікавих тільки на всякий перещь. Крім того всякого добра всім бажає низше підписаний літописець „Зорі“.

О. М.—ей.

К о н к у р с.

Щоби розбудити живіший рух поміж нашими письменниками, часопись „ЗОРЯ“ розписує конкурс на оповідання, новелі, розправи научні і т. и. Кожда праця має складатись менше-більше з 2000 вершів друку. До оцінки праць буде визначена окрема комісія.

Праця, узнана за першу, одержить премію 75 зр., друга 50 зр., третя 25 зр. Ті праці будуть по черзі друковані в „ЗОРІ“; крім сего редакція застерігає собі право друкування всіх тих праць зпоміж надісланих, котрі будуть для „ЗОРІ“ відповідні.

Решення до надсилання творів назначаєся до 15. н. ст. марта 1895. р. Пізнійше прислані твори не можуть уважатися конкурсними, хоч можуть бути дру-

ковані. Твори треба посилати рекомендовано на адресу: Вн. Кость Паньківський, директор Інституту руського товариства педагогічного у Львові, при ул. Театинської ч. 19.

На кождій праці даєся знак або число; те саме пишеться і на замкненій ковертї, в котрій міститься імя, прізвище і адреса автора. Коли твори будуть прийняті, коверту отворить ся; автори непринятих творів можуть собі відібрати свої праці, вказавши якусь адресу, під котрою має ся твори звернути.

Конкурс рішиться в першій половині чвєтня 1895. р. і результат оголосить ся в „ЗОРІ“ і иньших часописях.

РЕДАКЦІЯ „ЗОРІ“.

Х Р О Н І К А.

* Др Ц. Білиловський зложив і впорядкував третій том літературної збірки „Складка“ в пам'ять дра Вол. Александрова. Подана до цензури рукопись містить твори: Мордовця, „Вільгельма Теля“ в перекладі Чайченка, драму Самійленка „Маруся Чурайвна“, оповідання і вірші Л. Старицької, оповідання Лесі Українки, вірші Білиловського, Стешенка, Кононенка, Козлова, Шамраєва, Григорової, Ружного, Вороного, Чайченка, Тимченка, фінський епос „Калевала“ в пер. Тимченка, „Утрачений рай“ Боровика,

споминки дра Білиловського про В. Александрова і т. и. Збірка приздоблена портретом дра В. Александрова.

* В нашій мові появилось три календарі на р. 1895, а то у Львові ілюстр. кал. „Просвітты“ і кал. „Сокола“, а в Чернівцях — ілюстр. буквинський православний календар „Руської Бесіди“. Тільки остатний надрукований правописно фонетичною, в кал. „Сокола“ — одна стаття а кал. „Просвітты“ весь етимологією. Що до розкладу матеріалу, то

впорядники звертали увагу при першій кал. головню на люд, а при третім на інтелігенцію; другий, як вказує назва, се кал. фаховий. — Вийшов ще й календар „Посланника“, в котрім деякі статі писані нашою мовою, в иньших же автори тай редакція намагаються до „язичів“...

* „Руської Історичної Бібліотеки“, видавництва Наукового товариства ім. Шевченка під редакцією Ол. Барвінського вийшов том XVI-ий, яко девятий том історичних монографій

М. Костомарова, під заг. „Руїна III. Гетьманованіє Самійловича“. Сей том обіймає 215 стор. 8-ки і коштує 1 злр. 50 кр.

* Вийшли у Львові дві брошурочки [по 4 картки 16-ки] під заг. „Світлова поезія“. Перша містить в собі кілька поезій з московського п. заг. „З тюрми“ в перекладі В. Щурата, а друга поему чеського писателя Карола Гавличка Боровського „Цар Лаврів“ в перекладі дра Франка.

* Між помертвими рукописами пок. дра Ом. Огоновського знайдено приготувану статтю про українсько-руську літературу для видавництва Oesterreich in Wort und Bild і родина видала її на руки проф. Цайсберга до Відня.

* Появився 10-та книжочка „Дрібної Бібліотеки“, що містить поетичні переклади Павла Граба п. заг. „З чужого поля“. Автор подає переклади поезій: Байрона, Гюда, Мура, Соуто, Ларучо, Філікайого, Леонардо, Гайно, Деллау, Улянда, Вазова, Ботева, Москова, Гарамбашча, Прерадовича, Змай-Новачича, Томашіка, Ганки і інших. Ціна — 20 кр.

* Учат. Процик з Сянока видав у Львові друком свій відчит п. заг. „Kobieta w poezji Szweczenki“. Можна купити за 30 кр.

* Чеська писателька пані Ружена Бєспєска, помістила в останній книжці люстр. місячника „Kvet“ переклад одної поезії Шевченка п. заг. „Na oúiskú chodivala“ [Z písní T. Ševčenka přeložila Růžena Jesenská].

* М. Лисенко скомпонував кантату до Шевченкової поезії „Радуй ся ниво неполита“ на хорі мішані, солю тенорове й сопранове і на сольові квартети — п'ять нумерів, всі з супроводом оркестри, — і присвятив її „Львівському Боянови“.

* Г. Тополянський виготовив до Шевченкової „Хустини“ музику на хор мішаний і мужеський, солю сопранове і тенорове в супроводі оркестри — і рівнож присвятив свою композицію „Льв. Боянови“.

* Фірма книгарська Б. Корейви в Києві і Одесі видала вибір „Пісень українських“. Мають вони представляти, о кілька се в пісні можливе, життя людське „від коліски до могили“.

* Др Ів. Франко написав нову драму-казку в 5 діях п. заг. „Сон князя Святослава“, котру почало містити „Житє і Слово“ в кн. I. за р. 1895.

* Цензура останніми часами дозволила виставляти отсі нові твори: 1) „Отруїлась“, драма в 4 діях М. Я. Заранкіна [нал. в Херсоні в рр. 1892—1893]. 2) „Галька“, картини народної життя в 5 діях К. П. Мирославського [На споминок артистці А. М. Мирославській]. 3) „Мазепа“, історичні картини в 6 діях К. П. Мирославського-Винникова. 4) „Мазепа“, історическая драма в 5 дійствіях, сь прологом, в 5 стихах А. А. Соколова [Москва, 1894 р. 127 стор. 4"].

* Львівський літограф, наш земляк А. Андрейчин виготовив вже цілком одну четвертину великої народописної карти України-Руси, що вийде коштом „Провсвєт“.

* На засіданні історико-філософської секції наук. тов. ім. Шевченка, котре відбуло ся 31 н. ст. грудня під проводом голови секції проф. Грушевського, відчитав проф. Матієв свою студію: „Спосіб представлення історичних подій у Нестора“. В дискусії на темат відчиту забирали слово члени Коцовський, Коліч, др Франко, В. Білецький, автор студії і вікни голова. Останній здав основну справу з надісланої для „Записок“ товариства студії дра Величка, учителя з Дрогобича, п. зап. „Політичні і торговельні взаємини Руси і Візантії в X і XI століття“.

* Товариство „Провсвєт“ у Львові оголошує два конкурси: 1) Оден на чотири премії фундації ім. Стефана Дубравського, кожда по 90 злр. а. в., за написане найліпшою популярною розправою в руській мові, з історії, географії, етнографії, економії політичної, господарства або права. Термін — по день 31 н. ст. марта 1895 р. 2) Другий — на напи-

санє для товариства „Провсвєт“ популярних книжочок такого змісту: а) повістки з життя суспільно-народного і оповідани морально-реалістичні; б) оповідани історичні; в) розвідки економічно-господарські, як також образки з історії промислу і торгівлі; г) розвідки з гігієни; д) короткі правотар народний; е) образки етнографічні і географічні; і е. образки з природи. Обєм книжочки не може переходити трьох аркушів друку. За оригінальні праці платити товариство від аркуша [24 сторін] 15—25 злр., а за переклади 8—15 злр. Рукописи належить надсилати кожного часу.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Війми з народної літератури українсько-руської XIX віку. Для вищих клас середніх шкіл уложив Олександр Барвінський. Часть II. Друге видає доповнене і перероблене. (Перший випуск). — У Львові, 1894 р. Друк. Шевч. XXXII і 176 стор. 8°. Ціна випуска 80 кр.

Зміст: Огляд народної літератури українсько-руської (від половини шостої десятиці XIX ст.). Життєписи і війми з творів: 1. Куліша 2. Глібова. 3. Климковича. 4. Марковичевої. 5. Ільницького. 6. Ом. Огоновського (поч.).

Історія літератури рускою. Написав Омелій Огоновський. Часть IV. — У Львові, 1894 р. Коштом Наук. тов. ім. Шевченка. Друк. Шевч. 347 і 3 неч. стор. 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: Література наукова: 1. Михайло Максимович 2. Ізмаїл Срезневський. 3. Платон Лукашевич. 4. Яків Голованський. 5. Іван Вагилевич. 6. Амвросій Метлинський 7. Пантелеймон Куліш. 8. Микола Костомарів. 9. Матвій Номіс і Опанас Маркович. 10. Микола Закревський. 11. Іван Рудченко. 12. Павло Чубинський. 13. Михайло Драгоманів 14. Івн Манжура.

Іван Вишневський і єго твори. Написав Др Іван Франко. Наклад м автора [Літературно-наукова бібліотека. Книжка 21—30]. — У Львові 1895 р. Друкарня В. Манького. VII + 536 стор. мал. 16°. Ціна 1 злр.

Зміст: Передне слово. Дотеперішні праці про Ів. Вишневського. Твори Ів. В.—го: Вступні uwagi. 1. Новина или вєсть о обрєтеніи тѣла Варлаама. 2. Слѣдъ къ постиженію и изученію художества и пр. 3. Обличеніе дїавола міродержца. 4. Извѣщеніе краткое о латинскихъ прелестехъ. 5. О еретикохъ. 4. Загадка философъ латинскимъ. 7. Писаніе до всѣхъ обще въ лядской земли живящихъ. 8. Посланіе ко кн. Вас. Остр. жєкому 9. Писаніє къ утекшимъ отъ православной вѣры епископомъ. 10. Твори псевдоніми. Загалні uwagi. 1. Краткословный отзывъ Феодула. 12. Посланіє къ старцѣ Домнікин. 13. „Зачапка“ Христофора янока Русина. 14. Порада о очищеніи церкви. 15. „Термина“ т. є збірка 10-ти творів Вишневського. 16. Посланіє Нову Книжницькому. 17. Посланіє до братства Ставропигійського. 18. Позорище мысленное и лєст до М. Вишневського. III. Житє і характеристика Івана Вишневського. Показчик.

Ілюстрований Буковинський православний Календар на рік звичайний 1895. Рочник XXII. — Виданє тов. „Руска Бєсїда“ в Чернівцях. В Чернівцях, 1894. Друк. Р. Екгарда. 55 + 104 + 36 + 21 стор. 8°. Ціна 50 кр.

Зміст: Богата часть календарська і інформаційна. „Альманах“ містить твори: Каліна, Т. Шевченка. Як виглядає на Буковині перед її прилученєм до Австрії, після Спленного О. П. Прислєвія, Ст. Руданського. Громада, обширна стаття (стор. 16—42) дра Стоцького. Три дурні, повісточка індійська. нап.

Марком Нестерюком. В Італії і Думка о нині, поезії Данила Млаки. Гнат Онішкевич, О. П. Стара історія онов. Бєг. Ярошинської. Почестні члени літ. тов. „Р. Бєсїда“ О. Коньський і Ів. Левіцький-Нечуй. Алькоголь яко лік, яко снідавець і яко напїток, стаття Єр. Пігуляка. Як панчів Гаврилюк Довгоніє оженив ся, сьміховинка. Дєдз до господарства. Венчина. Сьмішине. — Шематизм буковинський і оповістки [Ілюстрації: Галина Т. Шевченка. Портрети: Руданського, Онішкевича і Коньського, — і Надгробний памятник Федьковича].

Українські писання Митра Омельковича. [Дрібна Бібліотека. Книжочка 9]. — У Львові, 1895 р. Коштом Костя Пальківського. Друк. Шевч. 110 і 2 неч. стор. 16°. Ціна 10 кр.

Зміст: Антін Танський. Три пави. Пяниця. Пожежа Жидівська дяка. Проскурка. Дєшо про жидів.

б) періодичні видання.

Правда [1894 р. Том 23. Випуск 70. За місяць грудень. Стор. 789—860 в 8°]. Зміст: Історично-літературні перспективи Грузії, нарис О. Любенького. Ніна, опов. О. М. Кабека, пер. О. Любенького. Вранїна подорожи О. Любенького. Замітки про розвідку дра Франка: „Charakterystyka literatury ruskiej 16—18 w.“ Сучасна хроніка. Чернець, поезія Сича. Бєсїда пос. Вахнянина вигод. в палаті посів 14 грудня 1894 р. Бібліографічні і літературні замітки.

Житє і Слово [18-5 р. Книжка I. За місяці сїчень і лютий. Стор. 159 і 1 неч. 8°]. Зміст: Із чужих квітників: Із Карла Гавличка Боровського. II. Цар Лаврін, пер. Франка. Із Рилєєва: 1. Сп від Навівайки, пер. П. Граба. Із словинської народної епіки: I. Мати сьв. Петра. II. Найбідніші грїхи. III. Невдичні сини, пер. Франка. Із Гафіза, пер. Криського. Із Ал. Ірїпа: I. Наш час, пер. Франка. Із переписки наших літературних і політичних діячів: IV. Листи (три) Федьковича до А. Кобиланського 861 р. V. Лист Федьковича до А. Дідинського. Сон князя Святослава драма-казка в 5 діях Франка [1 і 2 дії]. Із уст народа: А. Піснї: I. Співанє, сьпіванки. II. Смерть богача. VII. Дєзертир-опришок Проць Туманюк. VIII. Проповідь до тверезости мітрополїта Єсипа Сембратовича. Б. Легенди: 25. Чому руські сьвяти найпівнішні? 26. Лакомє бѣба. 27. Сьв. Петро і Павло — молатїльники. 28. Рабін і ангел [жидівська легенда]. В. Казки: 6. Кіт і граф Попеловський. 7. Царівна-чарівниця і вдячі звїрї. Г. Новелі і фабльо: 4. Брєхач і Побрїхач. 5. Як Брєхач і Побрїхач пана обікрали а попа живого вкрали. 6. Вандрївки Івана з жидом. 7. На дурних сьвіт стоїть. 8. Як салдат сповідав ся. 9. Як то циган шуткою найв ся. 10. Мій пан завис так робить. Д. Міти і віруванї: 13. Будинки і майстри. 14. Млани і мельники. Основи суспільности, повість Ів. Франка. Літературні стремління галицьких Русинів від 1772—1872 Ів. Занєвича. Матеріали і uwagi до історії австро-руського відродженя 1772—1848: I. Обяви русько-польського автанїзму 1831 р. II. Обяви русько-польського брата 1842 р. III. Іван Наумович — семінарський рабін. Євангелїє, стаття Морієа Верна. Із старих рукописів. Критика і бібліографія: XIII. Звідки взяла ся назва Бойка? XIV. Дві школи в фольклористикі, Ів. Франка. Хроніка: Ювілей М. Драгоманова. Народні мелодії. Towarzystwo ludoznawcze. Видавництво руських матеріалів етнографічних. Пок. проф. Огоновський.

в) музикалія.

„Веснївка“ — пєсьнє къ супроводъ фортепьяна о. Виктора Матюка (стихъ Марк. Пашкевича). Випуск 21 „Бібліотеки музыкальної“. — Коштом „Львівського Бояна“. У Львові, 1894 р. Ціна 25 кр.

„Первый акордъ душѣ“. Хоръ мѣшаний. Музыка о. Виктора Матюка. — У Львові, 1894 р. 3 літографії А. Андрейчина. Ціна 20 кр.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ виносить: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 18 рублів або 36 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 14 рублів або 28 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Осип Маковей.

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

1895.
У ЛЬВОВІ, ДНІ 15 [27] СІЧНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кожного місяця
в обидві півквіти року.
РЕДАКЦІЯ, АДМІНІСТРАЦІЯ І ЕКСПЕДИЦІЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописно „Зорі“; узані пер-
шодруками до поміщення звертає ся авторам [на їх кошт]
без поясненя причин. — Редакція відповідає окремо тільки
на ті писма, до котрих додучено поштові марки, з виїмкою
письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Грішники.

Роман-хроніка. — Написав О. Я. Кониський.

◆ [Далі.] ◆

II.

Минуло більш годвини. До кабінету ніхто не приходив: покоївка з куховаркою, з сторожем і з кучером сиділа в пекарні, та людським звичаєм перебирали з усіх боків „такий нечуваний, невиданий вчинок“, який оце заподіяла Пригариха, утікши серед ночі з молоденьким паничем.

— І хто-б його на таке сподівав ся! — говорила куховарка: — жили наче два голуби в своєму кубельці; любили ся, кохали ся, та й на тобі, на старости-літах...

— Як там вони й любили ся?! То тільки тобі так здавало ся, що вона вірно пана кохає, а я з самісеньких живих помічала, що вона з паничем стежку в гречку протоптала. А вже після Спаси!... ігі! пан ледві погасить у себе світило — вони в садок... Я бачу, да мовчу: яке міні діло, я не шепотиниця; я знаю своє діло, щоб в світлих у мене було чисто поприбрано, а до всего иньчого міні байдуже...

— Коли правду сказати, дак і міні приходило на думку: чого оце пані з паничем усе в двох в балку ходять?... А потім думаю собі: вже-ж нічого більш, як по ягоди; бо де-ж таки!... хіба вона йому пара!... гріх і подумати!... у її от-от внуки будуть... Знов, раз якось, пішла я гороху тичкового на обід на-рвати; рву собі стручки; за горохом мене з княхів нікому не видно; аж чую, щось тихенько гомонить... Я зирк! аж пані з паничем. Ну, кажу собі на думці: може вони прийшли княхів наламати; нехай ломлють... Хотіла таки прислухати ся, про що вони гомонять, і була-б таки прислухала ся і придивилася, дак же як ва те — стало мене за живіт брати, я собі швидче до пекарні...

— Еге! — обзиваєть ся сторож, трусячи з різка та-баку на нготь великої пучки з лівої руки. — Чи не хитрі-ж і голови у них! Ціле літо й ознаки не подали і вибрали на втеки саме темну та холодну ніч!

— Тим то ти й не встеріг! — глумливо мовила куховарка. — Славний з тебе сторож!

— Піди вже ти встережи!... — відповів сторож; в голосі у його чути було ноту ображеного достоїнства!... — Не встеріг, кажеш ти, Химо; а як ти свого хатнього злодія встережеш!? У мене все було як слід: брама на замку, фіртка на цепу; собаки поспускаві — і сам цілу ніч ходив з клепалом; чого тобі ще!...

— Як же-ж ти нічого не чув, не бачив? Вже-ж вони не пішки втікали! — допікала Хима сторожа Андрія, старенького вислуженого саддата.

— А ти хіба бачила, що не пішки? — спитав Химу Андрій, трохи з серцем. Йому таки кололо, що він не чув, не бачив, як пані втікала; самолюбство і свідомість обов'язків сторожа були гаким зачепленим. Андрій тямив — що, що не кажи, а такі є його „недогляд“; і він пильнував і викручував ся, доводячи своїм розмовникам, що за ним „жадної вини тут нема“. Куховарку Химу питане його трохи наче припинило було, але на підмогу її озвав ся кучер Клим і мовив, хви-

ІВАН ВЕРХРАТСЬКИЙ.

ськаючи по долівці батіжком:

— Піди подивись на дорогу біля брами, дак і побачиш: чи вони пішли, чи кінями втікли! Слід свіженький: четверки коний і шинованих коліс.

— Та хіба-ж можна на собі понести стільки манатків скільки вона взяла? — вставила своє слово покоївка Марина

Усе чисто-до-чиста з комодів і з шафи позабирала, ще й дві подушки взяла...

— По хазайськи значить, — ірвізує Клим, виймаючи з зубів носогрійку: — догадлива голова у неї; знає, що треба буде десь спочити, заснути, дак вже-ж не класти кулака під голову...

— Ну, то треба-ж було все те повиносити з дому на дорогу, на віз; вже-ж за один раз всего його не понесеш... Як таки не доглядіти, не помітити... — дорікала Хима.

— А ти-б догляділа? Ти-б помітила? — огризався Андрій. — В отаку темну ніч і з вовчими очима нічого не побачиш! Ще коли-б не оті кляті соняхи, що взяв да під самісенькими вікнами цілий гай їх розплодив... І казав же я панови і остерегає, наче душа моя чула, що з тих соняхів буде не олій, а лихо. Не заводьте, казав я панови, отакого гаю; або хоч поступіть ся геть далі від дому, — не послушався!... Се, казав я йому — просто наче пуща, наче педри; звіврюка може завестись; а про злодіїв луччої угоди їй не вдумати!... От воно на мого й вийшло... Еге, і придалися соняхи, набили з них олію, та ще-ж чи не олій!...

— Гіркий олій, що й казати!... — мовив Клим.

— Не смачний, а їсти треба...

— Я певен, — говорив далі Андрій, — що скоро пан заснув; вони розчинили вікно, повикидали через вікно у соняхи свої клуночки; ну, а тоді вже соняхами на дорогу... От воно, як було...

— Колеса-ж таки торохтіли... — почала говорити Хима, але Андрій зараз зрозумів, до чого вона річ веде і не дав їй далі говорити, мовлячи:

— Торохтіли!... Може в кого в голові й тепер торохтять... По піску колеса торохтіли!... Ти-б подумала, Химусю: чи злодії, коли й по груді їдуть, дак чи торохтять? Чи гомонять?... Отак і вони: пані з паничем, нишечком духа при-тайвши; бо вже-ж вони таміли, що коли-б я алапав їх з клуночками, дак би не розбирав — хто вони: чи пани, чи не пани; а взяв би їх за злодіїв, та й почастовав би гірлигою по голові; а Хватко з Рябком покоштовали-б їх литок... От як би воно було... А вона — „торохтіли“... Торохтіла-б своїм ключчаним язиком коло печи, а в чуже діло не втручалась би...

Хима образила ся і мовила:

— Я своє піч і без тебе знаю; а от ти своє діло нехтуєш, не достеріг!... Хіба не правда?...

— Сама суцця циганська правда... Не достеріг! Свого злодія, Химусю, не встережеш! Я певен, що вони виносили ся і поїхали тоді саме, як я ходив в клуню шукати свого ріжка. Се було так, як перед другими півнями. Я вийшов „на калавур“ — ще в пана сьвітло горіло; а в пані вже темно було... Тричі обійшов ся скрізь. Усе гаразд! Став собі біля брами: дивити ся не можна; темнота така, хоч око виколи; да чую, що й холодом проймає; я на часничку зайшов в будку погріти ся; накинув на плечі кожушанку, а тут як потягло мене на сон, дак тягне і тягне, так, що очі злипають ся. Кинув ся я до холяви, щоб табаки понюхати, да сон розігнати; лан до холяви — а за холявою ріжка кат-ма. Еге, думаю собі: се-ж я його рішив ся або в будці в саду або в клуні на засторонку... Зараз у клуню, на засторонку. Давай помацки шукати його... Е, знайшов ріжок на тому саме місці, де я у вечері на снії спочивав... Взяв ріжок, понюхав табаки, сон трохи перебив і ту-ж мить на „калавур“... Ото-ж, певен я, що тоді саме вони соняхами і повтікали... Як же міні тут було встерегти їх?...

Кучер витрусив з люльки попіл, занхнув люльку за холяву і мовив:

— На все воля Божа і його сьвяте попущеніє!... Нічцеї тут вини, опріч самого пана, нема. Сказано: „кобилі в полі, жінці в домі — не давай волі“. А він на се не вважав... Одначе у мене ще коні не наповні, давно-б пора було на-поїти... А от Арсен, як вернеть ся... Гріматі же... Ну, його...

Клим пішов з пекарні, а Хима сиділа в кінці столу, схиливши голову на руку і глибоко зітхнувши, промовила:

— Такий справді дурний розум у нашої сестри.

— А вже-ж дурний, — сказав Андрій; — тим то ти й кажеш, що „торохтіли колеса“; а воно й мале хлоня тя-мь, що по піску, як по перній, колеса не торохтять...

— Та годі вже, годі тобі! Зачепи тільки тебе, дак і до вечера не відкараскаєш ся. А я кажу, що вона хоч і пані, а нерозумно зробила...

— По жіноцьки! — додав Андрій.

— Хіба вже всі жінки втікають? — спитала Марина, дзьобаючи соняхи: — от я ніколи-б-ніколи не відбігла-б від свого чоловіка; хоч би як міні з ним погано було жити, а жила-б...

— Так воно і слід, — авторітетно промовив Андрій: — закону ламати не можна...

— Не тяжю я, чого їй замануло ся! — мовила Хима: — сказав би — вдова; ну, то иньча річ, а то-ж чоловік є і при здоров'ї ще... Правда, паничик молоденький, красюк... спокуса...

— А наш пан хіба не красюк!? — перебив Химу Андрій. — Да коли-б на мене, дак я-б десятох таких блазнів не взяв за його одного!... Наш.. ігі!... хоч би тобі в гвардію, дак на правому-б флянгу стояв; а той блазень — що!? Утри ніс — більш нічого; ну, вже коли-б я його тепер де й зустрів під темний вечер або в балці де, я-б його почастовав! Я-б його навчив, як у чужу пазуху гадиною лазити! Знав би він у мене...

— Воно, Андрію, і те сказати: коли-б не було на те її волі... — мовила Хима.

— Звісно, звісно...

— Так вже Бог нашу сестру сотворив!...

— А вже-ж так; се ти правду кажеш!... Да треба-ж і йому, блазню тому, честь знати... Горять тобі очі — знайди собі дівчину, чи вдовицю; а до чужої жінки заськи!... Сказано: „на чужий коровай очий не поривай“!... Знайди собі, звичай ся і живи!... А то бач, його тут, здасть ся, від самого Петра й Павла поїли й кормили, а воно взяло, да от як віддячило?... Хіба се по людськи? Чисто по злодійськи!... Так не можна; таким ділом гидовати не останній пройдиє світ...

— Шкода й міні; живий жаль бере за пана, — озвала ся Марина, струшуючи з фартуха лущини з соняхів, що дзьобала.

— Що й казати... — мовив Андрій.

— Ох, та й годі!... Одначе, охай, не охай, а їсти треба; я й досі ще не питала ся у пана, що сьогодні на обід буде; треба йти питати ся.

З сим словом Хима встала і почала обшукати на собі корсетку і поправляти плахту, що їнде повилазила зпід пояса.

— Не до обіду йому сьогодні, — відповіла Марина.

— Чи до обіду, чи не до обіду, а я своє діло повинна справляти... Піду, питаю ся, де пан?

— Мабуть на ганку, — відповіла Марина: — був там, як я йшла сюди.

Марина глянула у вікно і додала:

— Ні, тепер на ганку нема; мабуть де в сьвітлиці або може в саду розвіває свою журбу.

— Треба йти, — сказала куховарка і пішла.

— Піду і я повимітаю і сьмітте по вітру пущу, щоб вони не вертали ся отак, як той порох, — додала Марина, йдучи у сід Хими.

III.

Хима вийшовши в кабінет, жажнула і несамовито скрикнула:

— Ох, міні лихо! Ратуйте!

Марина, почувши в прихожій Химин крик, прожогом кинула ся до кабінету.

В кабінеті на долівці лежав Пригара. І Химі і Марині здало ся, що він помер.

— Паночку, голубоньку наш сизий!! На кого-ж оце ти нас покинув?!... — заголосили слуги.

Її крик і голосіння, немов розбудили Пригару: він лупнув очима; з грудий у його вилетіло довге та глибоке зітхання. Він повів очима навкруги. Здивований погляд мутних очей давав знати, що Пригара не при собі, що він силкуєть ся пригадати, зрозуміти, де він, що й через що з ним стало ся?

— Води! — ледви промовив він.

Марина прожогом кинула ся по воду.

— Да коли-б свіжої, холодної, чуєш, Маринко, — гукала у слід їй Хима, вибігши в прихожу: — витягни з колодязя, да швидче; не початої принеси!...

Доки принесли воду. Пригара трошки більше очунав; пізнав Химу і Марину. Напившись холодної води, він казав полити йому водою голову, умити лице. Вода осявіжила йому голову; він прохав підвести його. Хима з Мариною взяли його легесенько під плечі, провели до отаманки і бережно положили.

— Може, паночку, за лікарем нехай Клим поїде? — литала ся плачучи Хима.

— Не треба, не треба; минеть ся й так! — відповів Пригара.

Марина нагнула ся прибирати на долівці шухлядку і збирати папери і няче, що повпадало з неї.

— Не руш, Марино, нехай так! — промовив опісля Пригара. — Возьми тепле одіяло або кожух, да вкрий мене!...

Тим часом про недуг Пригари довідав ся кучер Клим; він і собі прийшов в кабінет і широким прохав Пригару, дозволити йому їхати по лікаря.

— Я його духом примчу... — говорив він.

— Не треба! — промовив Пригара.

— Дак хоч би попа!

Пригара нічого не відповів...

— Їхати, пане? — допитував ся Клим.

— Не треба...

Пригара ніколи не бояв ся смерті; а тепер він бажав її; він тільки не хотів смерті з недугу, не хотів мучити ся. Він почував, що у його ніщо не болить: голова тільки трохи важка, наче оловом налита, да сили пошинули його... Знесиленний він небагом заснув.

Довго спав Пригара. Сонце вже стояло на вечірньому пругу, коли він прокинувся і почув в собі силу підвести ся, встати і ходити. Він встав і хотів вийти на ганок, але скоро вдарила йому в вічі шухлядка на долівці, наче його по жилах хто косою підтяв; він мусів сісти на отаманці, щоб знов не впасти на долівку. В домі стояла гробова тиша. Пригара, не привычавши до неї, зроду вперше почув, що він — самотина, що він приголомшений, наче стелею придавлений до землі, ображений і безпомічний...

Афект, що зранку обгорнув був Пригару і пік його, наче гарячим приском, і досі не мивув; він тільки втихомирив ся; з гострого, повного обурення, він перейшов на тихий. Думка про образу, про зневагу, — думка про те, що тепер, коли йому зрадили найблизні до його люди, нема йому на що на світі жити, — отся думка не пекла вже його так, як пекла вранці; за те вона тяжко давила, приголомшувала його.

Сидячи понуро на отаманці, Пригара вже не палав полум'ям обурення; він тепер, наче й розважно, міркував собі:

„Чого вона втікла? На що їй було втікати, отак нишком, крадькома, серед глибокої ночі? На що було заповідати і собі, і міні і дочці отакий страшний скандал? Хіба не можна було їй просто признати ся, що вона покохала Гайченка, що хоче з ним жити, та й їхати собі принародно на всі чотири вітри!... Ні, на се ні у неї, ні у полубовника її не хватило честної сміливості... Добре; так чому не можна було, не признаючись про своє кохання, з'їхати знов таки не по злодійськи, а прилюдно... Вже ліпше-б була взяла та збрехала, сказала-б, що куди в гості поїде, чи на прощу до Києва, а то отак, по злодійськи... та ще й револьвер украли!... На що він їм злав ся? Стріляти ся?... Овва! Такі, як вони, злодії, не стріляють ся!...“

Однак, як там не думав Пригара про втеки жінки і Гайченка, як не затулювала йому духового світу образа, а про те він добре тямив і виразно бачив, що життя його на віки тепер поломане, покалічене. „Усе, усе, говорив він собі на думці, що становило істоту його особистого і громадського життя, пішло в нівець; просто — пропало!... Знати, що як не було вдачі змалку, не буде її і до останку. Що тепер?... Хіба починати нове життя? Так яке-ж те нове життя? Які-ж його нові основи морально-соціальні?... Хіба: прелюбії, крадіжки, брешні на друга твого, крадіжки його жінку, спокій; покаліч його душу, отруївши її діявою трутою зради... —

Хіба такі нові основи?... У Гайченків — певно, що такі вони... Бо не можна ісповідати: „не побажай жінки ближнього твого“, а нишком-тишком спокушати ту саму жінку і красти її від чоловіка; треба вибирати що небудь одво: чи Бога, чи чорта!... Бога! Гм!... Бог у Гайченків... Який-ж Він з них?... Певна річ, що Він у них не Бог братолюбя, щирости, правди; ні — хіба Бог лицемірства, зради, брехні, егоїзму!...

Ну, та хоч би й такий, так же й такого не треба зраджувати, не треба глумити ся над ним, висловлюючи принципи Бога супротивного!... Нещирість, брехня, лицемірство, облесливність — се найгірше лихо; і воно, на превеликий жаль — зростає, більшає за нашого часу. Взяти хоч би життя родинне — мало хіба, і я по отсій нашій околиці знаю жонатих Гайченків і Гайченчих, що шлюб і родину — вони вважають за намет тільки. а намет той вкриває найпаскуднішу розпусту... Витягни з того намету один малесенький кілочок, він упаде... Потягни за один вузлик нитки, якою зшити той намет, і він увесь розлізеть ся... Геть чисто за останні роки усяке життя моральне у нас зруйновано!... Гадюка руїни залізла і до мого затишку... Що-ж... Поступ!... Поступ неволі да темноти иньчим і не може бути! Які принципи соціальні і моральні кермуть наше життя? Ніякі, опріч принципу безпринципности! Замість релігії з її першою основою християнською — волею і толерантною — у нас релігійні утиски і приневолювання до обрядового православ'я... Замість моральности — маска лицемірства... Зламати віру, присягу, слово честі, зрадити — стало у нас за річ звичайну... Оману, облесливність, підступство — доведено до культу і вважають їх трохи що не за закон звичайний... Хіба-ж люди такими повинні бути?... Ні; неволя духа, неволя слова, неволя життя, неволення совісті — такими їх зробило, а допомогла тому легкодущність наших молодших віком за нас братів і сестер. Брак добрих традицій; брак свідомости про особисте, національне і взагалі людське достоїнство; брак не то що почуття, навіть інстинктів, достоїнства! — Виховане в темному льоху, моральна блуканина поманки викоренила і ту невеличку завязь, те паросте, що пустили були люди років 60-их. Роки 60-ті вигодили були хоч і не цілком певний, але-ж все таки добродійний ґрунт задля зросту життя принципіального. Реакція збила-звела людей з того ґрунту на ґрунт розпливчатости; остання, зовсім натурально, силоділа необрозумлені компроміси: честноти стали йти на компроміс з розпущою; етика почала погоджувати ся з душегубством і розбещеністю; братолюб'є і рівність — з каторгою і неволею; кохання йде на компроміс з полігамією... Отакі компроміси і довели нас до атмосфери, де опріч фалшу, нічого нема!... Скрізь і все йде на фалшиві монети, а то й гірше — на фалшиві векслі фалшивої честі, що пішли на компроміс з зрадою і крадіжкою!... Етика знехтована, втоптана в болото... в болоті жити не можна!...

Злість знов закипіла на серці у Пригари і він пхнув ногою шухлядку, що лежала на долівці біля отаманки. Шухлядка відлетіла геть на бік; на тому місці, де вона лежала, Пригара помітив слоїчку і свій замшований пояс,¹⁾ де він ховав свої замозольовані збереження. Він нагнув ся, взяв слоїчку, промовив: „Оце добре!... Бач: револьвером тим я так забив собі памороки, що про все иньче вже й забув ся!...“

Він виїняв з слоїчки заткальце, кинув його на долівку і почав трусити з слоїчки біловатий порошок на долоню лівши...

— Де в біса добре! і тут невдача! — мовив Пригара, дивлячись на малесеньку шпіночку порошку, що натрусив на долоню. — Велими мало; з сієї дози тільки мордовання собі задаси, а до skutku не дійдеш!

Він кинув на долівку слоїчку зпід морфії так кріпко, що з слоїчки по всій долівці полетіли шклянки.

— Невдача!... Чи нема чого иньчого; здасть ся, був десь мишак?²⁾

Пригара нагнув ся і став перегортувати папери, що повпадали з шухлядки. Мишаку не було. Замість того він помітив, що пояс його розшнурований і порожний.

— Еге! — промовив Пригара: — спорожнили! Усе забрали; міні й на завод не покинули... Та про се не вельми

¹⁾ Замша = шкіра з оленя. ²⁾ Мишак = арешант.

міні нудно; взяв чорт батіг, нехай йому і пужально... вже-ж з голими руками не втікати... Одна підлота неминуче тягне за собою й другу... Дарма! Споживайте!... Шкода тільки, що крадькома взяли; хіба їй не можна було просто сказати міні: „Я не хочу далі жити з тобою; іду з Гайченком. Я прожила з тобою і як уміла робила трохи не двадцять літ; ми обоє придбали оті збереження; тепер поділимося... Було-б просто і чесно...“

Пригара швиргонув пояс у куток і знов сів на отаманку і знов в голові його завихріла думка: „Чого, для кого й на що далі жити? Хіба на те, щоб мордовати ся?... Годі: нема револьвера, нема трути; знайдемо налігач; нехай тільки стемніє!... Круча да сосна дадуть міні ради...“

Пригарину думку перебила Марина: вона прийшла в кабінет сказати Пригарі, що до його прийшли люди з Варварівки.

Пригарі не до чужих людей було в ту саме хвилину... Люди з сусідніх сіл і хуторів доволі часто приходили до його за тією, чи иньчою порадою. Скрізь по своїй околиці люди вельми Пригару шанували і слухали ся його; за останні літ 10—15 він надбав собі між простими селянами великої поваги і титул „праведної душі“. Ніколи нікому він не відмовляв своїй пораді і допомогі... Але-ж, очевидна річ, що тепер він чув себе неспроможним ні до чого.

— Чого вони прийшли? — спитав він Марину.

— Не скажу, не питала ся; кажуть: діло до пана є, та й годі!

— Хто-ж саме прийшов?

— Я тільки одного з них і пізнала — Павла Дзюбу; останніх нікого не знаю.

— Скільки-ж їх там?

— Не скажу: щось багацько; мабуть чоловіка з десяти буде.

„Значить, щось таке не-аби-яке; — подумав Пригара: — вже-ж по дурному не пішло-б стільки народу... Треба, значить, побачитись з нами; а бачити ся міні не легко...“

— Спитай ся у них, Марино, — мовив Пригара: — чи не можна-б їм другим разом? Може у них таке діло, що можна відложити?

Марина пішла і зараз же вернула ся, кажучи, що люди вельми просять Пригару зараз вийти до них; бо діло їх не терпляче, не можна відкласти.

Пригара звелів Марині зараз готувати самовар; сказати Химі, щоб зварила прихожим людям вечеру; а сам підвів ся і повагом, помаленьку рушив з світлиці на рундук, де дожидали ся Варварівці.

IV.

Варварівка — се був доволі великий хутір багатирів, панів Пашенків. Усієї землі панської було тут більш трьох тисячів десятин глибокого чернозему. Але колишні крепаки Василя Пашенка — тепер їх шістьдесять дворів — жили надто убого і більш за все через своє малоземелле. Підчас визволення з крпацтва і наділу крепаків землею Варварівці зятали ся, не сходили взяли повних наділів; чого вже не робив, як не усовіщував їх Пригара, не пристали на його раду, не послушали ся і взяли дарові наділи. Літ десять по крпацтві, сак-так перебивали ся Варварівці; а як побільшало людей да подорожшала платня за аренду землі, тоді вони стали потроху розуміти свою тяжку помилку, да полагодити вже їй не можна було. Коли-ж помер Пашенко, а сирітку, доню його — Антоніну — забрала до себе в Петербург опікунка дядина її, якась багатирка, генеральша, Варварівкою стали правити наймити-управителі. Отсе вже третій управитель сидить: років зо три сидів якийсь Поляк-шляхтич; чимсь він не догодив опікунці і вона прислала на місце його якогось Литвина з Гори-Горецької школи. Не довго й сей посидів — помер; тоді приїхав за управителя молодий Українець, родом з Харківщини, Паньківч-Говоруха, — людина з висшою агрономічною освітою, придбаною в Петрівській академії. Літ вже більш десяти править Говоруха хутором Пашенківни. Усі оті управителі дбали про одно тільки: набрати з Варварівки якомога більш прибутків і переслати їх спершу до опікунки, а потім просто до Пашенківни, коли остання дійшла до повних літ. Через те управителі одно

знали: що року побільшували платню з орендарів за землею і довели до того тахітун-а, що орендарі брали землю тільки через те, що не брати не можна: не бравши — сиділи-б зовсім без хліба; а більше, опріч, як у Варварівці, їм нігде було брати. Сусідили з ними німецькі заїди; вони навкруги поскупляли в полупанків усі землі і не віддавали їх в аренду нікому. Останніми часами стала кружити гутірка, що заїди заходжують ся купити і Варварівські землі у Пашенківни.

Привитавши Варварівців, Пригара спитав їх:

— Що скажете, люди добрі?

— Ратуйте нас, паночку! Ратуйте, милуйте, жалуйте і ратуйте! — говорив старіший з людей, Микита Лисак. — Лихо на нас упало, да таке лихо, що коли Бог да і ви не поратуете, дак не тямимо, що тоді й буде з нами...

— Тоді таке буде, — озвав ся слідом за Лисаком Павло Дзюба, — що жінок і дітвору пускай в старці, а самі — ножи в холяви да на великий шлях промишляти...

— Більш нічого буде діяти... — додав Іван Белебень. — Знати, чимсь ми так прогрішили, чимсь так Бога прогнівили, що Він відвернув ся від нас і попустив нас на поталу Говорусі...

Пригара давно знає Варварівців; знає, що вони взагалі люди не говірки, а найпаче отсі Лисак, Дзюба і Белебень не люблять пускати слова на вітер, не стануть балакати дурниці і гнути з ним теревені. А вже коли вони отак говорять про якесь лихо, значить, те лихо справді не-аби-яке!... Пригара так переняв ся увагою до Варварівців і до їх лиха, що своє лихо — власне, наче трохи йому поменшало; наче не так стало йому давити в голову, не так пекти на серці; наче йому полекшало.

— Та яке-ж там таке лихо вас постигло? — мовив він. — Ось сідайте лишень гарненько, да розкажіть хто з вас усе до ладу. От хоч ти, Микито!... Тільки, будь ласкав, не розводь вельми, а коротенько; бо, не вам, кажучи, щось і міні на здорове не добре...

— Та чули, чули і ми про ваше лихо, — обізвало ся разом кілька голосів: — чули і вболівали... Боронь Боже, від такого лиха всякого хрещеного чоловіка...

Пригару кольнуло в серце: він бачив, що про його нещастє вже всі знають... Не сховаєш ся, значить.

— Ми добре тямимо, паночку, озвав ся Белебень, — що вам тепер не до нас; тямимо, що ніяково вас тепер турбувати; але-ж і нас так притисло до стіни, що, коли ви не поратуете, дак через три дні усьому нашому хутору — капут буде...

— Ми, довідавшись про ваше лихо, — додав Лисак, — довго отут у вашому дворі радили ся, чи обявляти ся до вас, чи вернути ся до дому? Бачимо, що й туди круто, і сюди в провалле! Що його діяти? Коли-б не такий короткий час, звістно не турбували-б ми вас під таку годину; підждали-б. Дак же-ж, поздоров Боже вас, не можна ждати... Милуйте і жалуйте і не гнівайте ся на нас... Не ми вас турбуємо, а лихо наше тяжке...

— Та добре-ж, добре, — мовив Пригара, — але не гайте ся, не длійте ся, а розкажіть швидче...

— Ось я зараз, усе як на долоню виложу, — відповів Лисак.

— Ні, стривай трохи, — перебив його Пригара: — щось мене наче холод за плечий бере... Ходім до хати; на дворі холодно... А ти, Арсене, — обернув ся він до молодшого з Варварівців, — бігай швидче до пекарні, да гукни на Марину, нехай духом дає самовар... Нанеємось теплого, дак може й нагріє ся...

Коли вони всі перейшли в світлицю і посідали округ столу, Микита почав говорити:

— От, пане, яке у нас лихо: учора вранці прибігли до нас на хутір судовий пристав і земський начальник і, не кажучи лихого слова, так і вкрили нас мокрим рядном: „Чому не платите? Чому не квітуете з економією? Ви відпросили ся у нас до другої Пречистої, ми вам, наче добрим людям, поняли віри, що ви на Пречисту поквітуете економією; а тепер і Покрова минула, а ви як поквітували? Ми кажемо їм, що ми-б душею й тілом радійші, так що-ж, коли не спромога наша. А вони нам: коли не спромога, дак ми будемо грабовати

Донжуан сілський. [З образу І. Зубра.]

і ціновати вашу худобу. От вам чотири дії: як що за чотири дні не поквітуєте, не заплатите в економію за землю тисячу карбованців, да за насіння дві сотні з половиною, да ще там якихсь судових, да на виїзд, да ще за щось... Одно слово: цілих півтори тисячі, дак уся худобу поцінуємо... Да взяли й віддали волосному старшині в арешт увесь наш товар, усіх коний, щоб ніхто нічого не продав; навіть запрягать не можна; тим то оце ми до вас пішки... От, яке лихо, пане наш любий! Ратуйте! Кажіть, що нам робити, що діяти?"

— За що-ж се вам треба платити? — спитав ся Пригара.

— Суд присудив, да земський... Бачте, брали ми, як звичайно беремо в аренду землю панську... Позаторік Говоруха взяв та й знов накинув по коновнику на десятину... вийшло воно вже по сім карбованців... Ну, нехай би вже брав, коли-б земля родила; а то Господь покарав нас недородом... Що-ж, — з Богом не бить ся і позивати Його не підем!... Його сьвята воля на все...

— Виходить, Микито, — перебив його Пригара, — що Бог винен, що земля не родить?

— Винен, не винен; — не нам Його судити; а вже-ж і нашої вини нема.

— А я вам кажу, що нічия більш вина, як не ваша...

— Наша? — спитали ся разом здивовані усі Варварівці.

— А вже ж ваша...

— Яка-ж наша вина, коли земля чисто виснажила ся, вияловила, а цілени економія або зовсім не дає нам в найми або править по 25 карбованців з десятини.

— Земля виснажила ся, кажете ви... Нехай і так!... Та й не можна їй і не виснажити ся. А се-ж ви тягнете, що не можна без відпочинку волами орати? Тягнете, що чи вола, чи коня на те, щоб він добре робив, не треба затягати в роботу і треба добре годувати... Отак і земля... Вона вас годувала; а ви її годували? Гноїли ви її?

— Радийші-б, паночку, дак нічим: товару у нас зовсім на омаль: гною і на наші городи не стає; а вже-ж не можна нам свої городи лишити без гною, да годувати панські ниви... Коли-б вони були наші, то ще-б сюди й туди... Не вивозив би який рік гною на коноплице, а повіз би на нову... А то гноїти чужу землю!... Сього року я її підгною, а на той рік Говоруха візьме та найме кому ниньчому; за підгноєну землю усяке дорожше дасть...

— Так, пане; він правду каже, — озвав ся Дзюба: — коли-б у нас свої землі були, а то-ж, самі знаєте, яка у нас тіснота?.. Вже й городи пошматували; а двори такі стали, що й возом нігде повернуть ся... Страх і подумати, яка тіснота!... Людий намножило ся... Велике безземелле...

— А хто тому винен? На чій душі гріх за те? — спитав ся Пригара. — Може не забули, як вводили грамоти?

— Ми тоді дітьми були, — обізвали ся молодші.

— Нехай ви й так; а от ти Микито, і ти Дзюбо і ти Йване: ви-ж не забули може, як я налягав, щоб ви брали повні наділи; а громада, що тоді?

Старійші глибоко зітхнули... Дзюба мовив:

— Правда, пане, правда, що й казати! Дурна була тоді наша громада, а тепер тільки й чуєм: коли-б були послухали Пригарині ради; зазнали-б віради...

— Ну, та годі про се! Говори Микито, як там далі було? — мовив Пригара.

— Добре, зараз... А на чому-ж, пак, я став?

— Та на тому-ж, що позаторік не вродило, — нагадав йому Федір Швень.

— Еге, так, так! Дак ото позаторік не вродило; ми й не спромогли ся розплатити ся. „Торік, спасибі Говорусі, наняв землю нам по тій самій ціні, яка була позаторік, вже не покидав нічого... Так же знов такий недорід, що треба було у його-ж у Говорухи позичити на насіння... Хто позичав, а хто на відробіток брав. Добре, добре, та не зовсім... Після нового року Говоруха й пристав: „Платіть міні зараз і за позаторік, і за торік“. — „Нічим“, кажемо. — „Дак я вас в суд позивати му“. — „Воля ваша, позивайте, а нічим нам платити. Ми не відказні, знаємо, що треба платити; буде спромога — заплатимо“. — „Коли-ж вона у вас буде?“ — питаєть ся він. — „Як Бог pomoже, тоді й буде; а тепер самі здорові бачите, до чого ми дожили ся: двори у нас по-

обгоджувані вітром; хати наші покривані небом; в печі топимо духом; зимою гріємось на сонці; сьвітимо в ночі місяцем; а нема місяця — сидимо без сьвітла; худобу годуємо туманом в степу, та вже й туману мабуть бракує; бо починає товар дохти... От, яке наше життя... Він, Говоруха той, і подав позов і в суд і до земського... Ну, що-ж, думаємо ми громадою: суд судити не по Божому, ми платити не відказні, да не спроможні... Ми й адвоката поставили в суд...“

— А кого? — спитав ся Пригара.

— Та вже-ж нікого більш, як не того брехунця Машкевича... І ждемо собі. Перед косовицею прибігають приста-ви: так і так, суд присудив, платіть... Ми сюди, туди: давай благати-прохати Говоруху, щоб підждав до Пречистої, доки в полі обробимось, а люди наші повертають ся з заробітків: хто в Таврію ходив, а хто на Кубань в заброді. Думка була: грошенят принесуть, да хліба намолотимо... Спасибіг, він і згодив ся; а тепер бач...

— Чом же ви не заплатили? — перебив Пригара, щоб швидче дійти до краю.

— Хто-б його не заплатив, як би було з чого! Самі знаєте, пане: ті роки нічого було продавати, а сього року піїни нема на хліб: 20 коп. жито, 30 коп. пшениці пуд... А з заробітків люди наші ще перед Іллею повертали ся босоніж...

— А хто в нових чоботах пішов, отак, як я, — перебив Микиту Швень, — дак тільки чоботи перевів... Ось бачте! — він виставив ногу наперед і ударив цінком по чоботу, звязаному мотузками. — Дивіть ся: пальці повилазили, їсти просять... Ні за що підшов купити, щоб нові підкинуть... Перели ще добрі, а підшови такі, що йдеш в чоботах, а слід босий...

— Дак от ратуйте, пане! У нас тільки й надії, що на Бога, да на вас другого...

— Чим же я вас поратую? Діло таке швидке, а тут саме наче на лихо... Пригара не договорив.

[Далі буде.]

КОЛЯДКА.

Місяць виходить

Зірочок водить;

Нічю під Сьвято

Зірок багато.

Тихо на небі

Зірочки сяють,

Пана і паню

З Сьвятом вітають.

Сьвято велике

В Божому царстві;

Доля щаслива

У господарстві.

Зірочки блищать,

Зірочки сяють;

В тихій домівці

Всіх наглядають.

Сьвятий вечір!

А що й найбільше:

Паночку — доню,

Милу та гожу

Дівчинку Соню.

Пан і паню

Й господарюв,

Мира багато

Хлібом годує.

Мира багато

Хлібом годує,

По пиріжечку

Нам подарує,

А ще, як мало,

Й скибочку сала;

А ще, як ласки,

Й кімчик кобаски!

Яків Щоголів.

ФРАГМЕНТИ.

I.

О що-ж, Тебе, мій Отче,
Буду молити?

Дай іскру того сьвітла,

Щоб оцінити,

Тих творів величавість,

Що сьвіт зложили,

А злі пригоди й страти

Знести дай сили!

Най молодість все добрі

Діла в круг сіє,

Холодну-ж старість па-

Тих діл най гріє! [мять

Нехай життя зілзеть ся

У дві краплини:

В любов для тих наймен-

І для Вкраїни. [ших

II.

Де-ж ти забарилося, моє закохання?
Я жду тебе, дожидаю з вечера до раня.
Вже день забілів ся, сонечко сіяє,
А мій милий не приходить, серце умиляє.
Пташечка щебече, рожа розцвітає, —
Чи ще милий мене любить, чи вже забуває?
Під промінєм сонця рожа багровіє;
Як далеко від милого, то й личко марніє.
Намітка біленька не вишивана;
Дав ти мені доганочку, щор-м не рум'яна.
Як би мені шовку, вишити-б я зміла,
Сли-б кохав ти мене щиро, я би рум'яніла.
Бач, як сему листю на вихрі тяженько,
Оттак мені важко жити без тебе, серденько!
Ой як лист за листом буря обриває,
Так у тузі кожда хвиля життя уриває.

III.

Наука, се міць, що дивигне нас з недолі.
Ну-ж, брятя, до книжки мерцій!
Не гаймось зачати просвітнєє діло,
Хоч почин буває тяжкий.
Як бачимо зразу, які нас ждуть труди —
Сей вид нас спінняє йти;
Стрібуймо, зачнїмо, а в кожній хвилині
Вже будемо близий мети.
А хто започаток розумного діла
Відкладає к „легкому“ дію,
Той ждати ме, поки холодна могила
Его заколише до сну.
День кожний дає нам ту долю, яку ми
Учора придбали собі;
Як днесь не придбаєм, то завтра застане
Нас в давній недолі й журбі.
Ну-ж, братя, учімося! Наука, се сила,
Що кращу будучність нам дасть,
І руській родині розвернеть ся щастє
І темная зломить ся власть.

Уляна Кравченко.

ДВІ СЕСТРИ.

Так собі дещо — Данила Мордовця.

→ [Конець.] ←

— Чи ти-ж слухаєш мене? — аж скрикнула бабуся.
— Слухаю, бабусенько, — відповів я, мов зачарований.
— „Відьма, думаю собі, відьма...“ — А що-ж, Богородиця? — питаю її, щоб навести на передню річ.
— А Богородиця, — каже, — усе плетуть панчішку, та як почули, що рідний батько своїх кривних дітей кривдить, дак тихесенько, ніби жалкуючи кого, похитали головою й журблivenessько так кажуть: „Добре, молодичко, — кажуть, — я прохати му Сина свого, а вашого Господа Бога, щоб Він вложив твою чоловікові жалібливе й горливе до своїх діточок серце... А ти-ж, молодичко? — питають ся Вони до другої молодичі: — і тобі прийшлося плакати ся на свого чоловіка?“
— Ні, Матінко Божа, — каже вона: — в мене хвалити Бога, чоловік добрий, горливий і до мене й до діточок моїх... Та й другі його діти, що привела йому старша жінка, Німкня, для його усі рівні, усі рідні. Як повиростали мої дітки та стали письму вчитись, то їм не заборонено було ходити чи у німецьку, чи у свою рідну шкільку, і рідна мова моїм діточкам не заборонена — у всьому їм вільно. А як вивчилися мої дітки та до розуму дійшли, то й книжки стали писати рідною мовою і видавати часописі, і на радах, чи то на вічах своїх оголошувати й ратувати права свої й своє громадянське діло... — А мої дітки, — перебила цю молодичку старша сестра, — гляючи на її діток, тільки слинки, а більш слюзи ковтали: „От, кажуть, і німецький у їх батько, а який до-

брий та правдивий — нікого з дітей своїх не з'обіжа, не понижа... А наш...“ А менша сестра до неї: — Що-ж, сестрице, каже, мої діти й самі добрі та правдиві: не тільки тебе, свою тіточку рідну, поважали, але й діток твоїх за рідних почитали, і книжки свої й часописі до їх засиляли... — Еге, — каже старша сестра: — а хто-б то, каже, твоїм дітям до тих книжок та часописів свої казання та оповідання давав? Усе чисто мої дітки до твоїх засиляли, бо у мене над тими казаннями та оповіданнями стояв завжди отой гаспидський „Зась“ з ломакою: не велів, — каже, — вам батько друкувати у себе нічого, опріч побрехеньок та усякої нісенітничі, да й то, каже, „общепринятимъ правописаніємъ“, московським, щоб ні з кулішівського тоненького і не було й знаку, ні других, „подрывающих“ якісь то там „основи“ літер не попадалось, а щоб скрізь стояли, мов сторожеві собаки, й товсте *иже*, й сучковате *йор* і прорідів твердий, мов московський кнут, *йор*... — „Та, правда-ж, правда, сестрице, — каже менша сестра“. — Та от лихо-лишенько спіткало моїх діток саме з прошлого року: отой гаспидський „Зась“ став з своєю ломакою саме у перелазу, де сходять ся межкою мої й твої землі, та й кричить на весь світ: „Хто посьміє переслатъ або перевезти яку книжку або часописъ через ту бісову межъ, тому, — каже, — ломакою руки й ноги переломаю...“ І переломав вже Прорідів син чимало ніжок у моїх і твоїх діточок... При цих словах Богородиця аж здригнули ся і дві петельки з панчішки спустили... „Не вже-ж не правда?“ — питають. — Правда, Матінко Божа, гірка правда, — зітхнули тяженько обидві сестриці. Ох! — зітхнули й Богородиця: — „Що на землі дієть ся! Яка неправда!... Ох, навколїшках благи му й молити му мого Сина, а вашого Господа Бога, щоб Він милосердний зіслав на землю свою святую правду, щоб там людей моїх не обіждали!“

Бабуся на цім слові замовкла й головою поникла. Тяжко замислив ся й я.

„Де-ж та правда на світі, — думаю: — чим провинились люди, що у їх рідну мову, неначе що крадене, відбирають, та за Боже слово й ломакою ноги перебивають... Бог дав людям свою мову кожному народови, а „Зась“ каже: „Не смій уживати своїй рідній мові“, — се-б то усе єдине, що сказати соловейкови: не щебечі, не тьохкай, а собаці — не гавкай, а чоловікові — не говори!... О, Боже правий, Боже правий!“

Посиділи ми так з бабусею, помовчали, пожурились, а потім я й питаю:

— А скажіть, бабусе, чи не бачили ви на тім світі нашого батька Тараса?

— Якого батька Тараса? — питає.

— Та того, — кажу, — що з кренаків був, а потім став духовним батьком усієї України й Галичини.

— Ні, — каже, — такого не знаю й не бачила на тім світі. А бачила я там якогось Тараса — вуси довгі, козацькі, шапка на йому смужкова висока, трохи понурій, але очі під насупленими бровами такі добрі, такі добрі, мов у святого... Так той мабуть не з кренаків, а десь здаєть ся — великий, превеликий пан, бо коло його мов бджоли коло матки самі царі та королі увивають ся та у вічі йому зазирають, та усе: — „Тарасе Григоровичу, Тарасе Григоровичу! На тім світі, на землі, — кажуть, — ми не знали правди і робили чимало неправди, чимало злого чинили, а правда нам тільки отут відкрила ся, та пізно вже, і нема сили в нас гукнути звідси до дігій наших, до царів і королів німецьких і турецьких: „Дітки — королі та царі! Не чиніте на землі кривди людям!... Та як ні гукай звідси — до землі не догукнемо... Ох, тяжко, тяжко нам, Тарасе Григоровичу!“ — зітхають. А той Тарас ходигь собі та тихесенько мугиче:

„Ой, зійди, зійди, зіронько ясна!“*)

— Ну, се-ж, — кажу, — і є той Тарас, що з кренаків.

*) Се, — памятаю, — була найдорожша пісенька Тарасова. Ходить було по хаті, замислять ся трохи, та усе якось то тоненьким, жалібневним голосом мугикає: „Ой, зійди, зійди, зіронько ясна!“ Чи не галицьку „Зорю“ батько Тарас провидів духом пророка?

— Еч! — дивно мені, — каже бабуся, — з крепаків, а таку силу забрав над парями й королями... Ну, оце я трохи посиділа, то й час до дому.

А мені крінко хотілось ще дещо випатрошити з старої, то я й заходивсь коло неї, мов кіт коло сала.

— А як же-ж, — кажу, — бабусенько, ви ще не все мені повідали про те, що бачили там на тім сьвітї... Що-ж ті молодиці, що перед Богородицею золоті клубочки держать?

— Та все плакались перед Нею... Тільки-ж старша дуже уразила меншу гіркими словами про її дітий.

— Які-ж то гіркі слова? — питаю.

— Та вона так відрізала їй: „У тебе, — каже, — сестро, поміж добрих дітий розвелись погань-діти, гадюки...“ — Яка погань? — питає? — „А перекіньчики — та погана птиця, що своє гніздо каляє. Їх беруть завидки, заздрощі на те, що добрих твоїх і чесних діток усі поважають — і твої й мої, а вони того не заслужили, то злість їх і бере... От вони й кинулись до сатани: „Допоможи нам, — кажуть, — дядьку!“ А тому дядькові звісно: продай душу. От і продали. Той дядько, чи пан дідько, дає їм таку пораду: „Утопіть добрих братів у ложіи води!...“ А як їх утопим? А от як: „Натякніть, — каже дідько, — москалевим псам, бунім то німецькі, а найпаче лянькі вовки переманюють до себе москалевих овечок...“ Ну, натякнули — раз натякнули, вдруге натякнули, втретє натякнули... Не бере — тільки москалеві собаки гарчать сердито, а ще нікого не кусають... Тоді вони, Юди-предателі, таку чутку пустили: Мої діти, — кажуть, — знюхались з Ляхами і буцім то записяглись лядське мертве царство викопати із могили і укупі з Ляхами моему чоловікові тертого хрину піднести... От тут то вже й вискочив „Зась“ з ломакою: „Еге! — кричить він на моїх діток: „Сякі-такі сепаратисти! Он ви що „затіяли“! По шийм гонете нашого „благонаміреннаго“ твердого йора, мов червину собаку, а проклятою кулішівкою та своєю фонетикою з гаспидським тоненьким иже, замість бна та православного йтя, хочете „потрясти основи самодержавія, православія і народности...“ Так отже вам: „циркуляр“!

Як почув я таке слово, то в мене аж у о́чех позеленіло. — Ох, бабуся, — кажу, — як ви мене зякали! — Чим, голубе? — питає. — Та цим словом „циркуляр“! — А що-ж се таке? — питає. — Та я й сам не знаю, а щось страшне... Так і крикнув: „циркуляр“? — Так і крикнув, — молодниця казала. — А що-ж Богородиця? — А Богородиця від такого слова аж панчішку з ручок випустила. — А ті молодиці що? — Що-ж їм! Підхопили ту панчішку, подали Богородиці з поклоном, та й знов золоті клубочки держать... Тільки-ж не втерпіла менша молодниця, і каже до старшої: — „Ох, сестрице, і в тебе є, — каже, — погані діточки: блищать вони сріблом і золотом мов ракші, за те-ж і вояють як

ракші, та й рідною мовою гордують — забули, чії вони й діти...“

Покрутив я тут сивою головою, покрутив, та й думаю: „Ох, правда твоя, молоднице, правда: що найкраща птиця пером, то й найвоночша...“

— А хто-ж ті молодиці, бабуся? — питаю.

— Та сестри-ж, — кажу.

— А хто такі?

— Цього не скажу — не знаю... А були мабуть колись королівни, либонь царівни: он, — казали, — у яких розкошах жили, по кісточкі у золоті ходили в батька та в матері. А от тепер на дітях їх склала ся приповідка: „Баране, не мути води вовкови!... Бо сказано: бій ся, Левку, коли пса бють!“

— Так то, так, бабуся; але я-б хотів по другій приповідці, щоб „і пєс Рябко свою хату мав...“

— Еге, голубе, дай псови хату, то й величати меть ся, як свиня в дощ...

Коли тут разом як загуде щось, як загуркотить, як торохне, ніби то грім з неба... Мати Божа: Дивлюсь і бачу: небеса розверзлись і від самого престола Божого летить великий-превеличезний орел з двома головами, а широчезні крила його, мов крила вітряка, гонять перед собою могучий вітер, такий вітер, що під ним столітні дуби мов очерет до землі нагинають ся, — і прорече той орел голосом чоловічим:

— Від престола самого Творця Саваофта я несу на крилах моїх милосердіє в серце тому, у кого сто тридцять мільонів дітий: най виявить він милосердіє Боже усім дітям своїм порівно і най счезнуть з лиця землі його і немиловичий „Зась“ з ломакою і „злочливий“ циркуляр!

Від страху я аж очі заплющив...

А як потім глянув — ні бабусі передо мною, ні орла з двома головами...

Тут я з радощів перехрестив ся...

А може воно сьому ще й брехня?...

[У Петербурзі, в грудні 1894.

Придорожний хрест і дорогосказ в Тишківцях, повіту городенського. — [Фотогр. проф. Вол. Шухевич.]

ВІЛЬГЕЛЬМ Т҃ЕЛЬ.

— Драма в 5 діях. —

Написав Фридрих Шілер.

З німецької мови переклав В. Чайченко.

— [Далі.] —

СЦЕНА ДРУГА.

У Швіну, перед Штаффахеровою хатою на шляху біля мосту стоїть липа. Вернер Штаффахер та Пфайфер з Люцерни увіходять балакаючи.

Пфайфер. Так, так, Штаффахере, як я кажу вам, —

Не присягайте Австрії, коли

Те можна вам. Імперії держить ся

Як досі твердо — й Бог вас оборонить.

(Стиска йому широко руку й хоче йти).

Штаффахер. Зостаньтесь, поки господивя прийде!

Ви гість мій тут, як в Люцерні я ваш.

Пфайфер. Спасибі! Та міні сьогодні треба
Дійти у Герзау. Скільки змоги, — ви
Терпіть намістницьке знущання! Може
Все швидко відмінитись, тільки-б иньший
Став імператор. Австрій-ж скорівшись,
На віки ви в неволю віддасте ся.

(Він іде. Штаффахер сідає смутний на ослоні під липою. Таким знаходить його Гертруда, його жінка. Вона сідає поруч з ім і кілька часу мовчки дивить ся на його).

Гертруда. Такий смутний, мій друже? Мов не ти!

Давно уже я мовчки помічаю, —
Захмарює тобі нудьга чоло,
Якась вага на серці в тебе є, —
Скажи міні, своїй дружині вірній!
Поділимо на двох твою журбу.

(Штаффахер мовчки стиска їй руку).

Скажи, що серце так тобі гнітить?
Благословить тебе Господь за працю,
В достатках ти цвієш: стодоли повні,
І череди твої, і ситі коні
Щасливо з гір вернули ся з припідком
В спокійні теплі стаї на зимівлю.
Будинок твій багатий, як палац;
З міцного дерева його за пляном
Збудовано; блищать великі вікна, —
І помальовано його гербами
Та приказками мудрими; читає
Загаявши ся подорожній їх,
Дивуючись думкам у їх розумним.

Штаффахер. Еге, будинок добрий, чепурний,
Та тільки ґрунт хитаєть ся під ім.

Гертруда. Мій Вернере, що хочеш ти сказати?

Штаффахер. Я тут під липою сидів недавно
І думав радісно про дім новий, —
Коли це іде з Кіснахту намістник
З своїми верхівнями. Зупинив ся
Дивуючись перед будинком цим;
Я зараз встав покірно, як годить ся,
Пішов назустріч панови тому.
Що замість себе цар у нас поставив.
„Чий се будинок?“ — він спитавсь лукаво,
Бо знав се добре. Зараз зрозумів
Я все і так відмовив: „Цей будинок
Царський та ваш єсть, найяснійший пане, —
Я-ж у посесії держу його“.
Він відказав: „Царський намістник я
І не бажаю, щоб мужик робив
Собі будинки, як хотів, і вільно,
Як пан, щоб жив. Цього я не дозволю!“
Сказав і гордо геть поїхав звідси,
А я засмучений zostав ся думать
Про слово те, що злий міні сказав.

Гертруда. Мій господарю любий і дружино!

Послухай ти від мене щире слово!
Я мудрому Ібергові дочка
І тим хвалюсь. Я з сестрами сиділа
Та вівну пряла довгими ночами,
Як голови народні до батька
Збирали ся читать універсали
Ще від царя старого, міркувати
Про щастє краю рідного. Уважно
Я слухала розумні слова,
Що мудрий каже, що бажає добрий
І тихо в серці все те зберегла.
Послухай же уважно, що скажу:
Давно вже знаю, що тебе гнітить.
Намістник цей ненавидить тебе,
Бо ти йому на перешкодї став,
Зробив, що Швіц урядови новому
Скоритись не хотів, а вірно й твердо
Зостав ся при імперії стояти,
Як предки те робили наші чесні.
Адже це правда, Вернере? Скажи!

Штаффахер. Так, він за це ненавидить мене.

Гертруда. Він задрить, що щасливо й вільно ти

Живеш на спадщині своїй, а він
Того не має. Від держави в тебе
Та від царя в посесії будинок, —
Ти можеш показати своє добро,
Як князь показує свої маєтки,
Ніякого бо пана над тобою
Не маєш ти, окрім того єдино,
Хто є найбільший серед християнства,
А він йому слуга малий і має
Свого — саму кирею тільки панську.
Тим з отруйною злобою він скриває
На людське щастє поглядає. Він
Тебе занастити заприсяг ся.
Ще досі цілий ти... Не вже ти будеш
Спокійно й далі дождатись, поки
На тебе поміста упаде його?
Розумний лихови запобігає.

Штаффахер. Та що-ж робити?

Гертруда (прислухаєть ся ближче). Ось моя порада:

Ти знаєш, як у нас у Швіці люди
Ненавидять намістника за лютість,
За скнарість. Певний також можеш бути,
Що в Унтервальдені і в Урі те-ж
Стомили ся під гнітом, у кормії,
Бо те, що Геслер тут, те робить там,
По той бік озера, їм Ляндербергер
Який рибалка звіти не приїде,
То про біду та про нове знущання
Намістникове нам оповідає.
Тим добре учинили-б, як би всі,
Хто чесно думає, зібрались в раду —
Порадити ся, як скинути кормагу.
Я думаю, — поміг би вам Господь,
До діла правого прихильний був би.
Чи є у тебе в Урі друг такий,
Щоб міг йому ти щиро все сказати?

Штаффахер. Чимало знаю добрих там людей,
Поважних і значних, — вони міні
Ймуть віри, — їм сказати можу все.
Якую бурю від страшних думок
У мене в грудях, жінко, ти счинила!
До мене в душу світло унесла;
Про що собі забороняв я думать. —
Ти сьміливо його сказала й легко.
Але-ж чи думала про те, що радий?
Незгоду дикую та брязкіт збройний
Ти кличеш в цю спокійну долину!
Чи нам же, пастухам безсилим, стати
До бою з усесвітнім паном? Буде
Це тільки зачіпка їм та, що ждали,
Щоб рознустити на цю безщасну землю
Свого війська дикі орли й півні
Як переможцям тут порядкувати
І мов за кару, давні привілеї
Відняти в нас.

Гертруда. Але-ж чоловіки ви!

Сокиру вмісте в руках держати
І сьміливим сам пособляє Бог.

Штаффахер. Ой, жінко! Люта і страшна війна,
Товар і пастухів вона карає.

Гертруда. Терпіти мусимо, що Бог пошле,
А кривду, втіски зібснити не треба.

Штаффахер. Радієш ти, що в нас нова хатина, —
Страшна війна із неї попіл зробить.

Гертруда. Як би була прикована до неї, —
Сама-б тоді її підпала.

Штаффахер. Ти віриш в людяність, — війна-ж — то лютість,
Вона і немовляток не жаліє.

Гертруда. Невинне оборону має з неба.
Ти не назад дивись, а наперед!

Штаффахер. Ми можемо у бобі полягти,
А вас тоді яка спитає доля?

Гертруда. Ще є що вибрати і безсилим:

Стрибну з цього я мосту та й на волі!

Штаффахер (пригорта її). Хто пригорта таке до себе серце, —

За рідний край той радісно постане,

Він не злякаєть ся й царського війська.

Негайно я поїду в Урі, — там

Є приятель у мене — Вальтер Фіртст, —

Так саме дума він про це, як я;

Знайду я там і пана Атtingавза:

Хоч він собі й великого коліна,

Та любить він народ, його права

Шанує. З їми обом пораджусь,

Як визволить наш край від ворогів.

Бувай здорова і без мене тут

Ти хазяйнуй розумно у господі.

Прочанинови, що їде молитись.

Ченцеви, що збира на монастир.

Ти швидко дай, прийми їх, нагодуй!

Штаффахерову хату всяке вздрить, —

Стоїть бо над шляхом, — і в її притулок

І відпочинок подорожнім всім.

(Тим часом, як він назад сцени йде, увиходить Вільгельм Тель з Бавмартеном).

Тель (до Бавмартена): Тепер вже більше вам мене не треба.

Їдть у ту оселю, — там живе

Штаффахер — всім пригніченим він батько.

Стривайте, ось він сам! Ходить до його!

(Йдуть до його. Сцена відмінюєть ся).

СЦЕНА ТРЕТЯ.

Порожнє місце в Альтдорфі. На високостві, назад сцени, будуєть ся фортеця. — Її добудовано доти, що вже видно що воно. Задній бік вже добудовано; спереду ще стоїть ринтування, а по йому вгору та вниз ходять робітники; на найвищому дахови причепив ся дахяр. Все ворухить ся, робить.

Доглядач. Майстер муляр. Підмайстри та робітники.

Доглядач (з ципком, до робітників):

Не спочивай! тягни каміне швидче!

Мішайте вапнови! Щоб як сюди

Приїде пан намістник, то побачив,

Що діло йде! Ну, й ходять! Як слимак той!

(До двох робітників, що несуть).

Хіба так набирають? Двічі стільки!

Від діла, дармоїди, все-б виляли!

Перший робітник. Хіба-ж оце не важко, що каміне

Самі ми на свою темницю носим?

Доглядач. Чого мурчиш? Ну, проклятий народ,

Коров своїх доїти тільки й здатний

Та по горах із лінощів блукати!

Старий дід (сїдає відпочити). Не можу більш!

Доглядач (смика його). Чого сидиш? до діла!

Перший підмайстер. Чи ви не маєте вже й Бога в серці,

Що на роботу женете старого?

Він сам же ледві ноги волочить!

Муляр та підмайстри. Немилосердний!

Доглядач. Цить! не ваше діло!

Що я робить повинен, те й роблю.

Другий підмайстер. Доглядачу, а як же зватись буде

Темниця ся?

Доглядач. Імя їй — *Гніт на Урі*,

Бо ми пригнітимо вас нею добре.

Підмайстер. Оце на Урі гніт?

Доглядач. Чого смієш ся?

Другий підмайстер. Ви хочете хатинкою цією

Наш Урі пригнітити?

Перший підмайстер. Побачим, скільки,

Одне на одне треба гнізд таких

Нагородить, щоб порівнятись їм

Хоч з нашою найменшою горою.

(Доглядач їде на зад сцени).

Майстер. Свій молоток я в озеро закину,

Бо він робив на проклятій роботі.

(Тель та Штаффахер увиходять).

Штаффахер. О, краще-б я не жив, як не побачить!

Тель. Ходім-те далі — небезпечно тут.

Штаффахер. Невже я в Урі це? у вільнім краї?

Майстер. Як би ви ще побачили льохів

Під баштами! Хто жити ме у їх, —

Півні не скоро той почує.

Штаффахер. Боже!

Майстер. На мури гляньте, на склепіння ви:

Будовано їх так, немов на віки.

Тель. Що руки роблять, те й зруйнують руки.

(Показуючи на гори).

Будинок вільний Бог нам збудував

(Чути барабан; приходять люди, несучи на дручку бриля; окличник їде за їми; жінки та діти з гомоном тіснуть ся).

Перший підмайстер. Чого це бють у барабан? Дивіть ся!

Майстер. На віщо ця комедія з брилем?

Окличник. Гей слухайте усі! Царський наказ!

Підмайстер. А пийте! слухайте!

Окличник. Мужі із Урі!

Сей бриль, що бачите, він на найвищім

Стовпі почепить ся серед Альтдорфу,

І се така намістникова воля.

Щоб бриль шановано, як і його

Самого: щоб шапки скидали всі,

На вколшки схилились перед їм:

Тим хоче цар покірних взяти. Хто-ж

Злама́ наказ, — віднімуть ся мастки

Його-ж самого візьмуть у кайдани.

(Народ голосно смієть ся; барабан бе; люди проходять).

Перший підмайстер. Оце так диво вигдавав намістник!

Брилеви кланялись! Чи чув, чи бачив

Коли хто на світі таке, — скажіть!

Майстер. Перед брилем на вколшки ставати!

Глузує з добрих він людей, чи що?

Перший підмайстер. Хоч би царська корона вже! А то

Австрійський бриль! Я бачив: над стільцем

Він вісів, де посесії дають.

Майстер. Австрійський бриль! Це каверза — глядїть!

Це Австрії щоб, зрадивши, вклонились.

Підмайстри. Хто чесний, — не терпіти ме знущання.

Майстер. Порадимось іще з людьми — ходїть!

Тель (до Штаффахера). Тепер ви знаєте вже. Прощавайте!

Штаффахер. Ви вже йдете? не поспішайте так!

Тель. Міні до дому треба. Прощавайте!

Штаффахер. На серці важко, — так хотїв би я

Із вами побалакати хоч трохи.

Тель. Важкого серця словом не розважиш.

Штаффахер. Але-ж слова вести до діла можуть.

Тель. Одно нам діло: мовчки все терпіти.

Штаффахер. Терпіти те, що нестерпуче єсть?

Тель. Панують влюбленці царські не довго.

Як буря скаженіючи встає,

То гасять ся огні, а кораблі

У пристань поспішають ся, й гроза

Тоді без шкоди над землею лине.

Хай тихо кожен пробува в господі, —

Спокійному спокій усюди буде.

Штаффахер. Так думаєте?

Тель. Не куса гадюка

Не роздратована. Як вздрять вони,

Що тихо скрізь, — потихшають самі.

Штаффахер. Гуртом зробити ми багато можем.

Тель. Як корабель розбив ся, по оди́нці

Обрятуватись легше.

Штаффахер. То до діла

Громадського такі байдужі ви?

Тель. На себе покладайсь самого кожен.

Штаффахер. Але в гурті й безсилі стануть дужі.

Тель. А дужий найдужчийший буде сам.

Штаффахер. То хай на вас не важить рідний край,

Як змусять вороги його повстати?

Тель (подає йому руку). Ягня з безодні обертає Тель, —

Чи вже-ж свої покине друзі він?

А що робить — поради вам не дам, —

Не вмю міркувати я, рахувати;

До справжнього-ж як діла стане треба,

Гукніть ви Теля, — буде він із вами.

(Розходять ся не в один бік. Раптом крик повстає на ринтуванні).

Майстер (прибіга). Що там зробилось?
Перший підмайстер (вбігає кричучи). Вив дахár із даху!
(Берта вбігає з по́чтом).

Берта. Убивсь? Біжіть! Ратуйте! допоможіть!
Ратуйте, як що можна, — ось вам злото.
(Кидає своє коштовне намисто).

Майстер. Ви думаете все купить за злото!
Але-ж чи верне злото батька дітям
І жінці чоловіка? Ні, не злотом

Можливо заплатити за ті нещастя,
Що нас тепер гнітять. Так гетьте з ім!
Як не було вас тут, — ми знали радість,
А з вами горе лютеє прийшло!

Берта (до доглядача, що приходять).
Живий?

Доглядач (показує, що ні).
Берта. З проклоном роблено вас, мури,
І серед вас і жити не прокляти! (Виходить).

[Далі буде].

ГЕТЬМАНОВАННЄ БРУХОВЕЦЬКОГО.

— [Далі.] —

В 1662 р. Бруховецький з Запорозжанням прийшов на поміч Ромоданівському против Хмельницького, і проживши кілька неділей при ній, потрапив заслужити собі на прихильність московського боярина і завести знайомість з єпископом Методієм, котрого старанням опісля промостили Бруховецькому дорогу до гетьманства. Бруховецький був хитрий і зручний чоловік. Під скромним виглядом в ній скривались честолюбні мрії, котрі здійснити було не легко. Він був з природи талановитий, визначував ся даром орієнтаційним і бистротою розуму, що усе багато помагало йому в зносінах з людьми; крім того він був коли вже не освічений, то на всякий злучай хоч письменний і умів говорити: „був у всіх річах цікавий“, як каже літописець Велічко. Сходячись з людьми, він швидко прихилив їх до себе улесливостію, уданою скромністю або й широкими замірами, а вкінці просто „обітницями і подарунками“ після того, з ким мав справу. Видячи навколо себе розтінч і колотнечу, спосібний і спритний честолюбець міг мати надію на успіх при звітній остерожности і упертости. І ми бачимо, що Бруховецький перш усього намітив собі точку опору: нею тоді могло бути тільки Запороже.

Між городовою козацькою старшиною Бруховецькому тяжко було найти собі сторонників. Для неї він був чоловіком чужим, „служкою Богдана Хмельницького“, „неприродним козаком“. Змагання козацької старшини виділитись в станову корпорацію повстало ледви чи не зперших днів існування самої старшини і як небудь життя нищило штучно зроблені рамки, але знищити самого змагання воно не могло. В епохи великих народних рухів, в хвилі найбільшого напруження народних сил кожда особа стає вище свого звичайного рівня і загальний інтерес приказує особистим пристрастям на якийсь час замовкнути. Боротьба з Польщею, що зачіпала усеї живі інтереси краю, на часочок з'єднала всіх і вкупі з тими, хто боров ся за волю і віру, стали й ті, хто мав намір на освободженій землі установити православне панство. — Але час йшов, а вкупі з тим висялася і різниця між інтересами народної маси і козацької старшини і чим ширше розростав ся козацький рух, чим більше утверджувалась і збільшувалась в ній

участь поспільства, тим більше кріпла серед козацької старшини думка про гарантію своїх маєткових інтересів і про присвоєння собі станових прав. Для звітної частини городового козацтва шляхотський устрій польської держави, украшений всім блеском зверхньої культури, був ідеалом; для інших, що не вірили в можливість союзу з Поляками, „як рівний з рівним, вільний з вільним“, припадав більше до серця союз з Москвою, котрий обіцявав їм окрім того значні особисті користи. Правда, боярство московське не було так притягальне, як повноправне шляхотство польське, але і воно мало свої принади з сторони в формі даровування земель з мужиками і т. п. Були, розуміє ся, і між старшиною козацькою люди безкористовно ідейні, що в діяльності своїй дивились не на особисті або станові інтереси; але таких, як завжди і всюди, було не багато. До гетьмановання Бруховецького обидві партії — московська і польська весіли вже ясно уложитись, але умовини того часу не давали змоги ні одній з них зложитись у формі докладно означені. І одна, і друга партія цїнили докладно чистоту роду: козацька генеалогія весіла уже зложитись. Бруховецький знав про се і не рахував на підмогу козацької старшини, але попробував запевнитись прихильниками і ту: він звернувся до честолюбности і користюлюбности поєдинчих осіб, котрі усували й не такі перешкоди. Таким чином він весів склонити на свій бік Василя Дворецького, Матвія Гвинтовку і деяких інших.

Усеї свої надії Бруховецький покладав на народну масу, котрої представником було Запороже. Мужичке населення самої України було надто вже прибите величиною нещастя і злиднів, які воно переживало. Сильною оборони воно не бачило нігде: козацьких сил не вистарчало на оборону не тільки сел, але й місточок а навіть міст; чужоземні війська, що приходили на поміч, дивились на край, як на свою власність, котру вони відбивали з рук противника для того, щоби таки зараз дістати її у свою владу. Боротьба тягнулась, Україна була постійно полем битви і тільки хвилево переходила з рук до рук. Сі хвилеві переходи були страшні. Яке небудь місто або місточко на правому березі Дніпра піддавались лівобе-

режним військам, котрі звичайно з причини своєї нечисленности, не могли удержати его за собою. Обляжені знов польськими військами, мешканці держались до остатка, надіючись на близьку поміч; але вона не приходила, місто брав ворог приступом і страшно нищив.

Іноді жертвою викупу бували отамани й ватажки обляжених, котрих населення міста рішалося видати; бували злучаї, коли се робилось з їх навіть власного почину. Так паволоцького полковника Івана Поповича, що винищив усеї Поляків і жидів у своїм місті, обляг правобережний гетьман Тетера; не діждавшись підмоги від Бруховецького, піддав ся він, вимовивши собі помилування решті мешканцям. Він згинув на очах Паволочанів. Бувало й так, що відобране Полякам місто облягало вдруге лівобережне військо; памятаючи минулі нещастя, рішало ся мешканці боронитись в тій надії, що Річ Посполита, за зраду котрій вони вже так тяжко потерпіли, повинна-ж тепер оборонити їх; але ся надія часто їх омиляла і тоді знов повтарялись криваві сцени. В найліпшім разі, наколи мешканці зміogli вимолити собі життя, напад обмежував ся знищенням. То, що робилось в обширних розмірах в правобережній Україні, повторялось в меншій виді на лівому березі. Край опустів і обезлюднів.

Повною безпорадністю звучать слова мешканців м. Зінькова в письмі їх до Сомка; звідуючи про своє бажання бути як передше підданими московського царя, вони пишуть: „А що в теперішній зимовий час не могли ми з тим виявитись, як небудь серце наше бажало до тебе, зборонювали нам надходячі поганські, а також військо козацьких і ляхських, сили; бо нам бідним, завойованим і зовсім знищеним, не можна малій горстці усякому противити ся, ні звідки не маючи ніякої підмоги, а відтак в невинности своїй гинуть перед часом“.⁷⁾ Наколи се говорить місто а при тім лівобережне, то як же незвичайно безпорадні були мешканці сел? Не дивно отже, що літописець під 1660-им роком зазначає поголоску, що розповсюдилася про народження антихриста на сході і недалеко погібиль

⁷⁾ „Акты южной и западной России“, т. V., стор. 67.

світа.¹⁾ Усе, що могло, втікало від того життя на Запорожжє. Товариство запорожське швидко збільшувалося сими безхатними сіромахами, що приносили з собою і свою ненависть против тих, хто після їх думки мав їх боронити: против гетьманів, що змінювались оден за другим, против козацької старшини, против найбільше заможного і забезпеченого городового козацтва. Характеристично для свого часу писмо від усього „війська запорожського до черни городової“ (1662 р.): в ній Запорожці радять „городовій черни і війську“ не вірити зрадникам, не слухати їх облесливих слів, не приймати їх вольностей і не губити своїх душ „для проклятого шляхетства лядського“, додаючи, що їм „чернякам того шляхетства не потрібно“. ²⁾ Живучи на Запорожжі, Бруховецький мав час приглянутись до сего, що відбувалось на его очах, і потрапив покористуватись настроєм народу. Не тяжко представити собі, що і як говорив він в своїх бесідах з Запорожцями, коли небавом ми бачимо его вже кошевим.

Розуміє ся, він заявляв себе щирим приятелем тої голої, великим ненавистником усякої неправди і насильства, незвичайним оборонцем віри і волі, котрих охороною мав служити союз з Москвою. Такого саме гетьмана хотіло бачити Запорожжє і поставило Бруховецького своїм кандидатом. Бруховецький усіми способами старав ся піддержати свою популярність і в перенесці своїй з висшніми властями що до Запорожців висказує ніжну дбалість; він постійно уживав таких виразів, як „чернь з милою охотою позволяє“, „мої одводумці“ і т. и. Запорожжє втді заживало великої поваги і було справді авторитетом, позаяк за него стояла народна маса, і для того голос его на „чорній раді“ був звичайно рішучим. Тому то Бруховецький і наставляв так дуже на те, щоб скликати „чорну раду“.

Але, крім того, він хотів запевнитись, що ему допоможуть ті особи, котрі тішили ся довірем московського уряду.³⁾ Тому то він почав зноситись з Гр. Ромодановським, що яко начальник московських військ був рівночасно одним з головних представників московської влади на Україні, щоби собі его з'єднати. Вкінці Бруховецькому удалось найти собі дуже важного союзника, в особі єпископа Методія. Вони обидва зрозуміли оден другого. Обидва вони були одного типу: недурні, спосібні, нещирі, що помало, обережно, але завзято йшли до наміченої мети, не оглядаючись на середства і маскуючи свої пляни. Методій давно вже тішив ся прихильністю Москви: за гетьманування Виговського він, тоді ще скромний ніжинський протопоп Максим Филимонович, писав до московського царя про konieczність ввести воевод московських

до українських міст,⁴⁾ а відтак у всіх непорозуміннях показував себе сторонником Москви і давав їй ради. В 1661 р. Максим Филимонович став єпископом мстиславським і оршанським; его назначили доглядачем київської митрополії, котра тоді вакувала. Тяжко напевно сказати, о кілько були означені честолюбні пляни Методія. Але порівнюючи те, як він шукав популярности і звязий в Москві, як він поводив ся опісля, коли йшло о назначення митрополита з Москви, і як він зірвав з Бруховецьким з тої причини, а відтак як погодив ся з ним в остатні роки его гетьманування, можна думати, що честолюбні мрії не були чужі єпископови, коли він зустрів ся з Бруховецьким. Союз їх і взаїмна поміч могли запевнити обидвом осягнення задуманої мети; крім сего вороговання до Сомка попихали его стати на бік Бруховецького. Незвістні причини сего вороговання; одна тільки літопись згадує, що Сомко міг підкупити Методія, але не хотів. Методій стає головним противником вибору Сомка гетьманом і навіть старав ся вигнати его з церкви, не допустивши до присяги після козельської ради;⁵⁾ здивавшись якомсь раз у Ромодановського, Сомко і Методій так посперечались, що справа ледви не дійшла до убийства.⁶⁾ Тому то Методій готов був помагати кождому противникови Сомка і спершу стояв на боці Золотаренка. Він пильно старав ся поставити в дуже поганім світлі Сомка перед московським урядом, доносив, що Сомко не хоче їхати на раду і не пускає туди полковників, що він зносить ся тайно з Юриєм Хмельницьким і т. и. В скаргах Сомка на ворогів одно з перших місць дає ся Методієви.

Побачивши правдоподібно в Бруховецьким надійнішу опору для своїх плянів, Методій скоро лишив Золотаренка і став помагати новому союзникови. Вже в 1661 р., в бесіді з московським відпоручником Федором Протасєвим, Методій передавав цареві раду не назначувати гетьманом ні Сомка, ні Васюту [Золотаренка], щоб не було усобиці.⁷⁾ Усуненням двох претендентів робилось місце для третього, котрий і висовує ся тоді, поки що в скромній ролі вірного царського слуги. До того ж Протасєва Бруховецький, бувший тоді в Переяславі, привіз козака Семенова, що втік з чигиринської тюрми, котрий подав вістку, що Хмельницький тяжко хорий, що він непевний у відносинах до московського царя та що „до него“, Юраєя, приходять часто листи про усе від наказного гетьмана Яким Сомка.⁸⁾ Тим кидалась нова тїнь на Сомка. Зраду Сомка Бруховецький підчеркує при кождім принагіднім злучаю:

пересилає якісь перехоплені листи его Ромодановському, а навіть шле їх прямо до Москви.⁹⁾ О власних плянах на гетьманство він не зраджує ся ані одним натяком і в тім згляді висказує ся більше, ніж безкористно: „Нам не о гетьманства треба старатись“, пише він до Методія, „але о князя українського від его царського величества, на котре князівство бажаю мати Федора Михайловича, щоб був більший порядок і всяка охорона...“, „а я сам, як Бог дасть, після тої непотрібної ради буду з усім військом бачити сей порядок...“¹⁰⁾ і т. и. Смирність і вірність Бруховецького цінились після заслуг і здобували ему довіре Москви, коли не повне, то на всякий спосіб таке, на котре міг рахувати третій чоловік з огляду на двох суперників, що взаїмним ворогованням і обмовами виявили себе людьми підозрілими і неспокійними.

Не тяжко було вгадати, чим скінчиться ся „чорна рада“ в червні 1663 р.; на боці Сомка було кілька полків, що заєдно хитали ся і їх ледви старшина при ній держала, а за Бруховецьким стояли Запорожці, нарід і частина городових козаків. Не встиг ще Великогагин дочитати царської грамоти, що позволяла козакам вибрати гетьмана вольними голосами, як роздались з одного боку крики: „Сомка“, а з другого „Бруховецького“ і зараз відтак повстала суперечка і бійка, в котрій Сомка з его полками противники відіпхнули, бунчук наказного гетьмана зломали, а Запорожці, поставивши на стіл Бруховецького, окликали его гетьманом. Сомко скрив ся в намет Великогагина, протестуючи прогив незаконного вибору; московські послы були тим також вражені і заявили, що нова рада відбуде ся другої днини. Але справа на сей раз скінчилась тим, що Сомкові козаки піддались Бруховецькому, котрого відтак урочисто окликано гетьманом. Московські послы вручили ему гетьманські клейноди і взяли від него присягу на вірність московському цареві. Якими Сомка, Василя Золотаренка і інших представників козацької старшини арештовано і видано Бруховецькому. На їх місця зараз назначено інші особи, заздалегідь намічені Бруховецьким, а між тим Матвія Гвинтовку, що став полковником ніжинським і Василя Дворецького, котрого іменовано полковником київським. Бажаючи чим скорше і певніше позбутись Сомка і решти противників своїх, Бруховецький писав в Москву, немов то у Сомка переходять ся гадяцькі статі, скріплені присягою, що попались ему в руки, коли Виговського побито під Хмельником, і немов Сомко мав на приміті, ставши гетьманом, представити Москві уселія гадяцької умови або зірвати підданство. Решту арештованих він обвиняв, що вони помагали тому плянови.¹¹⁾ Обвина була зложена

¹⁾ Соловєв: „Исторія Россіи“, т. XI.

²⁾ Ibidem, стор. 128.

³⁾ „Лѣтопись Величка“, т. II, розд. III, стор. 127.

⁴⁾ „Акты южной и западной Россіи“, т. V, стор. 89.

⁵⁾ Ibidem.

⁶⁾ Ibidem, стор. 97.

⁷⁾ Ibidem, стор. 101; під іменем Федора Михайловича розуміє ся тут гордий дяк Ртищев.

⁸⁾ „Лѣтопись Величка“, т. II, р. IV, стор. 38.

⁹⁾ „Лѣтопись Величка“, т. II, р. I, стор. 16—17.

¹⁰⁾ „Акты южной и западной Россіи“, т. V.

¹¹⁾ Ibidem.

спритно й хитро. 18-ого вересня 1663 р. в м. Борзні страчено засуджених військовим судом: Якіма Сомка, Василя Золотаренка, бувших полковників: лубенського Степана Шамрицького, перяславського Танааса Щуровського, чернігівського Аникія Силіча, а з ними Павла Киндія, Ананку Семенова і Кирила Ширяя. Обозний Цісарський і полковник Дворецький, що були присутні при страчено, відвезли до Москви в кайданах ще десять людей, котрих відтак вислано на Сибір.¹⁾ Покінчивши з противниками, Бруховецький постарався відокремитись і від тих сторонників, котрих даліше втручання в його справи гетьман собі не бажав. Значна частина Запорозжців, що прибули на „чорну раду“, не вернулася на Січ, — вони були тигарем для Бруховецького, котрий одначе скоро придумав, як уладитись з ними. Роздавши деяким з них козацькі уряди і завдяки сему запевнившись їх прихильністю, він розділив решту на дрібні відділи і призначив їх до різних полків, яко помічні війська. Сі відділи, що не мали окремого призначення, розміщувались яко воєнний постій по містах і селах. Спосіб, придуманий гетьманом, осягав подвійну ціль: 1) роздробляючи сили Запорозжців, він ослабляв їх; і 2) він викликавав ненависть против Запорозжців в населенню, для котрого „воєнний постій“, особливо в той гіркий час, був тяжким ярмом. Круті і хитрі способи Бруховецького викликали против нього роздражнення з самого почину його гетьмановання; але діло було зроблене, а грізні зверхні обставини вимагали з'єднання народних сил. В падолисті р. 1663 до Батурина приїхав дик Башмаков для потвердження і скріплення умовних статей з боку гетьмана і старшини. [Далі буде].

Земля в людській вірі.

Написав *Данило Лепкий*.

— [Далі.] —

Є також дуже багато таких казок, в котрих розповідає наш люд ріжну метаморфозу людей у ріжні рослини, квітки та дерева. Звістие є на пр. оповідане про перемену сестри і брата в квітку прозвану братчиком за те, що обоє пібрали ся з собою. В наших народних піснях дуже часто оспівує ся зелений явір, під котрим козак жде на свою любу, однак я подибав вірване в Равськім, де в явір перемінив ся через материнське прокляте парубок, котрий підніс на свою матір руку та ударив її за те, що з зависти не хотіла йому дозволити подружити ся з любово дівчиною. В Літній чув я ось яке оповідане:

„Одна дівчина стала ся матерію, а не хочаючи, щоби розійшла ся лиха

слава о ній між людьми, забила свою рідну, що йно народжену, дитину та законала під плотом. На могилі неохрещеної забитої дитини виріс величезний корч бозу, а у корчі сховав ся чорт, дівчина-ж біля корча стала осикою. Вона, скоро тільки пові легенький вітер, дροжить зі встиду та страху“.

„Дівчина полюбила козака, волоцюгу без хати і роду. Ходила до него о півночі, як мати заснула, над ріку та довго-довго гуторила під вербою; деколи й зазоріло, а дівчина з козаком ще обіймала ся. Та от, козак поїхав у похід, лишив дівчину у селі саму з тугою та жалем у серці. Що дня бігала дівчина на недалекий горбок за село, ставала на него та роздивляла ся навколо, чи не надїжджає козак. Але козака як не було, так і нема, а дівчина бігає та видивляє карі очі, проливає сльози, мати-ж воркотить, сварить та нарікає, що не бере ся до роботи. Якось раз дівчина під самий вечір знов пішла вибирати лютого і мати, що вернула з поля змучена і струджена, не заставши дочки в дома, озлобила ся та заклала словами: „щобись уже і не вернула більше“, і дівчина так як стояла на „пеньцох“, вироста на горбі високою тополею“. [Тиніє малий].

З дубом порівнює ся козак та парубок, з березою нещаслива жінка, котру лиха доля спрягла з пияницею та гільтаєм, що не по ночах у коршмі, а опісля збиткує ся над своєю подругою. Однак все те завело би нас за далеко, коли-б ми хотіли подрібно звертати нашу увагу на всі ті оповідання, що відносять ся до дерев та рослин, котрі виростають з нашої землі та прикрашають її своєю красою; для того вернім ся до властивого нашого заложення.

Після людської віри всі ріки, стави та потоки, по сотвореню світа викопали та вирили своїми дзюбами дрібні птахи. Вони копали на приказ Бога довго, спочиваючи тільки у ночі. Одна лише каня не хотіла послухати божого приказу та не копала корит і рік і потоків, заслонючись словами: „Я каня — паня, поваляю собі черевички“. За те не дозволив їй Господь пити води з ріки або з ставу, лише з калабані деякої. Для того коли серед горячого літа повисихають усі калюжі та калабані, каня сирагнена підлітає аж під самісеньке небо та просить жалібним голосом Господа о дощ. [Літнина].

Ріки всі плинуть на схід сонця і там недалеко від високих гір ховають ся під землю та дістають ся аж до Рахманів. Як далеко до того рахманського краю, кілька миль, або кілька днів треба-б йти чоловікови до него, про се ніхто сказати не може; однак коли християнин на Великдень по посвяченню паски обережить сьвячене яйце зі шкаралуши і кине її на пливучу воду до ріки, то вона поплине геть-геть далеко так, що на самий рахманський великдень доплине до Рахманів і скаже їм: „Христос воскрес!“ [Літнина].

Як би хто на рахманський великдень

приложив ухо до землі, учув би балаканє дзвонів, сьпів людей, веселі бесіди та гайки. [Грушіє].

В людських казках, приповідках та повірках дуже часто представляє ся „свьята земля“ яко местник покритих джених, а в своїй щоденній бесіді наш селянин уживає дуже часто зворота: „Аж земля угинала ся“ від людської кривди.

В *Тетлові* пов. равського записав я ось яке оповідане:

„Давно-давно, хто знає кілька тому літ, жив в Воронежі дуже лукавий дідич. З довгими нагайками що дня гайдуки зганяли людей на панське, тримали цілий день, а в ночі волокли, омлілого з роботи та праці, бідного чоловіка або жінку до пана та прискаржували за те, що лихо робив у полі. Лихий пан мучив бідних людей по ливнях, приковував до стовпів, катував та обклавав нагайками. І хто знає, доки був би бідний нарід бідував, як би була не розступила ся земля та не похлюнула цілого двора разом з паном гайдуками та цілою прислугою. Нині-ж люди у тихі літні дні чують, як під землею щось бубонить, як пан сварить ся, кричить та верещить на своїх слуг“.

В народних піснях та казках землі приписує ся чуте: вона стогне та плаче з покритими сьміє ся та регоче ся з веселими, вона ослонює горами та лісами безвинних перед ворогами; а злим людям та грабіжникам кидає каміне під ноги, застеляє дорогу тернем та лісами. Цікаве оповідане записав я в *Літній*, пов. дрогобицького, про побіг Пречистої Діви Марії до Єгипту:

„Засмутив ся Єрод, що Бог народив ся, бо галав-думав: „А ось амінь мому царству-королівству, Маріїн Син видре від мене мій трон, прийде старому втікати з Орусалима“. Та й скликає Єрод жовнірів, посилає у Ветлеєм-місто та каже вирізати усі маленькі діти. Пішли жовніри шукати Христа. Пречиста-ж тим часом в ночі сіла на осла і поїхала з Христом скоріш до Єгипту. Ідучи дорогою, злибала вона хлопа як сів пшеницю: „Помагай Біг, каже, господарю, а куди дорога до Єгипту?“

— „Тули, показав хлоп, Пречиста поїхала“. Посієвши пшеницю господар сів до полуденку. Аж чує — земля задуїла: хлоп глянув, а перед ним Єродові жовніри. „Чуєш, хлопе, не їхла тули яка жінка?“ — питають. — „Їхла“, каже хлоп. — „А коли?“ — „Тогди, як я сів ту пшеницю“. Жовніри глянули на пшеницю, а пшениця як гай висока, уже спіє під серп. „Давно уже того було!“ — озвали ся жовніри та й вернули ся до Орусалима“.

„У одного богача-дуки вкрали розбійники дочку-одиначку та й завели геть-геть далеко у темний ліс до якогось підземного замку. У замку комнат тільки, що і не перерахуєш. Та що-ж? Розбійники позамикали всі хати липовим личком, а у одній лишили вкрадену дівчину під доглядом старої баби, самі-ж поїхали на своїх конях на рабунк.

¹⁾ Соловєв: „Історія Росії“, т. XI, стор. 141.

Сидить дівчина та плаче, а стара вештає ся коло печі. На комині піврінькає маленький воробчик, тріпоче крильцями, підскакує та все спозирає на дівчину. Якось стара чогось вийшла на двір, а воробчик фур до дівчини та й сів їй на плечі.

— Не плач, не журись! — каже воробчик, — я тобі пораджу, як утікнути звідси.

— Кажи, кажи, пташинко! — озвала ся дівчина та глянула на воробчика.

— Он, диви ся: під столом стоять фляшочки маленькі з ріжною водою; возьми одну, найменчу, і як не буде старої в дома, отвориш фляшчину, помажеш липове личко водою, воно розвяже ся, двері всі отворять ся на розтвір і ти перейдеш геть-геть аж до останньої світлиці. У останній буде три коні: оден рижий, оден карий, а оден сивий; вони тобі скажуть, що дальше робити.

Двері рипнули, воробчик фуркнув та знов сів на комині, а до хати ввійшла стара і зачала знов дальше крутити ся коло печі. А дівчина сидить та й плаче-плаче.

— Може би що з'їла? — питає стара.

— Ні, не хочу, бабусенько! — піддобрючись каже дівчина.

— То не сумуй; що зробим? Уже не втечеш звідсіля? От не муч головки молодой непотрібною тугою!

— Ох, знаю я. знаю. бабусню, що не втечу я звідсіля; та що-ж, само серце болить, самі очі плачуть, а головка щемить-дуває, як би хто у ню бив молотом. Порадь, сли ласка, дай раду на тугу!

— Гляди у ніч, щоби що не збігло, а я піду у ліс пошукати ліку.

І стара знов вийшла. Тоді дівчина тихцем-хильцем шуст під стіл та лап за фляшчину. Отворила, помазала личко при дверях водою, а всі двері отворили ся на розтвір. Іде, іде світлицями, аж прийшла до останньої. Дивить ся, а тамка при стіні до жолоба уняті три коні як три кати; зазирає дальше, а в куті котел двокутний повний людських голов. Дівчина в крик, однак коні обиздріли ся та й кажуть: „Цить, не кричи, бо збудеш чорного пса, що спить під хатою; бери скоріше вузди, закладай на наші голови, відпинай нас від жолоба, випроваджуй от тими дверми та втікай, бо жите не твоє! А не забудь он тих трех яблук взяти, що лежать на варпабі“. Дівчина кинула ябко за пазуху, заховстала коні, вивела

на двір, сіла на сивого та й пігнала як вітер. Іде, іде, іде, аж чує ліс гуде та дуднить земля. „Доганяють нас, — каже кінь сивий; — виймай одно ябко за пазухи та кидай за себе“. Дівчина вийняла, кинула позад себе, а за ними виросла висока-висока гора. „Сідай на карого коня, а я трохи попасу ся“, — каже сивий, перемітуючи дівчину на свого сусіда. І знов ідуть, ідуть; уже й ліс скінчив ся, і перед ними рівнина довга-довга, і оком не переглянеш. Змучились, стали відпочивати; але ледви відотхнули, чують, земля дуднить. „Доганяють нас, — каже рижий; — кидай друге ябко за себе, та сідай на мене“. Дівчина кинула, а за нею розляв ся широкий Дунай. Однак розбійники переплили глибоку ріку і от-от мало що не злапали бідної дівчини, але вона вийняла третє ябко, кинула за себе, а за нею виріс непроходимий густий ліс та закрив єї перед розбійниками. І так дівчина втікла до дому, розповіла про страшних розбійників; люди зійшли ся, віднайшли їх заклітий замчиско, поланали та повязали всіх до одного. [Мокротин коло Жовкеви].

[Конець буде].

Чи можна Федьковича Косованом звати?

[Слово в обороні правди.]

Написав Роман Заклинський.

→ [Далі.] ←

Ще остають ся нам дві заяви Юрія, котрі до сеї категорії доказів належать: Він пише в IV. листі до Горбала з р. 1862: „Я до него (Дідицького) писав, як до свого батька різнєсенського, що го вже не маю“. ¹⁾ Другий раз зачисляє батька свого до померших у віршу „Туга на могилі званого мого брата Михайла Дучака“, виданім в Коломиї р. 1867. Про се дивне поступованє Юрія видав осуд справедливий Іван Франко, пишучи: „Таке зачисленє батька до померших за єго жита, мусить видатись що найменше дивним, коли навіть не зовсім диким і недеїкатним“. ²⁾ Що Федькович таке написав на збитки батькови, се річ зовсім певна. ³⁾ П. Колесса догадує ся, що ті слова про помершого батька, відносить Юрій до Косована, котрий (після догадки п. Колесси) міг утратити жите в часі руїни. Однак п. Колесса не має ні найменшого доказу, що Косован згинув в часі тої руїни р. 1848/9, бо хоч нашукав ся за датою єго смерті, мимо те не знайшов єї ані в Сторонці, ані в сусідних селах. ⁴⁾ П. Колесса таки на дармо шукав, бо Іван Косован в часі руїни р. 1848/9 утік wraz з другими гуцулами-революціонерами до Молдави і від того часу ніколи не давав за себе знати. ⁵⁾

Друга заява ось така: „Чого маю я домів вертати“, — пише Юрій до матери р. 1862., на зазив єї, щоби ішов газдувати wraz з нею, „аби на мене люди справляли: от ади байструк“. ⁶⁾

Сю заяву учинив Федькович на підставі знаних нам уже фальшивих ремінісценцій, тому нема потреби над тим довше задержувати ся.

Так навели ми всі докази, які промовляють за тим, що

Федькович походить від Косована, а тепер перейдемо до тих противних доказів, котрі находимо також в письмах самого Юрія, а котрі свідчать против такого походження. Описля подамо і такі, котрих нема у Федьковича, а котрі маємо від своїхів поета.

1) В автобіографії 1. Юрій говорючи про обоїх Гординських, називає їх „мої родичі“, в значіню мій тато і моя матір. — 2) Троха дальше там же, пишучи про Гординського зве єго своїм батьком. ¹⁾ — 3) Поет підписував ся деколи на своїх творах Городенчук або Гординчук. — 4) Заповідженої зміни назвиска свого „Гординський де Федькович“ на — „Косован“, ²⁾ ніколи не перевів. — 5) Поет наш був дуже похожий з лиця на Адольфа Гординського, свого батька. ³⁾ — 6) Адольф Гординський посилав Юрія до школи, ⁴⁾ що єсть доказом батьківської печальности, позаяк річ певна, що за якогось чужого конила не був би дбав Гординський. — 7) Матір Юрієва пише до него р. 1862: „Прийди синку домів, чого тобі ся у тім війську поневірати, коли ти не сирота ще Богу дякувати“. ⁵⁾ Тих слів „ти не сирота ще“ ужила матір єго у властивім значіню з повною свідомістю, позаяк знала, що єго батько живе в Чернівцях. З тої причини нема потреби звертати уваги, як то учинив п. Колесса, на ті слова Федьковича, котрі він пише в автобіографії: „Рік 1848/9 нас дітий сиріт по світї роздур“. ⁶⁾ Єсть се звичайна фраза, уживана в бесїді нашого народу, що коли говорять про яке постигше їх нещастє, за кождий раз додають: „нас бідних сиріт“ або „ми бідні сироти“. 8) Против всеї Косованщини маємо ще рішучі заяви від самого Юрія, котрі суть тим важніші, що

¹⁾ Листи Федьковича до Горбала стор. 335.

²⁾ Франко: „Молодий вік Федьковича“. Правда 1888. стор. 127.

³⁾ Подав Василь Волянський.

⁴⁾ Колесса: „Косован“ стор. 298.

⁵⁾ Подав сю відомість нам Дмитро Нікіфорян, учитель в Ростоках буковинських, свояк Федьковича по жіноці.

⁶⁾ Листи Федьковича до Горбала стор. 337.

¹⁾ Поезія Федьковича р. 1862. стор. X.

²⁾ Листи Федьковича до Горбала стор. 338.

³⁾ Колесса: „Косован“ стор. 261.

⁴⁾ Сю відомість маємо від Д. Нікіфоряна.

⁵⁾ Листи Федьковича до Горбала стор. 337. — Федькович в своїм листі наводить слова ті з листу материного.

⁶⁾ „Поезія“ р. 1862. стор. XI.

походять з пізнішого віку його, і наступили після побуту в Путилові. Ось перша з них:

Перед дром Климом Ганкевичем заявив поет, що Адольф Гординський єсть його батьком,¹⁾ а з мотивованя прізвиська „Косован“ видає ся, мов би поет відкликав свої заяви з р. 1863. і встидав ся їх. Він оповідав так:

„Давно колись жив у Сторонці Гуцул, що звав ся Косован. Був се чоловік нелюдяний, скорий до бійки і до кривди людської, тому загально нелюблений в селі. Мусів він добре дати ся в знаки людям, коли його імя перейшло опісля в поговорку. Всякого нелюдяного і недоброго чоловіка в селі почали прозивати Косованом, так як деінде з подібних причин прозивають „Довбушком“, Дралю“, „Драгарюком“ і т. п. — Таким прозвищем охрестили сторонцькі Гуцули і батька нашого поета, Адольфа Гординського, а відси пішло і те, що синів його прозивали Косованючками.“²⁾ — Так оправдував Федькович тоту нісенітницю, яку р. 1863. подав в листі до К. Горбала. Сим оповіданєм умістив Юрій Косована межи героями, що виступають в людських переказах і байках.

Другу таку заяву учинив поет перед Титом Реваковичем р. 1885., де по кілька разів називає Адольфа Гординського своїм татом. Ось наводимо слова Федьковича: 1) „Моя мати віддала ся другий раз за мого тата. 2) Мама і тато говорили по руськи. 3) Мама була православна, тато уніят, вважав себе за латинника. 4) Мене хрестив православний піп, но тато записав мене у метрику латинського ксьєдза. 5) З моїм татом мали нас мати п'ятеро дітей. 6) Тато кинув нас всіх.“³⁾

Чому-ж перед п. Реваковичем не згадав Юрій про Косована ані словечком? Се дуже важне.

¹⁾ Франко: „Молодий вік Федьковича“. Правда 1888. стор. 61—62.

²⁾ Ibid.

³⁾ Ревакович: „Причинки до біографії Федьковича“. Зоря 1888. стор. 35.

На основі двох ostatnich заяв Федьковича, ще раз кажемо, що попередні вісти про Косована з р. 1863. походили з фальшивих ремінісценцій молодика, а противно сїм останнім заяви походять від мушчини, котрий мав років 51 і котрий справу Косованщини розелідав на місци, перебуваючи в Путилові від р. 1863—1876,¹⁾ і на сїй основі прийшов до пересвідчення, що його молодечі спомини були зовсім неправдиві.

З тих то мотивів уважаємо маловажними слова Федьковича, котрі знаходять ся в шестому листі до К. Горбала, де він пише: „А по моїй смерті, братчику, най не друкують під мої поезії: Осип Федькович, але просто: Юрій Косован, або Косованюк. Се я так желяю, а сес мій лист послужить за поруку.“²⁾

Так писав р. 1863. хорий чоловік, котрий не мав надії довго жити, а писав під впливом, як знаємо, баламутних споминок з дитинних літ. Юрій переказував свою волю, що коли би був незабавом по тій хоробі помер, так щоби його підписати на поезіях „Косован“.

Юрій перебув в січню 1863 запаленє легких, а коли уже на стільки поздоровів, що міг листи писати, все ще таки чув ся недужим, груди його боліли, тому бояв ся, що впаде в сухоти і загине. Однакж він виждоровів зовсім, та прожив ще 25 років: Мав отже досить часу на всіх творах, що виходили зпід його пера, підписувати ся Косован, і таки урядово змінити своє назвисько, як то заповів, — а прецінь того не зробив!! Значить ся, пересвідчив ся (як висше сказано) на місци в Путилові, що ціла історія з Косованом не була правдива.

З всего того випливає консеквенція, що коли поет, доживши поважного віку років 54, заповіту свого з молодечих літ, дотично зміни назвиська, не виконав, то і ми до того не маємо ні найменшого права.

[Далі буде].

¹⁾ Ibid. стор. 36.

²⁾ Листи Федьковича до Горбала стор. 338.

БУЛО, Є, БУДЕ.

[Василь Чайченко].

[Далі.]

II.

А тепер? Тепер сидить у своїй квартирі Іван Іванович... Його предок якийсь, закохавши ся у князівну Ляшку, вирвав її серед бучі військової у потужного князя з рук да й оженив ся з нею за раз таки, не гаючись; а життя своє положив, рідний народ обороняючи, слави собі лицарської-молодецької добуваючи, у бою з Турками, і Турки вирізали йому, як тому Байді, серце з грудий та й із'їли по шматочку того серця, щоб і собі такими хоробрими бути, як він був... А Іван Іванович майже нічого про того предка не знає, а сидить у своїй квартирі та, начитавшись Достоєвського й Толстого, копірає свою душу... Закохавсь і він у дівчину, закохав ся та й думає:

— Чи по правді-ж я зробив, що закохавсь? А може зовсім і закохуватись не треба? Може треба так жити, як „крейцерово соната“ радить, щоб рід людський винищити? Або може по правді буде покинути цю чепурну, розумну дівчину (хоч я її люблю та й вона мене!) покинути та й оженити ся з простою селянкою, щоб цілком обумжити ся?

Думає Іван Іванович, мучить ся, ана-

лізує себе: чи здатний він до кохання, чи не здатний? чи можна сподівати ся, що в його діти нормальні будуть, чи не можна? чи має він право, яко людина, на таку втіху, як кохання, чи він тільки повинен смиренно кинути ся сторч головою у гидку яму буддійської Нірвани? І копірає він себе, і копірає, і копірає, — аж поки прийде квартальний та й спитаєть ся його чи „пашпорт у него в'ї порядкє“, — тоді думки у Йвана Йвановича повернуть ся на иньшу річ. Він щось чув, що його предок, укупі з Богданом Хмельницьким, розвалював польське королівство, та забувсь уже... А тепер йому тільки не подобаєть ся, що квартальний тим пашпортом і вночі йому спати не дає. Дак і тут же знову — що йому робити: чи квартального прогнати (але-ж це страшно!); чи про те статтю написати, як на всьому світі соціально-економічний лад переробити; чи послухать ся Толстого, віддати політику до рук отому квартальному, а самому замкнути ся у своїй норі та й почати „подвиг самоусовершенствования“?

І так він думає і ні до чого не додумаєть ся, а тим часом кохана дівчина піде заміж за иньшого або змарніє, а

квартальний почне його не тільки про пашпорт писати, а й „на вытяжку“ перед себе стояти примушувати стане.

І всі ми Івані Івановичі! Усі ми, як той Гайнівський герой, кажемо:

Die holden Wünschen blühen
Und welken wieder ab,
Und blühen, und welken wieder, —
So geht es bis ans Grab.
Das weiss ich, und das vertribet
Mir alle Lieb' und Lust...

Тільки зацьвіло бажання у нас у думі, а вже ми й знаємо, що воно повинно зів'язнути і зараз таки самі явимо його безліччю всяких аналізів та роскопирсувань. Ми тепер ступня не ступимо без того, щоб зараз таки не проаналізувати і той ступінь, і наші думки й почування, що тоді були, як той ступінь роблено; та ще-ж добре, коли ступимо, а то-ж, — знов кажу, — перш, ніж що вчинити, ми, як той Леон у Сінкевичовому романі „Bez dogmatu“, почнемо так багато аналізувати та копірсити свою, — а то ще й чужу, — душу, що вся наша невеличка сила, усі невеличкі засоби нашої енергії підуть на те самокопирсання, а на діло, а на вчинок уже тієї енергії не зостанеть ся, і ми не зможемо вже зробити того діла, того вчинку. Нездорова, хвороблива літера-

тура ще більш пособляє нам падати, губити силу. Здорові, нормальні люди у Гомера, у Софокля, у Шекспіра, у Данта, у Гетого, у Міцкевича нас уже не вдовольняють; нам треба чогось такого саме ненормального, як і ми самі, і ми читаємо отрутні божевільні фантазматики Достоевського, самовбийчі міркування „крейцерової сонати“, патологічні вигадки сьогочасних французьких белетристів або, коли того всього не стає, — хоч наслідування тому всьому, хоч ту белетристичну макулатуру, що нею засмічено всі книжки у так званих „товстих“ російських журналі. І послідком того всього стаємо ми не людьми здоровими, з духом і тілом здоровим, а якимись клубками голих нервів, що тільки доторкнись до їх — і зараз усе здригнеться, затремтить... Нема нічого нормального, нема здоров'я, нема цілоти натури, і через те нема діл, а є тільки порівняння до їх; нема моралі, а є тільки безладна плутанина серед усяких моральних мірил; нема високости й величності духа, а є тільки ницість та щоденщина; і найголовніше — нема життя, а є тільки пародія на його — сіра, бліда, нерозумна і — докучна, нудна...

III.

І от, серед такого життя, серед таких людей постає справа про долю української нації. Цим людям, що звикли без краю туди й сюди хилити ся, поки зваяжуться на яке манюсіньке ділице, — цим людям дають грандіозне діло: вирвати з духовного занепаду двадцять мі-

ліонів народу, дати змогу цим мільйонам сказати своє слово у всесвітньому хорі, ввести цей народ рівноправним товаришом у вселюдське товариство. Високу, величну мету показують людям, що звикли ходити, низько похилюючись головою.

І ці люди зараз і показали, що вони не розуміють справи. На добро усеї людськості треба, щоб усі члени її, нації, були здорові, розумні, могли працювати на добро одна одній, даючи кожна до сьвітової духової скарбниці те своє, що вона має і чого иньші не мають, — от і кажуть, що треба і нашому народови бути таким саме дужим та розумним членом у людській сім'ї, а ці люди вбачають тут не роботу на добро усеї людськості (як воно є справді), а якісь обскурантні заходи в душі катківського псевдо-націоналізму. Цим людям кажуть: коли кожна одиниця має право бути чим хоче і жити як хоче (аби не шкодити людям), то так саме має на се право і одиниця колективна — нація; що інакше, як зостаючись сама собою, ця колективна одиниця і не може розвивати ся і бути корисною иньшим націям, — і через те, коли ми бачимо, що нашої нації не дають сього права, то повинні його їй здобути, — а ці люди кажуть, що краще, щоб нації зовсім не було, не розуміючи, що сказати се — це все одно, що сказати: треба, щоб усі люди тілом, серцем, розумом, бажаннями, думками були однаковісенькі і щоб кожен Іван Петрович був детальною копією з кожного Петра Івановича. І найголовніше — ці люди

боять ся; вони позивали копірсити ся у своїх мікроскопічно-дрібних літах, і їм просто неможливо, страшною здається думка — вернути до повноправного життя націю цілу велику націю! І злякавши ся, ці люди відходять далі і починають виправляти свою несміливість, свою дрібнодухистість, свою безсилість, починають виправляти усякими фальшивими доводами, що подає їм перший газетний фейлетон; вони хапають ся за їх, щоб хоть чим небудь закрити свою невідатність до громадського діла, щоб хоч як небудь сховати те, що вони злякали ся великого й сьвятого діла!

І що-ж стало ся з тим нашим народним ділом, що стало ся з нашою безщасною країною, яка має таких синів і дочок? Що стало ся з тобою, Україно, що стільки часу боролася за волю народню, за рівність, за братерство, за просвіту, що стільки часу обороняла в крові, знеможена, європейську культуру від татарсько-турецьких нападів, — що стало ся?

Умерла ти, матусю Україно,
У боротьбі із ворогом свободи;
В крові й руїні цвіт найкращий згинув
Твоєї благодатної природи;
Умерла ти в своїй веселі розкішній,
Закрила ясні очі, склала руки
Побив мороз і твій першовіт пишний
І ти нелюдської дознала муки.

Умерла, — може-ж на твоїй могилі
Цвіте калина, солов'ї співвають?
Ні, вседи мертво!...

Мертво, скрізь мертво! І твої сини, дочки й унуки, не про високі подвиги величного духа дбають, — ні, вони живуть рабами-попихачами!...

[Конець буде].

П'ятдесятьлітня літературна діяльність Якова Щоголева.

◆ [Конець.] ◆

Скінчивши університет в 1848 р. і вступивши на службу, Яків, під нестерпним вражінням засуду Білинського, не думав про літературну працю до 1876 року, наколи не рахувати чотирьох поезій, написаних в 1864 р. Але в 1876 р. оден з земляків Якова передав ему просьбу Ол. Кониського дати що небудь для українського альманаха, котрий остатній задумував видати в Києві, і Яків написав дві поезії, котрі так сподобались старшим з дітей поета, тепер вже покійникам, синові і дочці, що вони невідступно намаляли его писати їм одну поезію за другою. Ось з того то часу, вже тоді, коли Якову було більше ніж 50 літ, знов почалась его поетична робота,*) котрої наслідком появилася книга „Ворскло“ [Лірна поезія. Харків, 1883 р. 154 і III. нен. стор. 8^о]; ще не видана збірка поезій під з. „Слобожанщина“.

Обставини життя і непереможна любов та привязаність до рідного краю не допустили Якова шукати щастя десь далеко. Скінчивши курси в університеті, він лишив ся в Харкові на службі до 1871 року, переносючи тисячі неприємностей, і згадуючи з вдоволенням тільки 1857—1858 роки, коли, служачи в уряді державних домен, він мусів постійно їздити по Богодухівському повіті, де користуючись тим злучаєм, він міг, на границі полтавської і харківської губерній, виучувати чисту українську мову, звичаї, побут, обичаї і дух народу. В 1871 р. він полишив службу яко секретар харківської думи.

Тепер Яків Щ. в має 70 літ. Чимало тяжких хвиль довелось пережити ему, і се відбилось на его поезіях. Як не-

будь деякі з них визначають ся незахмареною радістю і ясним, тонким гумором, але перемагаючим настроєм в поезії Щ.—ва є сумний, безвідрадний погляд на людську долю. Особливо сильне, нестерте вражіння вчинила на Якова смерть его старших дітей; дорослої дочки, що мала прегарний голос, і 13-літнього сина, що вражав своєю віртуозною грою на скрипці і подавав надію стати великим, першорядним артистом. Сам пристрасний любитель музики, Яків Щ.—ів дав усім своїм дітям прекрасну музикальну освіту. Його другий син, талановитий скрипач, учив ся в дрезденській консерваторії; з дуже доброю грою на арфі молодшої дочки Якова, княгині Е. Шаховської, харківська публіка добре знайома з добродійних концертів. Остатні чотири роки Яків Щ.—ів постійно слабує, але его поетична творчість не слабне; він тепер безнастанно пише, готовлячи до друку свою другу збірку під заг. „Слобожанщина“, котра обіймати ме 15 друкованих аркушів великої 8-ки.

Критичні оцінки творів Якова Щ.—ва були надруковані: в „Хаті“ Куліша 1860 року; в „Історії української літератури“ проф. Петрова; в „Кіевській Старині“ за січень 1884 р.; у львівськ. „Ділі“ 1883 р. Ч. 47 і у варшавськ. „Ateneum“ 1885 р. стор. 348. Пок. др. Ом. Огоновський подає подрібний огляд життя і діяльності Я. Щ.—ва в II часті, 2 відділ „Історії літератури рускої“ на стор. 587—596.

Критика признала визначний талант Я. Щ.—ва і призна-

*) Тільки в рр. 1878—1880, 1890 і 1891 не написав наш поет ні одного твору.

нічих поезій, та що в нашій літературі його ім'я ніколи не забуде ся. При тій самій нагоді Мих. Комар [в „Дѣлѣ“ 1883 р. Ч^о 47 у фелетоні] звеличив найбільше славу Щ—ва. По його думці Щ—ів — правдивий поет, малюючий життя людське таким, як воно справді єсть, позаяк сьпіває не тільки про лихо, але й про радости щоденного життя. Мова поета дуже гарна й щиро народна. Се мова Шевченка, Квітки та Марка Вовчка — мова народної пісні.

„Зоря“ містить від 1892 р. поезії Я. Щ—ва з його недрукованої досі збірки „Слобожанщина“. Всі вони визначають ся чистотою мови, красою форми, щирістю, тонким розумінням

і мистецьким відтворенням української природи, української давнини, українського побуту і самих супротивних рухів людського серця взагалі а жіночого особливо. Нові сі поезії високошановного ювілята доказують, що його талант не затратив ся і не ослаб і що наші земляки в праві дождити від Якова Щоголева ще чимало прегарних творів. Нам лишає ся тільки побажати сил і кріпкого здоровля нашому Ювілятові і вкупі з тим чим скоршого видання „Слобожанщини“. Поява друком сеї книжки буде справдешним сьвятом для усіх, що цікавлять ся українсько-руською літературою.

Огляд життя і діяльності Івана Верхратського.

— [Портрет на 21 стор.] —

Іван Верхратський походить [після грамоти] із шляхти, осілої на Поділі російським, в Балині коло Каменця подільського. Часть родини перебрала ся в Галичину, іменно до села Кривеньке, в теперішнім старостві гусятинським. Павло Верхратський виставив був власним коштом церкву в Кривенькім, де опісля став его братанич Тимотей [дід Івана] сьвящеником, котрий помер як парох в глибокій старості. По смерті обняв прихід в Кривенькім син Григорій [отець Івана], котрий небагом переніс ся на парохію до Більча золотого.

Іван Верхратський родив ся 14 (26) цвітня 1846 р. в Більчі золотім, в теперішнім повіті борщівським. В другім році свого життя (1848) стратив вітця, котрий помер маючи літ ледве 52. Мати [Йосифа de Bilchovits, з дому кроатсько-німецького, дочка директора уряду податкового, так званої „експедитури“] в осени 1850 р. перенесла ся з Більча золотого до Львова для образования малолітніх тоді дітей [окрім наймолодшого Івана, старшого сина і двох дочок — найстарша дочка була видана за сьвящеником — найстарший син і наймолодша дочка передше були померли]. У Львові скінчив Іван „нормальні“ в так званій школі руській під управою старенького Юркевича, а відтак вчався до гімназії академічної від року шк. 1858—1865. В вересні 1862 р. [був тоді в шестій класі гімназійній] стратив матір; оттак полишившись круглим сиротою мусів стояти о власних силах. На курси філософічні вчався в університеті львівським від р. шк. 1866—1868. де між иньшим слухав викладів дра Омеляна Огоновського, дра Антона Малецького, дра Генриха Цайсберга і дра Фердинанда Циркля, тепер професора мінералогії в університеті берлінським. Не могучи мимо одличних сьвідощів і всяких старань одержати стипендії для дальшого фахового образования за границею видів ся принуждений вступити до служби учительської в школах середніх. Першу посаду одержав як заступник учителя при гімназії в Дрогобичі, де zatrudнений був від кінця листопада 1868 р. до кінця листопада 1871, відтак від кінця р. 1871 до вересня 1875 р. в реальній школі у Львові, від вересня 1875 до вересня

1879 в гімназії Франца Йосифа у Львові, — яко дійсний учитель від вересня 1879 до вересня 1890 в гімназії в Станіславові, від вересня 1890 до серпня 1891 в гімназії в Ряшеві, від вересня 1891 р. в гімназії академічній у Львові.

Коли Верхратському доля не зволіла посьвятити ся виключно науці, так він пізнійше старав ся розширяти круг фахових відомостей відбуваючи власним коштом в феріях шкільних подорожі наукові. І так р. 1877 поїхав в Відень, відтак у Пешт, 1878 р. запрошений бл. п. українським писателем Левченком поїхав на Україну в Київ, відтак у Городище [сторона Підліська, губернія київська], в Одесу, побував в Херсонщині; звертав увагу на говор людський в Київщині і в Херсонщині, де і зібрав цінний матеріал лизиковий, котрого лишень мала частина відносяча ся до термінології зоологічної печатно оголошена в літ. часописи „Правда“ р. 1878 під редакцією Юл. Романчука. Р. 1879 поїхав в Відень, р. 1880 в Відень, відтак в Терст і Венецію, р. 1881 в Відень і Терст, р. 1884 в Відень, р. 1889 на виставу всемирну через Відень, Цюрих в Париж. Пробуваючи в більших містах в Відні, Пешті, Терсті, Венеції, Парижі... не залишив нагоди студіювати навіщаючи багаті збори наукові, збори діл штуки, зьвіринці, акварії, городи ботанічні і пр.

Верхратський полюбив літературу і науку змалку. Віддаючись з захопленням збиранню комах, зіля і пр. вже в низькій гімназії списовав помічання з своїх екскурзій, але перші ті проби літературні писав в язичі німецьким, котрий тоді був викладовим язиком в наших гімназіях. Р. 1861, коли то оказав ся трохи живійший рух літературний межи Русинами, пробував писати також і по руськи. Власне тоді представляв письменний язик, уживаний галицькими Русинами, жалкий стан неповоротности, утяглости і сьмішної поваги так званого „висшого слога“. Верхратському опротивив до разу той язик в дибі закований, він прочув, що тотя штучна, пестра язикова клітанина, той „висший“ а радше безобразний „слог“ скорше закорявить руське жите, ніж поможе до его розвитку — і він до разу сам звернув ся до живої річі люду. Окрім тер-

мінології природженої збирав між людом [тоді головню в Чортківщині і Тернопільщині] також пісні народні, загадки, приказки, повіря і пр. Коли р. 1863 попались в его руки писання Шевченка, Основяненка, Котляревського, Гребінки, Костомарова, Куліша — жива українська річ скріпила его гадку що до українсько-руського язика літературного.

В вересні 1864 р. вже видав він 1. випуск збірника руських термінів природописних під заголовком „Початки до уложеня номенклатури і термінології природописної, народньої“. Була то у нас перша книжочка наукова, печатана фонетичною правописию. Опісля вийшли до р. 1878 ще пять випусків [разом про те шість] обнимаючи багатоматеріалу збираного межи людом переважно в Галичині, по части також на Україні. Про ту працю похвально виразили ся язикослови Микльосіч і Брікнер. Микльосіч в „Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen“ між матеріялами уживаними до свого вікопомного діла приводячи „Початки“ Верхратського примічає: „Eine werthvolle Bereicherung der kleinruss. Lexicographie“. А др А. Брікнер оцінюючи „Знадоби“ так пише: „Dem Fleisse und Gesckie I. W-s verdanken wir schon früher eine Arbeit wie sich einer solchen selten ein slavischer Dialekt zu erfreuen hatte: eine möglichst vollständige Sammlung der volksthümlichen Benennungen für die Erscheinungen des Thier- und Pflanzenreiches, vornehmlich aus Galizien“. [„Pocatki do ulozenja nomenklatury“ etc.].

Слухаючи викладів філософічних Верхратський займав ся побіч наук природних також язиковими і етнографічними студіями Славянщини. Діла Микльосіча, Шляйхера, Шлецера, Шафарика, відтак видані у нас і на Україні збірники пісень народних, приказок і пр. стали ему вельми в пригоді — і він постановив собі звернути тим бачнійшу увагу на мало пізнаний язик галицько-руського люду. Р. 1877 видав „Знадоби до словаря южноруского“ оцінені користно в Ятіча „Archiv-i“; відтак р. 1878 „Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinrussischen“. [„Archiv für slav. Philologie“ Band III]. Потім слідує спеціальні студії діалектольо-

гичні. Іменно р. 1883 видав: „Ueber die Mundart der Marinaroscher Ruthenen“, р. 1891 зладив „Ueber die Mundart der galizischen Lemken. Ein Beitrag zur slavischen Dialektologie“ поміщене в „Archiv für slavische Philologie“ herausg. v. V. Jagić XIV. XV. u. XVI. Band, а р. 1894 в „Записках“ Наукового товариства імені Шевченка випечатана розвідка „Про говор Замішанців“. На полі діалектології руської невтомно трудиться і наспорив багато матеріалів доселі ще не оголошених друком.

Трудився і трудиться також на полі літератури шкільної. Р. 1873 вийшов накладом „Просвіты“ його переклад Гікля „Ботаніки“ для нижніх клас шкіл середніх; р. 1894 видав власним накладом свій переклад Ростафінського „Ботаніки“ на класи вищі, а накладом фонду краєвого надрукована того-ж року переложена ним і подекуди доповнена „Мінералогія“ для клас нижніх Ломницького. Окрім того має в манускрипті „Ботаніку“ для клас вищих [перекл. книжки Ростафінського] і „Зоологію“ на класи нижні. — В справозданню директора акад. гімназії у Львові за рік шк. 1892 поміщений: „Спис важливіших виразів з руської ботанічної термінології і номенклатури з оглядом на шкільну науку в вищих класах гімназії“.

З праць в язиці польським згадаємо тут про фахові поміщені в „Sprawozdanie komisji fizyograficznej Akademii Umiejętności“. Wiadomość dla fauny ichtyologicznej Galicyi nowych gatunkach ryb Leuciscus Friesii i Salmo hucho (T. II). Motyle z okolic Lwowa. Motyle podolskie (T. III). Dodatek do fauny motylej (T. V). Motyle większe Stanisławowa i okolicy (T. XXVIII).

В німецькій язиці поміщав статі природописні в часописи „der Naturhistoriker“ herausg. von Dr. Friedrich Knauer як: Trinken Ringelnatter und Schlingnatter Milch? Vogelkundliches aus Galizien. Ueber die glatte Natter (Coronella laevis). Der Kuckuck im Freien und in der Gefangenschaft. Zwei Riesen unserer Schmetterlingswelt. Der nächtliche Fang an den Saalweidenblüthen. Bittacus tipularius in Galizien. Ems lutaria in einem Garten in Stanislaw. Wie lange brauchen frisch geschlüpfte Schmetterlinge zur völligen Entwicklung ihrer Flügel? — Schmetterlinge auf dem Eiffelthurme. Zucht der Harpia-Raupen etc., декотрі також в часописи „die Schwalbe“, Mittheilungen des ornithologischen Vereines in Wien.

Верхратський виступав також діяльно в літературі надобній. Іменно в молодших літах займався поезією. Одним із перших його стихів була думка надрукована в „Сборнику“ літературним вид. Матицею в р. 1869. Думка та починає ся:

Ой у полі край дороги || Козаченька вбито
Нема кому китайкою || Оченок закрити.

Р. 1874 вийшов збірник його стихотворів під заголовком „Калина“, р. 1876

видав „Байки“, „Тріолети“ [пів псевдон. Любарт Сльвімир — тої форми в поезії ужив він межі Галичанами перший], „Стрижок, збірник поезій сатиричних“, р. 1878 видав пересьпів „Чорнобровець“, р. 1879 видав переклад цілої „Рукописи Короледворської“.

Окрім того засіяв він своїми статтями, як белетристичними, так і науковими, різні періодичні видання так з давніших: *Нива, Русалку, Боянз, Правду, Литературний Сборник, Ластівку, Весну, Господаря и Промышленника, Приятель дѣтей* — а з теперішніх: *Зоря і Діло*.

Р. 1880 видавав в Станіславові часопис літературно-науковий „Денниця“, до котрої сам написав майже всі статі стихом і прозою.

Тут обмежаємся лише на вичисленню тих писем Верхратського, котрі вийшли окремо або в відбитках.

1) *Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної*. I—VI. р. 1864—1878.

2) *Вітка бозу*. (Оповідане з англійського). 1873 р. Накладом Порембі.

3) *Калина*. Збірник стихотворів. 1874 р. Накладом Ст. Гучковського.

4) *Кілька слів о словарі О. Партицького*. 1875 р.

5) *Заджумлених батько*. Переклад поеми Словацького. 1876 р.

6) *Байки, приказки и повѣстки*. 1876 р.

7) *Стрижок*, збірник поезій сатиричних. 1876 р.

8) *Тріолети*. — У Львові, 1876 р.

9) *Одвіт пану О. П.* 1876 р.

10) *Знадоби до словаря южноруського*. 1878 р.

11) *Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinrussischen* [aus dem Archiv f. slav. Philologie Bd. III. 1878].

12) *Чорнобровець*, пересьпів Горовського. 1878 р.

13) *Річ про Григорія Квітку Основяненка*. 1878 р.

14) *Рукопис Короледворська*. 1879. [Всі ті видання з висом ч. 11. друковані у Львові].

15) *Ueber die Mundart der Marinaroscher Ruthenen*. — Станіславів, 1883 р.

16) *Мотилъ, шкідники господарству*. — У Львові, 1890 р.

17) *Motyle większe Stanisławowa i okolicy*. — Краків, 1892 р.

18) *Про говор Замішанців*. — У Львові, 1894 р.

19) *Спис важливіших виразів з руської ботанічної термінології і номенклатури з оглядом на науку в вищих класах гімназії*. — У Львові, 1892 р.

20) Проф. Гікля *Ботаніка для нижніх шкіл гімназійних і реальних*. — У Львові, 1873 р. Накладом „Просвіты“.

21) Дра О. Ростафінського *Ботаніка шкільна на класи низші*. — У Львові, 1894 р.

22) *Мінералогія на низші класи шкіл середніх*. Учебник А. М. Ломницького. Переложив і подекуди доповнив І В. Накладом фонду краєвого. — У Львові, 1894 р.

Ів. Верхратський перший у нас почав писати статі природописні, котрі читаються легко і приємно. Язык його ядерний пориває живістю викладу. Верхратський, противник воднистого, розвезеного стилю, старанно глядить на точність і определеність вираження. Его статі овіяні своїським, народним духом. А навіть в его статях природописних написаних по німецьки дає ся чути біте руського серця.

Тепер Ів. Верхратський займає ся головню язовими студіями. Збираючи слова народні через більше ніж 30 літ межі нашим людям він знає велику їх силу. І не лише в термінології природописній, але загалом і межі тими термінами, яких уживають у нас в бесіді літературній, єсть багато слів введених вперше Верхратським або утворених ним в душі народного языка.

СВІТЛА Й ТІНН.

[Про національну свідомість Русинів і народні строї].

В пору ясениць і забав, а відтак концертів, добре буде, коли собі читателки Зорі перечитають писемь, котре ми дістали від Вив. пані Евг. Б-ої.

„Ще в році 1888. — пише п-ї Евг. Б. — в Числі 89-ім *Діла* помістила я замітки про національну свідомість руського жіноцтва і про народні строї. Між иньшим сказала я в сій статі таке:

Від недавнього часу появились у нас як на естраді концертній, так і на вечерницях народні строї. Сей об'яв народної свідомости у наших красавиць прийняв загал Русинів з великим одушевленням, бо, нігде правди діти, наше жіноцтво, з малими виїмками, не відзначилось ніколи в народних змаганнях. Руська молодіж свого часу, коли носила стрій народний, не йно зверхним видом, але й живим словом і чином оказувала „чия правда, чия кривда і чий ми діти“. Тож і ми думаємо, що наше жіноцтво народним строем не лиш заманіфестує свою народність, але й плекати не поки що свою рідну мову і пісню. На жаль бо приходить нам занотувати, що як на вечерницях, так і в товариських житю [і то не все] многи говорять по руськи не з пересвідчення, а лише з обави, щоб хто не підхопив та не подав до газет. В родиннім же крузі цвенькає ся по польски, бо кажуть: „уже так звикли“. В місті на пальцях можна почислити ті руські родини, де шанує ся рідна мова. Одною з причин маловаженя рідної мови єсть се, що родини руські не знають ані чудових творів руської літератури ані своєї бувальщини, то й не дорожать тим скарбом, яким єсть рідна мова. По містах родини руські бодай стикаються з польським елементом і як кажуть „мішає ся їм“, але що сказати о тих родинях св'язаних на селі, де не чують і словечка польського, а між собою говорять по польски? Ду-

мають вони сим вирізнитись від „хлопства“, а тим себе лише зневажають, не памятаючи на слова нашого Кобзаря, що

хто матір забуває
того Бог карає,
чужі люди цурають ся,
в хату не пускають...

Поки не будемо мати жінок освічених, свідомих своєї народности, доти і всякі змагання наших великих патріотів будуть без хісна або доведуть до дуже невеликих успіхів. Тому то заходи наших патріотів повинні звернутись до того, щоби скільки змоги жіноцтво наше брало живу участь в прилюднім життю народнім, в руських товариствах, щоб там прилюдно виховувалось в національній душі руській, набиралось народної свідомости. Тут як раз велику роль крім жіночих товариств могли б відіграти „Руські Бесіди“, де наше жіноцтво мало б нагоду пізнати ся з свідомими своєї народности Русинами, перейматись народним духом руським. Однак з жалем мусимо сказати, що наші „Бесіди“ занедбують ся важну задачу, і обмежують ся на те, щоб мужичини могли собі заграли в карти та переглянути політичні газети, а кілька разів до року устроить ся вечірники з танцями та одно-два представлення французьких або німецьких комедій. Сим способом не розбудимо національної свідомости у наших жіночин, не заохотимо до пізнання свого питомого, не дамо їм хоч би енциклопедичної освіти. Треба бо пам'ятати, що мати перша учить дітей говорити і молитись. Врештеш в дитинячій віці є найсильніша. Коли отже мати не має ніякого народного почуття ані пересвідчення, яку ж ідею народну можуть мати її діти?

Останніми часами наше жіноцтво прибрало стрій народний і тим заявило в часті народну свідомість та тому то викликало загальне одушевлення. Можна би отже бажати, щоб загальне жіноцтва не тільки „від великого свята“, але при всякій нагоді виступав в народних строях, а тим способом визволились би ми від примхливої французької моди, вирахованої на спекуляцію фабричну, купецьку та кравецьку. Наш народний орнамент звернув увагу на себе навіть у вітчині мод, — Франції, і там признали наш стрій український найгарнішим“.

З того часу, як я се писала, минуло вже сім літ і нині з радістним серцем можу сказати, що наше руське жіноцтво в народних змаганнях поступило наперед і то значно. Інститути дівочі, як львівський і яворівський, виховали вже споре число свідомих Русинок. О заложено такого інститута старає ся тепер станіславське жіноче товариство. В Перемишлі вже будують дім на інститут. У Львові повстало важне товариство „Клюб Русинок“, що поставило собі за задачу утворити огнище інтелектуального життя, оживити рух умисловий Русинок, скріпити і піднести у них народного духа і розбудити між ними товарицьке житє. Сю задачу спов-

няє „Клюб Русинок“ по змозі як найкраще. Посередно і товариства співучі причинили ся до розбудження такого життя. Від кількох літ можна вже бачити жінчини і на зборах „Прогресу“ і на зборах „Руського товариства педагогічного“, котре у своїм виділі має вже жінчини.

З того часу Русинки порушили кілька важних справ, як справу жіночих гімназій, на що пок. Предримирська написала свій маєток, справу власного видавництва, охоронок (гадку сю перевів в діло о. Селецький) і інші поменчі справи. „Клюб Русинок“ думає тепер над заложенням жіночої спілки промислової *Труд* — словом іде до кращого, а не до гіршого.

Лише в однім не замічаю поступу, а іменно не бачу у Русинок замилованя до народного строю. Є Русинки, що носять его радо, але таких дуже мало; більшість волить французські строї. Яка сему причина, годі певно сказати. Вже від кількох літ існування „Бояна“ у Львові заповідає ся і просить ся, щоби всі пані виступали на естраді концертній в народних строях і годі їх допросити ся. Торік на концерті три пані вважали відповіднішим явити ся у французьких строях і тим собі тільки пошкодили, бо некористно виглядали між співачками в народних строях.

Дивна річ, що й молоді панове або байдужі на народні строї, або й противні їм. Коли тепер розсилають запрошення на вечерки, то вже просять пані о візитовий, балевий або вівчаний стрій. А давніше все просили о народний або візитовий. Був час у Львові, коли панове аранжери так вели танці, що молоді все брали до танцю панни і пані, що були в народних строях; в коломийці і в котліоні в першій колі все гуляли панни, по народному одягнені. Наслідки сеї тактики аранжерів були такі, що на других вечірниках в двох більше панночок являлось в народних строях.

Я старала ся вислідити причину неохоти до народного строю і говорила про се з деякими паннами. Від них дізнала ся я от-що: Одна казала, що їй в народнім строю не до лиця; друга, що ті строї „проїли ся“ вже та й чого маємо все в хтоськім строю виступати; інша знов сказала, що не має часу вишивати... Знов же деякі молоді панове думали, що сей стрій дуже красивий і на концерт відповідний, але не на бал. Я здогадала ся зараз, о що йде. Пані в народних строях не можуть бути декількох років... Сей здогад мій був мабуть вірний, бо ніхто мені его не заперечив, і мені зараз прийшли на думку слова Бієрнетієрна Бієризона: „Наші услівя суспільні замість ділати против змисловости, розпалюють її. Обичаї і звичаї нашого життя, балі, строї, мода — все, все веде до сего. А погляди теперішньої суспільности не уникають сих покус, а противно жадібно хапають їх на кождім кроці...“

Виходить з сего, що за народним

строєм стоїть і моральність, коли вже не практичні его прикмети. Відома річ, що наші панночки, коли вибирають ся після французької моди, то на кождий бал мусять виступати в нинішій туалеті. А в народнім строю можуть і десяти разів вільно забавляти ся та ще до сего мати вдоволене, що батьки не видали багато грошей на їх строї. Маю надію, що мій голос, яко матери-Русинки, в тій справі не перекомонить без слідно“.

Так пише п-ї Евг. Б. Хоч я на строях не розумію ся і байдуже мені, як там котра панна одягнена, аби тільки мені подобала ся, але позволю собі до цінних заміток вив. п. Б. додати й свої, основані на „хлопським розумі“. Ще в році 1891. в *Дблв* з 28 серпня жадав хтось від *Зорі*, щоби подавала нашому жіноцтву взірці народних строїв для жінщин. Жадане се було дуже розумне, але *Зоря* не мала і не має спромоги зайняти ся такою справою. Так отже й досі про народні строї тільки в ряди-годи дехто обізває ся. Але по торішній виставі, на котрій наші строї, вишивки і т. п. так загально подобали ся, а „Клюб Русинок“ дістав золотий медаль за вишивки, справді годі не застановити ся над сею справою. Чому ті річі так подобали ся і нашим і чужим, чому часониси на різних языках так їх хвалили? Бо вони гарні, такі гарні, що чужинці просто не могли надивувати ся, який у нашого селянина артизм і естетичне почуте. Треба-ж знати, що не хто будь оглядав сі річі; оглядали їх і знавці, що за такими взірцями, як у нас, і світами поїдуть.

Так отсе поміж тими селянами в Галичині і Буковині живе собі невеличка руська інтелігенція, котра, звістно, має між собою і гарну половину роду людського. Русинки прекрасно знають по словицю, що як їх вилять, так їх пишуть; отже й дбають про се, щоби виглядали, як всі інші освічені жінщини. А ті нинішні жінщини, чи вони дуже вчені чи менше або й зовсім немудрі, в однім певно йдуть за духом часу, а іменно, слухають приказів моди. Нехай собі котра і як обстає за самостійністю жінщини, за незалежністю від примх мужичин, все-ж вона послухає париського кравця... Се вже, кажуть, така слаба сторона красавиць. Нехай і так! Але-ж вони повинні знати, що хоч у Парижі страшенно спритні люди і до великих геройств і до ще більших крадежій, все-ж таки вони не поїли всіх розумів і не все красне видумують.

Що ви на те скажете, що в Тироли, в баварських Альпах. Стирї, Румунї, Угорщині, в Росії і в інших сторонах, є товариства, котрі старають ся, аби селяни не одягали ся в новітню ліби-то панську одіжку, тільки носили ся по давньому? Сі товариства не хотять вправді, щоби селяни носили деякі не потрібні та погані власні додатки до своїх строїв, але се, що було в них гарне, заводять наново по селах, де вже покинули були давні строї. Таким чином

в долинах тирольських, де вже появляла ся париська тандита, завели ся знов давні, гарні тирольські строї. В цілій Німеччині дуже багато говорять тепер і пишуть по найцінніших журналах про народні строї. В Румунії сама королева дала початок до того, щоби народний стрій війшов в моду. В шотландській верховині по кількадесятьох літах панования глупої моди, тепер вже всі носять ся по давному. Дуже часто можна тепер бачити фотографії жінщин з високих родів в народних строях.

Значить, і в нас мова про народні строї не повинна здавати ся чимсь незвичайним. Тільки між нами, а иншими народами в тій справі така ріжниця. Чужоземські селяни покидали свій стрій і починали носити ся по новому. В нових строях було їм і невідгдно і негарно [бо купували дранте], виглядали, як великоміські волоцюги, леда хто важив ся селянина понижати, бо не знав, з ким має діло, понижуваній селянин не обстава, за своєю честістю, словом космополітизм в строю виходив йому на здо. А він же, хоч би й який бідний, повинен знати, що за свою працю на многих не заслугоє на зневагу. Власний стрій, старосьвітський, боронив его значно від сего. Отже інтелігенція завела між селянами наново давні строї.

У нас же, о скільки знаю, лише міщани айшли на таких космополітів у строю, а селяни ще не покидають ся свого. Але й між ними, кажуть, дешева крамщина вишпраз вже старосьвітеку ношу. Тепер же нам, членам інтелігенції радять, щоби ми (а передовсім жінщини) носили ся по народному. Така рада має кілька причин. І Німці і Мадяри і Румуни, коли носять свій народний стрій, то для того, що в них чують ся одні Німцями, другі Мадярами, а треті Румунами. Се національно-політичний момент в тій справі. Інші причини такої ради се естетична, етична і практична.

Звістно, для ноші панночок не треба вибирати з народних строїв різні смішні витребеньки, яких і між народом не мало, але то прийняти, що там найгарнійше. Котра каже, що їй в народнім строю не до лица, та може бути певна, що й у французьким строю ледви чи подобаєсь. Котра стидас ся носити народний стрій тому, що він хлопський, для такої подав я висше деякі аргументи, що хлопські строї посять і великі пані; впрочім з такою стидливою панною нема що балакати... Коли-ж котра не має часу вишивати, то нехай пошукє робітницю, а певно найде. От „Клюб Русинок“ закладає спілку промислову і робітню жіночу, що такі роботи буде приймати; тоді жадна Русинка не буде могла вимовити ся, що не мала часу. А Клуб має такий величавий збірник вишивок, що кожній панні може инакше вишити одєжу.

На етичну і практичну сторону народнього строю звернула увагу вже п-ї Б., так що мемі остає ся тільки висловити ся з „молодими панями“ за те, що волять балеви стрій декольтований... В оборону їх сказав би я тільки, що вони чейже не суть притім, як шие ся балева сукня: не радять, як вона має виглядати. Тут мабуть хоч трошка винні й жінщини... Сьвітла й тіни можна би відкрити у вдачі і мужчин і жінщин, але що я на тім не розумію ся, то й кінчу чимскорше свою поговоріку...

О. М.—ей.

ХРОНІКА.

* Наукове товариство ім. Шевченка задумало видати в сім році: три томи „Записок“, оден том „Жерел історичних“, оден том „Матеріялів етнографічних“ і два томи „Руської Історичної бібліотеки“. На се має видіти поки що: 1000 зар. підмоги соймової, а 1500 зар. з міністерства просвіти.

* В Києві появилсь два видання „Кобзаря“ Т. Шевченка. впорядковані К. Гамалєм; одне у 8-ці [стор. 615] по 1 карб. 50 коп. за примірник, а друге в 12-ці [також 615 стор.] по 35 коп. Обидва видання набув книгар Ф. Йогансон.

* Окремою відбиткою вийшли коштом Наук. тов. ім. Шевченка II-та і III-та глава критично біографічного нарису Т. Шевченка, написаного ветераном нашого письменства Вп. О. Кониським. Друга [коротша] глава є передруком з 4-го тому „Записок“, а третя [обширнійша] — з „Зорі“ 1894 р. В одній з послідоючих н-рів зачнемо друкувати IV-ту главу під заг. „Т Шевченко підчас висного розвіту його кєбети до арешту его. 1845—1847“, — V-та-ж глава під заг. „Шевченко в арешті“ друкувати меть ся в 5-тій томі „Записок“.

* Друкує ся том XVII-ий „Руської Історичної бібліотеки“, в котрий увійшла історична монографія М. Костомарова „Мазепа“. Передплата на сей том з оплаченою пересилкою виносить 1 зар. 25 кр.

* Місячник „Правда“ почав з новим роком виходити двічі в місяць: 3/15 і 18/30, раз в півтретя, другий раз в два аркуші. Передплата на рік виносить в Австрії 4 зар., а за границю 10 зар. [8 карб.]. Адреса редакції: Львів, ул. академічна ч. 8.

* „Народна Часопись“ почала з новим роком друкувати у фейлетонах переклад довшої, але дуже цікавої і займаючої повісті німецького писателя Фридриха Герстекера з життя американських поліщуків, під заг. „Розбишаки на ріці Місисіпі“.

* Франтішек Ржегорж друкує тепер в праськім ілюстрованім тижневику „Zlata Praha“ нову свою етнографічну під заг. „Čert. Mosaika z lidových podání halicko-ruských“. [Sestavil Frant. Řehoř].

* В Ч.х. 42, 44 і 49—51 журналу „Нива“ з р. 1894 поміщені між иншим ось які рисунки: Іжакевича: 1) „Доморощенний механізм“; 2) „Маленький плінник“; 3) Шевченкова „Причина“ і 4) „П. омывка овчинь зимою в Малоросії“ В. Горововича; 5) „Дьдова хата“ і 6) Портрет Гр. Сковороди.

* На засіданні природописної секції Наук. тов. ім. Шевченка 14. н. ст. січня під проводом директора секції проф. Верхратського обговорювано справу катематично-фізичної термінології руської. Відтак проф. Верхратський прочитав свою оцінку проф. М. Демияцького під заг. „Pleistocenele owaady z Boryslawia“. Описля прийнято до відомости, що професор політехніки д-р Волощак задать до „Записок“ працю з поля ботаніки.

* На одинай-ятім засіданні фізіологічної

секції Наук. тов. ім. Шевченка 19 н. ст. січня під проводом проф. Верхратського перечитав Ос. Маковей вступні частини зі своєї розвідки про рекрутські і воєцькі пісні в Австро-Угорщині. Праця ся є продовженем і доповненем дотичних праць Драгоманова і Василява, подає історію мілітаризму в Австрії, зображує погляди народу на воєцьку службу на підставі просторого матеріалу і подає збірку рекрутських і воєцьких пісень, відде досі не друкованих. На внесенє проф. Грушівського приступлено до уложеня програми збираня матеріалів етнографічних. Дотичні російські програми для уложеня квестіонаря розібрали між себе члени: проф. Грушівський, адв. К. Левицький, Копач і Щурат. Далі проф. Верхратський відчитав простору рецензію на посмертне виданє І. Срезневського: „Матеріялы для словаря древнерусского“. Рецензію свою порішено помістити в V-ім томі „Записок“. Вкінці перечитав О. Макарушка свою коротку розвідку: „Причина до професорської діяльности дра Ом. Огоновського“ і подав зааджений покійником а доповнений автором словарець тих слів арабських, перських і турецьких, що стрічають ся в нашій мові.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Руїна. III. Гетьманованне Самійловича. Історичні монографії Миколи Костомарова. Том IX. [„Руска Історична Бібліотека том XVI“] — У Львові, 1891 р. Друк. Шевч. 215 і 7 нел. стор. 8°. Ціна 1 зар. 50 кр.

Хо. Казка Михайла Коцюбинського. Виданє Василя Лукича. Коштом автора. — У Львові, 1894 р. Друк. Шевч. 34 стор. 8°. [Передрук з „Зорі“].

З чужого поля. Переклади Павла Граба. [Дрібна Бібліотека. Книжочка 10]. — У Львові, 1895 р. Коштом К. Паньківського. Друк. Шевч. 98 і 2 нел. стор. 16°. Ц. 20 кр.

Г. О. Квитко-Основьяненко: Маруся. [„Дешевая Бібліотека А. Суворина“]. — В Петербурзі, 1894 р. 134 стор. 12°. Друк. 10.000 пр. Ц. 15 коп.

И. Котляревскій: Наталка-Полтавка. Малороссійская опера въ 2-хъ дѣйствіяхъ. — Виданє П-е Ф. Йогансона. В Києві, 1894 р. Друк. І. Чокозова. 173 стор. 64°. Друк. 5.050 пр.

И. Котляревскій: Наталка Полтавка. Украинская опера. — В Москві, 1894 р. Друк. Вільде 103 стор. 16°. Друк. 7200 прим.

б) періодичні видання.

Кіевская Старина [1894 р. Грудень. Том 47. Стор. 333—515+42+17—32 в 8°]. Зміст: Воспоминания М. К. Чагого. Преніе изсследателя малорусской старины, Ол. Лазаревского. Двскій вздемъ до вкушения плода отъ древа познания добра и зла, М. П. К. Къ исторіи малорусской исторіографіи и малорусскаго общественнаго строя, М. Василенка. Къ исторіи южно-русскихъ апокрифическихъ сказаній, Мирона. Посольство Якова Смирновскаго къ Богдану Хмельницкому во время осады Замостья въ 1848 году. Юбилейное чествованіе памяти Григорія Саввича Сковороды въ Харьковѣ. Омелянъ Огоновскій. Документы, изысканія и замѣтки. Библиографія. Додатки: 1) Дневникъ генер. подск. Якова Марковича. Часть третья. 2) Оповідки.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ.

Вп. В. Левенко. І досі не дістали ми „Pepedes apostolorum“. Вп. Михайлович. в Т. Треба великого таланту і незвичайного мистецтва форми, щоби віддати віршом як слід чутства любовні. У Рашин „Мріях“ знати талант, але він тліє вельми слабеньким полонієм, не може про те нічого нового виграти на струнах так вже обіграных, як еротика. На разі отже Ваших поезій друкувати не будем.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 зар., [для заграниці 18 рублів або 36 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зар., [для заграниці 14 рублів або 28 марок], на пів року 3 зар., на чверть року 1 зар 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Осип Маковей.

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Біднарського.

Грішники.

Роман-хроніка. — Написав О. Я. Кониський.

◆ [Далі.] ◆

— Вже як собі хочте, а поратуйте. Першим ділом — чи землі, се нинча річ; але про неї треба добре подумати: раз не зарадили-б ви нам гроший; друге — допоможіть нам, навчіть, те, де купити? Чи захоче Пашенківна продати...

як нам вибити ся з безземелля? Чи нам кинути Варварівку, да на Амур кудись плентати ся, чи що?...

— Ох, ох! — промовив Белебень: — де то той Амур? Кажуть десь за Сибіром ще... і земля кажуть там добра, родюча... Так же і далечина і чужина!... А воно не легка річ старі кістки нести ховати на чужину!... Могили батьків і дідів кидати...

У слід за Белебеном покотило ся округ столу тяжке глибоке зітхання. Пригара сидів мовчки: уся твар його покрила ся журбою...

— Ще, пане, — мовив Дзюба, — кажуть люди є тепер якийсь банк, такий, що позичає нашому братови гроші купляти землі. Чи воно правда? Чи не можна-б і нам позичити у його?...

Отут, чи хотя, чи нехотя, а не можна було Пригарі не згадати про ті свої гроші, що взяла з пояса жінка: в якій би великій пригоді знадобили ся-б вони тепер! „Цілий хутір би спас, думав він; а вона їх переведе на триньки-бриньки; прожирує з отим голоштаньком!...“

Не знаю, люди добрі, — мовив Пригара, — що вам казати, що вам раяти: голова у мене замакітрена, а все-ж таки розумію, що на Амур нічого вам брати ся: країна далека, а ви голо-

Омелян Партицький.

— Отут то, пане, ви-б і стали нам в головах! Нас вона може й не послухаєть ся, да ми не тямимо, як до неї влати ся і де вона? А через Говоруху щоб... так про се нічого й думати: він топче стежку, щоб Німці купили Варварівські землі. Еге! а от коли ви, пане, обізветесь за нас до Пашенківни, дак вас вона послухаєть ся, — вона-ж ваша хрещениця; скажете їй про наше бідованнє, скажете, яка у нас нездержка, то вона й зглянесть ся на нас. Поратуйте, пане! — благав Лисак.

— Не яка там вона моя й хрещениця, — відповів Пригара: — я її під хрестом не держав; тільки стояв в другій парі, як в віру її вводили... Де вона тепер — і я не знаю... Літ з десять вже буде, як ми з нею не переписуємось... Ну, та се кажу вам, річ далека; хваткома її не втнеш... Тепер треба гоїти там, де більше шемить... От як нам упорати ся з отсім оплатом, що тепер жорнами на шню надіг?... У мене гроший нема! От вам хрест сьвятий; хоч би хто різав, дак би й десяти карбованців не знайшов, щоб відкупити ся... Хоч і заприсягти, дак не гріх.

Останні слова Пригари в кі-нець охмарили Варварівців; вони сподівали ся, що він пораруч... Варварівці кілька хвилин сиділи мовчки,

похилюючись, спустивши голови до низу... Остання їх надія десь в ірій полетіла!

— Що-ж нам робити? — озвав ся нарешті Микита придавленим скорботним голосом: — значить: пропадать!... Грабовати муть і ціновати муть нас...

— З дорогою душею поміг би вам, — сказав Пригара, — так же Бог свідок, що нічим! Чи ймете, чи не ймете віри, а от вам перед образом сьвятим...

— Годі, годі, пане! — не дав Дзюба Пригарі договори́ти: — ми й так йемо́ вам віри; ми не з учора́шнього дня знаємо вас!...

Знов усі замовкли. Пригару тепер двичі пекло на серці і своє лихо і Варварівців; він кілька хвилин не спроможен був слова вимовити або певні́йш сказати — силкова́в ся не вимовити того слова, що пекло йому груди і рвало ся з грудий при чужих людях. Переми́гши поривання обуреного серця, Пригара мовив:

— Гро́ший нема і продати нічого. Тутю́н ще не кладений, на пшени́цю ці́н нема, а більш нічого й продати! Ква́солі-б може й побрало ся-б пудів сотень зо три. дак що-ж з тих гро́ший: три сотні карбованців, а тут треба в пятеро більш... Позичити? Навкруги ні в кого, а до міських жи́дів не встигну з'їздити...

Варварівці слухали і тільки зітхали. А Пригару все більш мордовало: з одного боку бажання і моральний обов'язок допомогти людям, виратовати цілий хутір; а з другого — свідомість, що він не спроможен того зробити.

— Просто — хоч ляж, та й плач! — промовив хтось пере́годо́м.

— Плачем тут нічого не помо́жеш... Се в таке вско́чили, що хоч з кручі да в безодню...

— Не великої з того користи, — мовив Лисак; — сам пропа́деш, а жі́нки й ді́тий не ви́ратуєш; вони му́чати му́ть ся... Просто, пане, біда...

— Коли-б ще хоч до бунту не дійшло, — промовив Беле́бень; — а то, скоро почнуть коров грабовати, жі́нки так не по́пустять; озві́рять ся; пови́ходять з ро́гачами, да таку ворохо́бно підні́муть, що без різок, а то й без Си́біру ді́ло не обійде́ть ся...

Пригара тямив, що Беле́бень говори́ть правду: віді́брати у господаря останню корову, відняти у ді́тий останній ко́рм — се така рі́ч, що жа́дна мати не по́пустить байду́же. А воно не та йшло... Пригара ні́мо мовчав і сумно дивив ся. Нарешті в голо́ві у його мигнула я́сна, може й спасе́нна, думка — і він мовив:

— Остання рада моя ось яка: коли вже вона не виве́зе, тоді́ ні́чого не віді́ємо. За́втра я пої́ду до Говору́хи; про́хати му́ його, щоб від́рочив вам о́плат ще хоч до Рі́здва...

— Ні, се́го він не зро́бить; на се ні́чого й споді́вати ся, — відпові́ли Варварі́вці.

— Ось пи́тьте бо, да слуха́йте мене, — мовив Пригара: — коли Говору́ха на се не приста́не, про́хати му́ його взяти мою пору́ку за вас, доки прода́м тутю́н. А як і на се не зго́дить ся, тоді́ вже я вам не гра́ч, не помага́ч...

— На се може й зго́дить ся. Спаси́бі вам, паночку на́ш, батечку! — дякова́в Лисак.

— Помно́ж вам, Бо́же, здоро́вля!

— Продов́ж вам, Госпо́ди, ві́ку!

— Відда́й вам десяти́цею і сто́рицею... — дякова́ли Варварі́вці.

— Дак ота́к нехай і бу́де. За́втра я наві́даю ся у Варварі́вку і що́ скаже Говору́ха, пере́кажу вам; від його́ я за́їду до тебе, Микито!

— Дак може́ я на той час по́кликчу до себе лю́дей, щоб усі́ вони подякова́ли вам? — спита́в ся Микита у Пригари.

— Ні, не треба; лю́дей не склика́й, — відпові́в Пригара: — ще не вга́дати, що́ скаже Говору́ха: може́ він і не зго́дить ся; а тоді́ не дай Бо́же, прокине́ть ся у вас яка ко́лотеча: от і покоті́ть ся зара́з поклі́н, що Пригара при́їздив бала́мутити Варварі́вців...

— Пра́вда ваша, пане, пра́вда...

Варварі́вцям тро́шки по́лекшало: у них ви́росла нова надія́. Хто зна́: чи вона спра́вди́ть ся, може́ вона тільки́ одну́

ні́чку ті́шити ме́ їх, а за́втра — й зникне́: а про те все лі́пше жити́ з наді́єю хоч одну́ ні́ч, ніж зо́всім її́ не знати.

Довго́ ще Варварі́вці дякова́ли Пригари́, і нарешті́ стали про́щати ся з ним. Пригара́ не пу́стив їх без ве́чері; а по-ве́черявши́ пора́див їм пере́ночува́ти у його́ на ху́торі, а в до́сьвіта ру́шати до до́му.

— Чого́ вам се́ред но́чи плента́ти ся? По́спішати — ні́чого... За́втра не́діля, робо́ти нема́; спочи́ньте, виспи́ть ся гарне́нько, да вранці́ на сьві́жі но́ги й ру́шайте...

V.

Випрова́дивши Варварі́вців, Пригара́ розда́в ся і лі́г спати́ в кабіне́ті. Але сон його́ не брав. Він чу́в себе ге́ть більш втихоми́реним; пер́ви прити́хли, не бу́яли так, як у ранці́. Тепе́р його́ опано́вала инь́ча думка. Думка́ про те, що́ не ва́рто жити́, ні́ для чо́го жити́, тепе́р на́че зникла́; при́наймі́ не бенте́жила його́. Навпа́ки, тепе́р пе́ред ним сто́яло за́дання: хоч би́ що, а за́помогти́ Варварі́вцям! Помо́гти їм ви́йти на лі́пшу сте́жку по́буту еко́номі́чного; помо́гти їм купи́ти у Па́щенкі́вни зе́млі; помо́гти їм по́латати ту поми́лку, яку́ вони зро́били від́цура́вшись від повни́х наді́лів... Пригару́ опано́вала думка́, що́ тепе́р він, опрі́ч Варварі́вців, лю́дина ні́ для ко́го не по́трі́бна; чо́м же йому́ не відда́ти ся тепе́р су́цільно са́мим Варварі́вцям? Чо́м не по́служити́ їм, що́ сили́ є́ у його́? Чо́м не відда́ти усі́х його́ сил на по́ліпша́ння ма́терія́льного і духо́во-мо́рального по́буту Варварі́вців?... Ви́зволити́ більш трьох́ соте́нь лю́дей з я́ремної́ нево́лі, зли́днів і те́мноти, та се-ж та́ке ді́ло, що́ за́дя́ його́ ва́рто жити́ і треба́ жити́...

— А чи́ ста́не на́ се ді́ло у мене́ умі́лости, здо́ров'я і сили́? — пита́в ся сі́м у себе́ Пригара. — Не вга́дати, а про́ те: „чи́ вті́к, чи́ не вті́к, а по́бігти́ мо́жна“. Та́ й треба́; се-ж мій найпроті́йший обо́в'язок, ско́ро я сьві́домий си́н Укра́їни і горо́жани́н...

От́ся нова́ думка́, на́че те́ старе́ до́бре то́кайське́ ви́но оп'я́нила Пригару́, не да́вала йому́ очі́й за́плю́щити, не ки́дала його́ ні́ на одну́ хвили́ну і ста́ла йому́ певни́ми лі́ками проти́ ранкових́ думок, сидло́жених і ви́кликаних жі́нчиним вчи́нком. В голо́ві Пригари́ один по́ одному́ зроста́ли п'я́ни, як і чим́ треба́ по́собля́ти Варварі́вцям: він до́бре тямив, з чо́го треба́ почина́ти; да́ не мо́жна бу́ло йому́ дійти́ до кра́ю, на чо́му скінчи́ти! Обмі́ркує́ оце́ він одне́, — з того́ одного́ ви́лази́ть дру́ге нове́; з дру́гого́ тре́тє, і т. д. без кра́ю!... Без кра́ю сто́яла пе́ред ним дра́бина по́ліпше́ння життя́ ху́торя́н: він пе́реходи́в думка́ми з одного́ ша́бля на дру́гий і ні́як не спромі́г ся по́бачити́ останній́ верхі́й ша́бель по́ліпше́ння!... Пригара́ ма́рів по́ безкра́йому́ океа́ну лю́дського́ по́ступу.

Дру́гого́ дня, та́к як в го́дині́ 10-ій Пригара́ свої́м зви́чаєм, сиді́в на га́нку і лю́бовав з Дні́пра, з сво́єї скелі́, з сосни́. А́ж ось по́ доро́зі за́голосив дзвони́к. Пригара́ гля́нув на бра́му і по́бачив, що́ з по́возки́ а́зати́ть при́ятель його́ адво́кат Ве́дмедик. Пригара́ незви́чайно зра́дів йому́ і пі́шов шви́дче на зу́стріч.

Ве́дмедик учо́ра по́ якомусь́ ді́лу бу́в у зе́мського́ на́чальни́ка і від його́ до́віда́в ся про́ Пригари́не ли́хо: замі́сть того́, щоб і́хати до́ міста́, Ве́дмедик по́вернув на Ку́ток, щоб про́віда́ти сво́го при́ятеля́ і впевни́ти ся, чи́ пра́вда те́, що́ він чу́в про́ Пригари́ху від зе́мського́ і чо́му не ня́в ві́ри.

По́бачивши́ Арте́ма, Ве́дмедик власни́м очам не́ ня́в ві́ри: одна́ доба́ стра́шенно пере́міни́ла Пригару́: ву́си по́білі́ли, го́лову́ на́че хт́о по́нелем по́трусив, очі́ позата́гало, під ни́ми висі́ли то́рбинки...

Гля́нув на Арте́ма Ве́дмедик і замі́сть зви́чайного при́вітання, про́мовив:

— Значи́ть, Арте́ме, пра́вда те́, що́ я чу́в?

— А що́ ти чу́в? — сумни́м порва́ним го́лосом спита́в ся Пригара́, сти́скаючи́ йому́ ру́ку.

— Що... бу́цї́м, О́льга Анто́нівна...

— Не до́говорю́й! — пере́бив його́ Пригара. — А від ко́го се́ та́к шви́дко по́чув?

— Від зе́мського́ на́чальни́ка; я учо́ра по́ обі́ді́ бу́в у його́...

— Шви́дко-ж до́ його́ до́літаю́ть зві́стки... Пра́вду ска́зано: „ли́хі ві́сти не ле́жать на місці́“.

— Та на те-ж земський начальник і єсть „власть близкая к народу“, щоб швидко довідувався про все, що де діється в його околиці... Він розпитував мене про Гайченка; хоче почати проти його процес...

— А йому яке до цього діло?! — скикнув Пригара: — се моя справа особиста, хатня; всякому начальству до неї дауски...

— Так і я йому казав. А він каже: коли голодний чоловік вкраде лусту хліба, ми його вчинок беремо як вчинок соціально-злочинний, судимо і караємо; а коли земський статистик з жиру да з нечестя вкраде у чоловіка жінку, спокій, честь, дак ми гукаємо, що се діло хатнє; що воно соціального характеру немає... От які ми ліберали, які заступники „меншого“ голодного і холодного брата... Чуєш, Артеме! Отак о... слово в слово і каже!... Коли хоч — правду каже...

— Хоч нехай вона буде раз преправда; а се не його діло! Зась йому: в законі нема цього, щоб земські начальники ловили і карали тих злодіїв, що крадуть жінок чужих, — мовив Пригара.

— Та вже, коли вчинок Гайченків уважати соціально-злочинним, дак і тоді се діло не земського начальника.. Але що ти з ним зробиш? Отся нова інституція осяю лізе до всего, в усе втручається... Одначе ти, Артеме, вельми подав ся...

— Подаси ся — хоч не схочеш...

— Та як же се стало ся? Така чудасія!! Що спричинило ся? Посварили ся ви, чи що? — розпитував ся Ведмедик.

— І не думали сварити ся, — відповів Пригара: — лягаючи спати, прощали ся, цілували ся, немов на другий день по шлюбі...

Побалакавши ще про своє лихо, Пригара мовив до Ведмедика:

— Слухай, Василю, чи не багатий на гроші?

— При собі маю — карбованців 20...

— Тут не двадцятма діло пахне. Міні треба 2000 або хоч півтори; але притьмом треба; до зарізу треба... Хоч умирай, а до середи треба...

Ведмедик здивовався, що Пригара, ніколи не бідкавшись гіршими, тепер позичає їх і мовив:

— Хіба в тебе нема?

— Були да... — Він не договорив; він не відважувався навіть близькому приятелеві признати ся, що жінка нишком забрала всі гроші. — Нема! — промовив він віби з серцем: — коли-б були, дак би я й не прохав: міні не на довго й треба. Продам тютюн та пшеницю — і верну... Коли є, позич; вельми поратуюсь.

— Бідна моя голівонько, не тямлю, що й робити з тобою. Дома у мене може-б з тисячу й назбирав; а останні хіба позичити у кого...

— Позич, братіку!.. і не сказати, як треба...

— У кого-ж би його позичити? Хіба у Біловода? Не знаєш його? Се наш „присяжний повірений“. Він роздає гроші на проценти, тільки й дере! У! у!! гірш за всякого жидка. Батькови рідному не дасть менш, як за 30%...

— Дарма, — кат його бери; я заплачу...

— Дак не встигну-ж я на середу; подумай: сьогодні неділя; завтра в вечері приїду до дому; вівторок — пропадає — доки позичу.

Пригара вельми задумав ся.

Ведмедик не відважувався спитати, на що йому гроші так пильно треба. Йому здавало ся, що Пригара хоче розвіяти своє горе, свій сум і думає поїхати куди небудь; на те й гроші достає. Він спочував такому бажанню і радійший був допомогти Пригарі.

— А може, Артеме, обійдеш ся, доки що тисячею; дак я тобі у вівторок у вечері і примчу; а потім, може розживу ся, дак переюдам дак ще... — сказав Ведмедик.

— Ні, не можна; менш як 1500 не обійду ся... Ти обідати меш у мене?

— А вже-ж у тебе; до самого вечера у тебе пробуду, а коли що, то й переночую.

— От і добре! Міні треба з тобою ще побалакати про позичку грошей з християнського і дворянського банків...

— Та що се ти задумав?

— Потім розповім усе; а тепер скажи міні, чи довгого часу треба, щоб заставити в банку мій хутір?

Ведмедик ще більш зумив ся, одначе й виду того не подав і відповів:

— Твій хутір — чистий як скло, довгів нема на йому; дак тут справа не забарна; місяць, багацько — два...

— Добре... А з християнського як? От приміром би християни які заходили ся купити мій хутір, дак як тоді? Швидко?

— Нехай три місяці... Да ти, Артеме, щось чудне міркуєш... Я радив би тобі не хватати ся; з опалу нічого не робити такого, про що потім сам жалковати меш...

— Ні, я не з опалу; а розважно... Да тривай, усе знати меш; без твоєї поради і допомоги тут не обійдеться ся... Але підожди трохи... Все розповім, вернувшись з Варварівки. Міні туди зараз треба поїхати... А ти тут вже без мене побудь... Там у мене велике, але не забарне діло.

VI.

Годин через дві Пригара був уже в Варварівці. Управитель Говоруха був знаємий з ним і приязно повитав його. Він вже відав, яка пригода скоїла ся в Кутку, але не подав того й виду, що відає, тільки лукаво мовив:

— Не що давно ми бачили ся з вами, саме в косовицю, а як швидко ви посивіли? Чи дужі ви?

— Дякую вам, — зовсім дужий... Час посивіти: міні зтого на шестий десяток поверне. Да інколи чоловік посивіє за один день більш, як за рік.

Перекинувшись ще кількома словами, Пригара висловив Говорусі, чого він до його приїхав.

Говоруха — людина ліберальна; зараз, як вийшов з Петрівської академії, він „за народ“ ходив аж в Акмолінську область і, пробувши там три роки, вернувся на Україну: якась протекція допомогла йому, що опікунка Пашенківни взяла його як ученого агронома за управителя в Варварівку. В сільському господарстві він був справді людина тямуща; господарював добре на користь Пашенківни. Беручи 10% з чистого доходу, він, річ натуральна, пильно піклувався, щоб з Варварівки Пашенківна брала якомога більш доходів, і за час його управління доходи з Варварівки побільшали на цілу третину, дарма, що за той час аж двічі був значний недорід.

Говоруха з першого слова Пригари згодив ся з ним, що побут варварівських хуторан злиднений і допомогти їм треба; але „допомогти треба не паліятивами, а чимесь радикальним“.

— Малоземелле має тут, — говорив він, — велику вагу; одначе, хто-ж тому винен? Ви ліпше за мене про се знаєте... Та й з тією землею, що мають Варварівці, геть ліпше можна-б жити, коли-б вони не були такі темні, ліпше її обробляли, завели-б ліпші плуги, ліпший товар, переміняли насіння, не держали ся адамівських звичаїв: господарювати на три роки...

— Вигоду у них перш за все бракує... — перебив Пригара.

— Потроху бракує, але-ж хіба їм не можна наймати у нас землю під вигін!... Темнота тут усею головою...

— Школи нема на хуторі, — знов перебив Пригара.

— Так чом же земство ваше не заведе? От ви кілька років були гласним, а не подбали про школу у Варварівці, — колючив Говоруха Пригару.

Пригара скривив ся; одначе здержливо відповів:

— Не кажіть так, пане Говорухо: дбав я і запонадливо дбав, та не слухало мене земство. У нас, кажуть, по великих селах ще доброї половини шкіл нема; а про хутори — нехай вже наші внуки дбати муть...

— Ну, от ваше земство! Та й взагалі, що наше земство! До народу йому байдуже!... З земства у нас зробили богадільню, де коштом народа харчується і живе та інтелігенція, що зоветь ся членами управи, земськими статистиками, асекураційними земськими агентами, субагентами і всякими иньчими!... Цілу отару назбирили дармоїдів, що годують ся з народа!... Гляньте самі: що наше земство за 25 років зробило реально користного задля народу? На цілу хліборобську губернію воно не спромогло ся ніже на єдину, хоч би яку, хліборобську школу...

— Що правда, то правда, — мовив Пригара.

— Еге, а послухайте, як ваші землі на зібраннях вболівають, да плачуться про тяжкий побут народу! А що-ж вони зробили задля його? А нічогосінько!... Податки тільки побільшують з його, да дбають більше розплодити усяких „субіків“... Да от хоч би й сієї зими: знов вигадали побільшити натовп управських дармоїдів і взяли, чисто на пенсію, Кусенка... Кому потрібна ота його робота?... Та годі про се!... Е, ні, таки ще скажу: за що торік голові земської управи дали нагороди три тисячі? За те, що двічі їздив до Петербурга з візитою до міністра, чи до кого там?... Кому, опріч його самого, треба було тієї поїздки і того „ходатайства“?...

Пригара не змагався і сумно поводив очима; а Говорусі здавалося, що й Пригара однієї з ним думки і він довго ще нарікав на земство за недбалість його про найперші нужди народа. Нарешті повернувшись на варварівських хуторян і мовив:

— І темні вони, і пють здорово горілку... При такій темноті і земля їм нічого не допоможе, хоч скільки її їм дайте!...

Пригара, маючи на увазі перш за все той оплат, що треба на середу, не хотів змагати ся і вступати ся за Варварівців, щоб не дратувати Говорухи і давши йому волю наговорити ся, мовив:

— Радикальне поліпшення економічного побуту нашого мужика — дійсне річ не можлива без доброї освіти; однак же будемо шикловати ся про те що саме оце зараз на черзі... про середу... Середина задля Варварівців — „день страшний, судний“; треба якось відвернути від них „прихід антихриста... і ангелів його“. От про се я й благаю вас?

Говоруха стиснув плечима, глянув у вікно і мовив:

— На превеликий мій жаль, в сьому разі не можна мені нічим допомогти Варварівцям!... тут не моя воля...

Пригара зумів ся; не всидів на місці, встав і вставивши в Говоруху пронизливий погляд своїх баньковатих очей, спитав ся:

— А чия-ж, коли вже не ваша?

— Воля Антоніни Василівни. Вона знає, що Варварівці не заплатили, і двічі писала до мене, щоб швидко справив їй гроші... Що-ж тут я вдію?... Тепер саме їй пильно треба грошей, вона збирається за границю в грудні...

Пригара не був певен, що Говоруха каже правду; однак-ж жадного приводу і права не було за ним висловити те. Він, подумавши трохи, мовив.

— Коли вже так, так я послав би телеграму до Антоніни Василівни... Де вона тепер?

— Запевне не скажу; не то в Петербурзі, не то в Москві, а може і в Варшаві. Останнім разом писала до мене, що виїздить на недовгий час, але з початком листопада вернеть ся...

Пригара зрозумів, що Говоруха не хоче, щоб він вдавав ся до Пашенківни; та він і без того був певен, що справа з хрестянами цілком в руках Говорухи.

Бреме він, думав собі Пригара, лукавнує. А ну, зайду ще з иньшого боку“.

— Однак-ж, — мовив він: — ви певні, що Варварівці не платять не тому, що не хочуть, а тому що ні з чого! Що-ж ви тут вдієте цінованням і продажем?... Тільки зруйнуєте їм і ті злидні, які є. Та ще й на те вважайте: у кого заберуть останню корову, у другого одну коняку... коли-б не викликало якої колотнечі?

— Ми про се з земським начальником балакали, — відповів трошки всміхнувшись Говоруха: — він звелів, щоб урядник про всяк злучай був тут у середу взявши з сусідніх сел десятків зо два соцьких да десятицьких...

Обачна-ж ти людина, подумав Пригара; тебе не вколутиш; сам ти добрий Колупаз... Ну що як я його не вгамую, яке лихо може він скоїти! Хрестяни з доброї волі худоби не дадуть; почнуть відбивати ся; земський наклепє москалів; піде бійка, екзекуція... Москалі переможуть, Варварівців полюбють; худобу пограбують, да потім Варварівців ще судити муть і карати муть „за сопроотивленіє властям“...

Пригара почув, що з самої думки про можливість таких подій, тіло його покрило ся холодним потом крапельастим...

Вже як собі хоче, а мусите, — мовив він до Говорухи, — доложити рук, щоб відвернути ту густу хмару, що насу-

ваєть ся над Варварівцями... Коли-б у самого мене не таке лихо, коли-б... — він зупинив ся і здержав ся... Коли-б, одно слово, були у мене гроші, я їх зараз би заложив вам за хрестяни; а то-ж у мене нема за душею і 10 карбованців... Позичити у кого на середу я не встигну... Чи не приймете ви моєї поруки?...

— Коли-ж Антоніна Василівна їде за границю...

— Вона ще в грудні, кажете ви, їде; я до грудня заплачу... Сам себе віддам жидам в застанову, а заплачу... Чувате? Я даю свою поруку; на себе беру до грудня оплатити...

З Пригариного голосу знати було, що нерви його починають не слухати ся його; що Говорухина упертість до краю його дошкулила. Пригара став проти Говорухи і міряючи його очима, спитав:

— Дак що-ж, як ви?

— Трудну ви загадку мені загадали: послухати ся вас, — не вроджу Антоніні Василівні...

— Та годі вам з нею! — нездержливо перебив його Пригара: — ви кажіть за себе...

Коли-б то моя воля..., чи я-ж би був проти хрестян?! Не вже ви, Артеме Олександровичу, не відаєте моїх думок, моєї прихильности до народу?

„Не призывай „всує“ імени Господа Бога“... подумав Пригара. А Говоруха далі:

— Хіба не я за народ... Е, та що про се!... Хіба я сам не тямлю, яка завірюха може скоїти ся... і все лихо може на мені окошити ся... Губернатор і без того на мене зпід лоба дивить ся... Але-ж і мені їсти треба... Антоніна Василівна!... Та вже-ж... може зглянеть ся... Нехай буде по вашому... Я прийму вашу поруку... От і документ зараз напишемо...

У Пригари немов гора з плечий упала; немов він з темного і смердячого льоху вийшов на свою любов скелю у своєму саду... Він зітхнув на повні груди і кріпко стис Говорусі руку.

Підписали документ і приятелями попрощали ся.

VII.

Заким Пригара єднав Говоруху, Варварівців біла пропасниця дождання. Ще Пригара не рушав з свого Кутка, як вже усі Варварівці знали, що він приїде сьогодні до Говорухи; а скоро помітили, що „Кутківський пан пробіг до управителя“, Варварівці почали купками збирати ся на улиці. Найбільший гурток зібрав ся біля Микитино двору. Вже чого не робив Лисак, чого він не казав, щоб не збирали ся, як вже він не прохав, щоб порозходили ся, люди не слухали ся його. Оце й розійдуть ся, розібють ся, — хто собі, хто пабе, аби-ж Микита в хату, люди знов до його тину. Тай трудно їм було здержати ся; вельми коротіло їх швидко довідати ся, „що виїздить кутківський пан у Говорухи?“ Не проста цікавість бентежила людей: Варварівці тямали, що над ними повисла темна, аж синя хмара і коли „Кутківський пан“ — так звали вони Пригару — не відверне її, з неї лине такий буйний ливний дощ, що, може, геть чисто зруйнує їх життє... Може скоїти ся така колотнеча, що без крові, а то й без убитого, не обійдеться ся. Микита і його товариство, що ходили в Куток, потаїли ся перед Пригарою, не признали ся, що вони громадою прирадили одностайне стояти і не додавати грабовати і ціновати худоби. Вони прирадили, щоб чоловіки й парубки вночі проти вівторка, увесь, який є на хуторі, товар, і усіх коней, перегнали куди будь далеко в степ, да там де в глибокій балці і отаборили ся і щоб кожен взяв з собою сокиру і косу, прибиту до кісея, як у косовицю. А вівці, свині і телята лишити в хуторі, щоб жіноцтво да дітвора... не доводили їх ціновати і продавати. Тим то Варварівцям дорого було не втеряти часу і так улаштувати ся, щоб у ранці у вівторок увесь варварівський товар і коні були геть далеко в степу. Ото ж не диво, що їх брала тепер нетерплячка. На що вже Микита Лисак, чоловік старий, степенний, здержливий, а й він з нетерплячки дрижаки їв: і він чув як у його „і душа і вся утроба метушиться“... Посидить оце він на лаві, перейде на піл; сяде на ослоні; походить по хаті, тай пошле свого хлопця на вулицю „виизирнути, чи не їде Кутківський пан“. Коли останнім разом хлопця задіяло ся на вулиці,

Микита й сам не всидів в хаті; „Ач! подумав він, капосне хлопя як забарило ся!“ Надів шапку і вийшов за ворота.

— Савко! — гукнув він: — де ти! Савко! забув, що я тебе послав!

Попід тинню назбирало ся чимало людей.

— Ну, що оце ви робите?! — гримнув Микита: — ні сорому, ні стиду у вас нема! Чи я-ж вас не прохав, чи я-ж вас не благав, чи я-ж вам не казав по-чеськи: не збирайте ся отарою; а ви, наче навмисне, наче на ярмарку біля ятки! Гетьте зараз, розходьте ся... А ви, чого тут? Вам яке діло! — гукнув Лисак на натовп хлопців, що притаїли ся в рові під плетнем. Нехай би вже старійші, а то й вони безштаньки — сюди-ж свого носа!... Тікайте міні зараз, а то я як почну вас пугою хвиськати, дак знати мете тоді!

Хлопці, одним духом, наче зграя горобців шугнули через тин на городи...

Біля Микитино двору не стало нікого. Ажось тим самим ментом заголосив за вербами біля ставу дзвоник:

— Пан їде, пан їде! — почуло ся всіма сторонами і за кільки хвилини вулиця проти Лисакового двору захрясла народом всякого віку... Микита наче оторопів, наче його хто придавив, наче він стеряв ся; він не гукав вже, щоб люди розходили ся, а стоячи серед вулиці махав шапкою і собі кричав: „Пан їде, пан їде!“

Не встиг Пригара злізти з брички і привітати ся, як округ його залунали голоси:

— Що, паночку? Що? Кажіть швидче, що? Грабовати муть? Не ціновати муть?

— Дякуйте Богови — ні! Нічого не буде. Управитель зглянувся на вас, — відповів Пригара.

— Пошли йому Боже, здоровля доброго, до віку довгого! — говорили старійші хуторяни хрестячись.

А дітвора шугнула вдовж вулиці і поперед неї лунали тоненькі голоси:

— Не грабовати муть, не ціновати муть...

Пригара з Микитом, з Белебенем і ще з двома дідами пішли до Микити в хату.

Микита був один з заможніших хуторян: у його був плуг волів, конячка, корівчина і з десяток овець. Одначе в хаті було гольцем голо... Лавки голі; стіл прикритий стареньким настільником; на полу замість постелі і подушок — солома, прикрита рядном; на жердці над полом стара жіноча свитина... Пригара згадав, що років чотири назад, він був у Микитиній хаті і тоді не смерділо такими злиднями. Була тоді повна жердка одержі, стіл був засланий килимом. Де-ж все те подівало ся? Куди діли ся ті подушки, замість яких тепер в головах на полу лежить куль соломи? Микита-ж — не пияниця; він горілки з роду і в рот не бере.

Пригара висловив свою думку Микиті. Микита махнув рукою і мовив:

— Поїли, пане, усе поїли за останні роки! Усе, що було і в скрині і в хижі — все пішло на хліб... Земля не родила, хліба не давала; треба було тягти з скрині — що на хліб, що на податки... Оплат великий, росте да більшає, а тут земля не хоче родити; заробітків нема; їсти і платити треба... От ми і поїли і подушки і одержу... Все поїли...

— Навіть плахту мою материнську з'їли, — озвала ся Микитиха: — ще мати моя в тій плахті під вінцем стояла... І я в ній вінчала ся... Як я берегла її, хотіла, щоб і наша Гануся під вінець її наділа... Не вберегла... Мусіла жидівці в застав віддати; там вона й луснула... Що я за нею, паночку, сліз вилила — і не сказати...

— Та чи одна-ж ти, Насте! Усім довело ся покоштовати полину з перцем. Увесь хутір знівечив ся; зашиятив ся, мабуть на віки... Напозичали ся усі стільки, що мабуть і до віку нашого з довгів не виліземо... От і у вас, пане, скільки то ми перебрали!! Скільки напозичали ся у вас і хлібом і грошима!... А коли то ми з вами розплатимо ся! — говорив зітхаючи Белебень.

— Бог дасть, колись поквитуємо! — відповів Пригара, пильнуючи звести бесіду на що иньче.

Він сам на себе жалкував, що спитав ся у Микити так необережно про його зубожіння: раз — що тим розвередив болячку, що ще й не заструпила; а друге — зовсім йому не по серцю було слухати, як Белебень напочав згадувати про його запомоги хуторянам. Перекинулись ще кількома словами. Пригара казав хуторянам порадити ся громадою, скільки-б вони бажали купити собі землі з запомогою селян-

ського банку, та не гаючись навідати ся до його.

[Далі буде.]

Чудотворна Ікона Почаївської Матери Божої.

ФРАГМЕНТИ.

[Уляни Кравченко].

IV.

— Сьпівакови. —

Най снів твій буде мов плідне насінє
Для наших піль,
Най лєсь мов тепле соняшне промінє
На тихий біль.

У ранці жайворонком над левади
Нехай летить,
І сівачеві гомоном відради
В душі дзвенить.
В полудня жарі тим, що стали жати,
Холодом вії,
В ніч неньці над колискою дитяти
Додай надій!

V.

Убогу й багату стрічаю людину,
А щастя в обличчю як мало я бачу!
Хто другим дав щастя зазнати хоч хвилину,
Сповнив той найкраще сю земну задачу.

VI.

О горе, співаче! Ти духом літаєш
В край щастя, братерства, ладу і добра!

За волю воюєш, про волю співачи,
А тут тебе гне о насущний жура!

VII.

Такі вже доля нам дала приміти:
За правду духа мусимо терпіти.
Приймім же добру чи то злу долю,
А що сумління каже, те сповняймо!
Приймім достойно вдячну чи невдячну,
Працюючи в будучність вір звертаймо!

VIII.

Не плачте, убогі, життя не кленіть!
Останні минають вам дні в безталанні
І горя не те ви клапину останню...
Тривайте-ж, не плачте, бодріть!
Вже хмари розбиті, світ новий горить!
Не все-ж вам в темі жити! І на вас сонце гляне.
За кривди, глибокі, минувший рани
Будує вам ясним житєм заплата.

КОЗАЧИЙ КІСТЯК.

[Присвячено А. Н. Ал. на спомин столітку зруйнування Січі].*)

Налігши над плугом,
Орє хлібороб
І ніт крапельястий
Укрив йому лоб;
Аж ось захрумтіло
І плуг зупинивсь —
Під леміх широкий
Кістяк підхотивсь.
Здумів ся плугатар,
Кістки розривів,
Аж бачить, що там же
І шабля кривів,
І ззіте иржею
Списа гострів —
Вся зброя козацька
З кістками гнів!
І вже свою ниву
Плугатар забув
І сум йому дивний
Чоло обгорнув...
А гей ти, плугатар,
А гей працювик!
Чого головою
Ти сумно поник?
Які тебе думи
Зненацька взяли,
Від ріллі, від плуга
Куди занесли?
А гей роботяго,
А гей неборак!
Про волю загадав ти
І мізкуєш ти так:
„От сії останки,
Що стіли за вік,
Се був колись справді
Живий чоловік;
Се був Запорожець,
Був лицар-козак,
За рідную землю
Свободний вояк;
І хоч, може, часом
І нїжди зазнав,

За те по стінах він
На волі гуляв,
І гордої шії
Панам не хилив,
І в праці нагальній
Себе не нудив;
І доля козацька
Була золота —
І здобич, і слава
І воля свята!...“
А гей ти, плугатар,
Труждінний гевал!¹⁾
Козацтво — то справді
Був ваш ідеал;
Воно підневільним
Метою було,
Безправне хорпацтво
До себе тягло
І мало в стіни їх
Та в дикі луґи,
Щоб збути підданства
Міцні ланцюги;
І задля козацьких
Свободи та прав
Народ проти Польщі
Оружжю устав
І нищив державців
За їх привілей
Горнути в підданство
Свободних людей;
Задля тих же саме
Свободи та прав
У злобі брат брата
У нас убивав;
Через їх в Україні
Була метушня,
Міжусобні бої
І ворохобня:
Поспільство бо вбив
Козачий талан,

¹⁾ гевал = рілник.

Козацтво-ж в одрізний
Горнуло ся стан;
Поспільство бажало
Ізбутись панів,
Пани-ж намножились
З межі козаків;
Поспільство держалось
Тієї мети,
Щоб право козацьке
На всі розтягти,
Пани-ж повертали
На власних рабів
Не тільки поспільство
Але й козаків;
І всяк здобував ся
Самих тільки прав,
Про спільну-ж повинність
Ні трохи не дбав;
Усяк ворохобивсь,
Бував, войдувався,
За поміч чужинцям
Цілком віддавався...
І в тій міжусобній
Тяжкій боротьбі
Загибла Україна
В неславі й ганьбі:
Її занедбали
Пани й козаки,
Про неї забули
І ви, хорпакі!
І от потиженку
Московські царі
Забрали Україну
В свої пазури...
А гей, хліборобе!
На людський посьміх
Неволя України —
То спільний наш гріх!
Зі злоби до шляхти,
Чи то до панів,
Поспільство вдало ся
До влади царів;

*) Поезію В. Ляманського під заг. „Козачий кістяк“ помістила в р. 1876 „Правда“ в Ч. 41 20 на стор. 765—767. Між рукописами пок. нашого поета знайшли поему, що вправді має той самий заголовок, подібний початок і той самий кінець, однак взагалі вельми різниться від поміщеної в „Правді“, від котрої й об'ємом значно більша: бо коли надрукована в „Правді“ обіймає 168 віршів, то наша має їх аж 253. Не знаємо, чи поема поміщена в „Правді“ друкувалась з первісного автографу, чи з відпису; ми маємо автограф поеми [означений те-ж р. 1875], і отсе містимо її після автографу, очевидно без зміни. Годить ся заважати, що поміщений в „Правді“ Козачий кістяк автор присвятив С. А. Ш., — між тим як у нашій рукописі вона присвячена А. К. Ал. — Вас. Лук.

А панство звернуло
Ту власть навзакі
І темне поспільство
Пішло в кріпакі!
Програло харпацтво,
Пани здобулись,
Та за ті здобутки
Вкраїни зріклись...
І все те, за віщо
Під шум корогов
Через два столітки
Лилась у нас кров,
Слободу Вкраїни,
Народною честь,
І все, що святого
На світі сім єсть —
Усе занедбали
Великі пані
Свого родовища
Ледящі сини!
Усе змарнували
Сі старші браті,
Щоб менших мірїйше
В ярмо запрягти!

І в час тій скрути
Задля харпаків
Даремно вповали
На тих козаків:
Згубивши святую
Народню мету,
І вони підпали
Під царську п'яту;
І під царським берлом
За короткий час
Весь реймент їх давній
Знізечивсь і згас;
І вільне лицарство,
Славних козаків
Обернуто круто
В царських слугах,
А правд, стени їх
І воля святая —
Ізникли без сліду,
Як хмара пуста!...

1875 р.

Минули, мій друже,
Козацькі віки,
Пропали гармати,
Шаблі й бунчуки.
Зоставивши слави
Кривавої шум,
Та тяжке кріпацтво
На горі і глум!
Покинь же, мій друже,
Думки золоті,
Притисни у серці
Чутоби сьвяти,
Та в руки жорсткий
Чепіги бери,
Та землю стернясту
Під жито ори!
І хлібом, здобутим
У поті чола,
Згодуй для Вкраїни
Ти сіна-орла;
І замість козацьких
Рушниць та шаблук
Нехай він береть ся
Мерцїй до наук,
Нехай він доходить
Умом молодим,
Чого те козацтво
Ізникло, як дим?
Сягнувши в минулість,
Нехай допита,
Чого Україна
Кругом сирота?
Чого відрікли ся
Від неї пани,
Чого родовищем
Гордують вони?...
Чого за панамі
Пішли і попи,
Христової правди
Трухляві стовпи?
І чого народ наш
В темноті пірнув,
Про спільну вітчину-
Вкраїну — забув?

І як з того тлуму
Народ ратувать,
І як Україну
З зневаги піднять?
Отіко до правди
Направивши ум,
Нехай наберець ся
Він праведних дум:
Та борючи духом,
Трудів тягарі,
Нехай загартув
Він серце в добрі;
І розумом дужий,
У правді твердий,
Нехай виступав
В похід молодий;
І тугою жирне
Народне життя —
Ото йому поле
Для герцю-биття;
Міжлюдня кривда —
То одвічний враг;
Народне щастє —
То лицарський стяг;
Високая думка —
Ото його міць,
То сила для бою,
А чесная річ —
Ото його зброя!

Гей, друже мій темний!
Над силу умі
Вже більшої сили
Й на світі нема!
І треба нам добре
У тяжку те взять,
Що вчена громада —
Могутня рать:
Як стануть у лаву
Такі граждаки¹⁾
То краще зратують
Ані-ж козаки!

¹⁾ Граждаками на Чорномор'ї звуть козаків, котрі не відбувають воїнської служби. — *Пр. авт.*

Василь Лиманський.

IMPROMTU PHANTASIE.

Нарис Ольги Кобилянської.

Кожним разом коли долітають мене урочисті, поважні звуки дзвонів, пригадують вони мені минулі літа і одну людину, як була я ще дитиною.

Ніжна, вражлива немов мімоза, з сумовитими очима...

Годинами перележувала на спині в траві і вслухувалась в дзвонене якогось стародавнього історичного монастиря, — вслухувалась і плакала, доки з утоми не ослабала.

Так бувало деякою порою.

А иньшою — бувала знов пристрастною, глибоко зворушеною істотою, що пригадує молодих арабських коней; приміром, коли другі діти її запрягали і гнали немов коня уперед себе. Се була її найлюбіша забава. Упряжена в шнурки мчалась, немов батожена, через поля і рови, дико і гарно, і була-б з радости та з розпалу летіла, доки-б не загинула, наколи-б поганяючи не здержували її.

Се завжди пригадують мені урочисті, поважні звуки дзвонів.

Одного понурого полудня, коли небозвід прибрав ся у грізні хмари, пустила ся вона в дорогу до міста по наперсток. В дорозі напала її буря, обернула парасоль сподом на верх, зірвала капелюх аж на карк, одначе вона, з личком аж мокрим від дощу, прямувала сміло і відважно до своєї мети.

— Ти не боїш ся? — питали її в торговлі. — Лиши ся тут і пережди, доки буря не устане, а то завіє тебе кудись, ти дрібна пташино!

Маленькі уста викривились гордо і зневажливо.

— Ні, я не бою ся, — відповіла, і вернула назад серед бурі як прийшла.

Мала груди розходилась з відваги, а сумовиті дитинні очі, широко отворені, впились кудись в далечину. Чи вона хотіла згадати рух хмар? Чи збагнути в зойках бурі яку гармонію, мелодію? Чи бачила особливі форми і зявища дерев, що вигинались у вихрі?

Завсїгди пригадують мені се урочисті, поважні звуки дзвонів.

Було се соняшною, горячою, літньою днини. Вона пробувала на вакаціях у діда і баби на селі. Лежала над берегом ставу і вдивлялась в его глибину, або в его гладку, немов зеркало, поверхню, серед нервового дождання. Над ставом гуляли й миготіли мільйони мушок. Великі, з вибухливими очима, жаби повиставлювали свої чотиро-кутні голови з води, заховуючись нерухомо і хлипаючи з нечевя за мушками. Другі знов голосно вискакували з трави у воду. А те шубовстане лишалось їй в пам'яті і вона силувала ся віддати его звуками.

Чорно-сині ластівки літали низько-низенько понад землею, купаючи в леті рожево-білу грудь, немов з сваволі, що вона аж сьміялась з радости. Усе те вона майже йла очима.

Недалеко від ставу стояли вулії під штучно, але навмисне для них приладженим тином; довкола чути було жужжанє пчіл. Вони влітали й вилітали спішно, моторно, брєнячи, одна за другою, хто їм приглядався уважно, — а в безладі — хто дивився поквапно.

Вона брєніла враз з ними, лежачи на животі, спершись на лікті і уклавши бороду в руки. Брєніла все на ново, заперши в собі дух, одноставно, тоншим або нисшим голосом, — се було їй байдуже, якого вони тону надавали... Опісля, поклавши голову в траву, замовкала і велухувалась в жужжанє. Лежала нерухомо немов би в глибокому сні. Одначе не спала. Вона бачила образи в тонах, відчувала образи в тонах, переживала в уяві з'явища, котрі творила сама: казкові, фантастичні, неможливі, і плакала з смутку невиясненого. . . .

Кленучи та відказуючи, бігали парубки по полях, розстелених поза домом та городом, і старались піймати жеребця, котрий не давав ся їм зловити, котрий кпив собі з них і немов то жартував з ними.

До хвилини, в котрій були віддалені від него зна пару кроків, був він спокійний, пас ся в житі, що сягало ему по шию, а коли мали вже схопити его за уздечку, що за ним волокла ся, блискавкою обертався від них, вибиваючи ногами, що підкови аж зблискотіли, і мчав ся божевільними скоками крізь філююче збіже, потрясаючи пишною гривною, і допчучи та нівечучи усе немов якась зловіща сила...

Неначе мала кітка закралась вона хильцем до розбішеної звірину, і в хвилі, коли та знов паслась спокійно, вхопила її незаметно за уздечку...

Лячно товклось мале серце і сама вона аж тремтіла з бстраху! Як би кінь тепер обернувся та й тріснув її ногами?

Ба! — се було неможливо!

І він не вдарив її. Заховував ся спокійно, і ведений дрібненькою рукою, ступав слухняно немов та дитина, доки не дістав ся у відповідну руку.

Тоді мало що не били її за те, що таке вчинила та виставилась на таку небезпечність.

— Дурню якийсь! Та-ж він міг би тебе вбити!...

Але вона не плакала.

Встромивши очі в одну точку, і кусаючи нігті, думала вона Бог зна над чим!

В ній філювало так чудно, чудно: вона неначе-б то дусила ся; їй здавало ся чимось барвним, перемагаючим, чимось, що пригадувало образи і переходило в тони...

* * *

Коли мала десять років, строїв у її родичів якийсь перейжий стройник фортеп'яни. Він був молодий, гарний і чистокрилато-аристократичної вдачі. Про него шептали, що він емігрант і що походить з високого роду.

Вона сиділа цілий час в куті, як раз супроти него, скулена, і приглядалась ему та велухувалась у викликуванні ним сильні акорди.

Вони були тільки самі в кімнаті.

Він оглянувся за годинником, а що не бачив его

в кімнаті, то спробував ся її котра година, причім его очі звернулись на ню з лагідною повагою.

Йї уся кров вдарила до лица, серце затовкло ся так сильно, що йно не пукло, і вона не змогла вимовити ні слова. Якусь хвилину дивив ся він на ню счудовано та дожидаючо, а коли вона не відповідала, звернувся назад до фортеп'яну, причім якийсь меланхолійний усьміх промайнував по его лиці. Вона завстидалась і не рухалась з свого сховку.

Другого дня прийшов він знов, а вона знов заняла своє місце, дивлячись пильно на него.

Він пробував, перебирав різні акорди, ударюючи завжди однаково сильно, сильно й елегантно, як се чинить лиш рука цілком вправна; підстроював ще й грав, пробуючи завжди на ново. Кождий его удар по клявішах і кождий живий рух его електризували її і виводили з рівноваги.

Врешті — мусів вже бути задоволений з інструменту, бо почав грати. Зразу недбало, немов би бавив ся, і одною рукою, більше „ріано“. Тони звучали немов здавлений, пристрастний сьміх, так, немов сьміх жіночий, одначе не сьміх щасливий... Опісля — обидвома руками. І тепер розляглись тони пориваючої, неописаної, якоїсь немов морозащої краси... Те, що грав, була пристрасть, а як грав — зраджувало его яко людину...

Зразу стало їй холодно, а опісля — сама не знала, як се

прийшло — почала плакати. Тихо, але цілою душею. Її перемогло знов те щось, що пригадувало образи, переходило в тони і немов дусило...

Він побачивши, що вона плаче, перестав грати і дивив ся на нього здивований. Опісля кликав її до себе.

Вона не рухалась... Він підійшов до неї... Вона притиснула долоні до лица і не рухалась немов мертва... Він схилився над нею:

— Ти плачеш?

Мовчала.

Він зсунув їй лагідно руки з лица і подивив ся в очі.

— Що тобі?

Вона не відповідала.

— Чого ти плачеш?

— Бо так...

— Тобі сподобалась музика? — питав він з голосом чогось змієним.

— Я... не знаю...

— Але ти любиш, як грають... правда? — казав він далі і так лагідно, немов би мав перед собою заполохану пташину.

— Я... не знаю... люблю, люблю!...

— Штука, котру я тепер грав, зве ся „Impromptu Phantasie“ Шопена. Чи затиєш собі сю назву?

— Наколи повторю... — то затиєлю.

— Коли будеш вчити ся музики, то зможеш її грати, одначе пам'ятай — грати її лиш тоді, як будеш вже цілком доросла... як будеш мати більше як двацять років... Чуєш?

— Чую...

— Донерва тоді зрозумієш, що говорить кождий звук в тій штуці.

Опісля взяв її головку в свої руки і дивив ся довго в її великі, сумні, заплакані очі.

Якийсь несказано смутний усьміх пограв хвилину по его устах.

— Я думаю, — говорив він більше до себе, — що ти будеш її краще грати ніж я, далеко краще!...

Опісля облянувся їй руки і поцілював їх.

Гуцули на торзі в Косові. [Фотогр. проф. Вол. Шухевич.]

— Мені можеш се дозволити, будуча славо! — сказав він. — Я сам той, що стріть також і душі і більше ще...

* * *

Коли виросла, була майже гарна.

Вона любила чи одного, пристрасно, з пожертвоуванем, майже з божевільною любовою, однак вона була віроломна натура, — значить, не любила ніколи довго. Вона й не подобала ся довго мужчинам; їй не бажав ніякий мужчина за жінку. Вона була розумна, дотепна, незвичайно богата натура. Займалась малярством, писала, старалась усіми силами заспокоїти в собі ненаситну жадобу краси.

Чому се їй ніколи не вдавалось.

Відповісти на те питанє було-б так само тяжко як і на те, чому і їй ні оден мужчина не любив довго. Мабуть не мала вона в собі того, що привязує буденних людей на довгий час. Була занадто оригінальна, за мало нинішня, а не мала в собі нічого з „плебейскости“.

Чи може було се щось иньшого?

Може...

Вона стала лише половиною тим, чим обіцявала стати дитиною.

* * *

Я сама — то та „звизнена слава“.

Я вижидаю щастя що дня і що години.

Я відчуваю, як житє лежить переді мною, не як щось сумне, безвідраднє, важке до перенесеня, але як би оден пишний, сьвяточний день, горячо пульсуючий, приваблюючий, широкий, пориваючий образ, або немов яка соната.

Так, немов музика.

Солодкі, упокоючі, сумовиті звуки. Роздразнюючі, пориваючі, покликуючі, вбиваючі... а одначе!... одначе...

Я не вчила ся музики ніколи.

Я ніколи, ніколи не могла „Impromptu Phantasie“ сама грати! Але коли чую її, як другі грають, то душа моя наповняє ся слізмами. Що се такого?

Що се є, що кризь усей той блеск, котрий фільм так розкішно кризь мою душу..., ве ся щось, немов жалібний креповий фльор? І що я помімо того, що в моїх жилах пливе кров будуччини, не маю будуччини, не маю в житю своїм полудня?

Коли чую музику — готова я вмирати.

Стаю тоді божевільно-відважна; стаю велика, погорджу-юча, любляча...

Що й залежить на мені, коли лиш музику чую!

Чернівці 1894 р.

ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ.

— Драма в 5 діях. —

Написав Фридрих Шілер.

З німецької мови переклав В. Чайченко.

— [Далі.] —

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА.

Вальтерова Фірстова оселя.

Вальтер Фірст та Арнольд Мельхталь відразу увіходять з обох боків.

Мельхталь. Добродію, стрівайте!

В. Фірст. Вадрить ще хто!

Зостань ся там, де єсть, бо шпиги скрізь.

Мельхталь. Якій з Унтервальдену є вісти?

Які про батька? Довше я не стерплю

Як вязень тут сидіти. Що зробив

Такого я лихого, що тут мушу

Ховати ся, мов душоуб який?

Я тільки палець перебив ледашу,

Що від намістника прийшов узяти,

Грабуючи, мої воли найкращі.

В. Фірст. Швидкий ти дуже! Тож послав намістник,

Начальник твій! Ти кару заробив,

І хоч важка, — терпіти мовчки мусиш.

Мельхталь. Нахабної не стерпів мови я,

Бо він сказав: „Коли бажав хліба

Мужик, то сам хай запряжеть ся в плуг.“

Мов ніж встромив міні у серце він,

Як з плуга випрягати воли почав.

Вони ревли — мов вбóрга почули,

Рогами бились. Гнів мене обняв

І — непритомний — я його ударив.

В. Фірст. Коли і ми удержуємось ледві,

То де вже молодим себе спиняти!

Мельхталь. Міні це батька тільки жаль: йому

Так треба помічи, а син далеко.

Намістник цей ненавидить його,

Бо батько оступаєть ся за право,

За волю завсїгди. Намістник буде

Тепер як схоче дошкуляти старого,

І нікому його оборонити.

Нехай що буде, а піду туди!

В. Фірст. Ні, ти перечасуй ще, буде терплячий.

Хай перше звістка звідти прийде. Чую,

Хтось стука. Йди! Бо може се кого

Прислав намістник. Заховайсь! І в Урі

Намістник твій тобі пошкодить може,

Бо втісникови втісник пособляє.

Мельхталь. Вони навчають нас, як нам робити.

В. Фірст. Іди, покличу, як безпечно буде.

(Мельхталь виходить).

Безщасний він! Сказати я не смію

Йому, чого боюсь. Хто стука там?

Як двері рипнуть, так і ждеш нещастя.

Не вірь нікому, зрада скрізь. Насильство

Аж у домівку преть ся івалтом. Скоро

Вже треба буде двері замикати.

(Відчиняє двері і з дива поступаєть ся назад, бачучи, що Вернер Штаффахер увіходить).

Чи ба! Ви, Вернере, прийшли? Їй-бо

І любий гість, і дорогий! До мене

Людина краща не вступала в хату.

В своїй господі вас витаю щиро!

Чого-ж ви тут шукаєте у нас?

Штаффахер (подаючи йому руку).

Минулий час, Швайцарию шукаю!

В. Фірст. Вона із вами. Скоро вас побачив,

Уже й полекшало міні на серці.

Сідайте, Вернере! А як ся має

Гертруда, люба господина ваша,

Дочка розумна мудрого Ібєрга?

Всі подорожні, що з країв німецьких

В Італію через долину Майнрад

Ідуть, — гостинну хату вашу славлять.

Але-ж ви зараз з Флїюлену, — скажіть,

Чи ви йдучи не бачили нічого

Перш, ніж до мене уступили в хату?

Штаффахер (сідає). Я дивную нову будівлю бачив

Таку, що з неї я не міг радіти.

В. Фірст. О, друже! мабуть догадались зараз?

Штаффахер. Таких будинків не було ще в Урі —

Ніхто, ніхто темниць тут не зазнає!

Тюрмою нам хіба труна бувала.

В. Фірст. І се-ж труна — труна на нашу волю.

Штаффахер. Ні, Вальтере, від вас я не сховаюсь,

Що я прийшов сюди не по дурному;

Мене гнітять важкі турбóти. Лихо

Покинув дома й тут його стріваю.

Несила далі вже того терпіти,

Коли утіскам тим нема і краю.

З дідів і прадідів були ми вільні

І добрість звикли ми саму стрівати;

Такого-ж не було ще в на́шим краї,

Від коли по горах пастух пасе.

В. Фірт. Еге, нечувана сваволя дика!
І навіть пан вельможний Атінгавзен,
Що ще старі часи знає, каже,
Що більш терпіти не уже несла.

Штаффахер. І в Унтервальдені діла криваві
Те-ж роблять ся. Там Вольфеншісен, той
Намістник, що в Росбергу, забавив
Він овоц заборонений зірвати:
В Альцелені Бавмгартенову жінку
Хотів зганьбити, і чоловік його
Убив сокирою.

В. Фірт. Ой Боже правий!...
Скажіть-ж: а Бавмгартен як безщасний?
Чи встиг він утекти? чи заховавсь?

Штаффахер. До мене через озеро ваш зять
Його привіз, і я сховав у себе.
Та ще страшніше розповідав він:
Таке зробилось в Сірнені, що кожній
Людині чесній серце кривавить ся.

В. Фірт (уважно). А що? скажіть!

Штаффахер. В Мельхталі біля Керну
Живе людина чесна — Гайнріх Гальден, —
Його слова шанують у громаді.

В. Фірт. Та хто-ж його не зна? що-ж з їм зробилось?

Штаффахер. Намістник за якусь дурницю в сина
Його звелів волів найкращу пару
Із плуга випратити й узяти, а хлопець,
Син, попобив того раба і втік.

В. Фірт (дуже нетерпляче). А батько-ж як? Кажіть, що з їм

Штаффахер. Звелів до себе привести намістник [зробилось?
І домагав ся, щоб віддав той сина;
Старий же записяг ся, що не знає,
Де втікач єсть. Тоді гукнув намістник
Катів...

В. Фірт (схвильовано). А хоче його на другий бік відвести).
Ой тихше, — Боже мій! — мовчіть!

Штаффахер (голосніше). „Хоч син утік, дак ти в руках
Сказав, звелів до долу повалити [у мене!“
І очі повиколують йому...

В. Фірт. Ой Боже правий!
Мельхталь (вибіга). Очі, ви сказали?

Штаффахер (здивувавшись до В. Фірта).
Хто се?

Мельхталь (хапає його конвульсійно):
Кажіть же: виколоти очі?

В. Фірт. Безщасний!
Штаффахер. Хто це? син?

(В. Фірт киває головою, що еге).

Ой Боже правий!

Мельхталь. І я далеко був!... Обидва ока?

В. Фірт. Переможись! Стерпи усе, як муж!

Мельхталь. За мене, за мою провину він
Сліпий!... Сліпий він справді і цілком?

Штаффахер. Кажу-ж: нема очей у його, — він
Не вздрить ніколи сонця.

В. Фірт. Ви його
Не мучте так.

Мельхталь. Ніколи вже! ніколи!

(Затуля руками очі і мовчать деякий час; тоді, повертаючись то до одного,
то до другого, говорять тихим голосом, від сліз задихуючись).

Який великий дар небесний — світ!

Живуть усі істоти світом: кожне

Щасливеє створіння, — квітка й та

Радівши повертаєть ся до світу,

А він... він жити мусить у ночі,

В довічний темряві! Не звеселять

Його зелені лўки і квітки,

Рожевих зор він більше не побачить!...

Умерти — се нічого; але жити,

Не бачучи нічого — от нещастя!

Чого з жалем на мене глядіть?

Ясних два ока маю!... Й ні одного

Не могу батькови сліпому дати, —

Ні краплі пать не могу з моря світу,
Що сліплючі міні у вічі льється ся!

Штаффахер. І я тобі завдам ще більше муки
Замість розваги! Ще не край нещастю:
Намістник все пограбував у його,
Ціпок самий покинув, і безщасний
Обдертий і сліпий в старці пішов.

Мельхталь. Ціпок самий безщасному сліпцеві!

Забрав усе і навіть сонця світ,
Що й найубожчий має! Не кажіть
Тепер ніхто міні, щоб я ховав ся;
Я був такий ганебно-боязкий.

Що думав про безпечність власну я, —
Не про твою, мій батьку дороги! —

І люблю голову твою покинув
Я катови за себе у заставу!

Геть, обережносте дяклива! Я
Тепер вже ні про що не хочу думать,

А про саму криваву помсту! Хочу
Туди іти — хай не спина ніхто! —

Щоб очі батькові назад узяти
В намістника! і я його знайдю
Вмежй всієї челяди його!

Тепер міні в житті одно бажання —
Страшну, пекучу муку потопить
В крові його.

В. Фірт. Стривай! Що проти його
Ти зможеш? Він у Сірнені сидить
Серед високих мурів і глузує
З гніва безсилою в безпечнім місці.

Мельхталь. Хай він живе на крижаній вершині,
На Шрекгорні. чи й вище, там, де Юнгфрав

В одвічних накритті з снігів стоїть, —
Знайду я шлях! Двацятку юнаків

Аби зібрав — і мурі ми зруйнуєм!
Коли ніхто не піде тут за мною,

Коли ви всі, за хати та отари
Лякаючись, в кормигу віддастє ся, —

В горах я покликаю настухів
І там під вільним, під небесним дахом,

Де розум дужчий, серце здоровіше, —
Я про страшне злочинство розкажю.

Штаффахер (до В. Фірта). Дійшло до краю зло... Ми підож-
Як буде гірш... [дімо, —

Мельхталь. Яке-ж ще гірше може

Злякати вас, коли і очам-зорям
У любови вже небезпечно стало?

Хіба беззбройні ми? Хіба не вчились
Рубать сокирою тяжкою, з лука

Стріляти? Кожная тварина має
Свою в пригоді необхідний зброю:

Знемігшись бігти, б'єнь до собак
Свої страшні роги повертає;

Коза стрільця штовхає у безодню,
І навіть віл, невільник людський тихий,

Щоб ший дужую свою в ярмо
Схилия покійно, — як його розсердять,

Лютуючи наставить дужі роги
Та ворога й підкине їм вгору.

В. Фірт. Як би так думали всі три землі,
Як трое нас, то може що й змогли-б ми.

Штаффахер. Покличе Урі, — встане Унтервальден,
Та не покине й Швіц старої спілки.

Мельхталь. Багато в Унтервальдені в друзів
У мене, — кожен з їх на смерть пішов би,

Аби була їм ще яка потўга.
Батьки шановні нашої землі!

Я хлопець молодий стою між вами,
Між мудрими, — шануючись би мусів

Мовчати перед вами я; але-ж
За те, що молодий, що мало бачив,

Не погордуйте словом ви моїм;
Не єсть то грає молодая кров, —

Мене жене страшного лиха сила,

Такого, що і скелям жалко-б стало...

Самі господарі естє й батьки
Бажаєте синів, ділами добрих,
Щоб сивизнї сьвяту вам шанували,
Обороняли від наруги вас.
Коли не пограбовано ще вас.
Не повиколовано очи вам, —
Не будьте нашій ви біді чужі,
Бо і над вами вісить меч катівський:
Наш рідний край від Австрії хотіли
Ви відвернуть, — те й батько мій робив:
Карати муть вас так, як і його.

Штаффахер (до В. Фірста). Кажіть ви! А я ладен за вами.

В. Фірст. Послухаєм, що скажуть нам вельможні
З Селіну дідичі та з Атінгавзу, —
Імя їх можуть друзів нам здобути.

Мельхталь. Але-ж які імя шанують більше
В горах у нас, скажіть, коли не ваші?
Таким імям народ наш ціну знає,
З повагою їх слуха; вам велику
Батькі з діл добрих спадщину дали,
А ви іще побільшали її.
На віщо-ж вам пани? В своїй землі
Робити краще будем самостайно, —
Я певний, що самі відбитись зможем.

Штаффахер. Панів не зачіпає наше лихо:
Потік, лютуючи на низині,
Не досягає ще до гірських верхів;
Але вони нам помічі дадуть
Тоді, як вдрять увесь народ у зброї.

В. Фірст. Як би між нами й Австрією був
Який начальник там, то може-б ще
Знайшли тоді ми право і закон,
А то сам імператор гніте нас,
Найвищий пан, — то хай наш Бог пособить
Сам нашими руками! Ви зберіть
Людей у Швіці, в Урі я зберу, —
Але кого послати в Унтервальден?

Мельхталь. Пошліть мене, — міні найближче це.

В. Фірст. Ні, ти мій гість, і за твою безпечність
Відповідаю я.

Мельхталь. Пустіть мене!
Я знаю всі таємні стежки

І друзів маю, що мене сховають
Від ворога, міні дадуть притулок.
Штаффахер. Хай з Богом він іде! Нема ніде
Там зрадників. Ненавидять бо гніт
І ворог там пособників не знайде.
Бавмгартена ми те-ж туди пошлімо
Збирати друзі, збурювати край.

Мельхталь. Та як безпечно нам подати звістку,
Щоб ворогів своїх нам одурити?

Штаффахер. Ми можемо у Бруннені, чи в Трайбі,
Де судна крамарські стають, зійти ся.

В. Фірст. Ні, так незакритно робить не треба!
А я так ось як думаю: ліворуч
Від озера, де шлях іде на Бруннен,
Є прогайльвина закрита в лісі,
У пастухів її всі *Piml* звуть.

(До Мельхталі):

Там межі сходять ся кантонам нашим.

(До Штаффахера):

Легким човном доїдете ви з Швіцу
Туди швиденько, і туди-ж так саме
Таємними стежками прийдем ми
На раду нишком. Кожен може десять
З собою певних друзів привести, —
Так зможемо громадську справу ми
Обміркувати й з Богом починає.

Штаффахер. Хай буде так! Тепер міні подайте
Ви чесні ваші руки, і як ми
Тепер, три мужі, руки поєднали
По правді, чесно, так з'єднати мусим
Ми три землі свої до оборони
Упертої — на смерть чи на життя!

В. Фірст та Мельхталь. На смерть чи на життя!
(Який час з'єднані руки держать мовчки).

Мельхталь. Сліпий мій батьку
Ти дня, як воля встане, не *побачиш*,
То мусиш ти *почути*! Як по горах
Скрізь запалають гасла огнєві,
І як міцні утісницькі фортеці
Завалять ся, — тоді в твою хатину
Швейцарець принесе до ух тобі
Відрадісну звістку, й ніч твоя
Відмінить ся на день ясний, блискучий.

(Вони розходять ся).

[Далі буде].

ГЕТЬМАНОВАННЄ БРУХОВЕЦЬКОГО.

— [Далі] —

Батуринські статі були повторенням переяславських 1659 р., установлених з гетьманом Юриєм Хмельницьким, але про деякі з них, що дотичили стягання податків до царської каси і роздавання платні козацькому війську, рішено було післати просьбу до царя, позаяк, після заяви гетьмана і старшини, тих статей не можна було прийняти з огляду на критичні воєнні обставини. Новий гетьман мав найперше завдання відібрати лівобережні міста, що піддалися Полькам, і виперти польські та козацькі війська під проводом правобережного гетьмана Тетери. Здасть ся саме тоді як московський уряд, так і люди близько знакомі з станом справ на Україні починають пізнавати, що заволодіти правобережною Україною накоди вже не зовсім неможливо, то принайменше вельми тяжко. Цар Олексій Михайлович дає в тім напрямі інструкції своїм повномочникам для переговорів з Польщею;

ще скорше Сомко в письмі до царя висказує думку — відступити Польщі правобережні міста, випровадивши з них мешканців на лівий берег. Змагання до свободи особи і гарантії станових прав між правобережною старшиною, безпомічне становище народної маси, що піддавалась силі і була спосібна на активний протест тоді, коли чарка терпіння переповнялась, і уперта боротьба з боку Поляків за втрачені посілости — усе те були серйозні перешкоди для з'єднання України під московською властю. До сего треба було великих материяльних і моральних сил, котрих втоді не мала московська держава. Москва могла предложить для успокоєння України одно старе средство і спокійно ставила питання: „Сваритесь, обдираєте один одного, — то-ж може хочете воеводів его царського величества?“¹⁾ Ні Мо-

скві, ні Польщі, зарівно, не хотілось мирити ся на малім і поки йшли переговори, що помалу підготовили андрусівську угоду, війна на Україні не устала. Перші роки гетьмановання Бруховецького були заняті головно воєнними справами. Він безнастанно просить Москву прислати йому по зможі як найбільше ратних людей і дає деякі ради що до ведення війни. Так, висилаючи кількох Калмуків, вкупі з иншими послами до Москви, він каже, що доконче мусів сповнити виявлене ними бажання бачити царя, для того, що Калмуки, завзяті вороги Татарів, можуть бути дуже добрими союзниками Запорожців: „а нам таких і треба — лихого недобрим карати; нехай нечистий з поганим бєть ся, щоби чистим і законним був простір від безбожних.“¹⁾ Повідомляючи постійно

¹⁾ Соловєв: „Исторія Росіи“, т. XI, стор. 23.

¹⁾ „Акты южной и западной России“, т. V, стор. 170.

про свої воєнні клопоти, Бруховецький не переставав обвиняти о недіяльність і повільність Ромоданівського, котрого ласки і прихильності він ще так недавно запобігав; він не здержався і від иньшої вельми небезпечної обвини коли писав, що Ромоданівський „немов то змовився з ворогом“¹⁾. Війна велася доволі швидко, Бруховецькому удалося відібрати деякі лівобережні міста як: Потік, Переволочну, Кременчук, де засів було правобережний наказний гетьман Петро Дорошенко. Але важніше від усього було те, що злученням московським і козацьким військам удалося оборонити Глухів, обляжений польським королем, котрий всів швидко перебрившись на лівий берег.

Після невдалої облоги Глухова Ян Казимир подався в Польщу, а тривога, щоб повстала між народами, коли він з'явився на лівому березі, стала притихати. Саме тоді посланий на Запорожжя відділ, під проводом Григорія Косагова, вкупі з запорожським відділом Сірка, виступивши з Січі, воювали з союзниками Поляків Татарами і доходили до Перекопу, руйнуючи татарські оселі. Таке відтягнення Татарів ослаблювало польські сили, а ся обставина, що Сірко, запорожський лицар, був на боці московських військ, піддержувало популярність московської влади в народі. Правда, в 1664 р. ще Косагів писав, що Запорожжя хитається під впливом приманливих писем Тетери, і дожидаючи всяких нещастів, посилав заповіт своєму батькові. Але по мимо того, запорожські війська в тім самім 1664 р. брали участь вкупі з козаками Бруховецького в битвах з Поляками. В правобережній Україні панував безлад. Київський воєвода, бувший гетьман, Іван Виговський з Осипом Тукальським, наслідником митрополита Балабана на правому березі, і черцем Гedeоном [Юриєм] Хмельницьким, готові були порозумітися з Москвою, котра мабуть не була глуха на такі заміри. Але польські влади перешкодили тим замірам: Виговського розстріляли, а Тукальського і Хмельницького послали в марієнбургську фортецю. Лівобережні війська переходили за Дніпро, втіли взяти кілька міст, старались заволодіти самим Чигирином, котрий, однак, не піддався. Під впливом цілого ряду невдач, не маючи опори в населенню, котре нераз мимо волі піддавало міста лівобережним військам, Тетеря став беззастанно писати до короля про konieczність замирити ся з Москвою, просячи в противнім разі увільнення з гетьманства. Таким способом завзята боротьба примушувала до уступок і Москву і Польщу: зруйнованій і звеселеній Україні лишалося бути присутною при розділі власної території між двома сильнішими суперечниками.

На чолі України стояли Тетеря і Бруховецький — рівно спосібні на особисту каверзу (інтригу), але не на

боротьбу за громадські інтереси. Ставши гетьманом, Бруховецький дав волю тій жадобі влади й користоловності, котрі він передше вважав потрібним скривати, але при тім він мусів доконче наткнути ся на протест усіх верств населення а особливо двох груп — городового козацтва і міщанства. Назначивши на місце старшин таких людей, котрі ему за те були особисто обов'язані, Бруховецький не міг знищити усіх своїх ворогів, не наражуючись на небезпечність втратити гетьманство, а число тих ворогів зросло після кровавої розправи его з Сомком. В їх очах новий гетьман був незаконним, а своїми ділами він порушував стародавні права козацькі. Самовільне назначування полковників і їх усування, пристрасні засуди військового суду, зложеного з сторонників гетьмана, его змагання збільшити і скріпити гетьманську власть при підмоці московського уряду, викликували против нього загальне роздраження навіть у людей, ним самим видвинених, котрі ніколи не могли бути зовсім певні сего, що їх становище тривале. Змагання до обмеження прав козацької старшини і збільшення та скріплення своєї влади особливо значно появляється у гетьманів лівобережних, для котрих громадський лад московської держави видавався за вірдем. „Багато козаків записує ся в міщани“, говорив Бруховецький Лeонтеву. „а я тому й рад, бо думаю, що до кількох літ зроблю всіх козаків міщанами: тоді й хитатись не куде кому“¹⁾. Гетьман, вибраний „чорною радою“ і опираючись на підмогу Москви, мав змогу держати в руках до часу своїх противників; але вони відплачували ему глухим невдоволенням і не маючи сили виступати отверто, хапали ся доносив, котрі тоді уважають найбільше уживанням средством боротьби.

Другий рис характеру Бруховецького — користоловність — був причиною тої ненависті, котру він викликав між міщанами. Бруховецький ворожо відносив ся до привілеїв, які одержали міста від польських королів і котрі відтак потвердив московський уряд. Він нераз писав до Москви про несправедливість такого упривілеюваного становища міщан, в порівнянні з козаками, і старав ся захопити в свої руки право накладати побори і данини. Міщани були инді примушені просити оборони представників московського уряду, як се було, наприклад, в Києві при воєводі Чаадаєві. Коли сего воєводу в наслідок обмов Бруховецького усунуто, роздраження міщан на гетьмана ще побільшало. Народ для Бруховецького був средством зробити переворот на свою користь; для того-ж, щоб скріпити своє становище, Бруховецький найшов другу опору. Переписка его з Москвою дуже добре характеризує ті способи, котрих уживав гетьман, щоб придбати собі довіру і прихильність тих, що мали власть. Передовсім він заявляє себе

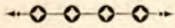
певним і вірним сином своєї вітчизни, а під іменем вітчизни готов розуміти не тільки Україну і Московщину нероздільно, але й всі ті східні, західні і північні землі, котрих властивцем писав ся цар. В своїй вірності він не допускає й тіни сумніву і наколи стрічає ся з таким підозрінням, то оправдує ся з якоюсь невільничою гордістю. Характеристичне в тім згляді письмо его до окольничого Богдана Хитрова, котрий в розмові з полковником Дворецьким зв'язавно відозвався про гетьмана за его доноси на Ромоданівського і за те, що він ратних людей морить голодом. Бруховецький красномовно оправдує ся що до вчинених ему обвин, пояснюючи, що не догоди у виживленню ратних людей неминує, позаяк „після халепи воєнної остатній кусник тяжко видирати, що після війни людям воля, а не податки, особливо-ж під теперішню воєнну хвилю треба людей приєднувати доброту і обороняти від ворогів“, і що ратних людей повинна Москва посилати на Україну для своєї користі, позаяк Україна є брамою Московщини. Деякі різькі фрази свої він лагодить словами: „се не рівний сусід для своєї користі, але холоп і невільник просить у свого монарха помочи для охорони вітчизни царської“. По причині своїх скарг цареві на Ромоданівського, Бруховецький каже: „Не знаю, до кого мені удаватись в моїй біді, наколи не до него, сьвіта, великого государя; перед ним, як перед Богом, годі мені що небути утайти, для того що наша надія в злиднях і охорона по Бозі. Богородиці і по всіх сьвятих він сьвіт, помазанник божий“¹⁾. Там де справа дотичить его інтересів, він поступає против приказам з гори, але вмів доказати, що инакше зробити було неможливо. Так, ще яко кошовий, він провів на Україні зиму 1662—1663 р., не вважаючи на одержаний від царя приказ удатись до Січі. Як чоловік „цікавий в річах“, він тямить, як багато значить форма висловлення перед властивою. Він не допускає ані найменшого ухилення в титулах і раз вівравши собі для підпису формулу: „вірний холоп і найнижший підніжок престолоа его царського величества — Івашко Бруховецький“, вважає себе зовсім забезпеченим з формального боку. Він не женує ся давати ради, а инді просто каже, що не годить ся з тим чи другим указом, на тій основі, що він, як чоловік місцевий, краще знає умовини, серед яких ему доводить ся робити для добра вітчизни, нероздільної з інтересами его царського величества. Так, на указ царя про видання живності і одєжи царським ратним людям, що стояли на Україні, відповідав Бруховецький, що живлення ратних людей понад то, що він їм видає, було-б важким податком для населення і для того він рішив не подавати царського указу до загальної відомості, побоюючись невдоволення

¹⁾ „Акты южной и западной России“, т. V, стор. 192.

¹⁾ Соловьев: „История России“, т. XI, стор. 194.

¹⁾ Соловьев: „История России“, т. XI, стор. 118—170 і „Акты южной и западной России“, т. V, стор. 254.

і розрухів.¹⁾ Ми бачимо, що єго рад вислухують ласкаво, нелюбих єму людей, як кийського воеводу Чаадаєва, переяславського воеводу Волконського, відкликують, а довіре Москви до нового гетьмана росте. Щоби довіре зробити остаточно тревалим, Бруховецькому треба було зробити ще крок, на котрий вказували єму ще представники московської влади: треба було, щоб гетьман особисто явився в Москві. Ні оден з гетьманів, від часу Богдана Хмельницького, не їздив представлятися цареві, і Хитрово між иньшим докоряв Бруховецькому тим, що й він, очевидно, вступить в сліди своїх попередників. Сильно обиджений Бруховецький в письмі своїм, оправдуючись воєнними клопотами, писав: „Сам чув і знаєш непростійність наших українських людей, особливо-ж в часі сеї війни: то був би лютий ворог, лукавий і недобрый невільник, хто-б царську вітчину, горіючу огнем, серед такої непевности, своїм відходом віддав на поталу лвам, навкруги рикаючим“.²⁾ [Далі буде].

Земля в людській вірі.

Написав Данило Лепкий.

[Кінець.]

Звістка у нашого народу приповідка: „Вродила мама, що не прийме і яма“ має свою основу в людській вірі, після котрої земля не хоче прийняти у своє нутро по смерті тіла чоловіка лихого, грабіжника та несправедливого. Дятого то так часто можна чути з уст нашого люду прокляти: „Бодайбись з гробу вставив руку“, „бодай би ті сьвята земля не приймала!“ [Літиня].

„Оден богач не хотів прийняти на ніч жебручої баби, іно витрутив її за двері. Баба завадила о поріг ногою та упала, а падаючи заклала: „Бодайбись у гробі обернув ся“. І так стало ся. Як вставляли по смерті богача у труні до гробу, труна обернула ся горі дном“.
[Горбачі к. Лисова].

Хто з нас підчас слотливої темної ночі не бачив блудних огників, що понад просторами, болотистими долинами, над сіножатами мигтять синявим світлом наче запалені каганці, біжать і то приближують ся то утікають від подорожного? І хоч ми знаєм причину їхньої генези, хоч ми певні, звідки вони взяли ся, то прецінь дивлячись на них якийсь бстрах огортає нашу душу та переповняє різними думками. Що-ж до перва говорити про простолудина, котрий не знає правдивої причини повстання огників блудних! Він пояснює собі їхнє з'явище тим, що сьвята земля не може перетерпіти люд-

ської кривди, висилає у темну ніч з мого давно померших інженерів та каже їм вдруге перемирювати поля і долини, бо за життя мірили та ділили між людьми несправедливо. [Тиніє малий].

Земля угинає ся під стопами грешників та беззаконників, а часами западає ся та закриває собою людей злих та не посидючих.

Захланий, халчивий брат, що хотів обциганити свого рідного брата при поділі батьківської землі, переминив ся у кертцю і нині живе у землі.

У землі є велика сила скарбів, всі вони заховані по школубинах земських; сі скарби горять в ночі перед Йорданом, перед Іваном Купалом та перед Зеленими Сьвятами.

На землі суть місця чисті й нечисті. На чистих місцях родить ся чоловіки всяка всячина; а коли чоловік на таких чистих місцях поставить свою хату, столу, стайню або який иньший будинок, тоді чоловіки щастить ся, у хаті вся челядь здорова, худібка йде рукою, є і збіжечко і крайцарик. Горе-ж господареві, коли збудує будинок на місці нечистім; тоді не тільки що худоба не веде ся, все йде як з Петрового дня, але й челядь хорує, господар вимирає або трапляє ся що иньшого. Найстрашнішими місцями на землі суть багна, пропасті та грузявиці, бо в них перебуває Убийник, страшний Ман або Блуд, котрі чіпають ся подорожного та заводять у безвісти.

Земля так само відпочиває як чоловік; земля позиває, сьміє ся. „Земленька літом і весною радує ся“ кажуть люди в Літині. В осени архангел Михайло замикає землю золотим ключем і тоді у землю заховує ся все: жаби, гадюки, ящірки та иньш.. тоді земля починає замерзати, вода вкриває ся льодом, дерева дубеніють, ліси та гаї німіють, земля відпочиває. На Благовіщенє „Благовісник“ отвиріє землю знов золотим ключем і земля пробуджує ся.

IV.

Не всі річи після людської віри сотворив Бог. В Горбачах я записав від Петра Зеховича характеристичне оповіданє про сотворенє губ та грибів:

„Ішов раз Христос з апостолами поперед хату якоїсь жінки-вдовиці. Удовиця напекла паланиць та поналавила їх попід хату на приспі, щоби скорше пристигли. Ідуть апостоли за Христом, а Христос на переді йде, та спозирають на сьвіжі, ще теплі, паланиці, поликають слинку, бо всі страх які голодні, аж, аж!... Не видержав Петро, узав одну, вкусив та зачав жмикати.

— Петре, Петре, що ти жмикаєш? — питає ся Христос.

— А що-ж, губу! — каже Петро та скоріш випльовує вкушений кусник паланиці на землю.

— Най буде губа! — каже Христос.

А Петро дивить ся на землю, не вірить своїм очам: перед ним з кусника хліба виросло нечислено багато різних губ та грибів.

— Збирайте, — каже Христос до апостолів; — буде добра вечера.

В селах положених по тім і по тамтїм боці Дністра недалеко коло Комарна розповсюджена між нашим народом віра, що колись родила земля колоса від самісенської землі аж до гори. Однак люди не вміли шанувати божого дару. І коли одного разу Христос вступив з Пречистою до одної хати, побачив як дитина змішала хліб з калом. За те хотів Христос страшно покарати людей: колосє зачало влизати в землю і було би все пішло під землю, як би була Пречиста не злапала кулаком та не сказала: „Тото для котика і песика“. І нині колосє таке, що у кулак сховає ся. Се саме оповіданє записав я також в Жовківськїм, в Мокротині.

У землі поховано багато людей різного віку і полу; людова-ж віра уміла на могилах різних людей засадити гаї, дерева та корчі. В Вороблевичах коло Дрогобича чув я повірку, що на могилі козака виросла калина зелена; на могилах нехрещених дітей ростуть корчі дикого бозу, на тім же-ж місці, звідки топельник скакав у воду, росте корч лози.

Земля закрила у своїм нутрі велику силу скарбів, закрила студену, здорову воду, котра тече невеличкими жерелами. І сі жерела з'уїла людова фантазія пристроїти різними повірками.

„Коли Турки і Татари воювали нашу землю, напали вони тогди на одно село та витягли в пень всіх людей. Лише оден парібок і дівчина сховали ся до ліса. Однак і їх знайшли бісурмани; парібка зарізали а дівку задушили. З парібочої крови виріє барвінок у лісі, а губами дівчини поплила чиста вода“.
[Горбачі].

У землі знаходять ся закліті палати, замки, міста та оселі; а у замках живуть різні люди, різні духи, опирі та опириці.

На землі живуть різні люди і народи; простий люд каже, що язиків різних є 77, а народів — 99. При кінці сьвіта буде оден нарід і оден язык. Тоді зійде на землю „Анцихрист“, межи людьми буде голод і спрага, бо ані хліб не зародить ся і жерела всі повисихають. „Анцихрист“ буде ходити помежи хати та частувати людей хлібом і водою. Але се буде не хліб ані вода, лише каміне і смола. При кінці сьвіта земля запалить ся і згорить ціла, спалахкотить небо з сонцем, місяцем і зьвіздами. [Літиня].

От тільки зміг я зібрати деяких повірок про землю. Не повні вони, може й недобре зложені, однак я старає ся по можности передати їх так, як я чув від простолудина. Може прецінь знайдуть ся колись люди, що схотять живійше заняти ся людськими річами, що схотять людову віру уважати дійсно за

¹⁾ „Акты южной и западной России“, т. V, стор. 224.

²⁾ Соловьев: „История России“, т. XI, стор. 171 і „Акты южной и западной России“, т. V, стор. 257.

вельми пісний скарб, яким вона справді й є, — та будуть збирати всі повірки, щоби тим способом охоронити їх від

затрати; а може-може самі земляки колись для збирача народних повірок, звичаїв та обрядів покажуться при-

хильнішими ніж для мене, допоможуть ему записати не одно та не вістануть глухими на подібні зазиви та просьби...

Чи можна Федьковича Косованом звати?

[Слово в обороні правди.]

Написав Роман Заклинський.

→ [Далі]. ←

Тепер приходить черга в нашому розгляді вказати на ті місця в листах і в автобіографіях Федьковича, де він не хоче правди казати.

1) Він пише в листі до Данила, як знаємо, що его вписали в рекрути під назвиськом: Федькович: „А я ся з дому не називаю Осип Федькович, але Юрій Косован... Федьковичем то мене лиш в рекрути вписали.“¹⁾ — В цілім тім балаканю, як знаємо, нема ані слова правди.

2) В першій автобіографії написав Юрій, що він і досі не знає місця пробування свого брата Івана,²⁾ а в другій розказав, що учив ся літографії у брата Івана в Ясах.³⁾

3) В „Окрушках“ пише Федькович, що він „в німецькі школи не ходив“, і що він „неук, некий Черногір“.⁴⁾ — Тут Юрій розминув ся з правдою, бо він укінчив з Чернівцях чотиріклясову школу нормальну і получені з нею дві класи школи реальної. Тота школа називалася „K. k. Kreis-Haupt- und Realschule.“⁵⁾

4) В тих „Окрушках“ пише дальше про себе Юрій так: „І більше пісні ти не чув, лиш ту, що Чорний ліс ти гув“. Тут він не написав правди, бо се противить ся словам першої автобіографії, де він пише, що его старша сестра (Маріка) „знала неграховані пісні русько-народні“, і що він всі ті співанки попереймав.⁶⁾

5) Коли Юрій пробував у матері в Путилові р. 1863., не мав там ніякого службового заняття, міг отже багато поезій та оповідань понаписувати, а прецінь майже нічого не написав, та ще ось як викручує ся в листі до Данила: „Лише що возьму перо в руки, а мати вже і сварять: а се тут пропадає, а то там, а ти нічо не дбаєш, а ти ледащо!“⁷⁾ — Не можемо ніяк допустити, щоби матір Юрія зза писання поезій так дуже зневажала его, але знаючи, що Юрій любив забаву при чарці, зможемо порозуміти причину такої великої зневаги. Тут Юрій затаює правду.

6) „Мати мя зневажає... Мати тому собі мене желала, бо гадала, що стане зза мене панкою, а то не туди ся моє серце горне. От і причина моїх угризок.“⁸⁾ Як знаємо причиною сварки і лайки була забава при чарці з селянами.

7) Ще в иньшій місці викручуючи ся пише Юрій: „Дома глядаю, що в руки взяти.“⁹⁾ Поет має тут на думці писане поезій або читане. Однакж все те суть викрути чоловіка, котрого уже тоді опанувала пристрась до чарки. Его матір гризла ся тим дуже і не жила при нім навіть цілого року; померла в січню 1864.¹⁰⁾

8) „Тутешні Німці не дають мені на світі прожити, інтригують, прозивають лайдаком, та хто зна як, а то лиш через мій теплий руський сардак.“¹¹⁾ — Сему не даємо віри, позаяк знаємо, що тодішнє поведєнє Юрія на селі було невідповідне: воно понижувало становище офіцера, тай достоїнство поета. В компанії з легіями, при чарці, забував ся Федько-

вич, як то описує п. Колесса на стор. 378—379., і як се знаємо з листу п. Д. Нікіфоряна, та з оповідань бл. п. Антона Слюсарчука, котрий відвідував Юрія р. 1867. враз з п. Мелітоном Бучинським.¹⁾

Тепер переходимо до дальшої точки доказового матеріялу, то єсть до здогадів п. Колесси. Ось вони:

1) П. Колесса догадує ся, що в остатніх роках життя Дашкевича могла его жінка мати зносини з Косованом.²⁾ (Де суть на те докази?) — 2) Догадує ся, і допускає на підставі догадки, що молодші діти Дашкевича могли походити від Косована.³⁾ — 3) Догадує ся, що заким Юрій так підріс, щоби міг порозуміти ті відносини (до Косована), що тоді уже мало що говорило ся за Дашкевича.⁴⁾ — [Діти за свого батька забували, хоть при его смерті донька Маріка мала уже 13 років, Одокія 10, а син Іван 7 літ.]⁵⁾ — 4) П. Колесса догадує ся, що у Федьковича виробило ся переконанє, що его брат і сестри суть дітьми Косована.⁶⁾ — 5) Догадує ся, що тут похибка була дуже можлива.⁷⁾ — 6) Міркуючи з способу життя і з демократичного поведєнє Юрія, догадує ся, що він був сином Косована!⁸⁾ [Правдивий демократизм Федьковича, виконуваний в практиці, поясняє п. Колесса в такий дивачний спосіб].⁹⁾ — 7) Догадує ся, що Адольф Гординський в тій цілі казав записати сина Осипа до метрики латинського пароха в Вижниці, „щоби уникнути людського поговору!“¹⁰⁾ — [Питаємо п. Колессу, чи може з тої самої причини Гординський шлюб брав в польськїм костелі в Вижниці,¹¹⁾ та чи не з тої причини в польськїм убраню ходив аж до смерті?!]¹²⁾ — 8) П. Колесса догадує ся, що Косован „міг будучи паробком і опісля утримувати зносини із матерію нашого поета.“¹³⁾ — 9) Догадує ся, що і „міг бути его“ (Юрія) „батьком“.¹⁴⁾ — 10) Догадує ся, що „пересуди загалу нашої суспільности... не позваляли Юрієви признавати ся прилюдно до свого походження“.¹⁵⁾ — 11) З причини що Юрій заповів зміну свого назвиска Гординський на „Косован“, але того не виконав, то догадує ся п. Колесса, що „мабуть натрафив поет на якісь важні перешкоди“.¹⁶⁾ — 12) Догадує ся, що „не хотів здаєсь непотрібно непокоїти своєї матері“¹⁷⁾ зміною назвиска. [Заповів, що змінить назвиско р. 1863.;¹⁸⁾ матір его померла р. 1864. в січню,¹⁹⁾ то від того часу, аж до 11. січня 1888.,²⁰⁾

¹⁾ Просимо дра М. Бучинського, щоби описав тодішний свій побут у Федьковича, та ще нехай напише і иньші спомини про него, та про свою переписку з ним, а також нехай подасть до „Зорі“ листи Федьковича, що у него находять ся.

²⁾ Колесса: „Коссован“ стор. 242.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Ibid. стор. 241.

⁶⁾ Ibid. стор. 242.

⁷⁾ Ibid.

⁸⁾ Ibid.

⁹⁾ П. Колесса вичислюючи, що мало найбільший вплив на характер творів Юрієвих, зачислив між ті впливи також походженє его від Косована: Гл. стор. 159. — Сему перечимо, бо впливом на характер его творів було, між иньшими, его правдиво демократичне пересвідченє і любов до народу.

¹⁰⁾ Колесса: „Коссован“ стор. 242.

¹¹⁾ Ibid.

¹²⁾ Розповів п. Василь Волянський.

¹³⁾ Колесса: „Коссован“ стор. 241.

¹⁴⁾ Ibid.

¹⁵⁾ Ibid. стор. 261.

¹⁶⁾ Ibid.

¹⁷⁾ Ibid.

¹⁸⁾ Гл.: Листи Федьк.: „Зоря“ 1892. стор. 338.

¹⁹⁾ Колесса: „Коссован“ стор. 380.

²⁰⁾ Тоту дату смерті Федьковича подає буковинський календар на

¹⁾ „Товариш“ стор. 114.

²⁾ „Поези. Іос. Федьковича“. 1862 стор. XI.

³⁾ Ревакович: „Причинки до біогр. Федьковича“ стор. 35.

⁴⁾ „Правда“, 1868, стор. 414.

⁵⁾ Тоту вість подав п. Д. Нікіфоряна. — Точно о тім можуть пересвідчити ся пп. Чернівчани з каталогів шкільних.

⁶⁾ „Поези. Іос. Федьковича“ 1861. стор. XII.

⁷⁾ Лист Федьк. до Танякевича „Зоря“ 1892. стор. 259.

⁸⁾ Ibid. стор. 258.

⁹⁾ Ibid. стор. 259.

¹⁰⁾ Колесса: Юрій Коссован стор. 380.

¹¹⁾ Цитований лист до Данила Танякевича, стор. 258.

то вєть до смерти своєї, мав досить часу на то, щоби змінити своє назвисько]. — 13) П. Колесса догадує ся, що сего не зробив Юрій тому, що „може не рад був покидати ім'я, котре придбало собі широку популярність і славу“.¹⁾ [Року 1864. по смерті єго матери, того ще не було]. — 14) Догадує ся, що Юрій „видімо рішив ся нікому за своє життя не повіряти сеї тайни“.²⁾ — 15) Догадує ся, що поет „мусів оповідати нераз видумані факти“ із своєї біографії перед знакомими, „щоби заспокоїти їх цікавість“.³⁾ [Сі слова відносить п. Колесса до пояснення клички „Косован“ перед дром Климом Ганкевичем, в котрім то поясненню (як знаємо) Федькович негує давнішу свою заяву дотично походження від Косована.⁴⁾ — 16) П. Колесса догадує ся, що в родині Юрія „завелись прості гуцульські звичаї мабуть під впливом Косована“.⁵⁾ [Що ся догадка не має ніякої підстави, на се наведемо слова самого п. Колесси: „Родини поїв у тих часах, як відомо, небагато ще чим і ріжнились від простих мужиків. Стрій матери нашого поета був посереднім між строєм мужиків а міщан“.⁶⁾ Хоть сам п. Колесса таке написав, прото такі в иньшій місці пише, що єму „насуває ся питання: „Чому запанували такі прості звичаї у (матери Юрія) понівської доньки й бувшої попаді?“⁷⁾ — На се питання дає ось яку відповідь п. Василь Волянський: „Доми сьвящеників і жите їх в Путилівщині не ріжнили ся багато від домів заможніших гуцулів і були нерідкі злучаї, що доньки сьвящеників віддавали ся за гуцулів. Тета моя Павліна Волянська⁸⁾ вийшла заміж за гуцула, хоч надінспектор податковий сватав єї. Родини сьвящеників жили в дружбі з гуцульськими. Там в горах не було інтелігенції, не було з ким иньшим жити. Обстава в домах панотіїв і звичаї були такі самі майже як у гуцулів. Котра донька сьвященика убирала ся по гуцульськи, то був знак, що вона має намір вийти заміж за гуцула“.⁹⁾ — Около р. 1856. приїхав був до Трускавця на купелі буковинський панотець з жінкою, котра мала голову завязану хусткою, так як міщанки.“¹⁰⁾ — Чому були гуцульські звичаї в домі Гординської? — питали ми в листі п. Д. Нікіфоряна з Ростік. Він відписав коротко: „Так було всюди“.¹¹⁾ От і ясна причина, чому були „мужицькі“ звичаї в домі матери нашого поета. Се і причина, що гуцульські звичаї бачимо в Любі-Згубі, хоть там виступає попович Іван Дашкевич і мандаторович Юрій. — Побіч того питання дотично звичаїв у Гординчичах, поставив п. Колесса питання, чому Федькович в повісті Любі-Згуба не згадує за свого батька Адольфа Гординського: відповідаємо, що тому, бо єго батька р. 1848. уже не було в Путилові, а поет описує там лише людей присутних на храмі і гостей в домі своєї матери]. — 17) Із слів Федьковичевих „нещасний рік 1848/9 нас дітий сиріт по сьвітї роздів“¹²⁾ догадує ся п. Колесса, що „осиротити міг Юрія хіба єго батько Іван Косован“.¹³⁾ — 18) Догадує ся, що „правдоподібно згинув він серед ворохобні, яка підняла ся під той час за дла Кобилиці“.¹⁴⁾ [Іван Косован тоді утік до Румунії].¹⁵⁾ — 19) Догадує ся, що „мабуть на згаданих подіях ще не скінчили ся нещастя, які р. 1848/9 постигали на рідню Юрія. Мусіли там трафитись ще якісь незвичайні випадки“.¹⁶⁾ — 20) До слів пісні: „Гей гей та виріє я в наймах в неволи“, догадує

ся п. Колесса, що „поет мабуть пригадав собі, як то, коли він ще був дома, Гординський побивав єго, так що він не могучи повернутись до дому, виріє між чужими людьми“.¹⁷⁾ [Поет пише в 6. листі до п. Горбала: „Зросли ми помежи чужі люди, бо як ся бувало домів наведемо, то побивав нас песій Лях не інак“.¹⁸⁾ В автобіографії з р. 1862. пише ось так: „Я хлопчиком бувши раз-у-раз при ній“ (при сестрі Марії) „ся забавляв“.¹⁹⁾ З сего другого цитату видно, що то побиване відносить ся до старших дітей Гординської. Знаючи крім того, що Юрія дано в школу вже в 8. році життя,²⁰⁾ і що він мав около 10 років віку тоді, коли Гординський свою родину покинув (коло р. 1844.), видимо, що Юрій не мав часу випрости межі чужими людьми. — Дальше пише п. Колесса, що при словах „в наймах у неволи“, „мусіли прийти поетови на думку прикрі спомини життя на еміграції“.²¹⁾ На се зовсім пристає; поет мав очевидно на думці свій побут в Румунії до р. 1852. — Час неволі, згаданий в тій пісні, можна віднести також до служби військової Юрія від 1852—1863., позаяк довідали ся ми від п. Василя Волянського, що Юрій ціле життя нарікав перед ним на батька (Адольфа Гординського)²²⁾ за те, що єго віддав до війська. Се була одна з причин гніву синівського]. — 21) П. Колесса догадує ся, що Юрій тому переняв ся сьвідомо симпатією до мужицтва, бо єго лучив рід.²³⁾ [Чи то має значити, що всі сини селянські, вийшовші на людей інтелігентних, мусять бути демократами з тої причини, що їх лучить рід? І практика поучає нас, що бувають вони також великими аристократами і ворогами люду і тому приповідку зложено: „Не дай Боже з Івана пана“]. — 22) П. Колесса догадує ся, що мабуть Юрій довідав ся про свій рід від матери.²⁴⁾ [Де докази?] — 23) П. Колесса догадує ся, що тому мало споминів про Федьковича від р. 1872., „бо часи се дуже недавні — може і тому, що зміст таких споминів мусів би бути по більшій часті сумний“.²⁵⁾ [Звертаємо увагу п. Колесси, що про Шевченка було також дуже мало споминів в першій десятці літ по єго смерті]. — 24) П. Колесса догадує ся, що „непорозуміння“ між Юрієм, а путилівськими урядниками, „причинювалось мабуть і се, що поет вбрав ся лишень по мужицькому“.²⁶⁾ — 25) П. Колесса догадує ся, що поет „умер в тому переконанню, що він був сином простого гуцула мужика“.²⁷⁾ [Ся догадка фальшива, як і всі]. — 26) Також догадує ся п. Колесса, що Микола Дашкевич „давав до школи“ Івана сина свого²⁸⁾ [Так не було, бо Іван уродив ся р. 1823., а єго батько помер р. 1830.,²⁹⁾ отже при смерті батька мав Іван 8 років життя. Матір Гординська посилала єго до школи.³⁰⁾ — 27) П. Колесса догадує ся, що вї одна дитина Адольфової не була єго дитиною.³¹⁾ — 28) Догадує ся, що Федьковича асентерували під іменем Юрій.³²⁾ [Сам п. Колесса заявляє два рази, що Федькович приймив імя Юрій коло р. 1854.³³⁾ Тут також замічаємо, що Федькович був відданий до війська на жадане батька без асентерунку. Батько заплатив за него 120 зр., щоби єго прийнято до офіцирського курсу.³⁴⁾ Чи за чужого копил був би платив таку суму скупий Гординський? — 29) П. Колесса догадує ся, що Федькович „чув ся чужим межі рівними собі офіцерами“, з тої причини, що був „мужицьким сином“.³⁵⁾ [П. Колесса не має на то ніякого доказу, щоби Юрій чув ся чужим межі офіцерами, за дла того сему не віримо. П. Колесса подає яко гід-

р. 1895., стор. 64., котра то дата знаходить ся на пам'ятнику єго на кладовищі черновецькій. „Зоря“ з р. 1888. стор. 32. подала яко день єго смерті 30. грудня 1887. — День уродин Юрія на пам'ятнику виписаний 27. липня 1834., коли тимчасом Огоновський (Істор. літ. II. 2 стор. 616) і п. Колесса (242) подає день уродин 8. серпня 1834. — Очевидно на пам'ятнику єсть день уродин поданий після старого стилю, а день смерті здає ся після нового.

¹⁾ Колесса: „Косован“ стор. 261.

²⁾ Ibid.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Франко: „Молодий вік Федьк.“ *Правда* 1888. стор. 61—62.

⁵⁾ Колесса: „Косован“ стор. 280.

⁶⁾ Ibid.

⁷⁾ Ibid. стор. 241.

⁸⁾ Павліна Волянська була донькою о. Михайла Волянського пароха в Тюдеві. Про неї згадує п. Колесса на стор. 379.

⁹⁾ Розповіла моя матір.

¹⁰⁾ Лист той має дату 18. 12. 93.

¹¹⁾ „Поезиі Іос. Федьковича“ 1862. стор. XI.

¹²⁾ Колесса: „Косован“ стор. 298.

¹³⁾ Ibid.

¹⁴⁾ Подав п. Д. Нікіфорин в листі з 18. 12. 93. як знаємо.

¹⁵⁾ Колесса: „Косован“ стор. 298.

¹⁶⁾ Колесса: „Косован“ стор. 298. нота ч. 8.

¹⁷⁾ Листи Федьковича на стор. 337.

¹⁸⁾ „Поезиі Іос. Федьковича“ 1862. стор. XII.

¹⁹⁾ Колесса: „Косован“ стор. 278.

²⁰⁾ Ibid. стор. 298. нота 8.

²¹⁾ Ibid. стор. 361.

²²⁾ Перед п. Василем Волянським називав Юрій Адольфа Гординського своїм батьком.

²³⁾ Колесса: „Косован“ стор. 261.

²⁴⁾ Ibid. стор. 400.

²⁵⁾ Ibid. стор. 379.

²⁶⁾ Ibid. стор. 261. примітка 4.

²⁷⁾ Ibid. стор. 298. прим. 8.

²⁸⁾ Ibid. стор. 241.

²⁹⁾ Подав п. Д. Нікіфорин в листі з 18. 12. 93.

³⁰⁾ Колесса: „Косован“ стор. 241.

³¹⁾ Ibid. стор. 299.

³²⁾ Ibid. стор. 242. і 338.

³³⁾ Подав п. Д. Нікіфорин в листі з жовтня і з 18. грудня 1893.

³⁴⁾ Колесса: „Косован“ стор. 339.

дану причину того, сю обставину, що він був, після згоди п. Колесси, сином „мужицьким“. То значило би, що наколи „мужицький“ син стане офіциром, священиком або урядником, то чує ся чужим межі собі рівними офіцирами, священиками або урядниками, а то лише з тої причини, що его тато був „мужик“. Сій згоді п. Колесси перечить дістність, бо таке ніколи не буває. Наколи-б дійсно Юрій був уникнув товариства офіцирів, сего причини треба би було шукати в тій обставині, що его не займали розмови офіцирів про справи військові. Для его поетичної душі потрібно було душевного корму, взятого з побуту народного, та з поезії народної]. — 30) П. Колесса догадує ся, що неприязний „стосунок“ Юрія до Адольфа Гординського „тревав аж до смерті Гординського“. Ся згадка не має за собою правди, як се побачимо далше.

Отсі згадки суть то ті „зовсім певні докази“, які навів п. Колесса, щоби підперти свою гіпотезу.

Так навели ми всі докази за походженням Юрія від Косована. Однакж вони нічого не показують і тому нас не переконують. Задля того ми за п. Колессою не можемо сказати, що „із звязи усіх наведених фактів виходить, що Федькович не був сином Гординського, але мужика Косована“. Ми тут зібрали до гурту всі ті „факти“ і „докази“, але видимо з них, що вони не суть дійсними фактами ані добрими доказами.

Тепер приступаємо до одного дуже важного доказу п. Колесси, а іменно хочемо приглянути ся тим всім відомостям, які зібрав п. Колесса в родиннім селі Юрія, дотично походження его, бо ті відомости могли би мати рішачий вплив на цілу справу. Се тим більше важне, бо п. Колесса пише о тім так: „Відомости зібрані мною в родинному селі буковинського поета, в Сторонці-Путилові, вповні потверджують сей найважнійший факт Федьковичового життя“.³⁾

Отже пригляньмо ся тому, що довідав ся п. Колесса в родиннім місці Юрія. Там розвідав п. Колесса, що „Косован наймав ся часто на цілі тижні на роботу у Гординчихи тоді, як вона не жила разом із своїм чоловіком“.⁴⁾ Крім того ще довідав ся, що Косован „то чоловік такий собі — пустий, не то що Кобилиця“.⁵⁾ Отсе суть *всі ті відомости*, які зібрав п. Колесса в Сторонці-Путилові, про котрі заповів, що вони потвердять факт походження Юрія. Після такої заяви п. Колесси ми сподівали ся, що на правду знайшов п. Колесса свідків, старих селян, котрі посвідчили ему, що знають добре про той факт; — тимчасом п. Кол. не знайшов ані одного чоловіка, котрий би про се знав. Зваживши, що такі історії суть завсідги дуже голосні, особливо по селах, приходимо до пересвідчення, що ціла історія з Косованом єсть вигадкою. Відомости зібрані п. Колессою в Сторонці-Путилові суть без значіння і нічого не потверджують. Що Косован наймав ся у Гординчихи на роботу тоді, коли єї чоловік був уже покинув, [значить ся около р. 1844.¹⁾ се зовсім нічого не доказує. Всі діти єї були уже тоді великі: Маріка мала около 27 років, Одокія 24, Іван 21, а Юрій 10 років!!⁶⁾

¹⁾ Ibid. стор. 261.

²⁾ Ibid.

³⁾ Ibid. стор. 241.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Ibid. 241. примітка 1.

⁶⁾ Гл. „Зоря“ стор. 241. в статі п. Колесси: „Косован“.

Крім таких скупих вістей за Косована, п. Колесса ще виписав з метрики путилівської дати уродин всіх дітей Гординчихи. Ті дати суть важні і ми їх вихіснували против Косованщини.

Ось ще раз вертаємо до гіпотези п. Колесси про Косована.

П. Колесса гадає, що хоч Адольф Гординський був мандатором, і хоч мав над селянами власть сатрани, то таки допускає, що Гординська будучи мандаторихою, могла мати зносини „з простим мужиком“, як небудь доказів на те не має. Чи межі домою аристократа і деспота, а домою панщанного хлопа чи мужика, могли бути такі зносини? — годі допустити!

Хотячи пересвідчити ся, чи мандатор Адольф Гординський був таким чоловіком, щоби міг був або терпіти такі зносини, або про них нічого не знати, подаємо тут характеристику его, списану вірно після слів оповідаючого.¹⁾

„Мандатор Адольф Гординський то був славний чоловік із своєї строгости в обходженю з хлопами. Бояли ся его більше як Господа Бога“.²⁾ Гординський був чоловік дуже пробіглий. Для хлопів був тираном. Перед ним все трясло ся. А такий був себе певний, що бувало як приїде до Коломиї, то каже: „Хоть я тут, а знаю, що в Путилові діє ся. — Як хлоп ішов попри него, то як здохнув капелюх 100 кроків перед ним, так зложив на голову аж в 100 кроків за ним“.

Тепер почав я задавати питання п. Хмельському в мисль згадків п. Колесси: Чи можлива річ була, щоби жінка его мала які зносини з Косованом через 14 літ, а він щоби о тім був не знав? П. Хм. відповів: „Він би був не знав! Гординський, та ще такий Гординський би не знав?! Се не могло бути!“ Но, а коли би був довідав ся про щось такого? — „Дав би був хлопови 50 буків і віддав его до війська на 20 літ. „То панє іна́че́й біло, ніж те́раз“. А махнувши рукою додав: „Та хлоп бояв би ся був навіть коло его хати іти, а як би ішов, то би капелюх здохнув“. — Так позволте ще одно пита́нє: П. Колесса догадує ся, що Гординська могла мати зносини з Косованом ще за життя першого чоловіка. Чи з такою вдовицею був би схотів женити ся Гординський, котра то вдовиця крім такого пороку мала ще четверо дітей? „То не могло бути“, сказав п. Хмельський, „певно не був би женив ся з такою Гординський“.

Та характеристика Гординського нівечить всі „докази та зовсім певні факти“ п. Колесси. [Далі буде].

¹⁾ Тоту характеристику подав нам п. Гнат Хмельський бувший мандатор, а тепер урядник табулярний у Львові. Списали ми то дня 11. січня 1894. в присутности п. Костя Пашківського і відчитали п. Хмельському. Він признав, що все списано добре.

²⁾ Тут перестав п. Хмельський розказувати про Гординського, а говорив про мандаторів загалом, та про себе: „Власть мав мандатор багато більшу, ніж тепер має староста. Міг дати хлопови 50 буків і віддати его до війська на 20 років. Я як настав за мандатора, то віддав до війська такого хлопа, що уже, нім я прийшов до того села, всім-найцят разів ставляв ся до асентрунку і все непридатний був, бо не мав передних зубів, а що тогди жовнири при стрілянню, зубами відгризали ко́нець патронів, тому жовнир мусів мати передні зуби. Але що той хлоп неспокійний був і бунтував других, то я его таки на силу віддав до війська і мусів взяти, вправді не взяли до лінії, а до обелуги в шпиталі військовім“.

Сей епізод вправді не має ніякої звязи з Федьковичом, однакж навели ми его задля характеристики великої власти мандаторів.

БУЛО, Є, БУДЕ.

[Василь Чайченко].

[Кінець.]

IV.

Умерла, так... А може й ні?... Хто знає?...

Тіло умирає, дух — ніколи.

Кі́ли в своєму нещасливому житті Україна боролась тільки за фізіологічне право життя, — вона умерла, з неї виточено кров. Але коли її життя минувало являє собою борню за високий

ідеал, за вселюдську ідею; коли ця ідея живе живуча й досі і коли вона міцно зросла ся з душею українського народу, — то не вмерла Україна, не вважаючи на всі її нещастя.

За які-ж ідеали боров ся наш безмірний безщасний народ, за віщо він мучив ся?

Озирнімо ся назад і ми побачимо.

Рівности, братерства, волі, права кожному жити як він хоче, — ось чого бажав і козак-Запорожець, і хлібороб-селяк, і Семен Палій, і Юрко Немірич. Виборний лад, народоправство, вільна просвіта, вільне слово людське — ось яким ладом хотіли наші предки досягти тих ідеалів.

Поставлений між трьома державами,

що його роздирали, край наш знеси-
лений упав у нерівній борні за ці ідеали,
але самі вони — то-ж ідеали всього,
що є кращого на світі! І вони, ці іде-
али, живуть і досі в душі у нашого на-
роду. Обстаючи за людську волю, пал-
кими словами протестуючи проти неволі,
Шевченко тільки виявив з геніяльною
силою те, що носить у собі душа на-
родня; він не своє казав, а казав те,
що наболіло у душі народній за довгі
роки нещасливого історичного життя.
І ми, духовні ученики Шевченкові, вва-
жаючи себе за громадян усього світу,
дивлючись на всі народи, на всіх лю-
дей як на своїх братів, — ми, вкупі
з тим, з лицарською гордістю згадуємо,
що ми сини українського народу, що
боровся (і як може — бореться й
досі) за ті ідеали, що їми живе або по-
винен жити увесь світ.

І от через віщо ми кажемо: ні, не
вмерла Україна! Вона й досі живе тими
живущими ідеалами, що й її живили.
Нехай копають яму їй, нехай труну їй
роблять, нехай виламують великий ка-
мінь, щоб придавити груди їй, — вона
не вмерла, а тільки спить — важким,
нещасливим, але недовічним сном. І я-
кими ідеалами жила вона раніше, такі
ідеали вернуть її й тепер до нового
і вже щасливого життя.

Але-ж її дочки й сини? Ми-ж ба-
чимо, які вони вбого-духі, як їх заїла
рефлексія, оте самокопирсання, оте хи-
тання на всі боки, ота роля попихаче-
ва, — чи таким же людям брати на
себе велику працю підняти народ із за-
паду? Де вони тієї сили візьмуть?

Візьмуть, найдуть, повинні знайти!
Нехай недугує душа людська, нехай не
чує вона тепер у собі могутньої сили,
але на дні її ще лежить невичерпаний
скарб тієї сили. В душі у кожної лю-
дини живе багато доброго, святого,
живуть поривання до величнього, до
високого. І треба тільки огню, запалити
ті похолоділі почування, щоб відразу
спалахнула вся душа в людині, щоб
пригаслі очі зайняли ся як зорі небесні
промінням-налією, щоб люди почули
в собі силу вірити, любити, боротись

за правду й жити, жити яснім людським
життєм! Воля, світ, тепло — от чого
прагне душа людська, і кожен, кожен
з нас носить у своїй душі ту іскру бо-
жества, що дає нам сили добувати собі
тієї волі, того світу, того тепла. Ми
віримо в людську душу, ми віримо в лю-
дину.

Нехай тепер темрява панує, але є
люди, що з'уміють і серце своє роз-
бити, аби здобути святого огню і тим
огнем темряву осаянити. Є люди, що
доти не кинуть кликати своїх братів
віддати ся праці на користь тим висо-
ким ідеалам, за які ми здавна бороли
ся, аж поки ті брати відродяться ду-
шею і підуть на ту працю. І вони пі-
дуть. — ми віримо в людей!

Як завжди, з малого починаєть ся
і до великого доходить. Починаєть ся
з дрібної хатньої роботи, — дійде до
підняття з занепаду двадцятих мільйонів
людей. Нам нема тепер потреби, ми не
хочемо, ми не можемо оживляти страшні
картини минулого часу, робити так, як
робив Іван Сірко або Петро Дорошенко.
Інший тепер час, іншими способами
люди тепер роблять. Ми не признаємо
ні в кого права віднімати людське життя
і прощаємо кров тільки тоді, як гово-
римо про Гарибальдого або про Лін-
кольна. Ми згадали людей з минулого
часу, щоб показати, яку велику душевну
силу носили в собі наші предки і якої
нам треба. А нам її треба на те, щоб
не шаблею, не кулаком, а словом ширим,
працею ідейною довести всіх людей до
тієї думки, що люди — брати; що не
повинно бути ворогуванню ні між на-
рідними людьми, ні між народами; що
кожному народови треба дати волю жи-
ти так, як він хоче, що не повинно бути
ні пана, ні мужика, ні глота, ні го-
лодного; що ми повинні кидатись по-
собляти людям скрізь, де люди терплять
нещастя, неволю, а найсамперед повинні
пособити в такому горі тому народови,
тому краю, що нас викохав, вигоду-
вав, на світ пустив людьми з серцем,
з розумом.

Щоб ці думки спасенні стали ся нам
усім символом віри нашої та щоб перей-

шли вони з абстракцій в життя, треба
довгої, важкої праці. Але та праця не
повинна нас лякати. Увіруймо в свою
силу, і ми гори будемо пересувати.
З'єднаймо ся всі коло сього діла —
і чоловіки, й жінки. Краще за україн-
ську жінку, з її душею, повною любови
й поезії, з її ширим серцем, ніхто не
зможе будити в нас високі почування
любови до свого занедбаного, нещасли-
вого, але і в своєму занепаді поетич-
ного й духом багатого народу. В ста-
рину українська жінка виступала на
арену громадської діяльності, — хай
і тепер вона вернеть ся до тієї старо-
вини та зробіть ся борцем за народню
долю. Нехай поезию своєї душі, любов
свого серця вона положить на те, щоб
зогрівати високим почуттям народо-
любства й патріотизму людські серця.

Згадаймо-ж, чим ми були, за віщо
боролись! Згадаймо, що ми, як і всі
люди, маємо право жити своїм власним
життєм! Візьмімо цю думку собі в душу,
в серце, зробімо її частиною нашого я,
і тоді ми станемо вільні духом, а вільні
духом не боять ся ніяких припин, ні-
яких перешкод, бо знають, що вони —
вільні; що їх ідея правда і що та ідея
не вмере, а подукає. І тоді ми почнемо
наближати той святій день, що так
широ, так печує прагне його, дожида-
єть ся його кожне серце людське —

Той день, той сподіваний день,
Як всі відпочинуть від мук
І скинуть заліза важкі
З ізвизаних стомлених рук!
Він прийде запевне той день,
Що гніт і неволи, і кров —
Все зникне навіки, й тоді
Подукає свята любов.
Безсилій не знати ме більш
Від дужого в час той наруг;
Народови руку подасть
Народ, його брат, його друг.
О, прийде він прийде той день
І хвальний та радісний сьнів
Полетить ся по світові скрізь
Із уст у людей у братів:
Про волю і щастя й любов
Казати муть дивні пісні,
Віщуючи людськості їх
На довгі, довичні дні!...

1894. X. 29. (XI. 10.)

ОМЕЛЯН ПАРТИЦЬКИЙ.

[Портрет на 41 стор.].

В хвилі, коли пишемо отсі слова, вся Україна-Русь опла-
кала вже несподівану смерть одного з найліпших своїх синів,
вчитавши в щоденних наших часописах сю сумну вістку.
Все-ж таки уважаємо сумним нашим обов'язком посвятити
кілька стрічок незабутній пам'яті основателя „Зорі“, заки хтось
красне познакошений з усього його діяльністю не сплине по-
дрібно усі заслуги покійного.

Омелян Партицький помер скоропостижно на удар апо-
плектичний 1. с. м. в своїм мешканку у Львові. Покійний вже
від довшого часу слабував, лічив ся безнастанно, мимо те
однак не переставав працювати в школі, як також на полі
рідної літератури й науки. Покійник був чоловіком великих
спосібностей. Закінчивши виділи теологічний і філософський
курс ставив ся до педагогічного і брав діяльну участь
в руху українсько-руським, що почав ся в Галичині вже в р.

1861. Яко вчитель при гімназіях в Чернівцях і Тернополі
заявляв ся зарадженням найпершим потребам нашої літератури
в Галичині, укладом словаря мімецько-руського і граматики
українсько-руської мови. Вже з Тернополя брав діяльну участь
у видавництві „Правди“, а прийшовши до Львова [яко про-
фесор семінарії учительських] працював в „Основі“ Юл. Ла-
врівського і належав до діяльних основателів „Просвіти“,
котрої перші книжочки під заг. „Зоря“ вийшли під его ре-
дакцією і від разу зискали велику популярність. Трудив ся
рівно-ж в комісії для укладу руських книжок шкільних і укла-
дав вельми популярні „Букварі“ й „Читавки“ для шкіл лю-
дових та й для нисших класів гімназійних. В р. 1874 оснував
й редагував „Газету шкільну“ а з початком 1880-ого року
розпочав видавати літературно-наукову часопись для родин
„Зорю“ і провадив її до кінця р. 1884, почім віддав її То-

вариству ім. Шевченка. В заснованій собою часописи розпочав друкувати ряд нових праць з поля літератури й археології, як: „Темні місця в Слові о полку Ігоря“, „Ритміка Слова о полку Ігоря“, за котрими пішли уміщувані у фельтонах „Дѣла“ статі як: „Скандинавщина в старій Русі“, а далі праці про Скигів, Гунів, Бесів і т. и., котрі то статі перероблені в одну цілість, зложили ся на показу книжку, видану минулого року під заг. Старинна історія Галичини“. Остатню его працю була полеміка з проф. Ів. Верхратським про походжене назви „Бойків“, друкована в „Дѣлѣ“.

Покійний оснував також гумористичну газету „Зеркало“ і для її розвою не шадив гроший. Надто в 1880-их рр. видав дуже багато книжок і брошур всякого змісту. Весь свій зайвий гріш покійний жертвував на друк книжок не лиш свого, але й чужого пера, — і тим чином був рідким але справденим меценатом нашого письменства.

Дня 3-ого с. м. [в неділю] відбулись похорони покійника при великій здвизі руської громади і школярів. Намі товариства: „Наук. ім. Шевченка“, „Просвіта“ і „Руське тов. педагогічне“, котрих покійник був членом дійсним й почесним, — а також і семінарії учительські зложили вінці на его домовину. На могилі попрощали покійника іменем Русинів посла Вахнянин і Барвінський, та поет-артист Устиянович, — а іменем товаришів фахових дир. Татомир.

Ширшу житєніє і огляд его діяльності, написані д. К — ом помістили ми в „Зорі“ 1891 р. в ч-лі 14 на стор. 275—276, де й відсилаємо цікавих.

Працюючись з незабутнім покійником кличемо: Земля Тобі пером а пам'ять про Тебе нехай вічно живе між Русинами та учить, як щиро та безкористовно працювати для народу!

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Дидъ Евменъ. (Споминки бабы Уляны Красючки). Написавъ О. Л. Кониський. — Чернігів 1894 р. 24 стор. 16°.

Дід Евмен — це образ тих старих Українців, що тепер, здається, вже виводять ся. Колись їх народжало буйне, вільне життя України й ними-ж держала ся вона за часів тяжкого лихоліття. Тепер ми можемо зустріти їх на малюнках Рєпина (див. його „Запорожців“) та інколи в літературі, а в житті вони зрідка тільки трапляють ся по старосьвіцьких закутках та там, де оселили ся нащадки старих Запорожців, як от на Кубані то що.

Дід Евмен саженного зросту, в плечах завширшки з двері, а стрімкий як конопина. На ході він не йде, а лебедем плине. Очі у його чорні, великі та лискучі такі: скине він ними на тебе — аж здригнеш, наче тебе імпетом ударить. А кремезний він, наче з дулевини! Жив більше ста років й ніколи не хворів й в зиму, і в літку все ходив у тій самій козушанці. Дід і чепурун: сорочка щоб була йому гаптована, штани матиєсті. Попри фізичній силі Евмен має серце таке м'яке як віск: далеко воно чує, у кого лихо ночує; до скорботних, до убогих, до покривджених його наче приймає тягло. До великого він не квапив ся і що заробляв, те на людей роздавав. „Каже було — говорить: міні аби на прожиток до

смерти, а в вічну скриню ляжу й без перини, хоч в чому мати народила“. Такий саме він добрий і до всякої твари: любить божолу — божептаство, наче дитину доглядає кабанчика й кохається в квітках. Велика, свята душа! Багатої Евменової вдачі на все вистарчає: і веселий він, і сьпівучий, й випити уміє, хоча з роду разу не був паний. Язик у Евмена виразний, гострий. „Кольне було кого словом, так гірш, ніж швайкою в живку“...

Оповідання про діда Евмена було надруковане в 7-ому ч. „Зорі“ 1893 року. Міні воно здається кращим за всі оповідання д. Кониського, й не тим тільки, що образ Евмена дуже гарний й правдивий, але й тим, що написане воно гарною й простою мовою. Оповідання веде ніби баба Уляна Красючка й воно сяє усім багатством мови народньої, до речі оздобленої виразними українськими прислів'ями, на пр. „Гурт ділу — мати“, „Тому ковалю ліпше, що на два міхи кує“, „Була-б і Хима господина, та ночов їй бракує“ й і. д. Кониський пише багато оповідань, але найкращі з них — то малюнки простого життя народнього. Славетному ветеранови нашого слова, що своєю постаттю та вдачею так нагадує нам діда Евмена, слід би більше зупинятися над цими малюнками, а менше чіпати инчі верстви. Нема чого й казати, що книжечка ця для народнього читання дуже гарна й користна.

Д. Пісочинець.

Народно-руський катехізмъ уложивъ Григорій Врецьона. — Книж. „Просвіта“ Ч° 175. У Львові, 1894 р. 25 стор. 16° Ц. 8 кр.

Сповняючи ухвалу загальних зборів, видав центральний виділ товариства під повнішим заголовком книжечку, впорядковану Гр. Врецьоною. В нашій популярній літературі звістні два такі катехізми: один написаний і виданий в 70-их рр. Ів. Наумовичем, а другий надрукований перед кількома літами „Видавництвом людовим“ а написаний Т. Меруновичем. Вони й обширніші від катехізму виданого „Просвітою“, але за те носять надто вже видатну ціну тих партій чи фракцій, до котрих причислялись впорядчики. В найновішій катехізмі зібрана коротесенько усе те, що доконче треба знати горожанинові яко такому і Русинові. Всіх питань і відповідей обіймає катехізм 59, з того спеціяльно руських справ дотичить тільки 26, а загальних 31. Тому то й заголовок книжки „Народно-руський катехізмъ“ не зовсім відповідає внутрішньому змістові. Між дефініціями попадають ся й не конче добрі й вірні. Статистика — неповна, спис часописей виходячих в нашій мові — недокладний. Між товариствами вчислено чомусь то тільки львівські і то не всі. Взагалі річ трактована надто вже поверховно... З огляду, що в катехізмі подано тільки найважнійші річі — в переважній часті вже звістні навіть пересічному селянинові, що читає наші популярні часописи й видання — цікавий він хіба для тих письменних селян, що окрім шкільної книжки доси нічого більше не читали.

Вас. Лук.

Справозданє Дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1894. — У Львові, 1894 р. 24+54 стор. 8°.

Справозданє складає ся з двох частей: урядової й наукової. Остатня містить статю уч. Ів. Франчука під заг. „Огляд повістий Григорія Квітки Основяненка“. По короткім вступі про наш рух літературний на початку сего століття, подає автор коротко житєніє Квітки, а відтак говорить ширше про зміст і оцінку его повістей. Сей огляд написаний ясно й прозоро, читає ся легко і може послужити доброю інформацією для людей, що не люблять чи не мають коли віддаватися широким студиям. Ту охочий познакомиць ся з тим полем літературної діяльності Квітки, на котрім він придбав собі вічної слави, скоро й доволі основно, тим більше, що автор використав матеріяли, що появились до половини р. 1893. При кінці розвідки автор згадує про Квітчині „Листи до любезних земляків“, виражує ся про них користно і заявляє, що Квітка, майже не маючи попередників, станув на тій програмі, на якій і нині розповсюджує ся просвіту між народом. З тим поглядом ми ніяк не можемо згодитися. Хто читав уважно сї листи, той не може заперечити, що вони містять думки вельми непомістні навіть на ту хвилю, коли їх написано, а тим

більше на теперішній час, та що на тій програмі нині ніхто з Русинів народовців чи радикалів не ширить просвіти між нашим людом...

Язик розвідки і то поміщеної в справозданню гімназії міг би бути чистіший, і на всякий спосіб не повинні в ній попадатись такі слова, як: мійне (!), класний, довжність, угодловний, розказ, розкащик, відпечаток, случайности, устройство, вліяти, почтений, схватка, посідатель, читатель, настоятель і т. и. Також слів, як: понеже, всегда, жена, если, еще, много — не уживають у нас ліпші писателі. Приходять і деякі вислови не наші, як: появлене ся „Енеїди“, в біографії відносять ся, до повістей відзначаючи ся, пожалувано в офіц. чин і т. д. Нема й одностайности: раз „російський“, другий раз „великоруский“, раз „український“, то знов „южноруска“ драма, раз „Костомаров“, другий раз „Костомарів“ і т. и. Ту вже очевидно вина й того, хто займав ся впорядкованем і коректою „Справоздання“.

Вас. Лук.

Справоздане з діяльності виділу і секцій наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від загальних зборів дня 11. мая 1893 до 31. грудня 1894 р. — У Львові, 1895 р. 16 стор. 8^о.

Дешо з діяльності, головної секції, нотували ми в своїм часі в „Зорі“, тепер обмежимо ся головню на справах досі нашим читачам незвістих. В часі, до якого відносять ся справоздане, мав виділ 21 засідань, на котрих полагоджував головню справи адміністраційні. — „Записок“ вийшло в тім часі три томи; тепер їх буде виходити на рік 4 томи, бо від міністерства просвіти дістало товариство на видавництва 1500 злр., а від краевого союзу рівно-ж 1500 злр. Другим виданем товариства була „Зоря“, котра через заборону в Росії вказала з огляду матеріального недобрі; для удержання її треба більше передплатників. Загал для неї байдужний, як небудь товариство і редакция роблять з свого боку усе можливе. Крім „Зорі“ переняло товариство на себе ще два видавництва: „Часопис правничий“ і „Бібліотеку історичну“. Окрім сего видало товариство своїм коштом ще 22 публікацій, з котрих важливіші: Історія руської літератури дра Ом. Огоновського ч. III б. і ч. IV., Словар правничий, два томи поезій Чайченка [„Під хмарним небом“ і „Книга казок“], Студії про Федьковича та про Шевченка й Міцкевича — дра Колесси, Життєпис Т. Шевченка нап. Ол. Кониським [Дитинний вік і парубочий вік, та Ш-ко в Академії художеств], Аґрарні відносини в Галичині Вяч. Будзиновського, Студію дра Студинського про лірників і т. и. Справа книгарні ще й досі не полагоджена рішучо, а то задля нестачі фондів. — Товариство взяло участь у виставі красній окрім всіх своїх видавництв виставило пильно зібрані „Кобзарі“, видані в різних часах і місцях. — Рівно-ж в маніфестаціях народних брало товариство участь. — Даром одержало товариство від В. Гарновського гарний портрет Шевченка, від К. Устияновича олійний образ: „Мазепа по битві під Полтавою“, від портретиста Ге портрет М. Костомарова, від учит. Начовського 200 прим. праці про „Билини і думи“ а від Ол. Кониського 392 правничих книжок. — Виділ дбав також дуже про розвій друкарні: в р. 1893 купив нову машину за ціну 2375 злр. з додатком старої машини. Отже тепер має друкарня три нові машини і роботи дуже багато. — Виділ довів до ладу багато адміністраційних справ, як справу довжників, що залягали довгі літа з належностями за свої видавництва; урядив на сходинах свої і секцій товариства окрему комнату і завіс бібліотеку, в котрій тепер знаходиться около 600 творів. — Число членів виноситься тепер 177; нових членів прибуло за час від ostatnich загальних зборів 48. — Секція фільольогічна, що числить 47 членів, мала 11 звич. засідань. Окрім читаних і друкованих праць, має ще обіцяні: від М. Дикарева з Кубані матеріали етнографічні, що обіймуть з 60 аркушів друку; від В. Коцовського методичні уваги до граматики дра Смаля-Стоцького і Гартнера та погляд на нововиданий плян руської мови в школах середніх; від Ів. Верхратського студії з диялектології. Секція рішила занятись

виготовленем ювілейного ілюстрованого і критично-наукового видання творів Ів. Котляревського; кількох наших письменників заявило вже свою охоту зайнятись підготовляючими працями в тім напрямі. В секції обговорювано часто справу управління деяких особливостей нашої письменної мови, одначе, щоб не вязати письменників і не спиняти свободного розвою живої мови на просторах областях нашої землі, рішила секція усувати лише разячі похибки і неправильности язикові та правописні при нагоді реферования праць. — Секція історично-філософська мала около 50 членів і відбула сім засідань. — Секція математично-природничо-лікарська розвивала ся найслабше, бо було мало людей таких, що могли в сій секції працювати. На чотирох засіданнях сєї секції являло ся не багато членів. Секція рішила укладати термінологію і номенклатуру природонисну, фізичну, математичну і географічну, при чім члени секції розібрали поміж себе дотичну роботу. — При кінци справоздання поміщено записку проф. М. Грушівського, тракуючу про плян і видане жерел до історії українсько-русської.

Вас. Лук.

Десять заповідей Божихъ пояснивъ въ XIX проповідяхъ Петро Бѣлинскій гр. к. парохъ въ Должанцѣ. — В Тернополі, 1894 р. 249 і VI стор. 8^о. Ц. 1 злр. 50 кр.

Під тим заголовком появилася книжка, котра невелику нашу проповідничу літературу впроваджає поза звичайні рами проповідий на теми перікон євангельських недільних і св'яточних. Вони становлять в собі заокруглену цілість. Цілий декалогъ виложений в 18 науках-проповідях, а 19-та єсть повторенем усього. Предмет вичерпаний достаточо і представлений в логічно і переглядно уложених поділах, стильом легким і зрозумілим. Розумованя короткі, переконуючі, поперті наводженими місцями св. письма в оригіналі славянським а рідше в парафразі руській. Додане доброго перекладу руського або парафрази цитатів св. письма було-б піднесло практичність книжки. Місця з св. письма цитовані декуди з лат. „Вульгати“. Проповіді містять велике багатство, переважно дуже вдало дібраних, прикладів з св. письма обох завітів, з історії св'ітової і руської а також з щоденного життя, котрі предмет в собі навіть труднійший як про віру, надію й любов [перші 3 проповіді] оживляють і менше освіченому пояснюють. Автор пригадує народоу, що він руський, що Русини здавен-давня мають свою культуру та писане право скорше як всі иньші народи славянські, звертає часто увагу на рідну історію, говорить до слухачів приповідками та піснями і заохочує до праці, ощадности, просвіти та до любови усього, що своє, що рідне... Автор цитував і деякі жерела, котрими послуговував ся, але з праці видніє і власний досвід сьвященника, що знає своїх парохіян і їх навіть хиби. — На чистоту мови не звернув на жаль автор належної уваги: подекуди подибуємо польонізм, церковщину а навіть, хоч правда рідко, „язичіє“. Се й значно обнижує вартість книжки. Рівно-ж правопис неоднотайна, а коректа не добра. Годить ся заважати, що рукопис книжки скінчена [як се на книжці увидінено] в лютім 1885, апробована 1889 р., а надрукована в 1894 р. Се свідчить, як то у нас книжці дуже тяжко приходиться ся побачити св'іт божий...

К—ий.

Дві анекдоти про Т. Шевченка. Єсть у Вороніжі проустий слюсар Шевченко, з тутешніх таки міщан. Він розказує про Т. Г. дві такі анекдоти:

Шевченко горою стояв за селян перед панами. Як узiali його на суд та поставили перед сенаторами, він насипав на столі насіння, а оддалік поклав одно зерно, ніби царя; потім узав перемішав усе й каже: „Шукайте царя“. Це він хотів довести, що цар така-ж людина, як і всі инчі.

А то було десь у гостині. Шевченко казав, що було-б з вищими верствами, коли-б народ не спав тільки. Він насипав у шанку насіння, а зверху поклав горіхів, приказуючи: „Оце пани, оце генерали, оце міністри, оце сенатори, оце цар. Цотім струсовув добре шанку, горіхи пішли під низ. — Ото, каже, й з панами буде!“

Д. П.

ХРОНІКА.

* З друкарні Наук. тов. ім. Шевченка вийшли саме тепер дві книжки: політична брошура Н. В. під заг. "Руска справа в роках 1891—1894" і учебник "Читанка Руска для II класи шкіл середніх".

* Кінчить ся друкувати "Методична грама-тика Рускої мови для IV класи шкіл 5- і 6-класових" укладу учит. В. Кошовського і І. Огоновського. — і почалась друкувати "Зоологія" для I гімн. класи, написана проф. Верхратським.

* Вже вийшов в Петербурзі другий том "Історії Запорозьких козаков" Дм. Яворницького. Цілий сей том обіймає в собі простір часу від р. 1471 до р. 1686, і може бути поділений на три періоди: період повстання запорожського козацтва від р. 1471 до 1583 р., період боротьби против Польщі за релігійно-національну самостійність України від р. 1583 до 1657 р.; і період участі в боротьбі за релігійно-національну самостійність правобережної України против Польщі, Криму і Туреччини від р. 1657 до 1686 р.

* Наук. тов. ім. Шевченка постановило видавати "Руську бібліотеку" розпочавши пов. Гн. Онисевичем [появилось три томи], а уч. В. Кошовський працює над приладженням найближнього тому.

* Руське товариство педагогічне постановило зайняти ся видавництвом бібліотеки для шкільної молодіжи, котрому Рада шкільна кравва обіцяла дати грошеву підмогу. Видавництво розпочинає ся "Кобзарем" Шевченка, пропози- цією вже давніше товариством Раді шк. кр. до апробати.

* Коштом Руськ. тов. педагогічного друкує ся переклад повісті Герштейкера: "Розбишак на ріці Місієїні". Переложив К. Кахничевич.

* Виділ "Просвіты" порішив помістити в книжочці за місяць март с. р. популярну працю Едмунда Янковського "Сад при хаті" [з рисунками] в перекладі Костя Редчука.

* Данило Тавичкевич задумує видавати періодичне письмо: "Віра і Нарід", котре має містити: 1) питання і проблеми культурні всякого роду; 2) розправи історичні; 3) розправи з наук природних; 4) розправи з поля шутки; 5) розправи з наук політичних і суспільних; 6) статистик; 7) огляди церковні, релігійні, а передовсім з руху просвітнього і економічного в нашій народі; 8) критику і 9) бібліографію. Виходити ме що чверть року випусками 7—8 аркушів друку. Що до форми заповідає видавець: "Хочу се письмо видавати фонетикою. Причина така, що фонетикою уважають за кочеву раз задля улегшення ширення просвіти в нашій народі, далше для безпеки нашої українсько-руської мови, а на конець числом ся з фактичним станом річи, що фонетика по части вже здобула і здобути мусить право уживання в цілм нашій публічній життю". Ої слова не завадило-б згадати собі деяким нашим видавництвам.

* В річнику географічного товариства віденського під надписом: "Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien. Band XXXVII. N° 10. Wien 1894" поміщена є від стор. 624—642 дрібним друком стаття дра Раймунда Фридриха Кайндля під заг. "Die Wetterzauber bei den Rutenen und Huzulen". В тім самім часі надруковав той сам автор у видавнях званих "Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung" 1894 р., 30-ого жовтня статтю під заг. "Cosmologische Sagen der Rutenen und Huzulen". — Того самого автора була надрукована давніше в "Globus" LXVI, N° 17

[окремо у Пардівного в Чернівцях] стаття під заг. "Volkstümliche Rechtsanschauungen der Rutenen und Huzulen".

* Галицький Сойм краввий на засіданню 7 н. ст. лютого с. р. призначив 750 злр. на розписав конкурс на українсько-руські твори драматичні. Небавом розпише Виділ краввий сей конкурс.

* На загальних зборах "Наук. тов. ім. Шевченка", що відбулись 2 н. ст. лютого с. р., вибрано до нового виділу аклямацією: рад. і пос. Барвінського головою, а проф. Громницького, літерата Маковея, судю Долницького, дир. Паньківського і проф. П. Огоновського — виділовими, уч. Білецького і Ост. Макарушку — заступниками виділових. На зборах читали реферати: проф. Грушівський про боярство, а проф. Верхратський про українсько-руські діалекти.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подав Василь Лукич.

а) книжки.

Т. Г. Шевченко до викупу з крпацтва і підчас перебування в Академії художеств. Критично-біографічний нарис. Написав О. Я. Кониський. — Накладом Наук. Тов. ім. Шевченка. У Львові, 1895 р. 92 стор. вел. 8°.

Василь Чайченко. Книга казок віршом. — Накл. Наук. Тов. ім. Шевченка. У Львові, 1894 р. 133 і 3 неч. стор. 8°. Ціна 60 кр.

Зміст: Два морози. Снігурка. Сопілка. Дівчина Леся. Маруся та князенко. Чия робота важка. Сірко. Могутний комар. Кузьмина. Три бажання. Дума про княгиню кобзаря. Скарб. Крук, велика птиця. Дурень думкою багатіє. Рибячі танці. Сирота.

"Сокіль" календарь на рік 1895. Зладив Володимир Лавровський справник Сокола львівського. — Накладом автора. Друк. Ставроп. У Львові, 1894 р. 67 + 46 і 15 неч. стор. мал. 16°. Ціна 25 кр.

Зміст: Про руське тов. гімнастичне "Сокіль" у Львові. Прикази до виправ рядових і порядків діяльності домашній, науковий, прогульок і кінговий тов. гімн. "Сокіль" — зладив В. Лаврівський. Часть календарська, інформаційна і оповісткі.

Грудна на могилу д-ра Омеляна Огоновського дня 30 н. ст. жовтня 1894. — У Львові, 1894 р. 4 стор. 8°. Друк. Шевч. [Вірн, що починає ся словами: "В дуброві, в зеленій не пташка квітить..." Автором єсть: Сильвестер Яричівський].

Грицько Кобзарь. Сборник малоросійських народних пісень. В 2-х частях. Части I-я і 2-я. — В Москві, 1894 р. Друк. П. Д. Ситина. 176 і III неч. стор. 16°. Друк. 7500 прим.

В. Мочульський. Къ історії малоруського наречія. Житіє св. Савви Освященнаго, по пергаментной рукописи XIII в. — В Одесі, 1894 р. Друк. одес. военного округа. 24 стор. 8°. Друк. 300 прим.

В. И. Срезневский. Письма Г. С. Сквороды къ священнику Я. Правикову [1785—1788]. — В Петербурзі, 1894 р. 23 стор. 8°. Друк. В. Штайна. Друк. 300 прим.

Monumenta Confraternitatis St. uropigianae Leopoliensis edidit Dr Vladimirus Milkowicz. Tomus I. Pars I. Continens diplomata et epistolas ab anno 1518—1593. — У Львові, 1895 р. XVI і 496 стор. 8°. Ціна 5 злр.

б) періодичні видання.

Діло [1894 р. Ч.ла 215—291]. Оповіданя, новели, сцени, гуморески і нариси: Гі Мопасан-та-В. Щурата — Місячна ніч (220 і 221). Злодійська шутка, перек. Гвг. Мандичевського (224). Л. Толстого-В. Щурата — Три смерті (238—241). Ст. Россовського-В. Щурата — Педагог (243). Жана Рішпева — Кость Гінар (259). К. Райса — Нічліг в полі (260). Т. Вет-лини — Ось куди ми підемо, небого... (263). Г. Понтонідуна-В. Щурата — Орлине гніздо (274). Н. Мізазі-В. Щурата — Марія Монако (275 і 276). Відчит дра Сульфурія з руської літератури (279). Детелва Лілієнкрона — Про-пашай (280). Як. Невестюка — Бродяга (290 і 291). Вірні: С. Яричівського — Грудка на могилу дра Ом. Огоновського (235). П. Кулі-ша — Чолом доземній мойй же таки знаній (241). С. Руданського — Польський і руський кіт (241). Ос. Маковея — Дитина (251). В. Щу-рата — На сьвятій вечер (287) Статі нау-кові: М. Грушівського — Вступний виклад з давньої історії Руси (228—230). Ольги Коби-лянської — Дещо про ідею жіночого руху (246 і 247). Ом. Партицького — Звідки пішла назва "Бойки"? (255 і 256). До розправи о "Бойках" (262). В одвіт п. Верхратському (263 і 271) і Про Білу землю в Галичині і про кельтське походження "Бойків" (284, 285 і 287). Ів. Верхратського — Звідки в я-ла ся назва "Бойки" (263 і 265) і Замітки на одвіт п. Партицького (278). Русько-українське слово в Росії (284 і 287). Промови: Посла Барвінського, вигол. на засіданню австрійської делегації 5 н. ст. жовтня (215). Посла Роман-чука в комісії реформи виборчої (263). Дра Савчака при закритті льв. вистави (223). Дан. Тавичкевича, Ол. Барвінського, Грушівського, Верхратського, Бр. Пігуляка і О. Макарушки 30.10 над могилою дра Ом. Огоновського (235).

Часопись правнича [1894 р. III і IV чверть-річник. 129—204 стор. 8°]. Зміст: "Forum solutionis" в Австрії тепер а в будучині, дра М. Зобкова (конець). Замітки літературні: Die Theilpacht nach römischen und österreichischen Recht von Dr M. Zobkow, нап. др К. Левіцький і Громадський суд на Україні після розвідки Ол. Ефименко, нап. Г. Запер-ковий. Ореченя найвишого трибуналу судо-вого в справах цивільних і кримінальних. Ореченя трибуналу державного. Розпоряджене міністерства судівництва дотично урядовани судів в цілі справленя похибок виписів гіпотечних. Реформа судівництва в Росії. Про закон судружний на Угорщині. Предложеня правительства в справі судів мирових і урядів роз'яснених. Перегляд законодавства в Австрії в р. 1894. Нові книж-ки. [Передплата на р. 1895 виносить з пере-силкою: для Австрії 3 злр. а. в., а для Росії 4 карб. Адміністрація "Час. правн." у Львові, при ул. академічній ч. 8].

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЙ.

Вп. М. 3. Не можемо кінчити, бо д. М. К. мимо наших просьб не прислав. Вп. Данило Ткачівський. Талант може й є, але треба працювати над его виробленем. Читайте пильно наших класиків, бо мова у Вас ще не чиста. Вп. Голуб в К. На кредит не можемо посылати. Вп. Д—ий. Хто не пришле редакції вільного примірника, не може мати претензій до сего, щоби его виданє аж захвалювала!...

Дальний аркуш "СЛОВАРЯ" зможемо видати доперва з 4-их Ч-ок, без найменшої шкоди для Передплатників.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВНОСИТЬ: З додатком "Словар російсько-український": на цілий рік 8 злр., [для заграниці 18 рублів або 36 марок]. — Без "Словаря": на цілий рік 6 злр., [для заграниці 14 рублів або 28 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Осип Маковей.

Видав Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Грішники.

Роман-хроніка. — Написав О. Я. Кониський.

◆ [Далі.] ◆

Ідучи до Говорухи по Варварівці і вертаючи тепер, Пригарі не можна було ні про що більш думати, як не про убожество Варварівців. Хутір страшенно зубожів, чисто ого-лів!... Пригара перекинув ся думкою літ за 30 назад, відколи він пам'ятає Варварівку... Ніколи злидні над хутором не взяли так нахабно, так виразно, як тепер... Тяжко було Варварівцям за крпацтва; але як по-рівняти тодішнє життя їх з боку еко-номічного з теперішнім, дак то був просто — рай! Пановала в тому раю неволя; часом людям ніколи було й Богу помолити ся, але-ж такого страшен-ного убожества, яке панує нині, тоді не було. Старий Пашенко, хоч обтяжав хрестян роботами, звичайно на тиж-день давав їм на себе робити тільки два дні, а чотири на його, — за те-ж хрестяни не платили нічого; землі да-вав їм стільки, скільки хто спроможен був упорати; податки сам усі платив... „Стріхи тоді так не плакали, як тепер плачуть; хліви не були пообдирані так як тепер“, думав собі Пригара... „Од-наче ні, ні: ні за що в світі не вер-нулись би Варварівці до крпацтва; хоч би їх хто озолотив, не вернули ся-б“... Якось торік Пригара зняв про се бесіду з Микитою, як приїздив той на хутір, і Микита тоді сказав: „Те-пер, хоч як нам тяжко, а про те душі наші вольні, а тоді у нас і душі влас-ної не було; вона була панською“... „Е, таки у нашого на-роду“, думав собі Пригара, „почуте волі особистої, не вико-ренили його ні неволя, ні убожество!... Під грубою скоринною похнюпости і приголомшености сидить десь на дні почуте чо-ловіка вольного!... О, дайте нашому народови світ да хліб!... Коли-ж облягла його густа темнота така, що й не проглянеш... Усякі податки, усякі оплати придавлюють його, а заробити —

ні з чого; землі людям бракує, а земель навкруги пустує ціле неосяжне море... Ба, чий-ж то землі?... Коли-б вони вернули ся до свого прирощеного господаря!... Вернуть ся, певна річ, да коли то те буде і яким шляхом вертати їх?... Пани банкрутують... Правда, але землі їх переходять до рук жмикротів... От, де лихо!... Як спекати ся народови о т-ього лиха?... Я не економіст, не тямлю тут нічого; одначе-ж і міні здасть ся, що еволюція права власно-сти на землю повинна зійти на нинішній шлях. Право власности особистої в тій формі, яка нині панує, здасть ся, до-живає свої дні; але що, які форми за-мінять його?... Який у нашого народу світогляд про сю річ? Які у його на сей раз ідеали?... Про се ніхто ще не відає... Процес аграрного оновлен-ня, певна річ, іде, хоча здебільша йде незримо... Міні здасть ся, що отсе за-гальне зубожіння нашого народу ніщо більш, як не один з елементів розпаду сучасного аграрного устрою і сподіва-ного неминучого оновлення... Еволюція всего на світі йде повагом; люди за-знають з її процесу часом вельми тяж-ких мук; але-ж поступовий рух іде і „за собою день веде“... Так то воно в теорії, так!... Але доки той день прийде, життя реальне дине слізми да кровю... Глянеш навкруги і народне бідованне — так тебе стисне за серце,

Григорій (Юрій) Кониський.

що забудеш усі теорії, а тільки й думаєш про той стогін на-родний, що сьогодні ріже тобі уши, крає твоє серце!... Тео-рії — добра річ; але не добре те, що величезна більшість нашої інтелігенції живе самими тільки теоріями про поліп-шання народного побуту; а практично — майже не дбає про те!... Доки ми купуємо ся в теоріях, розлітаємо ся думками по всіх усядах, ми не впливаємо зовсім на життя практичне

і воно йде своїм шляхом без нашої керми: іде або самопас або під кермою темної сили темних слуг диявола, ката народнього... Так не можна! Кохати ся в теорії треба, але-ж треба і треба що дня реально працювати, працювати кожному по спроможі, де можна і як можна, аби на користь рідному краю і народови... Зернятко до зернятка і збереть ся на цілі пригорщі...

— Так то воно, так, — причуло ся Пригарі, що хтось шепче до його на ухо: — думки твої добрі; а чи справляв ти їх в життю? Чи не марновав і ти часу на „словоизверженіє“... Було, було і се! — зітхнув Пригара. Каю ся, каю ся і присягаю ся спокутовати свій гріх..., гріх властиво не мій тільки; гріх громадський, прищеплений і до мене!... Прегрішив і я!... Може за його оце і карає мене Немезида, пославши на мене карою Гайченка!... Може..., та не може, — а дійсне так.

— На ваше здоров'я! На ваше здоров'я, пане! — почув Пригара голоси біля себе і прокинувся з своїх думок. Гурток Варварівців, чоловіка з десять переважно молодого віку, справляв біля шинку „святю“. Один з них був учора у Пригарі: він держав в одній руці пляшку з горілкою, в другій чарку.

Пригара журливо і докірливо похитав головою і мовив: — І не соромно вам? Чи так же годить ся добрим людям?

— Годить ся, пане! — відповів напів п'яний голос з гурту. — За останні п'ємо на ваше здоров'я! Коли-б не ви, дак би з нас кров гарячу пили, бодай би їх п'явки пили... А то от ми тепер горілку п'ємо! На ваше здоров'я!

— Поганай! — мовив Пригара до кучера.

VIII.

Вернувшись на хутір, Пригара розповів Ведмедикові, чого він їздив до Говорухи і що виїздив і прохав його перш за все позичити йому 500 карб. на дорогу; а потім з усієї сили попилновати, щоб на перший день грудня заплатити гроші Говорусі; коли Арсен, його Пригариня, прикажчик, не встигне до того часу продати тютюну, лена або пшеницю, тоді треба за який хоч процент позичити гроші і заплатити. Нарешті прохав Пригара Ведмедика клопотати, щоб заставити в дворянському банку або продати кому його хутір.

— Я, — мовив він, — охотійш продав би його; але-ж кому? Першому, хто трапить ся — се значить, збути його за пів цїни; а ждати охотника на його — довгий час. Хутір мій, сам добре знаєш, хоч невеликий, але дорогий: яку силу я вложив у його і праці, і знання і грошей!... Культуру хліборобську я довів до високого ступня. Тим то й шкода-б була продавати хутір в невідповідні руки; ліпше заставити, доки знайдесть ся добрий купець...

— Да ти скажи міні попереду, куди ти поїдеш? — спитав ся Ведмедик.

— Куди — скажу: але скажу так, щоб опріч тебе ніхто иньчий про те не довідав ся... Поїду я до Петербурга; а чого? про те не питай, не скажу; колись довідаєш ся... Одного не думай, прошу тебе, не думай, щоб я погнав ся за жінкою.

— Така думка міні і в голову не приходить... — відповів Ведмедик: — куди за ними гнати ся? Тобі одна дорога — а їм десять...

— Не те тільки!... Знаєш мою вдачу: що з воза впало — те пропало... Кохав я її... О, ще як кохав..., але за отсі два дні в моєму серці не лишило ся з того кохання нічого, опріч гіркої трути... За отсі два дні буцім переродив ся, не той став... Колись; да як — колись, позавчора ще, — міні-б страшно було й подумати про роздуку з жінкою, а тепер... — Пригара не договорив і скривив ся... Помовчавши він сказав: „Тепер міні все одно...“

Але Ведмедик з його голосу, з його очей, з того дьорганія, що перебігало по Пригариній тварі, добре бачив, що Пригара сам себе хоче дурити, що йому „не все — одно...“

— Позавчора, — мовив знов Пригара, — коли-б міні прийшло на думку про відбігання жінок, я був би певен, що у нас з жінкою, коли ми прожили трохи не цілих 20 років,

ні разу не посварившись, така річ цілком неможлива... А через ніч я вже бачив на собі повну можливість такого діла!... Що буде зо мною далі? Як я жити му одиним — не скажу!.. Одно тямлю, що се трудна річ... Учора я трохи-трохи не наложив на себе рук... Здурів був... Вони-б тому й раді були... Спасибіг Варварівцям — не дали; прийшли тоді саме, коли я йшов на скелю, щоб отам-о, на отій сосні, повісити ся... Доки вони пересиділи у мене, дурниця минула; нерви притихли і добре!... Тепер я жити му; тепер я хочу жити, і бачу, що треба міні жити, хоч би на те лишень, щоб спокутовати гріхи свої... Але-ж тепер усе останнє життя мов повинно належати тим, хто відвів мене від смерті: моїм сусідам Варварівцям, а за ними і взагалі Варварівцям...

— У тебе доня є... — перебив Ведмедик.

— Що-ж — доня?... Інчочка... Вона тепер людина доросла, самостійна. Чоловік у неї розумний, добрий, матеріально забезпечений. Я дав їй усе, що батьки повинні дати дітям: освіту і вихованнє... Видав за муж — за кого вибрало її серце. От і все. Від мене більш їм нічого й не треба. Інчочка тямить, що вона не має права нічого більш від мене вимагати...

— А спадщина... — знов перебив Ведмедик.

— Нивідь що кажеш ти!... „Спадщина“... Спадщина се і єсть той корень, на якому зростає усяка громадсько-моральна трута. Ні, хоч би й не трапило ся того нещастя, що зненацька впало на мене; все одно — Інчочка моя знає, що після мене на спадщину їй не сподівати ся і тямить, через що так тямить, що так само й повинно воно бути... Не так я гадав повернути своє добро, як тепер поверну, але все одно — ніколи-б не повернув його ні Інчочці, ні нікому иньчому особисто... От коли-б учора не спасли мене від петлі Варварівці — не тямлю, як би воно було з моїм добром, бо на сором самому собі досі не списав заповіту... Спасибіг, доля зглянула ся, послала до мене саме в пору Варварівців... Чи давно се було? А як далеко тодішні мої думки від сьогоднішніх!... Та що я кажу: „думки“... Хіба то були думки? То були рефлекси недужого мозку, ображеного самолюбства, втоптані в бруд чести покрайного серця!... Спасибіг, спасибіг Варварівцям!... Коли-б не вони — сьогодні-б деє отам на розпущті законали-б мене; а завтра отут би орудовав Гайченко!... Тепер я не той став... Наче мене вимили Варварівці в св'язі, радісному мителю; наче хто неаримо цівкою налив до мене в серце нового почуття... Я зрозумів — в мозку бач розвиднило ся, що не повинен кінчати петлею... Се-б значило, що я страхополох, що я втік з поля боєвища, що я дурень був і не тямив, що перед мене ще велика нива для праці, де я овсім на омаль працював, де я і „півкопи“ не нажав... І я тепер став, дякуючи Варварівцям, на тому: що для себе годі жити. Від нині, сказав я — жити му, і всі сили свої віддавати му єдине для нашого темного, зневоленого і зрабованого народу...

— Велика в тебе душа, Артеме! — мовив Ведмедик обіймаючи і цілуєчи Пригару.

— Не кажи сієї дурниці... „Велика“ вона тим, що округи її такі пігмеї, що менш за них вже не може й бути!... Та ще й сліпі вони і здеморалізовані... Нема в св'яті, голубе мій, гірш здеморалізованої інтелігенції, нема менших пігмеїв з горожансько-патріотичним почуттєм, як наша українська інтелігенція!... Не богацько треба, щоб серед таких пігмеїв зробити ся „великим“ чоловіком!

Пригара замовк і широкими ступнями ходив з кутка в куток св'ятлиці. А Ведмедик, дивлячись на його, говорив собі на думці. „Він правду каже! Де наші патріоти, де наші горожані? Де наші Українці свідомі почуття національного достоїнства? Де навіть у нас просто люди свідомі почуття людського достоїнства, почуття самоповаги?“ І він згадав собі, як не що давно, в одному „сугубо“-ліберальному кружку Українців один прибулда-технолоґ з Суздальщини зняв бесіду, що „жадного українського народу нема й не повинно бути; а через те і жадної української ідеї нема... а є сама дурниця“. Нарешті той „освічений радикал-космополіт“ Іоанно-Крестителевський про родовід України висловив таке, що гідко й соромно згадати!! А Українці сиділи, та слухали... Між ними не знайшло ся нікого щоб“...

— Дак отсе все, про що я прошу тебе, Василю, ти справиш?... — перебив Ведмедикови думку Пригара, — а за два-три дні я заїду до тебе, візьму гроші і на залізницю...

— Справляю! От тобі рука і слово!... Але чи знаєш що, Артеме?

— Не знаю що...

— Мене дивом дивує, що в тебе грошей нема... Невже ти нічого не зберегав? Про тебе-ж навіть вороги твої — кажуть, що ти людина ретельна, ощадна... Довгів у тебе не було?...

— Зроду не позичав, — відповів Пригара; — оце в перше доводить ся... А зберегати я зберегав і зберіг був за цілий свій хуторний вік десять тисячів карбованців; але-ж...

Артем не договорив.

— І де-ж вони?

— Де?... Не питай... не питай, Василю, де вони: правду сказати мені надзвичайно тяжко, а брехати перед тобою — не буду... Не питай, нема їх... От і все.

Довго ще приятелі балакали, аж доки Ведмедиков кучер не нагадав йому, що час рушати, що коні довго стоять запряжені.

IX.

Минуло три дні.

Пригара встав раніш звичайного. Він бажав раніше виїхати, щоб на ніч приїхати до міста.

Ранок вияв ся якийсь похмурий, журливий. Небо було всіма сторонами охмарене. Сиві олов'яні хмари висіли і над Кутком і над Дніпром. По тім боці Дніпра за густим туманом нічого не видно було. Осінній холодний дощик починав сїяти. Журливо і тьмяно було і на душі у Пригари. Глянувши у вікно і побачивши, що Кузьма порастє ся біля тарантасу і лаштує ся запрягати коний, Пригара почув, що на серце до його хлинула ціла хвиля жалю!... Шкода йому стало покидати Куток, своє люблене гніздо, де проминули найліпші літа його віку... „А хіба не тут проминули і найгірші, найтяжчі твої дні“ — буцім хто шепнув на ухо до Пригари. „Та й не на віки-ж я його покидаю!“ — думав він, і кинувши з вікна погляд навкруги, побачив, що біля рундука стоїть верховень — земський почтар. Пригара думав, чи не привіз він листа від Іночки. Дійсне почтар подав йому листа; але адреса була написана не Іночкиною рукою. Пригара глянув на поштове тавро; місяця не визначено, стоїть тільки „почтовый вагон“... Пригара розпечатав і зразу пізнав жіночине писання. Він затремтів і опустил руку з листом; не було у його спроможности зараз перечитати. „Сама не відважила ся написати адресу — подумав Пригара — мабуть думала, що я пізнавши писання її не буду її розпечатувати!... Посмилила ся; тільки довела, що знає кіт, чие м'ясо з'їв“...

Коли перше збентеження трошки втихомирило ся, Пригара сїв біля столу, положив лист на стіл і читав:

„Вибачте мені, Артеме Олександровичу, що я поїхала з хутора вашого не попрощавшись з вами, навіть не сказавши вам, що я їду. Інакше мені не можна було. Куток ваш я покинула на віки: будьте певні, що ніколи не верну ся; жадеи ув'язник, вернувшись з тюрми, не вертаєт ся до неї з доброї волі; хіба його злапають де, да вернуть. Але я певна, що ви мене не злапаете і не поженетесь за мною. Ви добре тямите, що в найлучшому разі се була-б марна праця!... Я покинула і Куток і вас через те, що Куток трохи що не 20 років був моєю тюрмою, а ви — моїм тюремником... Згадайте, що я робила у вас на хуторі?... Хіба я жила, так як усі люди живуть?... Чи хоч раз на нашому віку ви повезли мене, коли вже не за границю, так хоч би до столиці, щоб там показати мені, як живуть люди?... Ви зробили з мене спершу мамку, потім няньку, нарешті учительку!... Опріч смердячого Харкова ви не показали мені ні одного європейського міста... А я хотіла жити... Чуєте — хотіла жити, так, щоб по всіх моїх жилах чутно було життя; щоб звати було, що я живу... Доки Іночка не пішла за муж, я ради неї терпіла... Та може-б і до віку вже терпіла, коли-б Мати Божа не зглянула ся на мої муки і не послала до мене честного чоловіка, що зрозумів моє бідовання, подав мені руку, взяв і повів мене з тюрми на світ Божий, на волю випустив мене, щоб я за-

довольнила потреби людського життя... Сподіваю ся, ви зрозумієте мене. Живучи такий довгий час в глухому закутку, возячись тільки над вихованням Іночки [се можна було залюбки зробити і без мене, віддавши її або в інститут або в гімназію] нівечачи свій час і здоров'є біля науки чотирох, чи п'яти мужиченят, навчаючи їх читати, да голкою колупати. [Знов таки се ліпше за мене зробила-б школа, коли-б ви її завели, да взяли учителькою не мене, а добру спеціалістку]. Я за сією працею, мало користою, не бачила жизнерадісних днів життя; не знала їх, дійшла до інертності і трохитрохи зовсім була не одереженіла. Знайшла ся добра зряча людина: вона розігнала густий туман, оброзуміла мене, що коли вже чоловік не з'умів до ладу по людськи прожити свого віку, дак нехай же він принаймні подивить ся, побачить, як живуть иньчі люди...

„Се все ви повинні розуміти і тямити, що життя дано людям не на те, щоб вони отак, як ми з вами, чевріли в глухому безлюдному закутку, а раювали, упиваючись з життя... Кажу вам: я досі не жила так, як повинна жити жінчина-чоловік... Я досі була тільки самою... Годі так! Усякий там поступ, цивілізація і культура не варто й мідної копійки, коли вони не стають людині джерелом особистого раювання... А де-ж моє раювання?... В минулому — його не було, а його не знаю... Треба-ж мені зазнати його хоч в пришлому... Я не така вже стара, щоб двері людського життя вільного, дійсне культурного, були на віки вже зачинені про мене... Аби воля, хіть і бажання, вони ще відчинять ся; а коли сама не спроможу ся, допоможуть добрі люди... Вони, спасибі їм, показали мені, як люди повинні жити. Я жила в хмарах; тепер мені вияснило ся; і я тепер пильновати му, щоб хоч трохи вернути і зазнати того загально-людського життя урівноваженої людини, якого ви мені не давали, заївши мій вік!...

„Прощайте! Дякувати мені вам ні за що; а дорікати не хочу. Люди культурні і поступові повинні стояти вище всякого дорікання...

„Вибачте, що я взяла ваш револьвер. Я його верну до вас поштою. Ще взяла я з вашої шухлядки десять тисячів: ви без них обійдетесь, а мені не можна-ж сидіти не пивши, не ївши... Се ви зрозумієте.

„Ще раз прощайте! Вороговати нам ні за що, властиво — не треба вороговати; вороговання — віача людей некультурних і ні до чого доброго не веде...

„До Іночки я те-ж пишу... Ольга“...

Німо сидів Пригара, дочитавши листа; а що діяло ся у його на душі, на серці — те легко було вгадати, глянувши на його твар, на його тремтіння.

— Коні готові! — промовила Марина.

Пригара підвів голову... „Коні готові!“ — переговорив він і згадав, що треба їхати. Він автоматично засунув в кишеню жіночий лист; автоматично одяг ся, вийшов з дому, сїв в тарантас і мовив до кучера:

— Рушай!

Поїхали... Осінній дощик сїяв, наче з густого сита. Пригара німо поводив очима навкруги... Туман і більш нічого...

Рука Пригари полізла в кишеню, витягла лист, Пригара вдруге перечитав його.

„Се не вона писала; вона так не вміє писати; та вона й не написала-б такої відважної, нахабної брехні... Се Гайченко проказав їй... Він її збив з шляху... Кажуть — у жіноцтва майже все залежить від того, з ким і за якими обставинами вона зустрінеть ся на шляху свого життя... Може й так... А що до Ольги... покинула ся друга молодість... тоді саме зустріла ся з нею „культурна“ жінчина... От і все! Все, да не все... А на якому ґрунті зросла? Чим вигодовала ся отся „жінчина“?... І знов Пригарині думки перейшли з жінки і з Гайченка на громаду взагалі, на простовання того покоління, до чого належав Гайченко. Ґрунту у їх нема; не стоять вони, не ходять по суходолу, а плавають і то не в воді, а поверх води... Легко плавають, наче пухирі; через те їм здаєт ся усе, що тільки не їх — особистим, легким, чим перехожим!... Чужа честь, спокій — їм байдуже... Егоїзм доведено до нахабности; гольцем гола їде та нахабність, нікому не звертає, та ще й гукає: „Гетьте з дороги!... Я їду!... Я жити хочу, жити-раювати!.. Цинізм!“...

Довго-предовго міркував на сю тему Пригара, аж доки думка його не перейшла на його полорож. Йому не можна було не заїхати до міста, він би його і об'їхав, так же треба було взяти гроші у Ведмедика. А він тямив, що в місті тепер вже всі знають про те, що сталося в Кутку: як не знати, коли про це знає земський начальник, а „знає кума — знає пів села“. Знають — і на всі лади судять, пересуджують і пащикують. Тим то Пригара не хотів ні з ким, окрім Ведмедика, бачити ся в місті. Він хотів приїхати, коли не присмерком, так хоч не пізніше 8-ої години; взяти гроші і швидко на залізничний дворець. Поїзд на північ ішов раз тільки на день і йшов о годині 11-ій вночі. Але-ж степова дорога так розкисла, що хоч як Кузьма не налягав на „Невиволоку“, що йшов в оглоблах; як він не балорив, часом і пугою „Чайку“ і „Смоктя“, а про те до міста допленталися вони ледві в першій годині ночі.

Місто вже спало. Мусів Пригара не тільки почувати, але й дивувати. Тішив себе він тільки тим, що ніхто не бачив, як він приїхав; ніхто значить і не знає; а завтра цілосенський день він сидіти ме у Ведмедика і нікуди не виходити ме; значить нікого з людей цікавих не бачити ме, і ніхто з них своїм жалем да вболіванням не вередити ме його болячки. Пригарі здавалося, що він таким чином убезпечив себе і ніхто не довідається і не знати ме про приїзд його. Але-ж він вельми помилився...

В 10-ій годині зранку голова земської управи Яловець, йдучи до управи і проходячи через ту вулицю, де жив Ведмедик, зустрів Кузьму, що тоді саме вів коний до води. Яловець зрадив і зараз до його:

— Здоров був, Кузьмо! А з ким ти тут?
— З паном...
— А де-ж пан? У Ведмедика?
— У Ведмедика.
— Що-ж у вас на хуторі? Всі живі, здорові?
— Дякуючи Богови.
— А пані ваша тут? — допитував ся Яловець.
— Ні, не тут.
— А де-ж тепер ваша пані?
— Пані, кажете ви?
— Еге, де ваша пані?
— Я про те не звістен...
— Як не звістен? Тут кажуть, що вона утікла, покинула пана... — додав Яловець нишком.
— Не скажу... Я при тому не був і не бачив, щоб наша пані втікала... — відповів флематично Кузьма і рушив далі до колодязя.

— А Гайченко де? Його у вас на хуторі нема? — допитував ся Яловець, йдучи з Кузьмою.

— Нема.
— Кажуть, з ним пані і поїхала...
— Не скажу, не був я при тому; то не моє діло; я собі знаю коний да стайню, а про все иньче міні байдуже.
Яловець повернувся і тупцем збіг на рундук Ведмедикова дому. Він подзвонив. Відімкнути двері пішов сам Ведмедик.

— Добрий день! Я оце йдучи до управи, — говорив Яловець, — завернув умисне поради́ти ся з вами... Завтра, як ви знаєте, у нас зібрання дворян... Є у нас одна вельми важна справа; так треба до неї поради: тямущого чоловіка, доброго юриста, отакого як ви.

— Готов служити вам, — відповів Ведмедик; — сидайте!

Яловець сів на канапі саме проти дверей в кабінет, де був Пригара. Двері були відчинені.

— Ба, ба, ба! — скрикнув Яловець угледівши з канапи Пригару в кабінеті: — от добра несподіванка! Сам Бог послав вас, Артеме Олександровичу! — і з сім словом Яловець ввійшов в кабінет.

Пригара почув наче по шкурі у його лазить якась комаха. Він подав руку Яловцеві і кивнув головою.

— Притьмом міні вас треба, — говорив Яловець: — коли-б оце тут вас не зустрів, був би завтра або послав до вас або сам поїхав. Скажіть, будьте ласкаві, чом ви досі не проженете з свого привабливого хутора отого лежебоку Гайчен-

ка?! Згляньтеся ви на нас, доки він сидіти ме у вашому Едемі?

У Пригари аж піт виступив на чолі, так йому трудно було здержати, щоб не завдати Яловцеві брехні. Не дивлячись на твар свого розмовника, Пригара, якимсь ніби придавленим голосом, відповів:

— Гайченка у мене на хуторі нема; вже з тиждень буде, як він поїхав.

— Куди? — спитав ся Яловець, вдаючи з себе здивованого, бупім він і справді не знає, не відає, що Гайченка в Кутку нема. — Де-ж він дів ся? І в нас його нема... Де він блукає?... Оце так штука!... Після Пречистої він навідувався в управу; випрохав-виблагав за два місяці наперед платню... Звістно, не можна було дати йому стільки грошей з земської каси; але я відважився.. Що-ж тепер буде? Що, як він не вернеться? Документи свої він забрав, сказав, що йому притьмом треба їх, забув я, на що... Оце так! Тоді — я... плати за його.

Пригара мовчав, тарабанячи пучками по столу.

— Де-ж нам його тепер шукати? — питав ся Яловець.

— Ніде не треба шукати, — відповів Ведмедик: — він же людина вольна, не схотів більш служити і годі!

— Добре! Служба його у мене за ухом не свербить; аби мовляв корито... А от гроші земські... Хіба так можна, Артеме Олександровичу?

— Мабуть можна, коли так роблять, — відповів Пригара.

— Можна, кажете ви?! По якому-ж се буде? По нашому — так так не можна; хіба що по соціальному, так про те не скажу; я не соціаліст і добре відаю, що ми живемо під державними законами і волею нашого любленішого монарха...

Ні Ведмедик, ні Пригара на те нічого не відповіли.

— Отакі то ваші ліберали! — процідив Яловець, притискуючи на слові: ваші.

— Чії се „ваші“? — спитав ся Пригара.

— Звістно, чії?! Тих, хто рекомендує до нас таких, як Гайченко.

— А хто-ж його рекомендовав?... Вже-ж не я...

— Ні, не ви... Хто? Дай Боже памяти... Еге, згадав, згадав... Князь Осипов... Ну, нехай же він і платить тепер за його...

Яловець встав, взяв свого портфеля і став прощати ся, говорячи:

— Треба швидко бігти в управу, ніколи, а за порадою я вже завтра вранці забіжу до вас.

— І бреше! — мовив Ведмедик, провівши Яловця: — жадної поради йому від мене не треба було... Забіг просто, щоб побачити тебе...

— І звідкіль він довідався, що я тут? — мовив Пригара.

— Тепер усе місто рушить до тебе...

— Ні вже, Василю, що хоч, те й роби; де хоч сховай мене, а щоб ніхто мене не бачив... Хто прийде — бреш, що нема мене або хорій лежу...

В 11-ій годині вечера Пригара сидів вже в вагоні і нетерпляче дожидався, коли рушить поїзд...

Подзвонили втретє... Ведмедик вибіг з вагона. Льокомотива свиснула; поїзд рушив; у Пригари полекшало на серці...

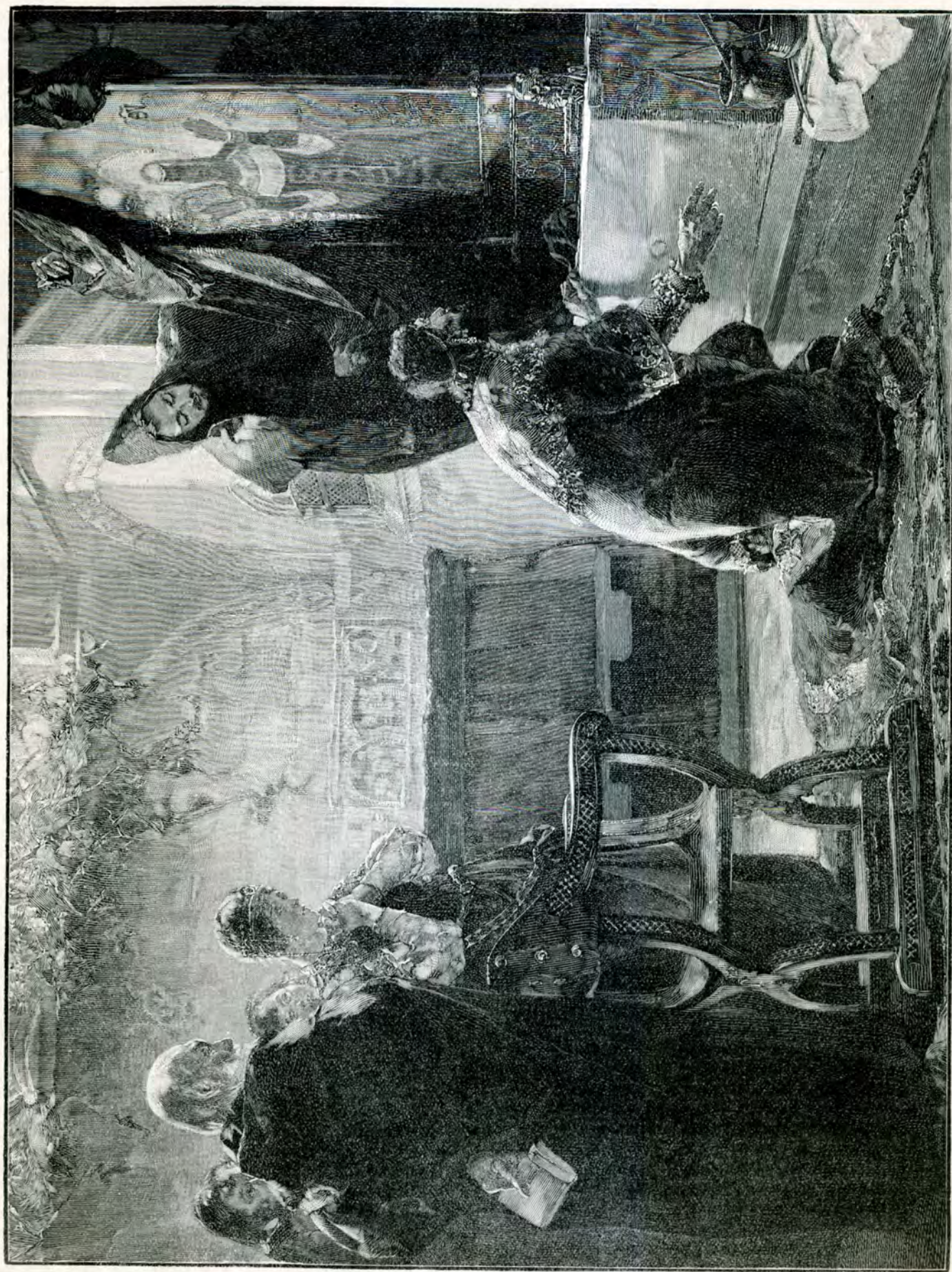
[Далі буде].

З віршів В. Чайченка.

I.

*Ми даєм усім однакові права
І кажем, що мужик така-ж, як ми, людина,
І віри хто поймає у наші ті слова, —
Подума, що панів не знає Україна.*

*А то неправда все! Бо буде так, як був,
Люд без просвіти — раб, а ми над ним паніми:
Хто правди слів оцих у серці не почув —
В душі той раб, хоч волі брат словами.*

Князь Юрий у иконописца. [Гравюра Кавира Битюцкого].

Коли ми сили всі на те не даємо,
Щоб світу мав народ, то ми — неволі слуги

І, думавши ламать невідомийке ярмо,
Нерівні й рабству ми додаємо потури.

1894. XI. 11 (23).

II.

У театрі.

Бачив я сьогодні п'єсу
З криком, сміхом та сльозами:
Я сміявся і трошки плавав, —
Не з тієї тільки драми.

Ні, в моєму серці п'єса
Йде що дріб без відпочину, —
Там комедія і драма,
Сльози й сміх на перемину.

Я з цього театру вийти
Можу, а з свого — несила,
Бо не я прийшов на п'єсу,
А вони в мені засіла.

1894.

III.

Болить душа твоя? Мовчи
І не кажи людям,
А щоб розважить ся — в ночі
Поплач тихенько сам!

Хіба що серце є таке,
Що б'єть ся із твоїм, —
Йому про лихо те тяжке
Ти скажеш, а не їм.

Коли-ж не зможе і воно
Розважити, — засни:
На світі щастя є одно, —
То золотий сон...

1894.

IV.

У кого плачуть очи,
То тяжко жить тому,
Але в душі zostалась
Надія ще йому.

А в кого плаче серце
Крівавими сльозми, —
Тому вмирає надія,
Як квіт серед зіми.

Тому і сонце гасне,
І все зникає в ту мить,

І тільки чує, як серце
Болить... болить... болить...
1894.

V.

Чи сніг там, чи дощ ото сів?
Туман налягає важкий,
Негода і холод... не гріє,
Не світить вже промінь ясний.

Йому тепер гріти несила:
Приходить понура зіма
І смертю всю землю покрила:
Природа сумна і нїма.

Нехай! се закони природи,
А серце — воно їх не знає:
Нехай там лютують негоди,
А йому і сонце й весна.

Надія там силе квітками
І образ ясний устає,
І кинувши смутку, піснями
Виті його серце мов...

1894.

Нелюбба невістка.

Нарис з життя Ів. Спільки.

— Ще дівкою не вподобала вона мене, — сидючи на східцях біля волости, — казала Мотря Лісовівна другій вже під літами жінці, що поруч сиділа з нею. — А за що і сама не знаю. Хоч би я її чим уразила або яке недобре слово сказала, чи подивилась би там на неї, як небудь негарно — отже нічого ісінько: цього не було навіть і на думці. Звісно поки не знала Демида, то про нього мені було і байдуже, а потім, як зійшлась з ним, то я її полюбила так наче матір. Та тільки від неї не чула я ані доброго слова, не бачила і ласкавого погляду. Важко мені було це, серце боліло, душа нила, найбільше через те, що я не знала, за що їй на мене сердитись. Не раз питала я в Демида, за що твоя мати на мене сердить ся. І він мені кілька разів відповідав, що він і сам не знає. Він від мене ні в чому не ховав ся і думки усі свої мені розказував, навіть казав, як його мати мене лаяла. Гірко мені було це чути, та я терпіла задля Демида, та й він мені казав, щоб я не потунала на те, що його мати так з мною обходиться. І справді він мене дуже жалів, — казала Мотря втираючи рукавом дві сльозинки, що викотили ся у неї з очей. — Ото як впізнала я гаразд його матір, то думала, що він і сватати мене через неї не буде. Бо вона йому затого кожного дня торочила, щоб він про мене і думати покинув, що є від мене геть кращє, а до того ще й багаті. "Та за тебе кожна дівка з радістю піде", — казала вона йому. І як тільки вона мене

не називала та і його і божевільним і дурним, сказано всякі ймення прикладала. Отже про все йому було байдуже, він розказував мені усе, що казала йому його матір і втішав мене, щоб я не журилась.

"Ти добре мене знаєш, ти знаєш, що я більш нікого не буду сватати окрім тебе, як не за тебе, то й ні за кого, — казав він мені. — І що вони відуть зо мною? Та це тільки мати самі, а батько той не суперечити мей ся, той, як я скажу, так і буде по мому, той завжди зо мною згодиться. А мати — та що мати! Хіба я, каже, мала дитина, щоб за чужим розумом жити, у мене і свій є..."

— Я вже йому казала, щоб він не змагав ся з матір'ю: то через мене і він зробить ся їй осоружний. А він і каже:

"Так що-ж ти хочеш, щоб я запродав себе, щоб я узяв таку, що на неї і очі мої не дивити муть ся, та я собі смерть заподію! Яке-ж там у нас буде життя, коли вона мені буде гірше від собаки?! Та й матері — хіба легко тоді буде дивити ся на нас. Ні, не зроблю я цього а ні за що! Звісно мати кажуть, але-ж вони самі не знають, що кажуть, не їм жити з тобою, а мені. Ну, а мені звісно тільки того й треба..."

Дитина, що була у неї на руках, почала плакати і спинила на хвилину оповідання своєї матері, але-ж Мотря швидко забавила її і знов почала:

— Ото-ж так кілька часу й велось. Підійшла осінь. Зараз після другої Пречистої він і старостів прислав до мене. Ну, звісно батько з матір'ю привитали

їх і взяли хліб, бо знали, що я ні за кого не піду, окрім як за Демида. Правда, вони мені радили ще раніш не йти за його, найбільше мати, казали, що: "там від свекрухи тобі життя не буде, що вона тебе живцем з'їсть, а чоловік хоч би й радий заступити ся, так йому не буде волі. То ще обох з хати проженуть". Отже мені до того, що казали батько й мати, було байдуже, бо я знала, що Демид мене любить і не попустить на наругу, хоч би й своїм рідним. Та уняти і така була думка. Піду я у їхню хату: я-ж не ледача, люблю робити, щоб усе було прибрано, щоб у хаті було чисто, звісно, щоб був порядок. Буду там робити, буду годити свекрови й свекрусі і вона змінить свою вдачу, не кепкувати ме з мене. Вона буде ласкава і жаліти ме мене — хіба-ж таки у неї серця нема! Не няла я віри і своїм подругам Одарці Клименковій та Насті Олександрисі, а вони-ж як мене умовляли не йти у цю сім'ю.

"Та ти знаєш, яка це жінка його мати, — казали вони: справжня гадюка, там тобі і просвітку від неї не буде, хіба ти не знаєш, що вона відьма, це-ж усе село знає, та ти сама опісля будеш каяти ся, та не вернеш, не йди Мотре, не йди, бо загубиш себе!"

— А я кажу, не няла їм віри, не послухала їх. Мені тоді здавало ся, що це вони мене незарошне від його відбивають, щоб собі кому небудь вийти за його заміж. Ні, не буде цього, казала я сама собі, не понушу його вам а ні за що! Життя рішусь, а він ваш

не буде. А що про свекруху казали, то я сама собі думала: „Правда, вона недобра, сердита, неприємна, та певно не така, як про неї оповідають, звисно, чого люди не покажуть. Бува иньший чоловік і неприємний і суворий, а найсправді такий добрий, що добрішого й не треба. Он хоч і Омелько Піддубний — на обличчі хмара хмарою, а був би тобі добрий, так і вікуди... А що його мати мене не любить, то звисно через те, що не знає мене...“

— Ну, ото тижнів через два після сватання і весілля справили. І як же не хотіло ся покійній любій матері, царство їй небесне, щоб я йшла у цю сімю. „Чує моє серце, що не жити тобі там...“ — казала вона і довго плакала. А свекруха й на весіллі й на сватанні, мов сич сиділа і хоч би тобі забалакала весело до мене або до моєї матері або усміхнулася — а нічогоїсь, так мов би це вона не на весіллі була, а на похороні. Я вже до неї і так і сяк і мамою звала, та ні — не змінилась ані трішки. А після весілля зараз же почала гризти мою голову, дорікати, що я бідна, що я обійшла Демида, задуррила йому голову і завязала сьвіт. Я Демидови про це перш ані слова не сказала, думало ся: „На що я йому казати му, а він не стерпить та дорікати ме на мене, та так і буде колотнеча в сім'ї. Краще я мовчати му, то вона й сама побачить, що я її люблю і поважаю...“ Ото-ж не кажу і нічого йому про це. Минає місяць-два, а вона усе однаковієнька, та ні, що я кажу однаковієнька, не однаковієнька, а зробила ся ще гіршою, почала навіть лаяти ся: „А сяка-така, ти не бачиш отого, ти не вмієш до пуття і цього зробити“, та як почне, як почне, то так тобі гірко стане, що не знати куди-б і дївав ся. А свекор хоч і добрий, та у його своєї волі не було, вона коверзувала і над ним, як хотіла. Бувало иноді почне вона мене дорікати та лаяти, а він озветь ся супроти неї — так куди тобі! Так і накриє його мов мокрим рядном. „Ач, стара собака, поганний, ще оступаєт ся за ню, та ти сидів би отам та мовчав, твоєї діло зась...“ Ну, він і замовкне. Через це він бояв ся за мене і слово сказати, бо знав, що йому тоді лайки не обібрати ся. Невесело мені стало у Демида в хаті. Нудьга ссала мене за серце, проте-ж я нічого не казала Демидови — все сподівала ся на краще. Не казала я і матері своїй, хоча вона і бачила, що мені живеть ся погано, бо я з веселої зробила ся сумна та й змаріла на виду. Царство їй небесне! Не бачить вона тепер мого життя, то й не мучить ся, не побиваєт ся за мене... А вже так спала на обличчі, що й Демид почав приста-вати до мене, чого я така зробила ся. Довго я йому не признавала ся, та нарешті не змовчала, бо не сила було терпіти. Розказала ото я Демидови усе чисто. Прикро йому було це слухати, та він знав, що як увійшла я до нах у хату, ані жадним словом не уразила нікого.

„Що їй треба! — казав він. — А дже-ж робим усе як слід, годиш їй, поважаш — чого-ж їй від тебе ще треба!“

— Ненавидить вона мене за те, кажу я, що ти на мені оженив ся, не може вона ніяк цього забути, хотіло ся иньшу, багатшу невістку мати, а не таку харпачку...

„Мотре, гріх тобі, каже, нарікати. Хіба-ж мені тебе не жалко! Хіба я тебе не кохаю!“

Ну й спасибі йому, тільки він за мене й остунав ся, як би ще він мовчав, то хоч і руки сама на себе накладуй. А то як тільки мати почне мене дорікати або лаяти, то він зараз: „Замовчіть мамо, бо я брав собі жінку не на те, щоб ви над нею знущали ся“. Вона було ще дужче на його нагукає, а він і собі, звисно, не бояв ся її. „А так тобі, бачу, матері ані трішки не жалко, тобі краще від матері ота надлюка, відьма, що причарувала тебе.“

„Жалко мені й вас, та жалко і її, що ви ні за що, ні про що гризете її“, — скаже він.

„А, щоб вона не діждала, щоб я її гризла! Не бійсь, ціла...“

„А вже-ж пак, брали здорову червонолицю, а тепер що з неї ви зробили: на неї кожен дивити ся без жалю не може...“

Отакечки вони довго змагають ся, поки свекруха плює, додавши:

„Пронади ти з нею! Хоч би вона тобі на шиї повисла!“

Иноді вони лаяли ся при мені. Нелегко було це слухати — все нутро у мене перевернуло ся від таких річій, та ніяк було своєму лихови запобігти.

— Ну, а як же тоді тобі жило ся, як він з дому ішов куди або їхав, не сидів же він що дня дома? — спитала жінка у Лісовівни.

— Тоді просто і наздріти ся не давала. Ото тільки і спокою мого, що заснеш у ночі, та й тоді, як підеш куди з дому, чи сорочки прати, чи ще другу яку роботу робити, і тоді тобі полегкість; ну, та таких випадків не густо було, такого добра я мало у свекрухи зазнала, а більш того, що слухала її лайку та вмивала ся слізмами. Я вже їй ніколи і слова не відмовила. Тім ся же, думаю, скільки хочеш. Було не раз, аж сором і казати, як накопиться за шматок хліба, що зїси так невзначай. Звісно, наробив ся, то поки ще обід, візьмеш шматок хліба. І ото вже як побачить, чого тільки не наслухаєт ся: і така, і сяка, ти тільки й знаєш, що їси, та це як так їсти, то й робити ніколи. Ну, звисно, куди там уже їсти, коли дихати стає важко, иньший раз і дивити ся на сьвіт Божий не хочеть ся. Сказати би хліба не було, то ще так, а то-ж хліба не в поїд, а шматком дорікає.

Лісовівна спинила ся, розкрила свиту, подивила ся на дитину і знов ще дужче загорнула її.

— Такечки і вело ся. А тут у мене знайшов ся син. Я дуже зраділа йому: одно те, що утіха, думаю, мені буде,

а друге те, що свекруха може змінить ся до мене. Нераз доводило ся мені чути та й самій бачити, що свекруха ненавидить невістку, а знайшла ся у невістки дитина, стара полюбить мале та через його і з невісткою інак почне обходити ся. Так і я сподівала ся. Та марні були надії. Свекруха ще дужче лютувала на мене, а на дитину й дивити ся не хотіла, не то щоб узяти її на руки та подержати. Иньший раз було як гляне на неї, так і здаєт ся тобі, що от би вона його зїла. І як же боляче зробить ся, так і не дай Бог! І за що така зневага до дитини, що нікому нічого не зробила! Де вже та і злість у неї береть ся! Ще злійшою зробила ся, ніж раніш була. Мало тих докерів, що кожного разу сипала вона мені, тепер почала дорікати ще й дитиною:

— Еге, я-ж і кажу, що так, тепер забавка є, а об роботі шкода й думати.

— А їй Богу, тіточко, хоч заприсягтись, то зараз готова, щоб ото я від роботи відвільювала, так хай мене Бог уба. Ну, звисно, заплаче дитина — підеш подивив ся, може їй треба обміняти целюшки, може їсти хоче, погодуєш її, та й знов за роботу. Ніколи сина й попестити. Ото тільки як неділя прийде або сьвято яке, тоді тільки і надивив ся на його та покажієш його. А він же тут такий утішний: зараз почне усміхати ся та пручаєт ся рученятами й ноженятами, щоб його, бач, пустити на долівку, на руках не любити сидіти; вже й зубинятка вирізалась. Ото було занедужав на зуби, а як тільки прорізалась, зараз же й одужав, знов зробив ся веселенький. Він уже навіть почав і балакати: мамо, тато, бабо а діла не вимовить, важко ще, не подужає. І такий вам, що усе примічає, та так за тобою й зорить, куди підеш або що робити меш. А толі і давай кричати, щоб значить, узяти з собою. І як тільки візьмеш, то сьміяти меть ся хто зна стільки, такий, бач, радий, що і він зо мною, очинятка так і сьвітять ся. А як що йому не подобаєт ся, то зараз бровенята свої зсуне, ніс зморщить, аж чудно на його дивити ся, що воно таке мале, а так робить, мов старе. Оце-ж тільки й радості залило ся. Подивив ся на його, то й душу відведеш і на серці тобі веселіше стане. Правда, иньший раз і слізмами заллеш ся. Воно-б ще нічого, як би був мій дома. Хоч і при йому мені був не мід, та все якось легше, хоч заступить ся було кому, а тепер же сказано сама. Иньший раз у неділю або в сьвято яке підеш до батька, посумуєш, поплачеш, та й тільки. Звісно, що тато можуть зробити — нічого!

— А чоловік же твій де? — спитала жінка у Мотрі.

— Узали в салдати... Ох, тіточко, як подумаєш, що коли-ж то він вернеть ся, то так тобі стане важко, що й сказати не можна! Як би не дитина — сама собі смерть заподіяла-б. А тут же, як погнали його на Кавказ, з того самого

часу нема тобі просвітку. Так за тобою усюди слідком і ходить та вільма, так і зорить, чи не візьму я чого попоїсти. На що дитині — і тій не дає. Раз як побачила, що я налила задля свого сина у миску молока, як накопила ся-ж вона, як накопилась, так і не приведи Господи! Укрий і оборони Царице Небесна! Хоч би валила там оагато або що, а то-ж, а то хлопнула з глечика ложок з п'ять. Сказати-б мало було у нас його а то-ж хоч залиш ся ним: глечиків десять, а иноді й більш становить ся кожен день у піч відтоплювати на сметану та на масло. І кули харлає! Вже-ж і стара, вже-б треба подумати і про що инше, а вона тільки й знає, що усе проає, та гроші ховає. Так наче думає другий вік жити. А щоб ото дала вона бідному коли н-будь шматок сала або хлібець або ще що небудь — зроду-віку не було. Так за кожним шматком і трусить ся. Хто прийде що позичити, то вже завжди відмовить. У нас там сусіда є, Трегуб Василь — може знаєте — дуже бідно живе, так він тільки разів приходив: то прохав позичити печеного хліба, то ночов, або ще чого, звісно, чоловік не має нічого, то й бідкаєть ся, отже хоч би раз що дала йому.

„Дай, каже, руками, а ногами не виходиш“.

„Та хоч би й не віддав, хіба ми з того заубожієм“, — обізвав ся свекор.

„Багатир який обізвав ся! Куди-ж пак не дуга, на всю губу пан, — почне вона з його сьміяти ся. — Це як таким почнемо роздавати, то хазяйства нашого і на рік не стане. А тоді що zostавалось би робити? Одно тільки — йти попід віконню. Ач, який милосердний! Сховай лишень своє милосерде!“ Та як почне, як почне, то свекор плює, та й піде з хати.

„Це сатана, а не жінка“, — промовить він, виходячи з хати

— Ну, а як не зорила, як не пильнувала, а невістка з своїм чоловіком тягла з хазяйства усячину. У мене, бачите, єсть ще невістка. Чоловік її нишком продавав пшеницю, жито і инший хліб, а вона кури, яйця, масло, картоплю, сказано усячину, що тільки можна було потягти. Вони думають, що я й не бачу, а я все добре бачу. Звісно, мовчу, бо мені байдуже. Беріть, думаю, що знаєте, збувайте, аби мого не зачіпали. Я знаю, що у них і гроші єсть, вони їх переховують, бо думають відділити ся. Вона мені сама у балаці проговорила ся.. А свекруха думає, що вони будуть з ними жити хто зна поки й доки. Не знає, які у них думки. Ось почекай, що вони тобі засьпівають. А вже вони не жити муть з нею. Та упень і так треба подумати, хіба з нею можна ужити ся. З нею сам сатана, прости Господи, і той не вжив ся-б, і той би тікав від неї, як від чуми... Та що й ка-

зати! Її вже усі тутечки знають. У неї жалю до людей ані трішки нема. Та що до чужих — до своїх і то ані крихти нема. От хоч би сказати і я. Поки був мій дома, поти й нічого, хоч доїдала вже та не била; а тепер, тижнів зо два назад, довело ся скоштувати рогаца, хоч би їй так легко було дихати, як мені терпіти таку наругу. Порала ся я біля печі, а вона сиділа на полу з маленьким хлопцем старої невістки.

„Піди, — каже, — унеси з надвору пелюшки“.

А я стояла біля печі з рогацем.

— Ось зараз, — кажу. — відставлю борщ — він уже починає кипіти.

Так вона як схопить ся, як вихопить у мене з рук рогац, та як опелющить ним мене по спині.

„Коли тобі кажуть, то слухай ся!“ — закричала вона.

Я і не пішла зараз через те, що борщ збіг би, а вона й ні за що не підняла ся відставити його, та тоді-б мене і лаяла.

Пішла я опісля до тата, так як через тижень та й не втерпіла, розказала

був дома — тобі погано було, а тепер без його і зовсім не можна жити. Хіба він не може зрозуміти, як тобі добре жило ся, що ти покинула їх, утекла відтіля. Та й чи довго тобі, дочко, стане там твого життя, в тебе-ж є те й дитина, ти і об ній повинна турбувати ся“.

— Отже, таточку, кажу їм, — я ще побуду там, поки прийде лист від його, я вже йому послала — спасибі вчителю, — написав.

„Ну, а як він напише, щоб слухала свекрушині докори, та підставляла-б свою спину під рогаці — тоді що?“

— Тоді я зостану ся там: буду корити ся, буду терпіти... Та ні, він цього не схоче...

І як не вговорювали мене тато, що не казали, а я не згодила ся. Вони раяли мені ще позивати її...

Отже не надовго я й не згодила ся. Прийшла ото я до дому, а свекруха так і накосонила ся на мене.

„Де ти, волоцюго, шльондраєш до такої пори?! Ти-б тільки волочила ся — тепер чоловіка нема то можна кудавгодно йти і до схочу сидіти“.

Так мене мов гострим ножем і різнула по серці.

— Де-ж я волочила ся? Я-ж казала вам, що піду до тата: хоч завтра підіть та спитайте.

А у самої-ж так серце і обливаєть ся кривю і уся сама не своя, так тобі важко, так тобі нудно, що, як би земля розступила ся, так би і кинула ся туди.

„Ти ще, потаскухо, будеш змагати ся! — закричала вона: — Геть з моєї хати, йди собі туди, відкіля прийшла. Ач, чортова шльондра — ти тільки й знаєш, що тягати з дому. Хіба я не бачу?!“

— Так скажіть, що я у вас украла, чом же ви, коли бачили, то не спинили, — кажу, а у самої тіло аж тіпаєть ся, так наче пропасниця мене бє: то в холод, то в жар укине. А вона ще дужче як закричить на мене:

„Кажу тобі, припуно, що йди собі геть з моєї хати. Дух мій ненавидить тебе...“

І довго вона ще лаяла ся, довго ще кричала на мене. Проте-ж я не пішла з хати. Та й куди було серед ночі йти? До тата далеко було, а до сусідів я не хотіла, не хотіла я їм виявляти свого лиха. Та й на віщо? Щоб із того, що я їм оповіла своє лихе життя — хіба-б вони пособили мені, чи запобігли-б моему лихови. Ні, шкода було виливати перед ними криваві сльози, хай, думаю, вони зостають ся при мені, не покажу я їм криваві свої виразки, не розкрию я їм свою душу.

Лягла ото я і довго ще слухала її лайку, мені здавало ся, що вона уві сні лаяла ся. А на другий день ще гірше.

„Ти тільки переводили моє добро, носив усе своїй старій собаці, та вієш ся,

Обійсте газди в Тишківцях, пов. городенського. [Фотогр. Фр. Ржегорик].

йому про це, а сама-ж так слізми і залила ся, жалко мені, бач, що ні за що, ні про що наругу від неї приймаю. А мене-ж дома ніхто змалечку і пальцем не вдарив. Тато і собі плачуть.

„Доки-ж його, кажуть, терпіти! Добрі люди з скотиною так не поводять ся, як вона з людьми, та ще з ким же: з своєю рідною невісткою. Що уже там за життя! Не дай Бог такого життя і собаці, не тільки людині. А що-ж далі буде? Коли ось зійшло усього тільки місяців три, як Демид пішов з дому, та вже почала бити ся; а туди далі ще гірше буде. Ні, дочко, мабуть тобі вже там не жити, переходь до мене. Хоч і в мене нікого нема, та в селі не без добрих людей, аби були ми здорові, а то Бог дасть прохарчуєм ся. Краще, дочко, їсти сухий шматок хліба, ані-ж терпіти таку наругу“.

— Ні, таточку, я думаю ще там зоставати ся, бо може й Демиду це не подобаєть ся.

„А хіба йому, дочко, твого життя не шкода, — умовляють тато. — І він

а роботи з тебе нема ані краплі!“ — дорікала вона мене.

— А я-ж, тіточко, хоч би мені провалити ся крізь землю, коли хоч на стільки взяла чого небудь у неї. Правда, як ідеш до батька, то зайдеш у базар, купиш йому періжок та ще що небудь на гостинець. Отже я купувала за свої власні гроші, що zostали ся ще від дівочтва. У мене їх було пять карбованців з коповиком, ото-ж я три віддала Демидови; я йому пять давала, так він не схотів. І тобі, каже, треба буде, бо ти не така, щоб що потягти з хазяйства та продати. А в гості підеш до батька, треба гостинець понести, а де ти його візьмеш, каже, моя мати зроду-віку не дасть, ну, ото й купиш...

— І добрий же він який! Як би його мати була така добра, то-б кращого життя мені й не треба. А про свекра й казати нічого — ні разу він мені злого слова не сказав. Та на безталанне моє упала мені на долю лиха свекруха. Потоптала, понівечила моє життя, заступила мені світ, не дає й подивити ся на Божий мир. Боже мій, Боже мій, чи думало ся мені отакечки біdkати ся. Зовсім інак гадало ся жити. І уві сні ніколи не снило ся, щоб довело ся що дня сльози лиги. Думало ся, що у нас у хаті буде весело, сміх та жарти розважати муть та додавати муть сили до праці, а звисно, як весело, то й робить ся весело, і робота дуже значить ся. А то візьмеш ся за роботу, а вона у тебе так з рук і падає, забудеш навіть, що тобі треба й робити — так тебе обгорнуть думки... Хіба думало ся, що буду оце позивати ся з свекрухою, а отже довело ся, бодай його не казати. Та я-б така, що і байдуже, так тато притьом позивай та й позивай — вже у неї тобі не жити. Воно-б і вони такі, що покинули-б про це і думати, як би не люди їх настроїли.

Ото значить як уїла ся з того дня, як я від тата вернула ся, та й уїла ся: іди та й іди з моєї хати, не переводь мого добра, не їдж мого хліба. Терпіла я, терпіла, збіг тиждень, а вона усе одно торочить, та як та змія люта, так на тебе й шипить. Ну, що-ж його, думаю, робити? Мабуть піду до тата, більш нікуди. Одягла ся ото я в неділю, узая дитину та нічого й не кажу, та як заплачу. А свекруха побачила мене та:

„О, вже знов волочить ся, хоч би ти вже й не приходила...“

— Не прийду, кажу, радійте. Тепер вам полегкість буде: нікого буде гризти. Прощайте!

Та й пішла з хати. А вона як ки- нець ся до мене:

„Е, ні, постій, ти, може, що потягла...“

Та давай мене обшукувати. Ну, звисно, нічого не знайшла. Пішла ото я заплакана до тата. Аж заплакали, як побачили мене; вони зараз зрозуміли, що я прийшла до них зовсім жити.

— Таточку ріднесенький, не коріть мене, не лайте...

А сама як заллю ся сльозами, як упаду їм на шию; дитину положила на пл. А вони й собі плачуть та:

„Що ти! — кажуть, — Бог з тобою! Я-ж і тоді тобі казав, щоб кидала ту відьму та йшла до мене жити“.

Поплакали, посумували та й зостала ся я у них жити. Оце вже з місяць, як там. І така полегкість, така полегкість, що й сказати не можна! Хоч і нема нічого зайвого, живеш у бідності, так за те ніхто тебе не дорікає, ніхто не вибиває тобі очі, ніхто не кроїть тобі серця.

— Що-ж ти прохаш? — спитала жінка, що сиділа поруч із Мотрею.

— Та що — хай дає нам з дитиною хліба, поки прийде із служби Демид, а там тоді відділимо ся, бо я ні за що не жити му з нею укупі... Та вже судді розсудять як слід, бо тут кожнісенькому, навіть і малому видко, де правда. Та хоч і сусідів спитати, так усяк скаже, як мені жило ся, не від добра я пішла. Ну, скажіть, хто-б таки кинув добре, а у лихе усунув ся: ніхто собі не ворог. Чи пішла-б я відтіля, коли-б мені там гарно було жити, та зроду-віку не пішла-б, хіба у злиднях краще жити...

Тут оповідання її обірвало ся, бо її покликали у волюсть. Жінка сама зостала ся на східцях.

Чимало збігло часу, поки Мотря знов з'явила ся на східцях: вона була заплакана, очі зробили ся червоні, вид її був сумний.

— Ну, що-ж тобі судді сказали? — спитала у неї та сама жінка, котрій вона, годинку тому назад, оповідала своє життя.

Мотря махнула рукою, додавши:

— Тепер, мабуть, усяди така правда. Іди, кажуть, до неї, та й живи, вона не сміє прогнати з хати, ми її на- кажемо, а давати хліб хто його знає як.

— Та як же там, як присудити шановні панотці, чи по мірі на місяць на двох з дитиною, чи стільки?...

А вона стоїть тут, та:

„А ти багато придбала, щоб тебе годувати, вас таких багато знайдеть ся!“

„Е, бабо, не кажи так: на що-ж ви її і брали? — спинили її судді. — Це-б і кожен так зробив: узяти — узав, а годувати — іди куди знаєш“.

— Та я її не брала, цур їй, пек! — каже вона.

„Ти не брала, так син твій брав, усе одно, а годувати треба, — унять же у неї і дитина... Нічого тут пащикувати, хай вона іде та живе у тебе...“ — рішили судді.

А я їм у ноги.

— Дядечки, голубчики ріднесенькі, тамечки-ж моя смерть, там мені не животіти, із'їсть же вона мене... Туди я ні за що не піду. Присудіть, спасибі вам, хоч по мірі, хоч по пів мірки, тільки я туди не піду...

„І годувати-ж твого батька я не буду — у мене не гамазей хліба...“ — приснула вона.

— Я сама буду його годувати, — кажу я.

„Еге, моїм хлібом...“

— Та вже панотцям, кажу, звисно стільки треба хліба на двох: на мене й на дитину. А щоб я пішла до неї жити, то цього зроду-віку не буде, хай, кажу, умирати му не ївши, а не піду до неї.

„Не буде-ж, каже, і того, щоб я хліб тобі видавала!“ — аж із злістю прошепотіла вона.

Недовго ми змагали ся: судді вислали нас з кімнати, перебалакали самі, далі знов покликали, а один і каже:

„Ну, молоднице, як знаєш, а ми присудили тобі йти до неї жити“.

— Не піду я туди, кажу, ні за що, краще з голоду пропаду де небудь під тином, ані-ж туди піду, — а сама як заплачу, а дитина й собі.

„Ну, йдіть собі з Богом!“ — промовили судді до нас: — „Хіба у нас тільки й діла, що ваше...“

— От вам тітко і весь суд — бач, які тепер судді! — скінчила Мотря Лісовівна, втираючи сльози рукавом.

Трохи згодом вона йшла вже по вулиці до дому, до батьківської хати.

ВЕЧІР.

*Вечеріє і темніє,
По землі лягає мла,
І не зійде срібний місяць:
Хмара небо затягла.*

*Фукни ти, моя дружино,
У віконечко на скло:
Подивись, як замітає
Сніг і церкву, і село.*

*Він подме й нашу хату
І по стрісі до країв
І широких і високих
Понамітує горбів.*

*Стане холодно на дворі,
І біда тому, кого
Хуртовина з чистім полі
Та настигне одного!*

*Тільки ти, моя голубко
Не журись, що заїде ніч:
Я внесу соломки й хмизу,
Затоплю у хаті ніч.*

*Затріщить сира лїщина,
Розгорить ся, запалє, —
І нехай тоді на дворі
Свище вітер, пада мла.*

Яків Щоголів.

ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ.

— Драма в 5 діях. —

Написав Фридрих Шілер.

З німецької мови переклав В. Чайченко.

— [Далі.] —

ДІЯ ДРУГА.

СЦЕНА ПЕРША.

Атінгавзенів замок. — Їотична саля, щитами гербовими та шишаками вбрана. Барон, дід 85 років, високий, лицарської статури, держить патерицю; одягнений у жупанок, футром підбитий. Куоні та ще шестеро підданих стоять круг його з граблями та з косами. Ульріх Руденц увиходить у лицарській одежі.

Руденц. На віщо кликали мене ви, дядьку?

Атінгавзен. Стривай! Ось спершу, як велить старий Наш звичай, з їми кубок вранці віпню.

(Па з кубка й віддає його иншим).

Колись ще сам і на полі, і в лісі

Я за роботою їх доглядав

І корогву носив із їми в бій, —

Тепер хіба на ключника я здатний.

Коли до мене сонечко не прийде,

То я знайти в горах його не зможу.

І так що дня все вужчає те коло,

Що в йому ворухсь я тихше й тихше.

Своєю тінню я зробивсь, а скоро

Самé їня застапєть ся від мене.

Куоні (до Руденца, подаючи йому кубок):

Візьміте, лицарю! (Руденц гаїть ся брати).

Скорійше пийте!

Єдиний кубок і єдине серце

Хай буде в нас!

Атінгавзен. Ну, з Богом, діти, в поле!

У вечері-ж прихóдьте побалакать. (Люди йдуть).

Атінгавзен та Руденц.

Атінгавзен. Я бачу, зовсім ти уже зібрав ся, —

Ти хочеш їхати в Альтдорфський замок?

Руденц. Еге, і гаятись не можу, дядьку.

Атінгавзен (сідає). Так поспішаєш ся? Невже тобі

Так ніколи, що часу ти не маєш

З старим побути дядьком ані трохи?

Руденц. Я бачу, що мене не треба вам,

Що зовсім я чужий у цій господі.

Атінгавзен (довго пильно на його дивить ся).

На жаль — це правда. Рідний край тобі

Давно зробивсь чужий. Ох, Улі! Улі!

Не пізнаю тебе я вже! В саєтах,

На голові павинячєє піррє,

На плéчах оксамітова кирєя,

На хлібороба згóрда поглядаєш,

Соромиш ся його витаннів щирих.

Руденц. Належну шану я йому даю,

А правом я своїм не поступлю ся.

Атінгавзен. Уся країна під тяжким гнівóм

Царським лежить, і півні всі серця

Журбою з гніту лютого того,

Що терпимó, — ти сам один байдужий

До спільних наших мук. Стаєш зрадливо

Між ворогів, глузуєш з мук народніх,

Вганяєш за веселошами, ласки

Князької домагаєш ся тоді,

Як рідний край в кормизі лютій гине.

Руденц. В кормизі рідний край? А чом же так?

В таке нещастє хто його штовхнув?

Єдине слово досить би сказати,

Щоб миттю цих утисків не було

І щоб царя ласкавим ізробити.

І горе тим, хто засліпив народ,

Від певного добра його відбив.

Вони зза власної користи тільки

Перешкоджають нашим городám

Присягу скласти Австрії, як всюди

Зробили це усі краї. Їм гарно

На панським сидячи стільці, самого

Царя за пана мати, а найсправді

Без пана зовсім над собою жити.

Атінгавзен. І це я мушу чути з уст твоїх?

Руденц. Не я почав, — дозвольтє-ж доказати!

Якую-ж рóлю граєте самі ви?

Невже нема в вас гордості, що вам

Тут краще вільним дідичем сидіти,

Урядувати вкупі з пастухами?

Чи не славетійше було-б служити

Державцєви в його дворі блискучім.

Ніж з власними рабами правуватись

Та з мужиками у суді сидіти?

Атінгавзен. Ох, Улі! Улі! Пізнаю тепер

Облудив голос. Він тобі ввійшов

До ух і серце отруїв тобі.

Руденц. Еге, я не ховаюсь: тяжко знóсить

Було міні від чужоземців глум

Як мужиками узивали нас, —

Нєсила бачити, як навкруги

Уся лицарська молодіж, щоб слави

Придбать собі, збираєть ся гуртóм

Під гаєсбургєвськї корогви, а я

Нікчемно у своїх сиджұ маетках,

Марнуючи життя свого веснұ

На прóсте діло! В иньших деєь мїєцїх

Дїлá великі роблять, і слава

Блищить і сяє по той бік цих гір, —

А мій шишак і щит мій заиржавів,

Ні згуків бєєвих у цих долинах,

Ні до турнїї тут пóкликів не чути, —

Самі я чую пастухові сьпїви

Та однóгучні дзвоники з черід.

Атінгавзен. Еге, сліпий, гордуї ти рідним краєм,

Вганяючи за тим порожи́м сїйвом!

Соромсь дїдівських звичаїв старих!

Але-ж колись гарячими сльозами

Обіллєш ся з журби по цих горах,

По рідних прóстих цих піснїх, що їми

Гордуєш так! Пекучою нудьгою,

Страшною мукою тебе обнїме,

Як ти згадаєш їх в чужому краї!

Велику силу має в нас любов

До рідної країни? Не про тебе

Лукавая холодная чужїна:

Там при блискучому дворі царськóму

Собі самому будеш ти чужий!

І добротинностей не тих там треба,

Яких навчивсь ти дома в цих долинах.

Иди, продай свою ти вільну душу,

Зробись князьким невільником, замість

На спáдщині своїй у вільнім краї

Державцем вільним будь! Улі! Улі!

Зостанься! Не йди в Альтдорф! Не покидай

Сьвятої справи рідної землі!

У нашім роді я останїїй. Вмре

Моє їмя зо мною. Цей шишак

І щит ви мусите міні в труну

Покласти. І не-ж-ж я мушу думать,

Вмираючи, про те, що дожидаєш

Моєї смерти тільки ти, щоб звідти

Прийти і дóбра всі мої, що дав

Сам Бог міні, — з австрїйських рук узяти!

Руденц. Даремно спєречати ся з царем,

Щó сьвітóм володїє. Ми самі

Завзявшись хóчємо порвátь ланцюг

З земель, що їм він мїцно навкруги

Нас оточив. Його суди, базарі,

Його шляхи, і навіть з табунів

Їотгардських він собі збирає пóдать.

Своїми землями, неначе сїттю,

Він нас заплутав і замкнув цілком.

Держава оборонить нас? Але-ж
Сама вона чи зможе боронитись
Від сили, що у Австрії зростає?
Як не пособить Бог, царі ніякі
Нам не пособлять. Їх слова усі
Не варті й шеляга, бо у пригоді,
Чи в грошовій, чи в воєвій вони
Міста, імперським вкриті орлом,
І продадуть і застановлять любо.
Ні, дядьку! І безпечійше, і краще
В тяжкі часі незлагідні й безладні
Пристати до могутнього царя:
Імперська корона переходить
Від роду і до роду й забуває
Про вірну службу; заробляти-ж ласки
В державця спадщинного — значить се
Однаково, що сіять на врожай.

Атінґавзен. Розумний з тебе! Хочеш ти мудрішим

Ані-ж твої батькі лицарські бути:
Вони за найдорожчий скарб — за волю
Життя все віддавали без вагання.
Поїдь у Людери, — там спитайся, яке
Тяжке-важке австрійське панування!
Вони й до нас те-ж прийдуть полічити
Товар і вівці наші, Альби змірять
Та й поділять; в лісах у наших вільних
Заборонити полювання нам,
А на мостах та на воротах наших
Поставлять митниці свої і будуть
Убогством нашим землі купувати
І кровю нашою платити за війни!...
Ні, краще нам, коли вже лити кров,
То хоч за себе: буде нам дешевше
Купити волю, ніж чужу кормігу.

Руденц. Що зможем ми, народ із пастухів,
Зробить проти Альбрехтового війська?

Атінґавзен. Ти спершу визнає його, дитино, цей
Народ із пастухів! Його я знаю,
До бою я його водив і бачив,
Як під Фавенцем бив ся він. Нехай
Ідуть вони накинути ярмо, —
Побачуть, як понесемо його!
Навчи ся шанувати свій народ!
Задля облудних блищиків порожніх

Не кидай коштовної перли ти:
Старшим у вільного народу бути,
Щоб, з щирої прихильности до тебе,
На смерть з тобою і за тебе піде —
Оцим пишайся! Оце є справжня слава!
Не розривай того, що Бог зв'язав,
Із рідним краєм, з дорогам, єднайся
І цілим серцем прилучись до його!
В йому твоя вся сила коренить ся,
А на чужині одинокий будеш,
Тебе зламає, як билинку буря.
Зостанься! Ти довго не побачиш нас:
Хоч тільки день один пробудь із нами,
Сьогодні тільки ти не їдь в Альтдорф,
Єдиний день нам тільки подаруй! (Бере його за руку).

Руденц. Я слово дав! Пустіть! Я їм зв'язав
Себе.

Атінґавзен. (пуска йому руку, поважно):

Зв'язав? Еге, безщасний, ти
Єсть справді зв'язаний, але не словом,
Бо там тебе *коханне* прив'язало. (Руденц відвертаєть ся).
Ховайся, як знаєш! Дівчина тебе
Принаджує в Альтдорф — то Берта Брунек
Заковує тебе в царську службу.
За зраду хочеш молоду придбати?
Помилиш ся! Тебе там тільки манять
Дівчиною, — твоєю-ж їй не бути!

Руденц. Уже я слухав досить. Прощайте!

Атінґавзен. Спиши ся, божевільний! Ні, пішов!

Не можу вдёржати, ратувати його!
І Вольфеншісен рідний край отак
Покинув — так і друзі відпадуть.
Чужі чари тягнуть силоміць
Геть нашу молодіж по той бік гір.
О, проклятий був час той, як чужинець
Прийшов у ці долини тихі, щасні
І звичай невинні поламав!
Нове випраєть ся де далі дужче,
Зникає старе поважне. Ідуть нові
Часи і по новому думати стали.
На віщо-ж я живу? Давно у ямі
Усі, що з їми я робив і жив, —
В землі мій час лежить! Щасливий той,
Кому не довело ся жити з новим! (Виходить).

[Далі буде].

ГЕТЬМАНОВАННЄ БРУХОВЕЦЬКОГО.

— [Далі.] —

Оден з тих львів, гетьман Тетера, пересвідчившись в тім, що не зможе оборонити ні правобережної України, ні свого гетьманства, котре не мало симпатії у населення, забрав ся в Польщу, захопивши з собою маєтки і клейноди гетьманські. На часок війна немов би притихла і обмежувалась на оборону окремо менших міст. Корветуючись тим, Бруховецький поручив справи наказному гетьманови, переяславському полковникови Данилови Ермоленкови, а сам повідомив царя, що небагом приїде. У вересні 1665 р. Бруховецький прибув до Москви: тут его повитали, як давно дожданого гостя. Вкупі з ним були: ніжинський полковник Матій Гвинтівка, київський — Василь Дворецький, лубенський — Григорій Гамалія, генеральний обозний Іван Цісарський, суддя Петро Забіла, писарі: Степан Гречаний і Захар Шийкевич, ще кілька осіб з козацької старшини, протопіп

Григорій Бутович з чорним попом Гедеоном і діяконом Авксентієм, козаки, міщани, отамани, війти, посадники міста і радники, вкінці челядники і хлопці — усього 535 людей.¹⁾

В кілька днів по приїзді, після стрічи з царем і московськими боярами, Бруховецький предложив кілька додатків до старих умовних статей. Сї додаткові статі, числом 8, були аложені та підписані гетьманом і старшиною, а відтак потверджені царем. Найважнішою з них була перша. В ній між иншим говорилося, що для присмирнення частої в українських містах хитливости, котра бувала й за попередних гетьманів на Україні і тепер ще часто проявляє ся в наслідок непостійности мешканців українських міст, — а також щоб Богови та усеми свѣтови було явно, що

гетьман з усім військом запорожським і з усіми українськими містами та селами бажає пробувати тепер і в будучину заєдно в повнім і справдешнім підданстві царськїм, обов'язує ся гетьман стягати для царської каси усякі грошеві і негрошеві побори від міщан та селян, що живуть в яким небудь українськїм місті і селі, і просить, щоб як в головних містах, так і в менших українських місточках шинки були тільки на горілку, а доходи з них як також данини з млинів українських міст вкупі з даниною з пасік, що звичайно вибирає ся по українських містах, і доходами від чужоземних крамарів належали не де инде, тільки до царської каси.¹⁾

В царській резолюції на сю статтю говорилося, що цар гетьмана, старшину та усе військо запорожське „жалує“,

¹⁾ „Акты южной и западной России“, т. VI, стор. 4.

¹⁾ „Полное Собрание Законов“, т. I, стор. 376 і 615..

за те ласкаво похваляє і прикаже вислати своїх воеводів до українських міст.¹⁾ Таким чином міста лівобережної України віддавались під владу московських воеводів. Се була з давен-давня мрія московського уряду, здійсненню котрої українське козацтво противилось довго і уперто. На підставі переяславської угоди з р. 1654 московський воевода з царськими ратними людьми міг бути тільки в Києві; в переяславських статях, уложених з Юриєм Хмельницьким в 1659 р. Москві удалось вивести собі призначення воеводів ще в Чернігові, Ніжині і Переяславі на лівому і в Умані та Брацлаві на правому березі. Але воеводи сї мали на Україні значіння тільки військових властей. Начальників над царськими ратними людьми; вони не мали права мішатись ні до полкової козацької, ні до городової міщанської адміністрації. Московські статі 1665 р. рішучо зміняли число і значіння воеводів на Україні. В чотирох лівобережних містах: Києві, Чернігові, Переяславі і Ніжині, де воеводи вже пробували, число ратних людей при них збільшено. Тут були призначені воеводи на всі важливі міста України: Полтаву, Кременчук, Остер, Новгород Сіверський і з значним числом ратних людей;²⁾ менше їх мало бути при воеводах: дубенським, прилуцьким, миргородським і иньш. І навіть на вільне Запорожжя, що не знало ніколи воеводської управи, призначено тепер в Кодацьку фортецю воеводу з 300 ратними людьми. Про се гетьман старався особливо, доказуючи, що доконче треба, щоб ратні люди були в Кременчузі — висше порогів, в Кодаку і на самих порогах, позаяк тоді, після его слів „Запорожжя буде під царською високою рукою і сильне“.³⁾ Усі ті воеводи були наділені не тільки давнншою властю: тепер в їх руках було стягання податків і данин; під їх надзором окремі писарі мали списати усе населення з докладним означенням припадаючих на кожного мешканця данин і податків. Воеводи стали тим самим економічними господарями цілого краю, позаяк окрім міст, що були під безпосереднім їх доглядом, у всіх містечках, селах і слободах вони мали право назначувати своїх помічників для збирання податків і накладати данини від вина та крамарства. Бруховецький не зважав на інтереси люду, а до інтересів міщан відносився ворожо: предвиджуючи, що сам міг би мати часто непорозуміння з міської адміністрацією по причині стягання податків, Бруховецький зрікся тих доходів на користь царської каси, дожидаючи за те великої і щедрої ласки.

Рівно-ж легко було єму згодитись на обмеження прав українського духовенства. 4-тий пункт московських статей дотичив назначення митрополита

в Києві. Бруховецький просив царя поставити в Києві митрополитом кого з Москві, щоб українське духовенство не було під київським митрополитом, затвердженим від польського короля.⁴⁾ Ся річ вельми подобала ся московському уряду, бо таким чином на его волі опинилася-б найважливіша сторона громадського устрою на Україні. Але Москві, звичайно люди сторожкі, були певні, що духовенство українське, не таке безпорадне і безпомічне, як міщани і поспільство, не дозволить так безпардонно розпоряджуватись своєю долею: відповіли отже гетьманови ось як: „Про таку важну справу треба порозуміти ся з царгородським патріархом, і тоді, відповідно его пораді, цар видасть свій наказ“.⁵⁾

Тільки козацькі права рішив ся забезпечити Бруховецький від московських властей підтвердженням стародавніх вольностей: воеводи не мали права мішатись в козацьку самоуправу. Решта статей дотичила обовязкового приїзду гетьмана для підтвердження до Москви і деяких подробиць, що означували взаїмні відносини московських і українських властей на Україні.

За вірність, оказану Бруховецьким, що перевищила дождання московського уряду, нагороджено гетьмана і старшину козацьку: гетьмана зроблено боярином, старшину — дворянами, а всім їм, окрім сего, дав цар різні міста й села. В тім злучаю ярко виявились відносини козацької старшини до власного народу: всі обдаровані просили, щоби визначені їм маєтності з всіми мужиками лишено їм на вічне володіння.⁶⁾ Одержані грамоти, дійсно дали старшині юридичне право вічного володіння мужиками в дарованих їм селах, але фактично сї змагання завести кріпацтво на Україні довго ще не могли здійснитись: народ ще надто живо чув своє право на волю, кріпацькі заміри надто суперечили загальному тоді ладови життя. Але оден крок в тім напрямі вже зроблено. Коли Виговський, тоді ще писар, старав ся через Тетеру о маєтності, то він просив їх на Литві. Цар хотів дати Виговському указ на маєтності на Україні, але Тетера заявив, що сего ніяким чином не можна зробити, позаяк Виговський не зможе сими маєтностями володіти, побоюючись війська запорожського, котре буде против такого визначення писаря зпоміж всіх козаків. Козаки Виговського побють за те, що випросив собі маєтності, і стануть казати, що всіми містами й селами пристойть володіти одному царському величеству, а їм окрім платні нічого не треба; тому то Виговський і просить литовських земель: „а у війську запорожським не вільно єму нічим володіти“.⁷⁾ В 1665 р. старшина на се вже не зва-

жала. Гетьман і боярин одержав на свою просьбу, на вічне володіння Шестаківську сотню в Стародубській полку і двір у Москві, де-б він про всякий злучай міг мати захисток; окрім сего гетьман просив дати єго особі московських людей, щоби мав ким боронитись. Остатню просьбу викликала боязнь гетьмана, щоби з ним нелучилось щось недобре, позаяк після его слів, козаки з него невдоволені і навіть змавлялись на єго життя.⁸⁾ Взагалі гетьман і козацька старшина, будучи в Москві, не тратили часу і уладжували свої особисті справи, не визначаючись при тім великою солідарністю. Так полковник Дворецький говорив Желябузькому, що гетьман держить ся тільки ними, полковниками, а козаки єго не люблять і виявляв своє бажання, щоби цар не приказував нічого зачинати в їх місцевостях, не поговоривши з ними, то є з старшиною наперед.⁹⁾ Але той самий Дворецький, що заєдно підносив значіння старшини, старав ся в тім самім часі утримувати своє особисте становище прихильністю і ласкавістю гетьмана й властей московської. Ту саме в Москві гетьман достойно завершив своє посвячення в бояри подружжям з московською бояриною, здаєть ся, дочкою князя Долгорукова, а Дворецький просив дозволу женитись з гетьманською своячкою.¹⁰⁾ Одному лише не пощастило в тій подорожі — писареві Захарові Шийкевичеві. З тим чоловіком лучилась тут якась то неясна історія. Як видно, він стояв доволі близько до гетьмана і користаючи з того, поводирав ся згорда до решти представників козацької старшини. Старшина шукала нагоди позбутись єго. Перед відїздом до Москви Дворецький писав до Шереметьєва, щоби той дораджував цареві віддалити від гетьмана Шийкевича і лишити єго в Москві. Щоби скорше пересвідчити, то Дворецький висказуючи бажання, щоби царські воеводи завідували усіми маєтностями на Україні, додавав, що ніхто єму не буде противитись, тільки „Захарко“.¹¹⁾ В Москві, скориставши з суперечки Шийкевича з ніжинським протопопом Бутовичем на обіді у Долгорукого, Дворецький і деякі иньші з протопопом удались до „малоросійського приказа“ з скаргою на писаря. Гетьман, ймовірно, опинившись в ніяковім становищі, potwierдив єю скаргу. Головно обвинював єго осаул Богдан Щербак; іменем війська запорожського він просив усунути Шийкевича, котрий „всіх безчестить гордостію своєю“. За писарем показались і такі провини, що він одному з своїх підписарів голову ушкодив і т. и. І так недавно наділеного дворянством і маєтностями, Захара Шийкевича, вислано на Сибір.¹²⁾

Гетьман з своїми поїзжанами загостились в Москві до грудня, коли вкінці

¹⁾ „Полное Собрание Законов“, т. I, стор. 376 і 615.

²⁾ Ibidem.

³⁾ „Акты южной и западной России“, т. VI, стор. 15.

⁴⁾ „Полное Собрание Законов“, т. I, стор. 376 і 619.

⁵⁾ Ibidem.

⁶⁾ „Акты южной и западной России“, т. VI, стор. 22—23.

⁷⁾ Соловьев: „История России“, т. IX, стор. 9.

⁸⁾ „Акты южной и западной России“, т. VI, стор. 10 і 16.

⁹⁾ Ibid., стор. 15.

¹⁰⁾ Ibid., т. V, стор. 309.

¹¹⁾ Ibid., т. VI, стор. 14.

письма наказного гетьмана Ермоленка і єпископа Методія з безнастанними просьбами чим скорше приїхати, спонукали гетьмана вернутись на Україну. Тут зачинались неспокій і колотнечі.

На правім березі Дніпра місце Тетери заняв колишній черкаський полковник Петро Дорошенко. Се був оден з небагатьох людей того часу, котрих життя й діяльність були осявічені ідеєю самостійності своєї вітчизни і переняті чувством сердечно-широї любови до неї. Дорошенко показав ся неспроможним, паніс чимало шкоди Україні, але не вважаючи на се, его не можна назвати ні представником станового меньшенства, як Виговського, ні особистим честолубцем, як Бруховецького. Дорошенко був старий козак, учасник змагань Богдана Хмельницького, чоловік талановитий і дотепний в дипломатичних зносинах; він привозив на раду 1659 року 14 умовних статей Юрія Хмельницького, не потверджених одначе московським урядом.¹⁾ Сей то Дорошенко виступає на сцену саме тоді, коли правобережна Україна знемогла від руїни, а в лівобережній росло невдоволення, викликане гетьмануванням Бруховецького. Тепер, коли вияснялась неможливість для України з'єдинитись під польською або московською власттю, Дорошенко задумав звернутись до Туреччини. Відрікаючись Польщі, Дорошенко здобував собі прихильність поспільства, що ненавиділо Ляхів; відпекуючись Москви, він здобував симпатії тої частини старшини, котра боронила політичних прав. Союз з Туреччиною міг бути вкінці средством привести до більшої уступчивости одну з сусідніх держав на користь федеративної злуки, і для того Дорошенко не переривав дипломатичних зносин ні з одною із згаданих держав.

Ми не станем слідити за усіми перепиттями дипломатичних зносин Дорошенка, позаяк розцвіт его діяльності належить до часу значно пізнішого. Скажемо тільки, що він найшов собі сильну підмогу в особі митрополита Осипа Тукальського, котрий прибув до Києва в 1666 р., увільнений з заслання, і служив живим свідомством против союзу з Полаками. Сі два чоловіки, звязані приятельством і заживаючи великої популярности, суть немов то противвагою другій парі — Бруховецькому і Методієви. Ермоленко і військовий підскарбник Ракушка писали Бруховецькому до Москви, що Дорошенкови удалось перемогти суперника свого Опару,

розбити двох вірних Москві правобережних полковників — оверуцького і браїлівського, і переслав улесливі листи на лівий берег і в Запороже.

Гетьмана по повероті з Москви стрінуло загальне глухе невдоволення, котре швидко стало проявлятись явно. Почин до сего дало духовенство: найбільшим оборонцем его прав став єпископ Методій, що завів ся в своїх надіях на гетьмана і став тепер заклятим ворогом Бруховецького. Між гетьманом і єпископом давно вже перебігла чорна кітка: попередніми роками обидва вони вже робили легкі доноси оден на другого; поведення гетьмана в Москві в звістній справі обсади київської митрополії довело до повного розриву їх відносин. Методій чув себе сильним в тій справі: за ним стояло усе духовенство з архимандритом києво-печерської лаври Інокентієм Гізельм на чолі. Гізель, Німець з роду, що давно приняв православ'я і поселив ся на завісгди в Україні, заживав великої популярности між українським духовенством. Розумний, високо осявічений і в додатку ще й „письменний“ чоловік, Гізель заєдно стояв за інтереси своєї другої вітчизни, не зважаючи на личні користи. Сю его прикмету добре тямив і московський уряд, що знав Гізеля з 1654 р., коли він, яко повномічник українського духовенства, представляв цареві статі з просьбою потвердити стародавні вольности української церкви.¹⁾ Гізель не визначав ся податливостю Методія, але він мав велике значіння і для того московські власті відносились до него з великою увагою. Небавом по приїзді Бруховецького Методій, Гізель і иньші духовні особи прибули до київського воєводи Шереметєва і в словах дуже різких говорили про порушення московським урядом їх прав і вольностей; вони покликувались на грамоту Бруховецького, де той звичав Методія про намір московського уряду призначити Москаля на київську митрополію. „Як тільки приїде до нас, до Києва, митрополит з Москви, казали вони, ми запрем ся в монастирях і хіба нас з монастиря віволочуть за шию і за ноги, тоді московський митрополит в Києві буде“; „красше вмерти, ані-ж допустити щоби в Києві був московський митрополит“.²⁾ Осторожний Методій хитав ся одначе, між ризиком отверто стати на боці про-

тестуючого духовенства а змаганням дістатись на митрополічу катедру, хоч би з благословення московського патріарха. Вискажуючись вельми різко в присутности решти духовенства, він сам-на-сам з Шереметєвим звиняв ся і казав, що не може робити інакше, позаяк сам став єпископом і надзорцем київської митрополії з Москви і для того его більше, ніж кого иньшого підозрівають, що він є в порозумінню з гетьманом.¹⁾ Чуючи себе поміж двома огнями, Методій з тим більшою ненавистю відносив ся до того чоловіка, котрий поставив его в таке небезпечне становище. Колишній приятель гетьмана, він не залишав тепер нагоди очернити его перед властями. Він розказував Шереметєву, що гетьман самовільно чинить суд і розправу, після нашенств, над старшиною, бере з населення великі побори і не так то вірний, як здаєть ся: єпископ дораджував Шереметєву післати в Запороже на розвідки людей і письмо, і запитатись Запорожців, чи не від бояр то повстає неспокій та хитливість.²⁾ Після прошеного обіду у печерського архимандрита багато духовних осіб, в присутности московського посла дяка Фролова, не хотіло пити піднесеного ним тоасту за здоров'я гетьмана, кажучи, що гетьман їм „лиходій а не зичливий“.³⁾ Шереметєв старав ся пересвідчити Гізеля, щоб він не гнівав ся на гетьмана, позаяк справу з митрополитом передасть цар патріархови царгородському до рішення; але Гізель завважав, що патріарха Партенія київське духовенство не визнає, бо він став патріархом підкупивши турецькі власті, котрі, щоб ему догодити, усунули усім симпатичного Дениса, а й тепер київське духовенство молить ся за Дениса.⁴⁾ Вкінці українське духовенство післало до Москви свого повномічника з просьбою дозволити їм вибрати зпоміж себе митрополита київського. Шереметєв зараз написав до царя, що московський митрополит ніяким чином не може бути в Києві; печерський архимандрит каже: „Наколи почую, що їде до Києва з Москви митрополит, то я, зібравши старців, запрусь, а ви нас добувайте“. Шереметєв з огляду на великі непорозуміння поміж єпископом Методієм а гетьманом, котрі одначе обидва мали довіру в Москві, радив цареві призначити митрополитом чернігівського єпископа Лазаря Барановича, котрий також буде вірний.⁵⁾

[Далі буде].

¹⁾ „Кіевская Старина“, Жовтень 1884 р., стаття: „Інокентій Гізель“.

²⁾ „Акты южной и западной России“, т. VI, стор. 79.

³⁾, ²⁾, ³⁾, ⁴⁾ і ⁵⁾ „Акты южной и западной России“, т. VI, стор. 80, 96, 103 і 105, — і т. V, стор. 147—148.

¹⁾ Соловєв: „Исторія Россіи“, т. XI, стор. 65.

Чи можна Федьковича Косованом звати?

[Слово в обороні правди.]

Написав Роман Заклинський.

→ [Далі.] ←

Щоби вмовити в публичність, що Косованщина існувала, пише п. Колесса про шестий лист Юрія до п. Горбала ось що: „Лист сей говорить ясно про найголовнішу тайну життя Федьковича, про його походження, та про домашні відносини, серед яких він виховався. Виправді Федькович подавав нераз хибні відомості про своє життя, однак сей лист писав він серед тяжкої недуги, з котрої не мав надії вийти, а на смертельній постелі чейже ніхто не говорить супроти свого переконання.¹⁾ Що Федькович в шестім листі до п. Горбала і в листі до Данила²⁾ подав неправдиві вісті про себе та про свою рідню, се уже знаємо. Але щоби він сей лист писав „на смертельній постелі“ та ще „серед тяжкої недуги“, се заперечаємо, бо так не було.

Наперед треба нам довідати ся, яка то була хвороба, на котру Юрій недужав? Се було тяжке запалення легких. Що дійсно так було, на се вказують симптоми недуги, списані в тих обох його листах. До Данила він писав: „Мене ухилили кольки, то ні відки було тривати. Спочив мій служка зараз до касарні дати знати, позбігали ся наші хлопці, але я їх вже не пізнаю, такі мене страшні кольки пруть. Побігли по лікаря... прецінь хотів оден на моє шасте ся лучив, що мені з обох рук кров пустив. От і полекшало мені трошки, але все чотири дні бувем більше на тім як на сім світі“.³⁾ До К. Горбала пише: „Четвертої днини в моїй тяжкій недугі приходив мені лист з дому... а я сам ще дожидаю смерті“.⁴⁾

Кріза в запаленні легких наступає менше більше межі 5. а 9. днем хвороби. Потому приходив полекша. Найтяжше перебувають ту недугу люди молоді і сильно збудовані, а саме таким був Юрій, бо мав тоді 29 років життя і був кріпкої будови тіла. Що се було дуже тяжке запалення легких; видимо з того, що до Юрія ходило аж трох цивільних лікарів, позаяк самі військові не вистарчали йому, не довіряв їм. Коли він уже міг вставати по крізі, то чув ся дуже ослабленим і дуже кашляв,⁵⁾ як звичайно буває по запаленні легких; морочило ся йому в голові і свіг йому крутив ся.⁶⁾ Юриєви тому кров пускали з обох рук, бо в тих часах лічили запалення легких пусканням крові. Запалення легких належить до тих недуг, що обезсилюють чоловіка. Хорій серед тої хвороби лежить в горячці, ледви годен рушити ся на постелі, не то щоб адужав перед крізою сидіти при столі, чи на ліжку, лист писати, мислити над листом, та іритувати ся змістом його, позаяк довідав ся, що матір його була тогди смертельно хора.

Що ми написали тут про слабкість Юрія, всего того треба нам було на доказ, що він не писав тих двох листів „на смертельній постелі“.

Тепер хочемо розповісти, чи Юрій годен був листи писати серед тої недуги в часі „хвилевої пільги“, заяк сего догадує ся п. Колесса, пишучи, що поет „дізнавши хвилевої пільги в своїй недугі, встає з ліжка і відповідає на письма своїх приятелів“.⁷⁾

І сему перечимо, бо серед запалення легких не приходять такі „хвилеві пільги“, в часі котрих хорій був би здібний до праці, якою єсть писання листів. Наука медична зовсім нічого не знає про такі „хвилеві пільги“. Ми інформували ся дотично сего питання з наукової праці лікаря.⁸⁾

Юрій писав ті листи, коли був реконвалесцентом, т. є. як уже перебув запалення легких. Просимо прочитати уважно його слова в шестім листі: „Туга звернула мене на сам наш

новий рік... Четвертої днини в моїй тяжкій недугі приходив мені лист з дому... Ihre Mutter liegt sterbenskrank... а я сам ще дожидаю смерті. — Тепер мені вже легше“.

Дальше пише там Юрій ось так: „От кінчу братчику, бо недужаю. Богато-м дуже сьогодні та учера писав, та боля мня груди. — Тепер мені вже легше і хотілих міг за пару неділь і поїхати, так не маю з чим“.¹⁾

Повисші слова означають, що він перебув уже хворобу і на стільки поздоровів, що міг „богато дуже сьогодні та учера“ писати, ба навіть чув ся уже на стільки в силах, що мігби був вибрати ся за кілька тижнів в далеку дорогу. Він писав отже той лист будучи реконвалесцентом, як уже сказано; а дотично „хвилевої пільги“ кажемо, що навіть немислима єсть така хвилева пільга, що таку довгу хвилю тривала — аж два дні, в котрих Юрій міг багато працювати.

Видимо отже, що поет не писав шестого листу, ані „на смертельній постелі“, ані „серед тяжкої недуги“. Таким чином відпадає аргумент п. Колесси, що „на смертельній постелі чейже ніхто не говорить супроти свого переконання“, бо Юрій не написав там дійсної правди, лише наплів багато небилиць.

Опершись на свої здогадки, та на основі хибній, що буцім то Федькович писав згаданий лист „на смертельній постелі“, п. Колесса кличе з великим вдоволенням, що „Федькович походить з незаконної любови“ і що „се єсть найважливіший факт Федьковичевого життя“.²⁾ Шкода що п. Колесса не пояснив точно причини, задля котрої уважає се таким дуже важним фактом, бо нам видає ся, що сей факт, наколи би навіть був правдивий, то бувби дуже маловажним фактом.

Тепер хочемо роз'яснити ті слова з першої автобіографії Юрія, де він пише ось так таємничо: „Тільки мені о моїм домашнім бутку, та о родині лиш сказати можна, а більше не рад бим“.³⁾

П. Колесса єсть певний, що Федькович мав тут на гадці Косована, однакж то помилка, бо він, як побачимо, мав на думці наслідки руйни з р. 1848/9. Юрій будучи офіцером австрійським, писав тоді дуже обережно про свого брата, котрий належав до зв'язи з Уграми: „Де він, (брат Іван) „ся тепер обертає, того і до сьогодні не знаю“. Тимчасом р. 1885 розповів уже вільно Т. Реваковичови ось так: „Мій старший брат став літографом в Ясах... Коли я мав 14 літ, пішов до Яс... бо хотів у брата учити ся літографії, але се була для мене за тяжка робота“.⁴⁾

В першій автобіографії поет очевидно не хотів сказати всієї правди, з боязни перед переслідуванням, а причини тої обави будем шукати в історії р. 1848. і 1849. Були то часи дуже прикри, та небезпечні для австрійської держави, тому ряд тодішніх старав ся всюди придушувати рух революційний, де той проявляв ся. З тої причини переслідувано з всякою строгістю по нашій стороні Карпат рух сприяючий мадярській інсуреції: ряд бояв ся, щоби революція не перенесла ся з тамтого боку Карпат на наш бік. Тимто з всякою беспощадністю зруйновано газдівство Гординської і скарано строго інших союзників мадярських. Найбільшою провинною в тих часах було, мати зносини з Уграми.

З причини що бояв ся злих наслідків для себе, не міг Юрій признавати ся, що той Іван Даникевич, революционер то брат його, позаяк Юрій був цісарським офіцером. Брата мати межі революціонерами було для него такою провинною, що він міг був наразити ся на дуже великі неприємності. Тому то він бояв ся детально розповідати про руйну родину і задля того в першій автобіографії лиш снімав про се, в листі до К. Горбала трошка описав, а точно розказати заповів.

¹⁾ Колесса: „Косован“ стор. 241.

²⁾ Оба листи писані, як нам відомо, в січні 1863.

³⁾ „Товариш“ стор. 111.

⁴⁾ Шестий лист стор. 338.

⁵⁾ Ibid. стор. 337.

⁶⁾ „Товариш“ стор. 113, 115—116.

⁷⁾ Колесса: „Косован“ стор. 360.

⁸⁾ Rozprawy z zakresu medycyny praktycznej. Serya I. O zapaleniu płuc włóknikowem ze stanowiska klinicznego napisał Dr. Oskar Widmann. В Кракові 1891 р. Стор. 6—18.

¹⁾ Листи Федьк. „Зоря“ 1892. стор. 337—338.

²⁾ Колесса: „Косован“ стор. 241.

³⁾ „Поезія“ 1862. стор. XI.

⁴⁾ Ревакович: „Причини“ стор. 35.

Зруйноване материного газдівства уважав Юрій цілком слушно за найбільше родинне нещастя. Видимо се із шестого листу до К. Горбала: „А за чим я тужу братчику? — Ти не годеи і зміркувати, як щасливо ми собі жили... Ви не знаєте, як тото мило чоловікови згадати про давні свої гадзиди. Я їх назвав, назвав, панове, тай братя мої любі“.

Та руїна сировадилла на Юрія всі нещастя і коли би не було руїни, то житє Юрія було би ішло рівним шляхом нескривленим.¹⁾

З причини, що п. Колесса догалус ся, що Адольф Гординський не любив Юрія,²⁾ то хочемо тут розповісти про відносини Адольфа до Юрія. До того одержали ми відомости від п. Василя Волянського учителя в Станіславові, котрий єсть свояком Федьковича, знав добре Адольфа Гординського, позаяк учеником був у него на станції яко свояк і залагоджував всякі его справи адміністративні. П. Василь Волянський виховав ся в Ростоках буковинських коло Путилова, часто бував в Путилові, матір его то перва сестра Федьковича, тому він знає всі відносини Юрія.

Адольф Гординський все журив ся сином Юриєм і коли бачив, що син блукає ся по службах в Румунії, постарав ся у властий військових, щоби его в 18. році житя взяли до служби військової.³⁾ А що найборше віддавали того до війська, котрий закодочував спокій, або загально був не на руку мандаторови, тому і Юрій був того пересвідчення, що батько і его тим самим способом дав до жовнярів, уважаючи его за непослушного. Ціле своє житє не міг Юрій забути батькови того, що дав его до війська. Батько знав про той синівський гнів і оправдував ся з свого поступку перед Василем Волянським, кажучи, що зробив се для добра сина, бо що з него булоби.

Причина нехична того довгого гніву була та, що досить батько був чоловік завзятий, але син був ще завзятійший і крім того дивак.

Увесь час служби військової Юрія, інтересував ся ним батько. Відносив ся отже до старшини військової в справах сина, стараючи ся о протекцію і о аванс для него, а коли Юрій став поручником, то се батька дуже тішило.

Щоби мати свого одинака коло себе, постарав ся о перенесенє его з Відня до Черновець. Таким чином був Федькович в Чернівцях р. 1859.

Коли спенсионував ся Юрій, бачимо его в Путилові. І в сїм часі не переставав ним інтересувати ся Адольф Гординський. Хотів вистарати для него яке місце урядника в Чернівцях, але Юрій того не приймав ся.

Фамілія Гординської при побуті в Чернівцях, відвиджувала Адольфа і не цурала ся его. Тому бував у него батько Василя Волянського, Олександр Волянський, писар і господар в Рості буковинських; матір Василя В. Анниця Волянська; о. Григорій Кантемир порох з Дихтенця (тепер декан в Ростоках бук.), пані Кантемирова також; Катерина Чернявська (пер Никіфорянова, з дому Дашкевичівна), її муж Олекса

¹⁾ В часі руїни була здає ся переслухана матір Федьковича, а може і ще хто инший. Тож звертаємо увагу пп. Чернівчан, що варто би пошукати за гми протоколами в реєстратурі краєвого правительства. Коли би їх там не було, то повинні би бути в міністерстві справ внутрішніх, або війни. Оголошенє друком тих протоколів було би дуже пожадане для нашої народної історії.

²⁾ Колесса: „Косован“ стор. 241.

³⁾ В реєстратурі військовій здає ся можна би відшукати дотичне писмо Адольфа Гординського.

Чернявський (писар в Ростоках бук.). [Він був рідним братом Анниці Волянської, а перший брат Федьковича]. Адольф Гординський уважав їх за свояків. Коли би Косованичина п. Колесси була фактом дійсним, то Гординський не хотів би був знати і фамілії жінчиної.

Перед тими то свояками нарікав Адольф на сина і на его поступованє, що син пив і маєток тратив, батька уникав і его рад не слухав. Кілько рази побачив путилівських гуцулів (котрі приходили до него за всякими радами правними) питав ся зараз про сина, а що не міг почути нічого доброго, тож і журив ся сином.

Коли Адольф Гординський став ослабати, а знав, що Анниця Волянська на цілі гори славна лікарка, вибирав ся до неї, бо сподівав ся, що вона его вилічить і він віднає здоровлє. Тому то казав Василеві Волянському повідомити матір, що він приїде. Було то 3—4 тижні перед его смертю. Тимчасом ослабав що раз більше і не годеи був уже поїхати. Своєки Адольфа Гординського старали ся тоді вмовити в него, що син его помер, щоби тим способом спонукати его, аби їм записав свій маєток. Однакож Юрій довідав ся також, що батько хорий і приїхав до Черновець, тай пішов відвідати хорого батька. Тут застав він повну хату свояків батькових, понадбільше жєнщин. Коли его побачив Адольф Гординський, утішив ся, підніс руки, тай промовив: „Сину муй дрóгі! сину муй єди́ні! муй Юзю коханий! ти жїєш! Цєбе юж умар-ліи зробілі!“ На то відповів Юрій: „Ви татку хорі!?! Чей Бог дасть, що поздоровієте!“ А звертаючи бесїду до єлів батькових, затиснув кулаки, і вимахуючи кулаками в ту сторону, де стояли свояки Адольфа Гординського, сказав: „Мене вороги умерлим зробили! Але я такий здоров, як медвідь, ще не одному бим голову розтріскав!“

По тих словах зашуміли сукні, а ті, що жадали від Адольфа Гординського запису, повоносили ся в хати.

В тїм часі, коли батько Федьковича лежав тяжко хорий, їхала Анниця Волянська на відпуст до Сочави; переїздила через Чернівці і вступила відвідати хорого Адольфа. Юрій затримав єї в Чернівцях, щоби була єму помічна в недугі батька.

Хотячи синові забезпечити увесь свій маєток, освідчив Адольф Гординський при євідках, що ніякого тестаменту не робив. Видно сподівав ся, що міг би був хто підробити тестамент, а єму дуже ішло о то, щоби увесь его маєток в силу наслідства законного перейшов на его єдиного сина Юрія. — Адольф Гординський помер в місяцю жовтню року 1876.⁴⁾

В спадщині по батьку одержав Юрій красну реальність вартости кільканайцять тисяч і гроші в паперах. Однакож він був до тої стєпени чоловік непрактичний, що доки Василь Волянський заряджував его маєтком, доти все ішло добре, але коли покинув Юрія, котрий зовсім не хотів знати про клопоти з адміністрацією реальности, тоді надуживали чужі люди его довіря, циганили его і таким способом розійшов ся маєток.

Дотично Косованичини п. Колесси заявляє Василь Волянський, що має тепер 35 років і хотє виріс в Путилівщині, ніколи не чув, щоби гуцули називали Юрія Косованом, а звуть его Гординчук. І взагалі п. В. В. перший раз довідав ся про Косованичину з статі п. Колесси, бо в Буковині ніхто того не знав. Се єсть доказом що Косованичина єсть видумана.

[Конець буде].

⁴⁾ День смерті можна виписати в реєстратурі єуду черновецького.

РІЗДВЯНІ СЬВЯТА.

[Уривки з українського народного калєндаря].

Статя М. Дикарева. — Переложив Василь Лукич.

Різдвяні сьвята припадають разом з порою, коли наші предки-погани сьвятковали народженє сонця або Коляди. Всї появи природи вважали наші предки вчинком добрих або злих істот, що відносились до чоловіка так або інакше.

До добрих істот належало між иншим і персоніфікованє сонце, яке жерело сьвітла й тепла, що боролось з темрявою і зимном. Перемога сонця над ворогами становила предмет сьвят, з котрих перше — *сьвято Коляди* припадало

разом з поворотом сонця, коли зачало дня прибувати; другє сьвято — *Красна гірка*, коли весняне соняшне тепло починало перемагати зимно, і вкінці, третє сьвято — *Купала*, коли сонце доходило до найбільшої своєї високости.

В наслідок сего, що свята Коляди припадає разом з Різдвяними святами, святкування тих остатніх носить в собі сліди давних поганських обрядів, що змінилися під впливом християнства.

Початком свят є *Свят вечір* або *Перва кутя*, 24 ст. ст. грудня [5 н. ст. січня]. В той день до зьвізди старі не їдять нічого, а молодіж — принайменше того, що в сім дни спечено, а то скотина хромати ме літом. З самого ранка на покутє ставлять приготовлені ще днем наперед возвар і кутю. Під кутю і возвар стелять гніздечко з сіна, а коли его вносять до хати, треба посидіти на трьох порогах і квокати. В кутю і возвар ставлять по солом'янім хресті, або ж ставлять оден дерев'яний хрестик, котрий ховають і, як Бог дасть хліб уродить, ставлять на першій стіжку збіжа. Поставивши кутю і возвар, кажуть дітям сидати на покутю і ще раз квокати: кво, кво, при чім сінають дітий за уха, щоби ухаті, та за чуб, щоб чубаті кури велись.

Початок вечері, як і в иньші свята, визначає ся урочистостію: засьвітять свічки, лямпадошка горить, ладану розпустять, помолять ся Богу і тоді вже починають вечеряти.

Після вечері розносять до хрещеного батька та до хрещеної матери та до баби кутю або возвар, два пироги або дві паляниці і при тім кажуть: „Прислав татко і мамка: нате вам, тату [або мамо], вечеряти“. Хрещений батько чи мати кушають принесеної куті, міняють те що з'їли за свою кутю, беруть одну паляницю собі, а другу звертають назад і обдаровують хрещених дітий хустинками або грішми [5-ти копійками, а на злучай принесеня рушника — 20-ти копійками].

Після вечері дівчата з паляницями, котрі перше ніж иньші скачають, виходять на дорогу слухати гавканя собак [або муканя коров]: де собаки загавкають, туди й заміж йти. „Давайте скорше вечеряти, а то собаки перебрешуть!“]. Ходять з палянницею під церкву слухати, де що будуть говорити: наколи будуть говорити тихо — буде веселе жите; коли будуть сперечатись — таке буде і жите тої, що собі ворожить; коли скажуть „іди“ або „пішла“ — дівчина вийде замуж в мясниці, коли скажуть: „нема“ — не вийде замуж; коли чути буде що в церкві сьпівають молебен — жити ме та що слухає, наколи-ж почує сьпів „со святими упокой“ — умре. Так само ходять підслуховати під вікна сусідів. Кидають ще через голову перед воротами чоботи на улицу, оден з хлібом-сілю, а другий — з печиною та вуглем. Кули який чобіт дальше впаде носом, туди й заміж йти: коли-ж з хлібом впаде далі, дівчині буде замужем добре жити, коли з печиною — погано. На ніч в миску кладуть кутю з медом і навколо ставлять ложки як їдять [то є видовбаним боком на верх] і накривають хлібом: чия ложка вилверне ся нічю, той помре в сім році.

Сьміте з „Свят-вечера“ до нового

року вимітаючи хату не викидають, а збирають в кут, під покутє або під припічок.

Різдво, 25 ст. ст. грудня [6 н. ст. січня]. Ранним ранком хлопці ходять „рождествовати“: деклямують вірші, по більшій части поповані утвори вихованців давної бурси, сьпівають церковні пісні, а в деяких сторонах двох хлопців ведуть в супроводі звістних маніпуляцій розмову про народжене Христа. Остатній спосіб „рождествованя“, подібно як і ношене „волхвами“ вертена або зьвізди по хатах, дає авторам великий дохід. З вертепом „волхви“ ходять не тільки по своїй слободі, але й по сусідніх.

Після обіду великі хлопці й мужики бють ся на кулаки, грають в карти: „в свого козиря“, „у хвиля“, „у шустя“ і т. и.

Через цілі свята з заходом сонця починають ся свята вечори, в котрі не можна нічого робити.

Вечером молодіж ходить колядувати. Зближившись до вікна хати, вони кричать до господарів: „Дай, Боже, вечір добрий! Чи заколядуват вам?“ — „Проколядуйте!“ — відповідають їм. Тоді колядники починають сьпівати колядки, з котрих одні мають свій початок з часів поганства, а другі — від часу заведеня християнства. Другі з кожного роком все більше й більше витискають перші. В колядках виславляють: Різдво Ісуса Христа, Пречисту або Богородицю, великого Бога Миколая, господаря дому, пана воеводу, Іванка, що шукає за Зеленим вином, дівку Маруську в своїм віночку з павинних пер, що не уступає пощівні а навіть королівні і т. и. і т. и. Характеристичними тут суть колядки, що повстали до введеня християнства. В них божество, що персоніфікує появи природи, зносить ся з чоловіком безпосередно:

— Ой, чи дома-дома || Наш пан воевода?

— Нема його дома: || Пішов він до Бога [і т. и.]

Друга колядка каже:

Чоловіче-чоловіче! || Бог тебе кличе:
Щось має дати, || Подарувати і т. и.

Позаяк колядка тепер втратила своє первістне значінє, то люд, чим далі, все більше дивить ся на ню, як на спосіб випрошувань грошей і провізії на складку, що настає за колядованєм. І справді колядники майже всюди сьпівають тоді псалму, що не стоїть в ніякій звязи з колядованєм, а саме псалму про страшний суд, виключно для того, що нагадуване чоловікови про кару, яку він має понести на тім світі за свої гріхи, є найліпшим способом випросити дарунок чи милостину, щоби спокотувати гріхи.

Після колядки оден з колядників голосно кричить ось що: „Колядин-колядин! Я у батька один, та й то й дурий. В мене коротенький козушок — винеси пані-матко періжо-о-ок!“

Колядники носять з собою мішок або й два. Їм дають хліб, пшоно, гроші і т. и. Иньший штука-парубок, вихо-

дячи з хати, звертає ся до першої-ліпшої дівчини, що попаде ся, ось як: „Одарко, держи припіл, я тобі пшоно всиплю!“ Одарка підставляє припіл, але замість сподіваного пшоно, в припіл лє ся вода, що викликає голосний регіт усіх присутніх. Зібрану провізію продають, збираючи гроші на складку.

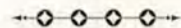
Богородиця, 26 ст. ст. грудня [7 н. ст. січня]. Того дня в церкві правлять панахиди, а іноді й молебні, запрошують панотців до дому, справляють поминальні обіди, роздають убогим милостину. Молодиці ходять до своєї баби з гостинцями: паляницями, ковбасами, салом і т. и. Заможнійші і щедрійші можуть навіть похвалитись: „Як ми своїй бабі скинулися та ще й крендії купували“. Баба гостить їх обідом. Для більшої урочистости перед бабичим домом після обіду сьпівають і танцюють; але верхом урочистости бувають похід з бабою до шинку, де їй купують навіть такі ласощі, як червона горівка...

Вечером ходять колядовати молоді жінки, ходять з ними й чоловіки, „балюють ся“. В той вечір роблять дівчачу складку, на котрій звичайно усе було подостатком, і хіба там нема птичого молока.

На честь закоханих пар сьпівають дівчата присьпівки. Иньші-ж присьпівки глузливі сьпівають дівчата на нереміну з парубками у формі диявогу. Дівчата старають ся дошкулити поганій паруботі, а парубота старає ся не дати ганьби своїй руці і відплатити дівчатам таким самим добром. Очевидно верх є заєдно на боці дівчат, що в разі потреби ратують ся імпровізаціями. Тут грають на скрипці та на балабайки, уряджують танці, гри, одним словом веселости молодіжї нема й кінця.

Тройця, 27 ст. ст. грудня [8 н. ст. січня]. В той день буває скромніша жіноча складка, в котрій беруть участь й мушники; тут тільки горілку пють та блинців складаних напечуть.

[Конець буде].

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

Торік гостювали у нас в Ростові над Доном три українські трупи. Перша трупа В. І. Захаренка грала увесь лютий до самого посту, друга — Г. Деркача грала з Великодних Свят, либонь, до літнього св. Миколи, завернувши і вдруге в кінці листопада і третя — Карого-Саксаганського розпочала вистави в початку червня, скінчивши їх в половині липня. Виставили вони вісім, коли не більше, нових пєс, про котрі я і маю подати рецензію... Але як я тільки згадаю про своє завдання, то наче-б то якийсь жах і сум в купі огортають мимоволі мою душу і міні... міні не хочеть ся нічого писати, бо важко-ж і боляче писати про такі появи, котрі вражають тебе, яко противолежля твоїм думкам і бажанням. Про те-ж

коли такі появи існують, то треба з ними лічитись. Кажучи се я маю на увазі надто неприємний факт, се факт випрання в нашу літературу неспосібних (а частенько й безглуздин) авторів, не маючих нічого спільного ані з драматичною штукаю з окрема, ані з літературою чи навіть з здоровим розумом взагалі. „Чому не писати, коли руки сверблять, але друкувати не годилось“, казав колись незабутній Кобзар про такі невизнані талани; я-ж насьмілюсь додати від себе, що не тільки друкувати, але ні грати, ні виставляти, ні писати не варто такої брудної і дурниці, яка пишеться у нас в останні часи для сцени. Винявши декотрих, як Кропивницький, Карпенко-Карий, Старицький, Мирний, можна, не помиляючись, цілком віднести наведені вище Шевченкові слова до всіх наших сучасних авторів драматичних творів, чи може-б певніше і ліпше сказати до всіх тих „драматичних виробів майстрів“, що не маючи ніякої кебеті літературної, майструють собі любенько свої неадатні твори, не питаючи навіть самих себе на що і для кого вони їх пишуть...

От вам наприклад один такий „майстер“! Перед очима в мене лежить зараз книжка: „Збірник творів артиста Мирославського“. Подивіть ся-ж на ці „перли“ і ви, далекі, не знати мете чому більше дивуватись — чи надзвичайному неучтву, чи надмірній відвазі автора. І чого тільки не понакручував сей „артист“ в своїх „творах“! Переважно він бере сюжети історичні, се пєси — „Гетьманці“, „Козаче серце“ і др. Тут у його жінка переодягається в козаком, козацька старшина розмовляє з польськими воеводами на московській сьогочасній мові, Гуля навпаки історичним даним, з'ображається в молодим козаком, юнаком вже за гетьманства Остряниці (sic!), тут же він закохує ся в польську панянку, котра потім оказує ся будім то дочкою самого-ж Остряниці, але вихованою ще змалечку Польяками і т. иньше. Далі слідує пєси „Веселі полтавці“, продовження „Наталки Полтавки“ Котляревського, оповідання „Максим Лобода і його біда“, „Жіночі хитрощі“ і иньші, де жінка бє п'яного чоловіка, чоловік віддає жінку в москалі, а розумний москаль обдурює їх обидвох... І вся ця неможлива нісенітниця писана такою-ж неможливою мовою, оздобленою безліччю похибок в московській правописи. Спасибі-же ще хоч тому, що, не вважаючи на ласкавий дозвіл автора жадна трупа не хоче виставляти його пєси. Сказано-ж — „коли не піп, то не микай ся й у ризи“, але „артист Мирославський“ думає, що се не про його мовить ся і міркуючи собі, що все те, що увійшло в обсяг історії, вже давно проминуло і більше не вернеть ся, то значить і можна брехати, скільки забажається, бо мерці-ж не встануть сперечатись, бреше собі, як той москаль про походи, не звертаючи уваги на якусь там критику, не соромлячись, бо... „поганому виду нема сти-

ду!“ Але се ще тільки пупянки, квітеньки-ж з ягодками будуть далі. Твори наведеного автора принаймні хоч належать йому, се його „власні“, „оригінальні“ твори, у нас же тепер страшенно розвинулась крадіжка літературна і мало не всі драматичні твори, написані за останні два, три роки суть крадені, хапані або „позичені“ у других авторів. Крадуть не тільки сюжети, типи, становища, але навіть ледве не цілі дії з звістних пєс. Один мій знайомий артист-автор отверто признав ся мні, що він украв сюжет для своєї пєси у другого автора, покликуючись на те, що всі-ж крадуть та воно й легше й користніше, ніж самому „ломати голову“. Більша частина з тих пєс, котрі я бачив торік була... „позичена“. Перейдемо-ж до огляду сих пєс.

Трупа п. Захаренка виставила ось які нові пєси: „Бішений коваль“, „Личар темної ночі“ („Бродяга те-ж“), „Сваха“ — всі три належачі д. Захаренку і „Не в грошах сила, а в правді“. А Шуляцького; трупа д. Деркача виставила „Пієсту, або загублену долю“ О. Л. Суходольського, „Не судило ся“ Ю. Касиненка, „Відьму“ Ванченка-Писанецького,* — і нарешті трупа Карого-Саксаганського виставила комедію-жарт „Паливода XVIII століття“ Карпенка-Карого. Пєси д. Захаренка вражають глядача насамперед просто таки безглуздем своєї фабули, свого змісту; глядач не розуміє, він дивується, нащо виходить на сцену така або иньша особа, нащо вона галасує, розпинається в драматичнім монологі, на що на переміну її виходить і друга і так далі. Полюбуйте ся: кого тільки не повиводив він ну, хоча би в пєсі „Бішений коваль!“ Тут у його і кайданник, що втік (він же сільський глитаї), і шпиг-жандарм і купець Пахомов, і ракли, і комедіянти, і босяк-офіцер, і п'яниця музика, і дідич (либонь навіть українофіл), і його пані, сальонна дама, і петербургський мартопляс, і дурень-парубок, і розумний парубок, і просто парубки, і дівчата, і молодіці, і старі баби і на решті сам „бішений коваль!“ Досить не тільки для звичайної драми, але і для величезної епопеї! Подивіться же, як отажає всею тою ватагою д. Захаренко. Шкода було-б переказувати зміст всіх пєс сього автора, се була-б і нудна і не вдячна праця; в таких разі, що-б не надокучати читачам, я обмежуюсь тим, що подам повний зміст тільки пєси „Бішений коваль“, на других же спиниюсь хіба тільки задля того, щоб вказати на їх головніші хибі.

В одному селі живе собі бідна удова

*) Трупа д. Деркача ще виставила, здається, в перший раз в Ростові пєсу: „За друга“ Безбрежного (Потапенка) і М. Старицького. Пєса безперечно гарна і бажана з боку ідеї, але нам здається, що було-б краще, коли-б в 1-ї дії баба не біла так люто гачина та в початку 4-ї дії не було на сцені вже занадто великого п'яництва. Досить вже п'яних бабів, а юрба п'яних чоловіків, се зайва річ, тим більше, що вихід їх нічого нового в пєсі не виясняє. Астор.

з дочкою, либонь на імя Мариною, котра запала в око московському купцеві Пах. Пах. Пахомову. Лиха мати, примушена злиднями а, може, ще й жадобю до грошей згоджується продати свою дочку купцеві, на що також невідступно спонукує її і сільський глитаї (він же і кайданник, що втік), котрий до речі сказати, через постійні позики давно вже і цупко тримає її в своїх пазурах. І от в господу глитаї являється сей купець Пахомов з своєю „компанією“, котра складається з босяка-офіцера, п'янички-музика і якихсь раклів-комедіянтів, і починається тут гульня і п'яństwo; комедіянти ходять колесом по сцені, офіцер оповідає про війну і як його поранено, музика (мізерний зразок з сільського музика в п. „Дай серцю волю“ Кропивницького) грає на скрипці і те-ж щось товче, усі пють; „компанія“ по приказу купця стає перед ним навколїшки, цілує йому руки і т. п., потім приходить удова з дочкою Мариною, знов пють і сьївають, нарешті-ж, підноївши Марину, лишають її в обіймах купця і завіса спадає... Марину кохає „бішений коваль“ Микита і другий парубок Степан, сестра-ж останнього безнадійно закохана в Микиту. Згубивши вінок, Марина ані трішечки не піклується ся, не шкодує за цим, але навпаки жартує собі з ковалем та дротує його; він же, охоплений „бішеним“ коханням, то присягається їй в щирости свого почуття, то починає на неї грізно гримати та тупотіти ногами. Степан, побачивши їх кохання, довго мучить ся заздростію і нарешті, щоб збуться свого ворога, в залпї кидається на коваля з ножом, той хапає його за руки, звалює на землю і, віднявши ніж, заміряється ся, але трохи прохолоднувшись, ховає ніж в халюву і відштовхує Степана ногою; Степан, зворушений таким шляхотним вчинком, плазує навколїшка перед ковалем, благуєчи йому вибачити його лихий замір. Сей бідолашний Степан вкупі з сестрою Марисею наганяють страшний сум на глядачів тим, що в протягу всієї пєси блукають по сцені, мов тім грішних людей у берегах Стикса, та жалують ся Богови на свою долю. Тим часом приїждить в село „на дачу“, то що молодий пан з своєю жінкою, „сальоновою“ дамою і якимсь дурнем, петербургським мартоплясом. Треба знати, що сей пан, бувши ще паничем, кохав ся з Мариною і тепер, коли вони зустрілись знову, давнє кохання почало розжоврюватись і спалахнуло ще більшим полум'ям. Не знаючи, що робити, пан розважає Марину красномовними річима (на народній мові) та поцілунками. Марина звичайно відхитнулася від коваля і він, ображений її насьмішуватим поведінням, догадується ся, в чому тут річ і починає за нею стежити. Авторowi чомусь забажало ся, щоб саме в сей час полїция, котра під проводом шпиг-жандарма довідала ся, що сільський глитаї — се ніхто иньший, як кайданник, що втік з Сибіру і відкрила його злочин-

ства, між котрими і те, що він ошукав Нахомова, давши йому п'яному підписати фальшований вексель, — прийшла його забрати, щоб він стріляв в жандарма, але, не влучивши, віддав ся поліції і та посадила його у в'язницю. Се бачите, певно для фіналу передостанньої дії зробив таке автор, бо зараз же після сього і спускають завісу. В останній дії „бішений“ коваль починає справді трохи не казиритись, підбурений заздро-

стю і жагою лютої пімсти. Підглядівши в ночі, що за кушем на ослоні сидить якихсь двоє людей — сиділи-ж там бідолашні Степан з сестрою і одно другому розповідали про свою тугу, заподіяну нещасливим коханням — коваль думає, що то його зрадниця Марина з своїм коханцем-паном і рішає зараз же пімститись над ними. І от, винявши з холяви ніж, він кидаєть ся і ріже безневинну дівчину, потім підходить до

рампи читає монольоґ [Степан же байдужісененько сидить собі — анї телень!] і з словами: „Час пімсти настав!... Га! ти заплатиш мені мозком своїх кісток!...“ — встромлює ніж в груди Степана... Хай вибачить міні автор, але я далі не витримав і, підвівшись з місця, рушив з театру. Позад себе вчув я якийсь галас і як упала завіса — певно збіглись люди і запроторили коваля на Сибір. [Конєнь буде].

ГРИГОРІЙ (ЮРІЙ) КОНИСЬКИЙ.

[Гл. портрет на 61 стор.].

13 [25] дня сего місяця минула сотня літ з того дня, як у Могилеві білоруському спочив славетний Українець Григорій Кониський, що був архієпископом Білої Русі і радним синоду російського. Місто Могилів і Київська духовна Академія заходжують ся урочисто помянути Григорія в день його смерті. Ми вважаємо за свій обов'язок подати портрет Гр. К.—ого і коротенький нарис життя його.

Рід Кониських перейшов на Україну з Галичини. Року 1613-ого перебрав ся на лівобережну Україну і оселив ся в Ніжині Касиян Кониський з сином Яремою [властиво здаєть ся Єронімом, як іменує його грамота польського короля Яна Казимира 1659 р.]. З того часу більше як 150 літ бачимо Кониських діячами у Ніжині. Ярема був ніжинським бурмістром. Старший син його Левко був мійським радним, а підстарший Іван вийтував у Ніжині 1688—1691 р. Левків син Григорій правив за писаря у ніжинському магістраті. До раїги сего писаря належало невеличке село Переходівка, верстов за 30 від Ніжина біля річки Смолянки. Отут біля річки Переходівки Кониські осадили невеличкий власний хутір, що й досі носить назву „хутора Кониських“ і належить одному з роду Кониських, Олександрові Івановичу Кониському. Як знати з документів, Іванів син Осип козакував і р. 1715 належав до товариства козаків, а проте р. 1727 ніжинські міщани вибрали його бурмістром. Між дітьми Осипа*) був син Григорій, що родив ся в Ніжині 20. листопада р. 1717. Перші десять літ свого віку Григорій перебував у батьків і вчив ся в школі свого рідного міста, а на одинадцятому році його віддали в науку до Київської Академії. Між професорами Академії був тоді славетний філософ Семен Тодорський; під його рукою і кермою Григорій Кониський добре вивчив ся, опріч наук звичайних — богословія, філософії, історії і нинш, ще грецької, жидівської і німецької мови. Успіхи в науках, розум сьвітлий і широкий на той час сьвітгляд, якими вславив ся Кониський, звернули на себе увагу київського митрополита, і коли Григорій через 15 років скінчив науку, він запросив його професорувати в Академії і через 6 років, коли Кониському було тільки 33 роки, його зроблено ректором Академії.

Ще р. 1744-ого Григорій пішов в черці і 11 серпня прийняв постриг з найменшем Юрія, на память того, що сьв. Юрій був патроном його рідного міста Ніжина. Не довело ся йому довго ректорувати: скоро помер єпископ Білої Русі... Біла Русь входила тоді в склад королівства польського і там панував стародавній звичай український вибирати єпископів і попів. Таким чином православне духовенство і шляхта Білої Русі вибрали собі на єпископа Юрія Кониського. Висвячено його у Києві в софійському катедральному соборі 20 серпня р. 1755. — Тоді саме на Білій Русі стояла боротьба національна і релігійна. Поляки пильнували ополучити і повернути до унії білоруський народ і вживали до того всякого гнобителства і утисків. Молодий єпископ тямив, що єдино спасенною і певною зброєю в такій боротьбі повинна бути освіта духовенства і народа. Тим то він і взяв ся заводити школи елементарні і опріч того організував у Могилеві духовну семінарію і не-

бавом і друкарню. Тим часом новий єпископ кілька разів вдавав ся і до короля польського і до Союзу, просячи, щоб спинили гнобителство над православними Білорусинами і щоб православна релігія користувалась повною толерантною. Поляки не вважали одначе ні на заступництво Кониського, ні на остереження його і самому єпископові трапляло ся зазнати на собі нетолерантності і гнобителства Поляків. На пр. в червні р. 1759, коли владика в'їздив до міста Орши і па зустріч йому вийшли благочестиві миряни з цехами і духовенство, домініканець Овлочинський набравши юрбу шляхтичів-латинян і жовнірів, напав на благочестивих і силоміць розігнав їх, а єпископа ганьбив і лаяв. А скоро владика став на богослуженню в храмі, Овлочинський з жовнірами набігли в церкву і почали тут бігати, гукати, ганьбити єпископа і бити народ, виганяючи його з церкви. Народ мусів тікати, а з ним і єпископ. Жовніри погнали ся за благочестивими. Тоді саме Юрій встиг втічи в двір до одного міщанина, ліг на простий віз і щоб спасти ся від неминучої смерті озьвірених жовнірів, казав присипати себе гноєм і тільки таким чином поталанило йому добратися до кутсинського монастиря.

Запевнившись, що заступництво перед королем і союзом не мають ваги, мусів Кониський шукати иньчого заступництва і вдав ся по нього до російської цариці Катерини II. З того, що діяло ся на Україні після з'єднання її з Московщиною, Кониський бачив і добре тямив, що і Біла Русь під кормигою Московщини не знає великого добра, але що-ж було йому діяти. коли польські пани, кермуючи Польщею, не хотіли тай не спроможні були заступити ся реально за Білорусинів! З другого боку тямив Кониський, що польські пани ведуть Польщу до погибелі і безправне неминуче повалить Польщу, яко державу самостійну. Бачив і тямив Кониський, що сила Московщини зростає, а потужність Польщі підупадає і що дия ширшає та безодня, яка проковтне шляхетську Польщу. Тяжко вболівав Кониський над долею рідної України: скасоване царицею гетьманського уряду сьвідчило, що московське ярмо може небагато опанувати Україну. Ще гірше станеть ся на Білій Русі, коли Поляки не схаменуть ся і не одухотворять народної маси, надавши їй повну рівноправність. Остання, коли-б була реально переведена скрізь по території польського королівства, могла-б ще спасти Польщу. Кониський в липні р. 1765-ого поїхав до Варшави і знов благав короля відвернути утиски і гнобителства над благочестивими. Але всяке заступництво було марна річ. Польські магнати і латинські єпископи доти буяли, доки р. 1772 Австрія, Пруси і Росія не поділили Польщу: з того поділу Біла Русь відійшла до Росії. Тоді тільки Кониському можна стало пікловати ся безпечно про моральну і духову освіту своєї єпархії.

Року 1783-ого цариця зробила Юрія архієпископом і радним синоду. — Помер він в Могилеві 13 (25) лютого р. 1795-ого.

Юрій Кониський лишив по собі добру пам'ять і яко бесідник [оратор] і яко письменник. Опріч двох томів його проповідій, відомі містерні і вірші його і „Історія Руссов“. Про останню одначе кажуть, що вона написана не Кониським. Досі запевне сего ще ніхто не довів, та вже саме лиш те, що до „Історії Руссов“, коли вона стала відомою, ліпшого автора як Кониський не приписали, вже отсе саме, вкупі з тенденцією тієї історії, показує нам той патріотизм, який Україні добачали в серці Кониського і яким воно дійсно було ся до рідної України.

Ск.

*) У Осипа були ще сини: Федір — попував у Комарівці; другий Федір — був хорунжим ніжинського полку; Матвій — сотникував у Івангороді; і Павло — бунчужний товариш У другого Федора було три сини: Іван, Федір і Роман, — а в отсего Федора поміж п'ятьома синами був Яків, батько нашого Вл. письменника Олександра. Яків помер 22 листопада р. 1844 в містечку Кобижчі, возелецького повіту.

СВІТЛА Й ТІНЬ.

III.

[В роки 1695 і 1895. — Стипендія ім. Т. Шевченка. — Організація складок. — Наш песимізм].

Анno 1695. В лютім в самі місяці поміж Збоїсками а Голоском, селами коло Львова, станули табором Татари. Зібрало ся їх 60.000 і хотіли дістати ся до Львова, щоби собі погуляти... Але гетьман Яблоновський, просто з весіля одного Потоцького, пішов з кількома тисячами лицарів на передмістя львівські і звідтам по тяжкій бою прогнав Татар. Налякані та ще й обдурені фальшивими вістями, Татари пофунули ся згід мурів міста в сторону Стрия, спалили села Кульпарків, Ляшки, Білогоршу і иньші тай пішли шляхом до Галича. Всі передмістя Львова були потім одною купою румовища.

Анno 1895. В лютім в самі місяці нежонатий пан Влодко Танцюристий одного дня зрана, в самі 200-літні роковини приходу Татар під Львів, вертав з побоевища в „Народнім Домі“ блідий, невиспаний і з розбитим серцем, з котрим немилосердно обійшлась одна рожева панночка в рожевім строю. Так не виглядав лицар Панара, що́ тому дві сотні літ дістав 20 ран від Татар, як утомлено виглядав пан Танцюристий, танцюючи цілу божу ніч в поті чола, щоби тільки збільшити фондацию ім. Шевченка, з котрої би вибраний артист від пера або від пензля дістав стипендію в сумі сто зр. на панірі і чорнило, на фарби і полотно і на тютюн, коли на то ще стане.

Ах! сто ринських австрійської валюти! Кілько-ж то лютий насипівало ся, кілько-ж то сердець натомило ся на саях балевиш, щоби бідний руський артист, маляр, літерат, дістав сто гульденів! Цілі літа треба було на се ждати — і ось прийшов веселий час для руських лицарів пера і пензля... Скромний Тарас бажав собі тільки одної сльози з очей карих, щоби стати паном над панами, а тепер всякі Тарасики можуть писати:

Сто гульденів стипендії —
і пан над панами!..

Хто їх дістане, на радощах злине на Парнас, набере ся духа ратного і віщого і напише милозвучну оду на честь невсипучих ніг, що́ цілу ніч танцювали на вечерку товариства „Ватра“, з чого був такий дохід, що „Просьвіта“ рішила вже дати комусь ті сто зр. Як би то добре було, щоби та стипендія була більша, та ба! се лиш ріum desiderium. Молода Русь мусіла би ще танцювати 25 літ, аби стипендія виносилась на пр. 300 зр. А тимчасом сей і той артист помер би на лаврах з голоду, а наше серце закровавилось би з жалю...

Ну, що-ж робити? Добре й се на початок, коли-б тільки „Просьвіта“ не довго зволікала з розписанем конкурсу і наданем стипендії. А то коли буде так, як з Михайловою премією, то... то буде недобре. Так пошалу, так „поваж-

но“ то діє ся, а ту може декотрий драматург уже й хоче вмирати... Михайло, дай ему Боже здоровля, призначив 500 рублів для автора найлучшої драми історичної. З тих 500 рублів зробило ся уже звиш 700 зр., а „Просьвіта“ все ще міркує, кому би дати сі гроші. Жалко-ж давати таку велику суму кому-будь... хоч уже мабуть давно був час рішити ся.

Для наших літератів є крім фонду Шевченка (котрий з кінцем 1893 року виносив 2349 зр. 73 кр.), ще фонд Дубравського, фонд Леонідів (з кінцем 1893 р. виносив 345 зр. 60 кр.), фонд ім. Маркіяна Шашкевича (виносив 10 зр. 70 кр.) і фонд ім. Омеляна Огоновського. Богато фондаций, а хісна поки що мало, або й ніякого нема. На премії з фондаций ім. Дубравського, доволі великі, якось ніхто не лакомить ся, за що сором всім нашим письменникам. Иньші фондаций, що́ тільки початі, а вже й забуті. Помре який славний Русин, товариства і часописи розширять гадку, щоб заснувати фондацию імени покійника, збере ся троха гроша — та й забуває ся і фондацию і ціль її і покійника... Наробило ся шуму на честь і славу того або сего, а відтак мовчанкою величає ся єго. Кине ся гасло між люди та й жеде ся потім літами спокійно, чи хто відізве ся.

Звістно, у нас є ще такі фондаций: на дім „Просьвіти“ і театр, фондация Степ. Качала, фондация стипендійна і пам'ятникова ім. Олександра Огоновського, і такі самі ім. Маркіяна Шашкевича, фондация заповогова для сиріт по народних учителях, фондация ім. Омел. Огоновського і н. На руський театр і дім „Просьвіти“ пливають ще складки найбогатше, бо є люди, що́ з'організували збиранє складок на сю ціль; про иньші фондаций забуло ся.

Читав я недавно в одній часописі польській раду для Поляків, щоби жертволюбивість народу свого з'організувати, бо інакше буде конкуренція поміж цілями патріотичними і на ніяку фондацию не збере ся більшої суми. Нема системи в жертволюбивості — а се шкодить. Треба такого товариства, чи громади людей, котрі мали би повагу в краю і казали, на що перше потрібно зібрати складки. Зібравши складки на одну ціль, порадили-б другу найпотрібнішу і т. д. Таку раду повинна і „Просьвіта“, що́ має в заряді стільки фондаций, взяти на розвагу і з'організувати збиранє складок.

Ся моя запозичена рада, розуміє ся, дуже гарна, хоч з неї ніхто не скористає... Але так мені бодай здає ся, що де суспільність складає великі гроші на різні публичні цілі, там менше лиха з недостачі організації складок; а де жертволюбивість так, як у нас, не велика (великодушні наші газети де-далі вже й даровану десятку назвуть „справді княжим даром“), там організація складок більше потрібна. Менше цілий, а більшої жертволюбивості!

Я певний, що коли-б я порадив до-

бре, звідки іменно взяти гроший на складки, то-ся рада всім би дуже подобала ся і кожний з неї скористав би. Я перший... В тім і лихо, що дуже часто наш брат і не може бути жертволюбивим, хоч би хотів, так як певно є між нами й такі, що могли би, а не хотять. Ті безгрішники (в тім однім слові придалось би етимологічне *о*, щоби хто зте не розумів) не можуть дуже часто і для себе самого нічого зложити — і через те попадають в песимісти...

Мені їх дуже жалко, але що тепер, хто тільки силу має, воює против песимізму, то і я за такими безгрішними песимістами обставати не буду, тим більше, що їм з того хісна мало. Будь у нас гроші, то багато песимістів перекинулось би відразу в найбільші оптимісти та й не нарікали-б на жите, письменники виходили-б веселіші, кождо закохану на ру в повістях по великих перешкодах вінчали би, як Бог приказав, і жадному не прийшло би на думку загроювати читачам жите. А так маємо песимістичну літературу.

Один розумний чернець читав торішню „Зорю“ і замітив таку цікаву річ: „Зі всіх, каже, повістей і з великої часті поезій, друкованих торік в „Зорі“, віє якийсь дивний песимізм. Нехай хто прочитає дві перші рубрики зі змісту „Зорі“: „Повісті, оповідання, образки, поезії в прозі, нариси і казки“, а досвідчить правди моїх слів; всюди конець чорний, нещасливий, пригнітаючий душу читача, розриваючий чувства серця. Страшно сумовита доля „Діда Микити“, також і „Баби Калинихи“; бідою кінчить ся: „Піднал“, так само: „І сподіваєть ся вона що дня“; безталанний: „Дурний Михайло“, так само безталанний: „Червоний жупан“; аж до дна впливає недолу „Гарасим“, то само і Дмитро в повістці: „Не так складає ся, як бажає ся“. — Прочитавши так з вісім повісточок менших (бо 8 тут вчислено), маеш тої горечи аж по край серця — рад-бись хоч чимсь розрадувати і иньші струни душі, береш ся до більшої повістки: „Між народ“ — береш ся за: „Людину“ — але марна твоя надія. Всюди та сама нута. Можна і недолу малювати, чому ні, але все пересолене стає несмачним. І природа міняє зиму з весною, а ніч з ясною днинною. Та хоч би в тих песимістичних образках якісь світліші характери, яксь велич душевна, якісь згагання гуманні, яка побіда людського духа над злом — а то ані одно, ані друге, ані десяте! Такі повісті не вироблюють у читача замиловання до борби з життям, чого нам Русинам так потреба, не вироблюють також доброго смаку естетичного, так само дуже потрібного нашій літературі; вони в силі виробити лиш зненавиджене життя, зненавиджене відноси в суспільности, зненавиджене людей! Особливо для молодих умів така „пища“ літературна є і нездорова і небезпечна!“ (Гляди: „Душпастьєр“ 1895 р. число 2-ге).

Що правда, то не гріх! „Во время оно“ плакали наші поети над долею Руси, тужили за козаками, кликали маму, щоби пробудилась, а коли „мама“ не хотіла вставати, то й самі лягали спати. Д. Куліш ждав пів сотні літ, чи не встануть звеличані ним колись козаки, та й не діждавшись того, кинув на них болотом, назвавши їх розбійниками. Козакам се не пошкодить, а Кулішеви не допоможе, але видко, старого Пантелеймона напав песимізм... Інші письменники забули про козаків і „безталанну матір“ і стали малювати реальне життя. Але справді, в реальному життю бачили вони більше темних сторін, як ясних. Творів з песимістичною закраскою у нас надто багато.

Варто би прослідити, як загальноєвропейська пошесть песимізму відбилася на умах наших літератів. Чи такий песимізм у нас — просто мода, чи бездогматичність, чи зле понятій реалізм, чи охота впливати на читачів трагічними сюжетами, бо такі роблять більше вражіння. У нас на приклад гумористичних оповідань майже нема, а комедий дуже а дуже мало. Що-ж воно за знак?

Д-ви Чайченкові, котрий у своїй збірничку „Під хмарним небом“ зовсім не показав ся оптимістом, як видко з його статі в попередніх числах „Зорі“, також уже надійшло „самокопирсанне“, се-б то першове аналізоване власної душі, — значить, починає ся і в нас реакція против песимізму, котрий походить з „самокопирсання“, читачі тужать за синтезом, за героями кріпкими на тілі й душі.

Д. Школиченко в повісті „Між народ“, не хотів видати Наталки заміж за Петренка і звів ідею „народничаня“ на Бог знає що. П. Кобилянська не дала грошей „Людвигу“, щоби перевести її через ціле-пекло мук і вкінці видати заміж за дурня. Нехай і так.

Але-ж тут справді незвичайно важне питання, чи вражіння у читача тих повістей є таке, якого собі автори бажали; чи ті повісті додають духа і відваги, чи може відбирають віру в поправу нещастних відносин. Коли-б повісті і оповідання, про які агадує пов. рецензент в „Душпастирі“, справді робили на всіх таке пригнетаюче вражіння і затроювали читачам життя, то який же хосен їх читати і який хосен їх писати?... Сui bono?... Та сю справу не так легко рішити на сім місці. А все-ж подумати треба.

О. М.—ей.

ХРОНІКА.

* „Діло“ скінчивши друкувати в своїй „Бібліотеці“ [том 50] повість Л. Н. Толстого „Дитячий, хлопачий і молодечий вік“, перекладено на нашу мову В. Щуратом. розпочало я томі 51. друкувати переклад повісти Окт. Фейлєта під заг. „Дневник одной пані“.

* В марті с. р. в Чернігові мають вийти: а) „Живі струни“ [Збірник пісень]. б) „Пятизлотник“ і в) „Харити“, „Ялинка“, „Маленький грінник“ — оповідання Мих. Копюбинського.

* Цензура дозволила друкувати: а) Б. Грінченка — „Пісні та думи“ і б) Д. Гордієнка — Кум-хан (казка). Натомість заборонила друкувати: а) „Байки Л. Глібова“ [повне видане] і б) „Вінок“, пісні Н. П.

* Передано до цензури ось які рукописи: а) „Вірна пара та інші оповідання і вірші усяких авторів“. б) „Добра душа“, оповідання А. Т. і в) „Пісні та думи“ Б. Грінченка.

* Пок. Ом. Партицький написав в останніх роках свого життя „Методичну граматичку руської мови“, приложену до теперішньої правописи шкільної, однак ся граматика остала ся в рукописі. Була-б се велика заслуга, коли-б її видруковано.

* Цент. виділ „Просвіты“ поручив о. Торонському зладити переклад на нашу мову євангелій недільних і святочних для ужитку молодіжні шкільної.

* Омелян Заричкий, молодий музик-ділєтант уложив за цитру потпурі з наших пісень, котре можна набувати в книгарні Сайфарта і Чайківського у Львові по 1 злр. за примірник.

* М. Кропивницький написав саме тепер лібретто до опери „Вій“, а музику пише др. Горілів. Карпенко-Карий пише нову драму під заг. „Сербин“.

* Рос. цензура дозволила видати ось які твори М. Кропивницького: 1. Дай серцю волю. 2. Невольник. 3. Зайди-голова. 4. Дві сім'ї. 5. Олеси. 6. Пошилися у дурні. 7. Чмир. 8. Вуси. 9. Підгірня. 10. Джигун. 11. Пісні в лиях. 12. По ревізії. 13. Лихо не кожному. 14. Помирилися. — Натомість заборонено друкувати і виставляти твори: а) „Гли-тай“ [в грудні 1894 р.]. б) „Нерівня“ [перерізка з „Доки сонце зійде“] і в) „Безбаченко“ [перер. з др. „Титарівна“].

* Др. Ол. Колеса габілітував ся недавно на червоноцькій університеті яко доцент українсько-руської мови і літератури. Дня 6 н. ст. лютого зложив він перед колегією професорів екзамен габілітаційний, а дня 9 н. ст. лютого виголосив пробний виклад на тему „Sevchenko's Ballade Topolja im Verhältnisse zur Ucieczka“ von Mickiewicz, „Ludmila“ und „Svetlana“ von Zukovskij, „Lenore“ von Bürger und zur kleinrussischen Volkspoesie. Крім тих праць предложив колегії професорів ще рукописну студию під заг. „Ueber die dialektologischen Merkmale der südrussischen Denkmäler des XI—XIII Jh. mit besonderer Berücksichtigung des Denkmals aus dem XIII Jh. „Житіє Сави“.

* На засіданні секції історично-філологічної наук. тов. ім. Шевченка, дня 5 н. ст. лютого с. р., відчитали: проф. Вас. Білецький реферат про Monumenta Confraternitatis Staurigianae t. I, видані дром Волод. Мальковичем, а проф. Грушевський реферат о студії проф. В. Коновського „Історично-літературні замітки про „Слово о пльзку Игореві“. В дискусії забирали голос проф. Верхратський, Матіїв, — і Копаць.

* На 12-ім засіданні секції філологічної під проводом проф. І. Верхратського, дня 8 н. ст. лютого с. р. відчитав др. Студинський свою простору рецензію на працю дра Ів. Франка: „Іван Вишенський і його твори. Львів, 1894 р.“

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подав Василь Лукич.

а) книжки.

Читанка руська для другої класи шкіл середніх. — У Львові, 1895 р. Друк. Шевч. Накладом фонду краєвого. VII + 325 і 4 нел. стор. 8°. Ціна опр. прим. 1 злр.

Зміст після родів прози і поезії: А. Про-за: I. Повістки. II. Оповідання і образки історичні. III. Описи і образи: а) географічні; б) природничі. IV. Образки з життя і обичаїв. V. Статі дидактичні. Б. Поезія: I. Байки. II. Повістки і сльби історичні. III. Легенди і балади. IV. Описи і образки. V. Пісні: а) релігійні; б) світські і в) епіграми.

Руська справа в роках 1891—1894. Н. В. — У Львові, 1895 р. Друк. Шевч. Коштом К. Беднарського. 94 і 2 нел. стор. 8°. Ціна 50 кр.

Відьма. По народних казках і оповіданнях зложила Наталія Кобринська. Видав М. Павлик. [Посвята Михайлови Драгоманову в честь його 30-літньої літературної праці]. — У Львові, 1894 р. [Відбитка з „Народа“]. Друк. В. Маньківського. 28 стор. 16°.

Почтова книжочка на рік 1895. — У Львові, 1894 р. Видане ц. к. почт. листовишів. Друк. Шевч. 16 стор. 16°.

Д. И. Эварницкий. Истори́я запорожскихъ козако́въ. Томъ второй. — В Петербурзі, 1895 р. Друк. І. Скороходова. 624 і 2 нел. стор. вел. 8°. [Додаток: „Земляныя укрѣпленія близь Желтыхъ Водъ, на мѣстѣ Польскаго лагера“]. Ціна 4 карб.

А. Шахматовъ. Къ вопросу объ обра-зованіи русскихъ нарѣчій. — У Варшаві, 1894 р. 12 стор. 8°. Друк. 60 прим.

б) періодичні видання.

Правда. [1895 р. Випуск 71—73. Стор. 1—112]. Зміст: 3 новим роком. Іюнія (Історія її розвитку державного та соціально-економічного). Вражіння подорожі О. Любенького (II. На Поділю). До сестри, вірш М. Сілянського. Листи з Чернігівщини: VIII. Звичай, обряди і повірі святочні в місті Яворові, зібрав Осип Маковей. Народні звичай між нашими духовними. Кілька слів про консолідацію наших сил. Дещо про царя-мироотворця. З чеського табору. Огляд політичний за рік 1894. Промови посла Барвіського в сеймі: над петицією м. Залозець [24/І 95], над законом о радах шкільних місцевих [26/І 95] і підчас дебатів бюджетової [6/II 95]. Вісти: з Станіславова (дві) і з Полтавщини. Помертні оповістки: про Ом. Партицького і дра Ів. Лошинева.

Київская Старина. [1895 р. Січень. Том 48. Стор. 138+42+42 і 33—48 в 8°]. Зміст: Александръ Фед. Кистяковский, біографічний очерк съ отрывкомъ изъ рукописной автобіографіи его, В. Науменка. Воспоминанія священника о. Феод. Кистяковского. Труды А. Ф. К.—аго въ области истории и обычного права, І. Лучинького. А. Ф. К.—ій какъ криминалистъ, І. Фойницького. Рождественскій вечеръ въ деревнѣ, бытовой очеркъ С. П. Двѣтскій. Эдемъ до вкушенія плода отъ дерева познанія добра и зла, М. Щ. Документъ, извѣстія и замѣтки. Библиографія. Додатки: 1) Дневникъ генер. подскарбія Як. Марковича. Часть третья. 2) Портрет А. Ф. Кистяковского.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ.

До Вп. Читачів „Зорі“. Через недогляд нашого метрампажа замітка під заг. „Дві анекдоти про Т. Шевченка“, призначена нами до Ч-ла 5 і то до відділу: „Записки, вістки і замітки“ попала в Ч-ло 3, на жаль між „Оповістки і критичні замітки“, за що отсим перепрашуємо. Вп. М. Федорович. Ви вгадали. Поміщене в червоноцькій „Ластівці“ [книж. 9 і 10 на стор. 135—143] оповідане Ів. Череватенка „Не так складає ся, як бажав ся“ (є як і поміщена там поезія Руданського „Вовк, собака і кіт“) є передруком з „Зорі“ 1894 р. Чо 16 стор. 355—357. Редакція „Ластівки“ однак не вважала відповідним се зазначити, як небудь се чинити при інших передруках, на пр. з „Народної Часописи“. Вп. Ворон. в Ростов. 17 рублїв на пам'ятник Шевченка дістали і дякуємо.

З сль Чиселок розсилаємо додаток: „Словарь російско-український“, том II-ий, арк. 19-ий.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ виносить: З додатком „Словарь російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Осип Маковей.

Видав Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

1895.
У ЛЬВОВІ, ДНІ 1 (13) МАРЦІ.
Виходить 1-го і 15-го кожного місяця
в обсязі півтора аркуша.
РЕДАКЦІЯ, АДМІНІСТРАЦІЯ І ЕКСПЕДИЦІЯ
— у Львові, ул. Академічна ч. 8. —
Рукописи мають бути писані правописом „Зорі“; узані не-
придатними до поміщення звертає ся авторам (на їх кошт)
без поясненя причин. — Редакція відповідає окремо тільки
на ті писма, до котрих долучено поштові марки, з виїмкою
письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

МУЗИКА.

Повість Т. Шевченка.

Переложив Микола Міх-ський.

Під редакцією О. Я. Кониського.

Коли ви, ласкавий читачу, кохаетесь у рідній старовині, Самійловича р. 1674, про що свідчать натрет його, яко тидак пораджу вас, коли переїздити мете через місто Прилуку в Полтавщині, з'упинити ся там на добу. А як що трапить ся се не в осени й не зимою, дак перебувайте там і дві доби, та перш за все спізнайтесь з панотцем протопопом Іллею Бодяньським, а вдруге навідайтесь з ним же таки, з панотцем Іллею, до напів зруйнованого Густинського монастира. Він по той бік річки Удаю верстов за три від Прилуки. Можна вас заповнити, що не каяти метесь. Се суще Сенклерське абацтво. Усе тут є: і рівглибокий та широкий, колись то повний води з тихого Удаю, і вал; а на валу на тому є високий кам'яний мур зубчастий із внутрішніми ходами та з бійницями; є й склепи чи печери, що нема їм краю, є й намогильні плити, що вже повростали в землю, поміж величезними дубами суховерхими, може, ще самим титарем насадженими. Одно слово усе є, чого треба, щоб була повна картина романічна, звісно, під пером такого-ж Скотта Вальтера або похожего на його автора-малюра природи. Я-ж... з убожества мові фантазії [по правді кажучи] за таке діло не беру ся, та — признається — не до того я й бесіду веду. Се я тільки так, аби бесіда повніща була, забалакав про руїни памятника Самійловичового.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

Мені, щоб ви знали, київська археологічна комісія припоручила навідатись до сього напів зруйнованого монастира. Вже-ж пак за допомогою найповажаного панотця Іллі, довідався я, що монастир збудовано коштом і працею безталанного гетьмана

Самійловича р. 1674, про що свідчать натрет його, яко тидак пораджу вас, коли переїздити мете через місто Прилуку в Полтавщині, з'упинити ся там на добу. А як що трапить ся се не в осени й не зимою, дак перебувайте там і дві доби, та перш за все спізнайтесь з панотцем протопопом Іллею Бодяньським, а вдруге навідайтесь з ним же таки, з панотцем Іллею, до напів зруйнованого Густинського монастира. Він по той бік річки Удаю верстов за три від Прилуки. Можна вас заповнити, що не каяти метесь. Се суще Сенклерське абацтво. Усе тут є: і рівглибокий та широкий, колись то повний води з тихого Удаю, і вал; а на валу на тому є високий кам'яний мур зубчастий із внутрішніми ходами та з бійницями; є й склепи чи печери, що нема їм краю, є й намогильні плити, що вже повростали в землю, поміж величезними дубами суховерхими, може, ще самим титарем насадженими. Одно слово усе є, чого треба, щоб була повна картина романічна, звісно, під пером такого-ж Скотта Вальтера або похожего на його автора-малюра природи. Я-ж... з убожества мові фантазії [по правді кажучи] за таке діло не беру ся, та — признається — не до того я й бесіду веду. Се я тільки так, аби бесіда повніща була, забалакав про руїни памятника Самійловичового.

Довідавшись про все отсе та змалювавши, як умів, головну чи св'яту браму та церкву Петра й Павла з п'ятьма банями, та ще трапезу й церкву, де поховано вікопомного князя Миколу Репніна, та ще зацілілу циклонічну будівлю братерську, отсе все зробивши, кажу, як умів, другого дня хотів був я покинути місто Прилуку й рушити до Лубен, щоб і там подивити ся на монастир, збудований побожною матір'ю Яреми Вишневецького Корибута. Я вже поскладав був усю свою мізерію у пакунок і хотів послати фактора Лейбу на поштову станцію по коний, аж ось мій господар до мене в світлицю увиходить та й каже:

— І не думайте й не гадайте! Ось гляньте лишень, що на дворі діється.

Я подивив ся у вікно. Справді, вздовж грязької вулиці тягло ся дві кареті — на чотири особи кожна, декільки колясок, бричок, хургонів усяких, нарешті, прості вози.

— Що се таке? — спитав я свого господаря.

— Бачте: один з нащадку славетного прилуцького полковника, Мазепиного сучасника, завтра йменинник.

Господар мій, треба завважати, був за повітового вчителя російської історії і любив вихвалити ся своїми знаннями, особливо перед нашим братом-ученим.

— Та не вже-ж увесь отсей транспорт тягнеть ся до йменинника?

— А вже-ж! та се ще тільки початок! Ось подивитесь, що буде над вечір: на місті буде тісно!

— Гаразд! Та мені-ж яке діло до вашого йменинника?

— А таке діло, що ми з вами наймемо троїх добрих коний та й рушимо у досьвіта аж у Д....

— У які се Д....?

— Та просто-ж до йменинника.

— Але-ж, я з ним не знайомий.

— Дак познайомитесь!...

Я замислив ся. А що справді: чи не чкурнуть би мені та по праву розшукувача давнини полюбувати з сільських забавок? Се буде щось нове!

Добре! От на другий день ми й поїхали в гості.

Почати хіба з того, що ми зблудили не тому, що, коли ми виїхали з міста, дак було ще темно, а тому, що наш хурман [справжній мій земляк], переїхавши удайську греблю, пустив віжки та й почав собі про щось міркувати. Тим часом коні пішли собі любенько битим шляхом, звичайно по старій памяті. От ми й приїхали в село І.... Питаємо першого стрічного чоловіка, як проїхати нам у Д....?

— У Д....? — каже той чоловік. — А просто беріть на Прилуку.

— Як то на Прилуку? Ми-ж ідемо з Прилуки.

— Дак не треба було вам і їздити у Прилуку, — відповів чоловік зовсім байдужно.

— Та якже-ж нам тепер проїхати у Д...., щоб не вертати ся в Прилуку, га? — спитав я.

Тривайте! Десь отут недалеко є село Ср...., те-ж нащадка славетного полковника. Чи не знає він часом сього села?

— А С...., земляче, знаєш? — спитав я селянина.

— Знаю, — відповів той.

— А Д.... від С.... далеко?

— Ба, ні!

— Дак покажи нам шлях на С...., а там уже ми якось знайдемо й Д....

— Ходім за мною, — промовив чоловік та й пішов вздовж вулиці поперед нашої завязатої тройки.

Він повів нас повз стару дерев'яну церкву з однією банею та рубленою дзвіницею на чотири угли. Дивлячись на неї згадав я картину мого незабутнього Штернберга „Свяченне пасок“ і мені стало сумно. Імя Штернберга дуже-дуже багато нагадало мені.

— Отсе вам буде шлях просто на С...., — мовив чоловік та й показав рукою на ледві примітну доріжку, що блищала поміж густою зеленою шпинею.

Вельми цікаво, що підвідчик наш мовчав увесь час подорожі від Прилуки до І... й розмови з селянином, та вже побачивши поза темною смугою лісу, укриту бляхою баню, тільки й промовив: „Отсе вам і С....!“ — Та й знов замовк.

Се загальна риса вдачі моїх земляків. Земляк мій, коли що й до ладу зробить, дак не розбалакаєть ся про своє заняття; коли-ж, боронь Боже, вскочить у гущу, дак стане дійсне наче риба та.

У С.... ми розпитали шлях на Д.... та й поїхали собі з Богом між зеленими шпинецями та житами.

Здасть ся моєму товаришеви не зовсім до вподоби була така подорож, особливо через те, що він любив чепуритись [а треба вам знати, що ми були убрані зовсім як на балі]. Він те-ж мовчав як і підвідчик, навіть не промовив: „От вам і С....“, так він був роздратований курявою та иньшими пригодами подорожі. Я-ж, не вважаючи на фрак та вишні прикраси, був зовсім спокійним, навіть щасливим, дивлячись на необсяжний обшир під житами та під шпинецями. Нігде правди діти; й до мене в серце залізла туга; але-ж ся туга зовсім иньшого роду. Я думав і питав ся у Бога: „Господи, про кого се поле засіяно й зеленіє? Хотів був попереду переказати своє сумне питання товаришеви, та роздумавши, не сказав нічого. Якби не се кляте питання, щоб так не до гичі прокинуло ся в моїй душі, я-б був зовсім щасливим, купаючись, так сказати, у морі сьвіжого рясту, щоб так тихо-тихо хвилював ся. Чим ближче під'їздили ми до того бенкету, тим сумніший і сумніший ставало мені, так, що я ладен був повернути, мовляв, назад оглоблі. Дивлячись на обшарпаних селян,

що часто-густо попадались нам на зустріч, мені здавав ся сей бенкет якимись нелюдськими веселощами...

Чи так, чи сяк, а нарешті, вже перед заходом сонця, доплентали ся ми до своєї мети.

Не списувати му вам чудового гаю з велетнями-дубами, насадженими ще прадідами, освіченого косим промінням соняшним; не писати му й про бельведер з банею величезного панського будинку, що високо підносить ся серед того гаю; промовчу й про широку та величню алею, що веде до будинку; мовчати му й про величезне село, що було заставлене повозами, кіньми, смугами та кучерами. Не писати му про все оте тому, що саме перед нашим в'їздом в алею стріла нас кавалькада амазонок та амазонів без кінця-краю й зовсім збила мене з пантелику... Товариш мій не злякав ся: він жваво вискочив з воза і хвацько почав кланяти ся до всієї кавалькади... Я з сього вивів, що він вдатний жартун. Минувши амазонок, амазонів, та нарешті грумів чи жокеїв, я те-ж ізліз з воза, заплатив нашому підвідчикови і, на його питання: „де-ж я ночуватиму?“ відповів: „в зеленій дуброві, земляче!“ — а він тоді посвистав та й подав ся на село. Ми пошалу пішли вповодж величньої алеї до панського будинку. А щоб надати своїй тварі вид, хоч трошки схожий на джентельменський, зайшли ми до так званого „холостого флігелю“, що стояв на відшибі недалеко біля головної будівлі. Тут стріли нас джентельмени зовсім незвичайного змісту. Звичайно буває, що люди, після довгого обіду та добрячої випивки, швиденько чимчикують спати; у їх же все вийшло навпаки. Вони стрибали, галасували і витворяли ка-зна-що, звісно, усі в шотландському убранні. Цинізм, щоб не сказати, гідота, та й більш нічого! Вергілій мій якось добув умивальник та миску і ми, помивавшись та повитрушували з фраків куряву, рушили в сад, сподіваючись зустрінути господарів.

Надія не одурила нас. Попереду ми увійшли в будинок: перейшовши дві салі, опинили ся на терасі, що вся була заставлена найпроскішніми квітками. Зійшовши з тераси та перейшовши старанно присипаною піском стежкою через зелений майдак [що звав ся задля патріотизму левадою], увійшли ми в сад. Навдивовижу мені то був не британський або французький сад, а звичайний дубовий гай чи дуброва. Коли-б не блищали жовті етежечки поміж старими темними дубами, дак я-б зовсім забув, що пробуваю в панському саду, а не в якійсь заповітній дуброві. Вергілій мій повів мене до високого розлогого дуба величезного і показав мені на його стовбурі невелику щилину, наче малесеньке віконечко, промовивши: „Ось погляньте лишень в отсе віконце“. Я подивив ся і, вже-ж, нічого не побачив. „Та придивіть ся пильнійш!“ Я подивив ся пильнійш і побачив неначе образ Пресвятої Матері. Се й справді був образ Іржавецької Божої Матері [так мені казав мій Вергілій]. Образ той був вдовбаний в сього дуба, через рік після полтавської баталії славетним прилуцьким полковником.

Слухаючи пояснення отсєї події історичної, я й не спостеріг, як ми знов вийшли на леваду, де й стріли господаря та господарю. Навкруги їх була ціла юрба гостей, що приязно осміхались.

Вергілій мій доволі хвацько, як на повітового вчителя, вклонив ся господарю, а господар ласкаво простяг до його одну пучку лівши, що була оздоблена коштовним перстеном. Вергілій мій лебезуючи ухопив тую пучку обіруч і рекомендував, яко свого друга і вченого побратима. Я й собі вклонив ся те-ж, по правді кажучи, доволі по вченому, се-б то, по ведмедячому, після чого юрба гостей побільшала двома нами.

Не описувати му вам ані господині, ані господаря, бо підчас нашої авдієнції на дворі було майже темно, через те й неможливо було роздивитись подробиці. Адже якби прехороше ни була намальована картина взагалі, та коли маляр зневажав подробиці, дак картина його буде тільки ескізом і справдешній мастак та знавець подивить ся та й покива тільки головою, та й відійде зітхаючи до патретів Зорянки чарувати ся гербами, що з убийними подробицями намальовані на гудзиках якогось там „віц-мундира“.

Аби втекти „помованія глави“ мастака та знавця скінчених картин, обмежу ся я тільки першим вражінням, що є, на думку психологів, найважливіша риса до обмальовання вдачі.

Перше вражіння, яке зробила на мене господиня, було найприємніше вражіння, а господар — навпаки. Та се, може, пучка лівши, так ласкаво простягнена до мого приятеля, спричинила ся неприємному вражінню. Веселий натовп гостей повагом рушав до будинку, що вже був пишно освічений в середині, а на терасі між роскішними квітками та цитринними деревами ще тільки розвішувано різнобарвні ліхтарники.

Скоро господар з господинею ступили на терасу, коли се оркестра кренаків гримнула славетний марш з „Вільгельма Теля“. Після маршу, не переводячи духу, зараз польонес, — і балъ почав ся у всьому своєму величі.

Якийсь учений муж, здасть ся, барон Боде, поїхав з Тегерану до руїн Персеполісу й досить докладно описав свою подорож аж до самієвньої долини Мардайт; побачивши-ж величні руїни Персеполісу, промовив: „Багато мандрівців списувало сія славетні руїни, через те мені тут нема чого робити“. Те-ж можу сказати й я, дивлячись на провінційальний балъ, хоч моя подорож не мала на меті описання провінційального балю й не була сполучена з такими труднотами, як ота подорож з Тегерану до руїн Персеполісу, та й порівнянне, по правді кажучи, роблю я зовсім найзвичайне; але... що маю діяти, — що під руку піймало ся, те й смали.

Перечитайте любу повість сучасної російської белетристики, усюди стрінете ви описання, як не столичного, то вже доконечне провінційального балю і, певна річ, з різними додатками, що до вбрання та манір і навіть самих фізйомий, наче натура на провінційальних львів та львиць особливий форми робила. Дурниця! форми ті ж самієвські, і коли вже є між ними різниця, дак се тільки таа, що провінційальні льви та львиці, нема що й казати, ручнійші від столичних. Сього, скільки мені відомо, списувачі провінційальних балів не спостерегли. Значить, списано всі балі, починаючи від балю на „Фрегаті Надежда“ до російської „пирושки“ на німецький зразок, де устенсольські „ребята“ трошки попустували. І що до провінційального балю, я можу сказати сміливо, що мені цілком нічого робити, хіба тільки любовати з сьвіжих, здорових личеньок провінційальних красунь.

Одно мене трохи здивувало на сьому балі: саме те, що не видно було ані одного мундиру, не дивлячись на те, що в прилуцькому повіті стояв стрілецький батальон. Не розуміючи сієї причини, звернувся я до свого Вергілія; Вергілій мій саме тієї хвили вробляв в кадрилі „на“ найклясичним робом. Терпляче дожидав я кінця останньої фігури кадрили, а тим часом розгадував се питання різними вгадками. „Може, міркував я, вони те?...“ „Але-ж ні, ся річ належить більш гусаринам і взагалі кавалерії, вони-ж піхота, та ще й з ученим кантом. Ні, тут щось та не те...“

Сієї хвилини кадрилъ скінчив ся: спотілий мій Вергілій підійшов до мене:

— А що, як витанцююєш? — промовив він утираючись.

— Нічого, добре. — відповів я.

— А от що, — промовив я до його майже вишком: — Чому се немає на балі військових?

— Та їх нігде не приймають, тим паче у такій господі, як господа нашого Амфітріона.

„Чудно“, подумав я і, подумавши, снітав:

— А панночки нічого?

— Зовсім нічого!

Саме тоді заграли вальса і ментор мій завертів ся з якоюсь вабливою брюнеткою. А я, пропхавшись якимсь поміж глядачами, се-б то, слугами, що стояли юрбою біля розчинених дверей, вийшов на терасу та й думав про те, як

„Мы подвигаемся замѣтно...“

Балъ завершено найроскішнішою вечерею, і не покروпили її, не залили, а дійсне залили шампанським усіх назвищ. Мене аж вжахнула така лиха.

По вечері Амфітріон запросив до „грос-фатера“, що й принали гості з превеликою радістю. „Грос-фатер“ почав ся й длав ся з сільською простотою аж до сходу сонця.

Красуні, особливо красуні на манір героїнь небіжчика Балъзака, се-б то, красуні не першої сьвіжости, не раджу вас танцювати до сходу сонця! Влада, яку маєте ви над нашим бідним серцем при сьйві сьвічок, зникає при сьйві сонця

і вабливість, що навіваєте ви за час ночи, заміняєть ся якимсь гірко-неприятним чуттям, похожим на пересит. Але ви роздратовані зажерливістю глатати наші бідні серця, не спостерегаєте, як наближаєть ся день і ваше могутнє панування зникає, наче той прозорий туман, що розстилаєть ся над болотом.

Так міркував я, липаючи веселий, простий „грос-фатер“ і продираючись поміж дубами до нашого табору [гості мали пошешканне не в будинках; кінець саду напивалось декільки шатрів, що й значило табір, або краще — циганський табір]. Наближаючись до шатрів, що вилискувались на темному рісті, почув я, на превелике диво, в одному шатрі пісні й регіт. То були друзяки-чаркуни, що промінляли сьвітову єстув на самітність, скажемо повну вже самітність. Якось пропхав ся я до свого шатра, перемінив на швидку руку фрак на блюзу та й сховав ся в кущах ліщини. Я не знав, що сумежно з садом був ставок, то мені здалось чудним, коли густе темне гілле ліщини почало визначати ся на білому полі. Вийшов я на поляну й побачив озеро у всій його красі, з берегів посихлялись до його старі берести та мальовничі верби. Чудова картина! Вода не колихнеть ся, — сущє дзеркало, і верби-красуні ніби поїхали до його купками налюбувати з свого роскішного широкого гілля. Довго стояв я на одному місці, причарований сією дивною картиною. Мені здавало ся гріхом зрушити хоч матесеньким рухом сю урочисту тишу сьвятої красавиці природи.

Поміркувавши, я зважив ся таки на сей гріх. Мені прийшло на думку, що не погано-б було виурнути разів зо два або зо три у сьому чарівному озері. Зараз я се й зробив.

Після купання мені стало так легко та радісно, що я двічі почув красу пейзажу й наважив ся раювати з його до сходу. Задля цього сів я під розлогім берестом та й віддав ся солодкому оглядуванню чарівної природи.

Не довго діялось одначе моє оглядуванне. Я притулив ся до береста та й заснув супокійно. І наснила ся мені та-ж таки радісна картина з додатком болю, і тільки чудно — замість звичайного вальса, увижав ся мені відомий малюнок Гольбайна: „Танок смерті“.

Видіння мої були порвані голосним жіночим реготом. Розплющивши очі, побачив я жваву зграю німф, що хлюпали ся й цокотіли в воді, і мені, рад-не-рад, довело ся грати ролю цікавого Антіона-пастуха. Я одначе незабаром опам'ятав ся й сховав ся в кущах ліщини.

О одинайп'ятій годині ранку дзвоном оповістили нежонатих гостей, що чай готовий [жонаті гості втішали ся ним по своїх нумерах]. На сей радісний благовіст гості синнули з своїх самотних притулків до лишньої тераси, що була оздоблена столами з чайними приборами й кількома пузастими самоварами та кофейницями. Не встиг я скінчити другу чашку ясно-брудастого сиропу з вершками [сметанкою], коли се гримнув вальс і крізь відчинені двері побачив я кілька пар, що вертілись по салі. „Ну й коли вони накрутять ся?“ подумав я і, сходячи з тераси, стрів свого Проспера; він сказав мені нищечком, що сььогоднішній вечір почнеть ся концертом; сьому зрадів я не мало, хоч, по правді кажучи, багато й не сподівався я від того. Одначе я помилив ся.

Небавом після вечірньої прогульки гості зібрали ся хто в чім пошало, се-б то, хто в сїртуці, хто в пальті, а хто трімав ся „гарного тону“ або корчив з себе англємана, ті прийшли у фраках; про вбранне-ж жіноцтва нема що й казати. Се вже пілий всесвіт відає, що ні одна жінка, яка-б красуня вона не була, не задумаєть ся разів з двацять на день перемінити своє убранне, коли має на думці зустрінути юрбу, хоч навіть потороч, аби не своєї породи. Прошу не гнівати ся, мої любі читательки, се не є вигадка, а певний факт.

Гості зібрали ся й посідали, певна річ, з деяким розбором: що більше, висунулось на перед, а дрібнота [у тому числі й ми, Господи покрій нас] примостились по кіосках, у темряві, поміж кольонами. Скоро все впорядковалось; з'явив ся на підмостках, на манір кону, вільновідпущений капелмайстер, досить грубий в постаті й з самою лакейською пикєю.

— Ученик славетного Шпора! — шепнув хтось біля мене.

Ще жить, — і гримнула „Буря“ Мендельсона, по правді казати, гримнула й гриміла досить гарно. Мене не на жарт зачепила віолінчеля. Віолінчеліст сидів ближче иньших музиків

до авансцени, неначе на показ, [що дійсно й було так]. Се була молода людина, бліда та сухорлява, — усе, — що я міг зобачити зноза віолінчелі. Соля свої він справив з таким чуттям та мистецтвом, що хоч би й самому Серве, дак не сором. Мене здивувало одно — чом йому нема оплесків. Починати-ж самому мені — не личило. Який з мене суддя, та й що за гість з мене? Бог зна що, Бог зна й відкіль. Що скажуть гості першого розбору.

Тим часом „Буря“ скінчилась і я почув промовлену внів голосу хвалу артистови: „От так Тарас! От так молодець! Не дурно побував аж в Італії!“

Поки оркестра ладнала ся, встиг я довідати ся від суди дещо про цікавого мені артиста. Почала ся увертюра з „Прециози“ Вебера і я, на вдивовижу побачив віолінчеліста з скрипкою в руках, майже рядом з капельмайстром, і тепер можна було його краще роздивити ся.

Се була молода людина трохи більш двадцяти років, струнка та граціозна, з чорними живими очима, з тонкими губами, що ледві осміхали ся, з високим блідим чолом, одно слово, се був джентельмен першої породи і, треба додати, найсимпатичнішої породи.

Коли він скінчив арию „Прециози“, я не втерпів, — закричав „браво!“ і що сили було, став плескати в долоні. Всі подивили ся на мене, певна річ, наче на божевільного. Проте-ж я не злякав ся і все ляскав та кричав „браво!“, поки нарешті волові очі самого господаря не примусили мене схаменутися.

Оркестра знов ладнала ся, та я, не сподіваючись почути щось кращого, вийшов із салі в сад. Тиха та супокійна була місячна ніч. Вештав ся я біля будинку недалеко і до мене долітали з хаосу згуків чудові згуки віолінчелі або скрипки. Постать смутного артиста, з його меланхолічною усмішкою, носила ся, ніби жива, перед мною. Де я бачив його? Де я його зустрічав? — питає я сам себе і, після довгого напруження пам'яті, згадав я, що бачив його під годину обіду, за стільцем самого господаря з рукою, що була обгорнена серветкою.

Трохи не зомлів я з такого відкриття.

Музика затихла і я пішов стежкою через леваду до старосьвіцьких тасмних дубів. Трохи пройшовши, почув я за собою тихий шест ступнів; озирнувшись пізнав я віолінчеліста, що слідкував за мною. Я звернув ся був до його з питанням, але він попередив мене, ухопив мої руки і протис їх із сльозами на очах до своїх губ.

— Що се ви? що ви? Що з вами скоїло ся? — питає я його, силкуючись визволити руки.

— Дякую вам, дякую! — казав він нишком. — Ви, ви одна, єдина людина, що слухала мене й розуміла мене.

Сьози не дали йому говорити далі. Я мовчки узяв його під плече й довів до лавки з дерну, що була змайстрована навкруги вікового дуба розлогого.

Довго сиділи ми мовчки, нарешті він промовив:

— Ви дуже до мене ласкаві!

В сю мить розтяв ся голос, що гукав на його.

— Ходіть до виноградної альтанки, — промовив він, устаючи. Сієї-ж миті я прийду до вас.

І він швидко віддалив ся.

Дивлячись у слід його, я думав: ось натхненний міне-зінтер ХІІ віку. Одначе як недалеко відійшли ми від благородних лицарів, розбишак того плачливого часу. А просьвіта йде собі уперед широкими ступнями...

Я підвів ся з лавки й пішов стежкою, що вела до виноградної альтанки. Не скажу через що, але я не сподівав ся почути від нього його безрадісне оповідання, як се звичайно бува, і, дяка Богови, я не зовсім помилив ся. Правда, він сказав мені, може, більш, ніж сам хотів; але-ж мова, якою заговорив він зо мною, була не наша звичайна бідна мова, ні, то були божественні згуки: в їх лунав стогін змученого серця непорочного.

Він прийшов до мене в альтанку з басом і, не промовивши слова, почав ладнати струмента; пробуючи, ніби жартуючи, програв він славутию каватину з „Норми“. Дух мені забило при сїх згукх. Не відводячи смичка від струн, заграв він одну з сердешних мазурок натхненного Шопена. Скінчивши

мазурку, він ледві виразно промовив: „От у нас і свій баль“. Програв він ще декілька мазурок, одну кращу за другу, одну сердешнішу за другу.

На самім кінці останньої мазурки примітив я крізь виноградне листя мовчазні тварі багатьох слухачів: то були все слуги приїзжих панів. Вони покидали вікна, крізь які дивили ся на німецькі танці вимуштрованих панів та паній своїх, і прийшли послухати, як грає Тарас.

Орфей мій, трошки спочивши та наладнавши свою ліру, повагом повів смичком по струнах — і полила ся повная сердешного смутку солодкого моя рідна мелодія на слова:

Котили ся вози з гори
Та в долині стали.

Програвши тему, він варийовав її на тисячу ладів та так варийовав, що я з роду нічого похожего не чув, та здасть ся, й не чути му ніколи. Слухачі, що стояли коло альтанки, за цілий час гри не ворухнули ся і, коли він скінчив свої чудовні варіяції, слухачі ще довго слухали, не переводячи духу, нарешті разом зітхнули та й знов замовкли.

Я мовчки взяв його за руки й дав ознаку вийти з альтанки. Ми вийшли й довго мовчки ходили по доріжці, наче бояли ся забалакати. Нарешті я переміг себе й поспитав:

— Де ви вчили ся?

— З початку дома.

— А потім?

— А потім пан з панєю їздили за границю й мене з собою брали: і, поки вони жили в Берліні, ходив я кілька разів до Шпора й більш нігде не вчив ся.

— Адже Шпор грає на скрипці?

— Я й учив ся в його на скрипці: скрипка є мій справжній струмент, а віолінчеля се вже так.

— Що-ж ви маєте тепер із собою діяти? Ви-ж справжній, великий артист.

— А що мені з собою діяти? На шибеницю — більш нічого.

Казати по правді я й сам не спроможен був віщувати йому щось кращого.

— Торік, у літку, — забалакав він, — приїздив до нас з Качанівки Глинка, слухав мою гру на скрипці та віолінчелі, хвалив мене й просив пана, щоб той випустив мене на волю. Вони обіцяли йому та на тому, здасть ся, й скінчилось.

— Не сумуйте, моліть ся Богови! Дасть Бог, все буде гоже...

— Я не сумую. Михайло Йванович, здасть ся, такий добрий. На його можна сподівати ся.

— Справді можна, коли він тільки не забув про вас. Напишіть ви до його листа.

— Написати лишень — я напишу та як же я зашлю його? Коли-ж я адреси не знаю.

— Я знаю й ви дайте листа мені. Напишіть листа сьогодні, а завтра я буду на місті й подам його на почту.

Ми саме підійшли до альтанки й він поспитав мене схилившись до віолінчелі:

— Чи не заграли вам ще чого?

— Дуже вдячний. Ви втомили ся, спочиньте трохи й приготуйте листа на завтра.

І ми розійшли ся.

Після вечері вже перед сходом сонця, розкланявши ся з господарями, я, не заходячи до табору, помандрував на село наняти коня та воза, щоб доїхати до міста або хоч до поштової стації. Ова!... На цілому величезному седі не надібав я ні коняки, ні воза. Нема чого казати, заможні селяни! Піяниці, я певен, та лінятяючи переважно; а то як би такі не знайти хоч однієї коняки з возом!... Дивовижний нарід — наші селяни! Не налякай його, дак нічого й не буде... Отже-ж вас, мабуть, занадто налякано, — подумав я, дивлячись на оголіле село.

Нема чого робити, звернув ся я до жида-шинкаря й наняв у його, звісно, за жидівську ціну, шкапу на п'ять верстов до якоїсь „ферми“. А там запевняв мене жид, хоч четвертю можна наняти до самої Прилуки.

За допомогою ввічливого Тараса Федоровича [віолінчеліста] упаковали ми абияк свою мізерію та й виїхали з села на прилуцький шлях.

— Скажіть, будь ласка, що воно за „ферма“, до якої він тепер нас веде? — спитав я свого напівсонного ментора.

— Ферма — це хутір Антона Карловича. Чудесні люди, се-б то, він та Варвара Яковівна? Чудесні люди! Заїдьмо, кінце заїдьмо. Я вже давенько їх не бачив.

— Сількісь, заїдемо. Мені вже тепер за одно гуляти, аж поки не випаюсь на поштовий шлях.

— Не жалкувати мете. Антін Карлович — прецікава людина... Він, бачте бо, почав і скінчив свою службу за лікаря на флоті, разів зо два подорожував круг світа, покинув службу та й одержує собі повну пенсію. Та тепер приватно лікарує в нашого Амфітріона; сей же подарував йому, яко додаток, ще й хутір. Чого-ж іще? Живи та Бога хвали.

— А давно вже він тут живе?

— Та, мабуть, буде трохи більш, як десять років.

— А що, вони мають сімю?

— Ні, тільки вдвох. Правда, під їх безпосереднім доглядом виховують ся дві доньки дідиця — гарненькі діти — і вони, можна сказати, стали їм за рідних дітей. Одній, мабуть, буде вже років із шість, а друга на рік молодша.

— Чом же се їх не видно було на балі? Адже-ж, я певен, вони качучу танцюють. А самі гаразд знаєте, яка се оздоба балю.

— Ні. Я певен, що вони не танцюють качучи і, розумієте, мати хоче виховати їх у дійсній самоті, а потім випустити на світ зовсім невинних, неначе двох пташенят зпід крильця. Мені, знаєте, ся ідея вельми подобається, морально-філософська і, можна сказати, поетична ідея. А на вашу думку як?

— Справді, поетична ідея та ніяк не більш. Я й не гадав, одначе, щоб у Софії Самійлівни були діти. Вона ще така сьвіжа!...

— Та прекрасна, додайте!

— Справді, прекрасна.

Тоді саме стрів нас селянин і, знявши свого солом'яного бриля, поклонив ся. І, коли вже ми проїхали повз його, він все ще стояв без шапки та дивив ся на наш екіпаж, мабуть, міркуючи: „Чорт його зна, що воно таке, — чи воно пани, чи воно жида?“ Пани, що з балю повертають ся...

Певне, ви бачили лубочний малюнок, як жида на шабаш поспішають. Багато було загального між сим малюнком та нашим екіпажем, а то й пасажирами. Якже тут було селянинові не зупинити ся та не полюбувати з такого величнього поїзду? А треба вам сказати, що курява не ховала нашого величчя, бо ми рушали ходою і тільки наші особи стирчали з глибокої жидівської брички, а сам господар ішов пішки, поганяючи свою змарнілу шкапу.

Декільки разів долітали до мене якісь жидівські слова, що з зігнаннем промовляв їх наш хурман, і так гостро промовляв він ту-ж саму фразу, що я мимохіть завчив її і просив його перекласти; але він довго не згоджував ся, запевняючи мене, що то були негарні слова:

— Такі погані, — додав він, — що про їх і думати не личить, а не те, щоб їх ще говорити.

Але-ж я пообіцяв йому гривню міді на горілку і він подивившись на мене неймовірно, промовив:

— „Уні хушавке мес“ — по вашому значить ме, що жива людина без грошей однаково, що й мертва.

Суца жидівська приказка!

От ми й їдемо собі повагом доріжкою поміж роскішним рясом, що був освічений ранішим сонцем. Роса вже трохи підсохла й коники починали по зелених житах своє цокання, таке тихе, таке мелодійне цокання, що якби була не вкусила мене муха за ніс, я-б, певне, заснув. Зігнавши кляту муху, я мимохіть глянув уперед. Боже мій! та відкіль же все оце взяло ся?

На рівній зеленій поверхні, можна сказати, перед самим носом виширнули верховини тополь, потім показали ся зелені маківки верб, потім попід горою розістлав ся цілий гай, а за ним на цілу долину розлягло ся, ніби білий скатерть, тихе прозоре озеро. Чудова, для душі радісна, картина.

Я розштовхав свого товариша й показав йому рукою на величній краєвид.

— Се хутір Антона Карловича. Ми встанемо отут та й підемо гайком пішки, а він хай стане біля шинку під горою.

Наставивши так жида, пішли ми просто на гайок; але-ж ми потрапили в гайок не так легко, як думали, бо він був окопаний досить широким ровом, а супротивлений бік рову був обсаджений агрусом.

Узявшись з приятелем попід руки [чого я між иньшим не можу терпіти], пішли ми вздовж огорожи, що була обсаджена високими роскішними тополями. Зза тополь де-не-де просьвічували ся молоді березнячки або темні тонкий молодий будняк або відразу стрункий ряд тополь переривав ся старим дубом, що сів над самісеньким ровом та й простяг своє мальовниче гілле далеко за рів аж на шлях.

Пройшовши доброї пів верстви, дійшли ми аж до повороту огорожи та й повернули ліворуч на стежку, що йшла з гори рівнобіжно з ровом. На сьому повороті відкрило ся нам у всій своїй красі тихе сьвітле озеро, облямоване густим зеленим очеретом та величезними вербами розлогими. Мені так хотіло ся підійшовши до озера впирнути разів зо два в його прозору воду. Але мій поводитар завважав, досить достатно, що се зовсім не личить, бо ми саме тоді підійшли до воріт парку, біля яких росло дві старі верби. Ми легко відчинили ворота й увійшли в парк. Довга тінява доріжка вела до будинку, що віддалеки білів крізь гілля. Не доходячи до будинку побачили ми бістеронь недалеко від доріжки людину в білій полотняній блузі, у простому солом'яному брилі та з цигаром в зубах.

— Антоне Карловичу, добридень вам! — загукав мій поводитар.

Постать у блузі зняла бриля й вивнявши цигаро з рота, промовила:

— Позвольте, будьте ласкаві!

Ми підійшли одно до другого ближче. Се був сам господар парку чи хутора, сьвіжий коренастий дід з самою німецькою фізномією. Поводатар мій рекомендував мене з усіма епітетами, а Антін Карлович з добросердешною

усямішкою простяг до мене руку й промовив:

— Дуже радий!

Я те-ж з свого боку промовив якусь ляконічну ввічливість і ми знов вийшли на доріжку. Не встигли ми зробити кілька ступнів, коли се зза куща пахучої черемхи в квітках вибігли до нас дві прекрасні біляві дівчинки років по п'ять або по шість, та й кинули ся до Антона Карловича, гукаючи: „А що, злякали, злякали!“ Антін Карлович мовчки показав їм рукою на нас і дівчатка покинули його та й сховали ся за кущ черемхи.

Тим часом вийшли ми на зелений лужок, що прилягав з одного боку до озера, а з другого до ганку чистенького біленького будиночка, що кругом був обсаджений кущами бузку.

Дивне вражіння зробила на мене ся тиха граціозна картина...

Слідком за нами вибігли дівчатка на лужок, а з будинку на ганок вийшла молода, вродлива жінка з книгою та з нарасолькою в руці, та й пішла до дітей. То була, як я потім довідав ся, гувернантка Француженка. Ми зійшли на ганок і господар запросив нас відпочити в холодку, а сам пішов у будинок.

На дозвіллі я любував з дітей, що грали ся на зеленому лужку та, казати правду, з стрункої, величньої постаті вродливої гувернантки і так я залюбував, що аж не примітив,

Т. Шевченко і Г. Н. Честахівський.

як на ганок вийшла до нас сама господиня. Уклонивши ся я прохав вибачення за свою байдужність.

— Нічого, нічого, любуйте! У нас, дяка Богови, є з чого любити.

І вона лукаво всміхнувшись, звернула ся до мого товариша. Той почав був мене рекомендувати, але-ж вона промовила до його нецеремонно:

— Не турбуйте мене лишень, мені вже Антін Карлович рекомендував. Роскажіть-но краще, як ви там веселили ся на балі?

Мій приятель почав описувати їй бал, а я тим часом став роздивляти ся нецеремонну панію.

Се була гарна brunетка, принаймні, років тридцяти п'яти, з великими виразними очима карими, з досить свіжим, як на її вік, румянцем на повних щоках, з трохи кривим носом, з прегарними білими чималими зубами та ледві відчислим підборіддем. А взагалі вона була сущим типом Українки. Навіть голос її та особливо вимова нагадували мені мою землячку, яку „чиновницю“ середньої руки або високої руки протопопшу, не дивлячись на те, що убрана вона була як справжня пані.

— А нуте вас з вашим балом! — проказала вона скромовкою, стала на дверях та й зацокотіла:

— Прощу найпокорніше до покоїв! Ви хоч і з балу сьогодні та, певне, ще не пили чаю. Но правді кажучи й ми тільки що встали.

Я пішов слідком за господинею, а товариш мій, яко людина знайома з місцевістю, пішов відшукувати жиди та клопотати ся про помешкання.

В першій світлиці, досить великій, стрів нас Антін Карлович вже не в полотняній блузі, а в сірому пальті з літнього трика і просив мене сідати без церемонії.

— А ви, Маріяно Якимівно, пошліть свою Оришку, хай кличе до сідання Адольфіну Францівну з дітьми.

Господиня поклікала слугу, скромну й миловиду дівчину в сільському убранні, задала їй щось чистою українською мовою, і та вийшла з світлиці.

Через кілька хвилин увійшла до світлиці гувернантка з обома дівчинками, а за нею й мій товариш. І всі ми сіли круг столу: на столі лежав ся вже здоровенний саквар. Якби я не знав, чиї то були діти, так я-б подумав, що Маріяна Якимівна була їх дійсна мати: так любо, так як матінка любо поводити ся вона з ними. І, на превелике диво, вона, звертаючись до гувернантки, розмовляла з нею по французьки... От тобі й „чиновниця“ середньої руки! От тобі й протопопша вищої руки! — подумав я. Маріяна Якимівна просто зачарувала мене; і якби вона звертала ся була до своєї Оришки на російському діалекті, так я-б подумав, що маю щастє бачити перед себе, принаймні, графиню, або хоч просто даму вищого полету. Така вже сила упередження проти своєї рідної мови!..

За чаєм нагодою довідав ся я про ймення двох дівчаток. Одну, здасть ся, старшу [вони були однакові на зріст] звали Лізою, а другу Наталею. І так вони скидали ся одна на одну, що, коли-б пересадити їх з місця на місце, я-б не знав, котра з їх Лізя, та котра Наталя. А обидві вони занадто скидали ся на свою любу матусю.

Господиня, між иньшим, звернула ся до мене й поспитала, чи сподобав ся мені концерт у Д....?

— Вже, певне, там не обійшло ся без концерту? — додала вона.

Я потвердив.

— А який виолінчеліст? Хіба не правда — прекрасний?

— Прехороший! — відповів я.

— Се наш великий приятель і окрім того, що він прегарний артист, треба знати, що він людина найніжнішого, найблагороднішого серця. Та що маєш діяти? — додала вона з зітханням. Лізя й Наталя плачуть, коли не бачать його днів зо два, а про Адольфіну Францівну нема чого й казати, — промовила вона жартуючи й цмокнула гувернантку в щоку, що аж запалала, з чого я примітив, що вона розуміє по російськи.

Мені було дуже приємно чути таке про людину, яку полюбив я з одного разу, яко щось близьке до мого серця.

Після чого Антін Карлович звернув ся до нас і запросив до своєї хати.

— Се я до їх тільки в гості приходжу, а хата моя в саду. І він узав за свій бриль. Ми зробили те-ж.

Біла, укрита соломною хата, до якої привів нас Антін Карлович, стояла між садовим деревом і разом була й за кабінет Антона Карловича й за сторожку. Чисто німецька вигадка.

Хата Антона Карловича, як взагалі українські хати, була перегороджена сіньми на дві половини: властиво на хату з кімнатою та на, так звану, комору. У коморі, куди світ проходив через одно вікно, була в його антика та бібліотека, а в сінях лабораторія. Се можна було думати через те, що на широкій грубі стояв аламбик, реторта та скляні і глиняні баньки [каламари]. Стіни світлиці чи кабінету були оздоблені луками, стрілами, томагавками та иншою зброею хижаків, а се свідчило про круго-світню подорож Антона Карловича. Під стінами стояло дві козетки, а поміж ними біля стіни простий дубовий стіл, а на йому електрична машина.

— Чи не спочинете ви лишень з дороги, а я тим часом навідаюсь у Д... я-ж їхній домашній лікар. До побачення!

І він лишив нас у своєму кабінеті повними господарями.

— От не гадав я, рушаючи на бал, потрапити в кабінет ученого подорожника, а до того подорожника скромного! — в голос подумав я, коли ми лишили ся вдвох.

— Та що се! — промовив до мене товариш: — ви зазирніть у кімнату, от де рідкості!

І справді рідкості!... Вподовж усієї кімнати під стіною, широкий стіл дубовий, заставлений найрізноманітніми та прегарними ракушками тропічних мор і посеред столу, саме проти вікна, лиська скринька завдовжки й завширшки з аршин із шкляним віком: в скриньці нумізматичні рідкості Антона Карловича.

Поміж монетами різної великості й форми побачив я австрійський таляр XVII віку; на йому глибоко було видавлене тавро з московським гербом.

— Чи не правда, цікава монета? — промовив до мене товариш, показуючи на таляр: — або, краще мовити, цікаве тавро.

— Але-ж що воно значить се тавро? — поспитав я.

— А от бачте бо. Як ходив року 1664 чи 65 наказний гетьман Іван Золотаренко з українськими полками, так наші козаки не хотіли брати платні московською монетою; от їм і дано австрійськими талярами, положивши на кожний таляр московське тавро.

Націкавившись з рідкостей Антона Карловича, я вийшов у сад, лишивши свого товариша помяти на самоті, се-б то, трішечки поспати. Я обійшов увесь сад, чи, краще мовити, парк і не міг досить налюбовати з краси дерев та чистоти доріжок і, взагалі, з широ-німецької охайности, з якою все отсе ведець ся. На приклад, у кого ви побачите, окрім Німця, щоб поміж садовою були посаджені кавуни, дині і навіть кіяхи? В Германії се річ зрозуміла, аже-ж у нас се неможлива просто.... З саду вийшов я на греблю, обсажену вербами. Налюбувавши з чистенького, чепуренького млина на одно колесо та пройшовши гату, опинив ся я на селі.

Село, може, всього-на-всього хат з двайцяток. Але як ото все хороше! Що не хата, то й картина!

„От, подумав я, й не велике село та весело“. Наважив ся я поспитати стрічного селянина, чи не можна буде в їх навяти коний до Прилуки.

— Можна, чому не можна, хоч пару, хоч дві пари, так можна!

— От і добре. Дак я зайду опісля, поторгую ся.

— Добре, поторгуйтеся.

За селом побачив я панську стодолу, а коло неї стирти усякого збіжя. Підходячи до стодоли, стрів я токового й він показав мені підлеглий йому тік чи гумно. Я, бо не агроном, дивив ся на все позверховне та й розпитував те-ж позверховне; та все-ж з того, що побачив та почув, вивів я, що не пошкодило мабуть би й завзятим агрономам повчити ся дечому від Антона Карловича або хоч від його токового.

Питав я в токового й про винницю, через що, мовляв, Антін Карлович, маючи стільки хліба, не спорудив собі й досі хоч невеличкої винниці, й одержав відповідь:

— Бог їх святий знає! Я й сам казав їм, щоб спорудити хоч невеличку. „На-що? кажуть: щоб п'яниць голісеньких пускати по світу? Не треба!“ Вони в нас такі чудні і, борючись Боже, як вони тієї проклятої горілки не люблять.

— Справді чудна людина. Ну, а п'яниці в вас є на селі?

— Ні однісенького!

— Добре. Куди-ж ви збуваєте своє зерно?

— Куди збуваємо? Нікуди більше, як у Д... Бачте пани бенькетують, а мужики голодують... Та ще мало сього: на селі, окрім коршми, що вулиця, то й шинок, а в кожному шинку на приваду катеринка виграла. От бідний мужик і пропиває під німецьку музику останню шитку. Скажемо, мужик — дурень.

— За те пани примудрилися! О філантропія! — подумав я й попрощався з токовим.

Підходячи до греблі, мимохідь став я, щоб полюбоватися старих верб, що поспускали свої довгі зелені віти у світлу прозору воду. А за того роскішного гілля, з супротивного боку ставки, виринає з темного рясту біленька хатка Антона Карловича, що так люблю всміхалася і, наче красуня тая, любить з своєї вроди перед дзеркалом, так вона любить з себе у прозорому тихому озері.

— Благодать! — подумав я й пішов через греблю до чепуренької хатки.

Тим часом Антін Карлович повернувся від своїх пацієнтів і, на превелику радість, привіз з собою любого мого віртуоза. Ми стрілися з ним на вході в сад і приязно привіталися, наче найдавніші знайомі.

До нас вийшла Маріяна Якимівна й, нецеремонно узявши мене за руку, промовила:

— Ви мусите бути щира душа, коли полюбили нашого любого Тараса Федоровича. Від самої душі вам дякую.

Я мовчки поцілував її в руку. Тим часом підходив до нас Антін Карлович.

— Ось глянь, глянь, що наш гість виробляє! — промовила вона до чоловіка.

— Нічого, нічого, — говорив Антін Карлович усміхаючися. — А чи не краще буде, коли ми підемо та побалакаємо з борщем. Як на вашу думку, Маріяно Якимівно?

— А й справді краще! Прошу покірно, панове! — промовила вона до нас і ми пішли обідати.

А чи багато з вас є, панове, таких, щоб, маючи хоч одну кріпацьку душу, посадили попліч себе кріпака, хоч би той кріпак був найвеликий геній на світі? Певен я, що не знайдеться ні одного, окрім щиро-благородного Антона Карловича.

Тарас Федорович сидів між пустотливими Лізею та Наталею і вони не давали йому бідному спокою за весь час обіду. Чудова, благородна рівність! От би як треба людям жити поміж собою! Та що маєш діяти? Не можна! Між иншим почув я декілька французьких виразів, що висловили їх Тарас Федорович та гувернантка. От сім до останку заповнив мене мій любий віртуоз.

По обіді ми, се-б то, мужчини, рушили до Антона Карловича в хату покурити.

Позаяк я не курив і віртуоз мій те-ж, так ми й пішли собі гуляти по саду, аж поки не вийшли на невеличку прогальовину, де стояв добрий стіжок свіжого сіна. Не встояв я проти такої могутньої спокуси. Скинувши хустку на шию та сіртек, ліг я на пахуче сіно, а за мною, розуміється, й мій товариш те-ж. Аби не подумала дрімота, повів я здалека розмову про двох дівчаток, що жили ніби за годіванок у найповажаного Антона Карловича.

— Які любі, прехороші дітки! — промовив я.

— І, додайте, щасливі діти. Не тямлю я, щоб з їх і було, коли-б біля нашого роскішного села не було оного хутора й сіх добрих людей!

— А розкажіть мені, справді, що то воно за оригінальна мати, що виховує своїх дітей таким робом? Мені здається,

що для дітей такого віку ніхто не спроможеться заступити матір.

— Отже Маріяна Якимівна спромоглася. Ось що. Софія Самійлівна, мати їхня по назвищу, великосвіцька пані, а головна річ — красуня... Красуня соромиться, коли її питає хто про здоров'я її дітей. Се їй однаково, що сказати: як би змарніли, Софіє Самійлівно. А до того, яко свівська пані, вона після кожного балу [а їх у нас на рік буває три, а переступного — й чотири] мусить віддавати візити своїм гостям. А гостий, ви самі бачили, скільки понаїздило. А от 17 вересня двічі стільки наїде, не вважаючи ні на яку погоду через те, що тоді вона саме буває ймениницею. Поки повідає візити, зирк-другий бал готується, далі третій... Отак рік і минає. А далі, коли вибереться час, треба й до Петербурга поїхати: „а то, каже, між цими хохлами зовсім зачерствієш. Самі міркуйте, чи до дітей їй при такому житті? І на мою думку, вона нічого кращого й видумати-б не змогла, як віддати їх до рук Маріяні Якимівні“.

— Я з вами згоден, що вони зробили розумно, але чи гарно, се иньша річ.

— Певне, тут серце матері заховано під себелюбством свівської красуні. Проте-ж отсе якось не що давно я чув, згадувала вона про їх. Років через два хоче вона випроводити їх до Смольного інституту: „В полтавському, каже, пороблять ся вони „хохлачками“.

— І то правда. Як же вона не побоялася віддати їх М. Якимівні? Чи їй здавалося, що можна лаху запобігти, коли будуть з ними французенка-гувернантка та слуга-Німкня.

— Де там! Німкня сама незабаром зробить ся „хохлачкою“, а про гувернантку нема чого й казати. Ось слухайте, що я вам скажу. Адольфіна Францівна заважала вчити ся російської мови. От Маріяна Якимівна її й учить; але-ж замість російської мови, вивчила її української. Софія Самійлівна трохи не посварила ся через оте з Маріяною Якимівною. І знаєте, що ще: вона чудово співала деякі наші пісні. Просити мей її, хай заспіває нам хоч однієї.

— Невімівно!

— Ось вони! ось вони! — почули ми недалеко дитинячі голоси. і ледві встигли ми одягти сіртки, як підбігли до нас Лізя й Наталя та, вхопивши ся за поли сіртки Тараса Федоровича, потягли його в сад примовляючи:

— Ходімо, ходімо! Неня просить вас грати.

Проїшовши кілька ступнів за артистом, побачив я Адольфіну Францівну, що прихилила ся до дерева, і підійшовши до неї, промовив якийсь комплімент по українськи; вона, трохи всміхаючись, зовсім не соромливо відповіла мені: „Спасибі!“ Ми пішли слідком за дітьми розмовляючи, наче близькі знайомі. Між иншим, яко доказ свого знання української мови, гувернантка прочитала мені два рядки:

Катерино, серце моє,
Лишенько з тобою.

І так люблю, так виразно прочитала вона ці вірші, що, коли-б я був не знав, що вона французенка, так не вагаючись, мав би її за мою щирку землячку.

Упадаючи біля жидки Адольфіни по „хахлацьки“ на французький лад, ми трохи відстали від дітей та арештованого артиста, а коли надійшли до будинку, наш артист на ганку грав уже українську пісню до танців, а Лізя та Наталя перед ганком з повидіжаними рученятами, наче плещучи, танцювали примовляючи:

Гон-чук гречаники
Гон-чук печені...!

Антін Карлович, сидячи на ганку, сердешно всміхався, а Маріяна Якимівна брала раз-по-раз дітей на руки й цілувала з найщирішою ніжністю матері. Віддалеки стояла Німкня-прислужниця й, розворушена жвавим мотивом пісні, ляскала пучками в такт. Тільки простодушні щасливі можуть виявляти в себе таку картину!

[Далі буде].

Листи Т. Шевченка до Якова Кухаренка.

I.*)

Отамане!

Шкода, що у тебе руки не такі довгі, щоб досягти до моєї чуприни, а воно-б добре було. Як би ніколи, або не здужав, або що небудь таке, то ще-б нічого; а то все так як треба, та ледащо, не вам кажучи; хоч і сором, та що маю робить! такий вже вдався. Тепер зачну: спершу, як будете ви міні розказувати про вареники та проче, то я вас так виплаю, як батька рідного не ляв. Бо проклятуша ота страва, що ви розказували, неділь зо три спила ся. Тільки що очі заплющу — вареник так тобі в очі і лізе; перехрестити ся, заплющити, а він знову. Хоч „да воскреснетъ“ читай, таке лихо. А вдруге — чом ви міні не присилаєте костюма для Головатого? Ваш кошовий, здасть ся, тут, але я його не бачив. Я ось що думаю: замість того, щоб малювати Головатого для вас одного, то я лучше зроблю літографію в 200 екземплярів і то тоді тільки, як мати му гроші; бо це таке діло, що без грошей не втнеш; а коли хочете, щоб швидче, то ви спитайте у своїх, чи багато їх знайдеть ся таких, що хотять мати у себе Головатого. Я зроблю рисунок і пошлю в Париж літографувати, бо тут не зроблять так, як треба. А коштувати се буде 1000 рублів асигнац. Так воно, бачите, гроші хоч і не нашому братові сердешному.

Так я думаю, щоб у мене все оце не сиділо на потилиці, зробіть ви підписку між товариством на сто чоловіка або як знаєте. Коли все оце, що я говорю, зробити можна, то і напишіть міні і пришліть одежу, а я вам пришлю ескіз. Я думаю його нарисовати, що він стоїть сумний коло Зимнього дворця, позаду Нева, а за Невою кріпость, де конав Павло Полуботок. Поміркуйте самі, як це лучше зробіть, бо міні й самому дуже хочеться кликнути на сьвіт Головатого; на Україну я не надію ся. Там чорт-ма людий; Німці прокляті, більш нічого. „Чорноморський Побит“ вийшов з цензури так, як треба. Театральний цензор сказав, що йому не треба підписуватися, коли воно буде надруковано. Я в марті їду за границю; а в Малоросію не поїду; цур їй! бо там опріч плачу нічого не почую. То ви міні напишіть, що міні робить з „Чорноморським Побитом“? Скомпоновав ще я маленьку поему Гамалія; друкують в Варшаві; як видрукують, то пришлю; і „Навара Стодолу“ — драму в трох актах, по московському; буде на театрі. Хтодонт умер у Києві. У Гулака вчора був концерт і він вам кланяється. Елькан джеркоче на всіх язиках так, як і перше; те-ж кланяється. Семененко оженив ся. Кіндрат — рисує та сумує, та згадує вас; а я гуляю собі на безголові. Бувайте здорові!

Т. Шевченко.

II.

Отамане!

Будьте ласкаві, пришліть „Чорноморський Побит“ до мене в академію.

Отамане! як би ти знав, що тут робитьця! Тут робитьця [слово замазане і прочитати його не можна] таке, що цур йому і сказати! Козацтво ожило!!

Оживуть гетьмани
В золотім жупані;
Прокиньтесь доли,

Козак засьпіва:
Нема в краю
Нашім ні Німців...

[Замість підпису, стоїть літера, ніби боком; похожа і на Т і на III].

*) Лист сей без дати; однак не вельми трудно визначити, до якого саме часу треба його ресторувати. Що Тарас писав сього листа з Петербурга, так про се нема що й говорити; питання тільки про те: коли саме він його писав? З другого листу відомо мені, що „Чорноморський Побит“ Кухаренків Шевченко подавав до цензури в вересні р. 1842, а тут він пише, що „Побит“ вже вийшов з цензури. Далі каже: „скомпонував „Гамалію“; друкують ся в Варшаві“. Скільки мені відомо, ся поема в Варшаві не виходила; надруковано її в Петербурзі р. 1844. На оригіналі листу другою рукою і іншим чорнилом написано: „Писано 24 марта 1844“. Певна річ, що се замітка Кухаренкова і оте „писано“ — визначає відповідь Якова Герасимовича. З сего усього я гадаю, що лист сей Шевченко писав до Кухаренка або під кінець р. 1844 або з початку р. 1844, до березня ще. Другий листок, що подаємо те-ж без дати. Не буде помиляти ресторувати його до кінця р. 1844 або до перших 3-х місяців р. 1845.

О. Л. К-ий.

З споминок Т. Шевченка.

[Записка Г. Н. Честахівського].¹⁾

Колись то було ми з покійним Штернбергом ходили на Смоленське кладовище²⁾ рисувати лопухи, — воно-ж дуже пригоже на картині; як змалювати на переднім стані, то воно дуже гарно. — Тоді ще ми були учениками в Академії. — Оне було, як настане літо, то ми повстаємо раненько, до сходу сонечка, та й попластаєм на Смоленське рисувати лопухи, позарошуємось по траві, як добрі рибалки, поки набредем на самі гарніші і розташуємось ділом. Та рисуєм, рисуєм, поки сонечко геть-геть підібється. А як стане дуженько пригрівати, отоді вже ми заморгнем діло в кашуки, позаховуєм в рашені, та й гайда до дому! Та по дорозі й звернем в друмгу, за великим граданом [проспектом],³⁾ там була невеличка дерев'яна хатка, а в тій хатиночці жила Німкня з дочкою, ото вона було зварить кофе, а ми напемось, подякуємо та тоді вже йдемо в Академію, в наші майстерні, та й заходимося коло доброго заходу — мурувати Спаса та гострі верхи (?) виводить, до години третьої або четвертої, поки пора обідати. А пообідавши рисуємо часів до семи, а тоді напемось чаю та й підем вештатися по великому градану або до знайомих у гості.

Дуже добре тоді жило ся! Що то за добряча, що щира людина був отой Штернберг! Боже мій, як згадаю, як то гарно, як весело було товаришувати з ним! Оне було гуляєм, гуляєм на градані, а товариство малярів нам назується то один, то двоїно, та й назбирається чималий гурт. От ми намовимось куди звертати, та й підем — або до кого з товаришів, або в академію, в майстерні, пробалакать вечір. Іноді було й Брюлов спиниться серед нашого гурту... а любя, та щира розмова, як те море грає, золотом горить на сонці, гомонить та клекотить, так ми гучно та весело гайнуєм беседою. — А як коли, посідаєм на човники та дмухнемо було на вольні острови! — Раз, якось намовились з Брюловим погулять-рисувати, захотіли вже і по чарочці, на пристані коло Академії сіли в човник: Брюлов, я, Штернберг і Михайлов, і попили... А день — не день, а рай Божий, ясний, тихий та веселий... Тільки чути рітинь жайвороній! Перевозчик добре гнав човен, допили острова, висіли, йому дали два карбованці і випроводили до дому, наказав йому, щоб приплив за ними перед вечером. — Ото ми й ратанувались... І що то за день був золотий! — І рисуємо й читали, бо Брюлов дуже любив читання: оне було, як до малює, то щоб хто небудь читав йому, а він слуха та малює. Або як запнедуха та лежить на ліжку, то те-ж, щоб читав йому. — І розмовляли, і сьпівали, і пили по чарочці та їдали усячиною. І дуже, дуже веселі були! — От уже й черів, і вечір, а перевозчика — нема; уже й ніч, а його не чути... Коли, як раз о півночі, чуємо — плескоче весла в воді, аж гульк — пливе човник до нашого берега... Приплив, а відтіля знялось три чоловіки, виступили на остров зовз клунками, а третій з сапетиком⁴⁾ в руках. То наше товариство, вони у вечері вештались по лісу, на другім боці, та з того берега розчули наш галас, та ударились до Петербурга, захопили з собою всякої злагоди на човник та й прилаштувались до нас... От — ніч іще стала ся нам яснійшою, і сон розігнав ся... А в ранці, дивимось, ще три човники прибилося до нас з товариством: вони прочули, що ми в вольнім розволі з Брюловим бенкетуєм, та цілісенькою батою влаштувались додати нам і — додали: привезли з собою кашовара з усякою знадобою і самоварами і — чого не було... І знову таку беседу зачинили, що й досі гикаєть як згадаєш чого там не переговорювали... що ще до Адама було, то й те згадували! — Та отак ми — два дні з ясним сонечком і дві ночі з білолицим місяцем, у купці, проярмарку-

¹⁾ Г. Н. Честахівський був оден з невеличкого кружка приятелів поета в останні два роки його життя. Він проводив тіло III-ї на з Петербурга до Канева. Ось записка найшлась в паперях покійного Г. Ч-ого, що тепер зберігають ся в музею В. В. Тарновського.

²⁾ В Петербурзі.

³⁾ На Васильєвському Острові.

⁴⁾ Сапетик = кошачок

вали, а на третій, у вечері, поплили до дому спочивать. А веселочка після тучі-грому, від ясного сонечка, і мріє в ви-сокоєсти! І туман, хмари-думи, як та павутина, спадуть з мозку. А зимою частенько траплялось сидіти без кошійки в хо-лодних майстернях: ні в його, ні в мене нема ані пів шеляга у кишені...

В роковини смерти Тараса Шевченка.

Жінко моя люба,
Любі дітинята!
У людий сьогодні
Превелике свято:
Там, в Карпатській Русі,
Де шибкі закони,
Там з дзвінниць сьогодні,
Зраня гудуть дзвони,
До святого храму
Людий зазивають
І усі на зазив
Радо поспішають,
Правлять панахиди
За впокій Тараса,
За вічною память
Хлопа-віщогласа,
Що оплакав перший
Славную руйну
Зраженую панством
Неньку-Україну:
Що з'яснив нам перший
Давню її долю —
Ізрадливість шляхти
В боротьбі за волю;
Що гукнув нас в лоно
Рідного народу,
Написав на стязі
Рівність і свободу;
Що державсь до смерти
Міцно того стягу,
Витернів неволю,
Кару і зневагу
І умер з тим стягом,
Із рук не пустивши,
І в правоту діла
Віри не згубивши!
То зразок нам, діти,
Мотора народу,
То зразок великий
Рицаря свободи!

Тим то, мої любі,
Люди його славлять
І в церквах за його
Панахиди правлять.
Але ми сьогодні
Не почуєм дзвона,
Бо й на панахиди
Впала заборона...

Жінко моя люба,
Любі дітинята!
Полетім думками
В рідній Карпати!
Там, в цісарськім краї,
По той бік границі,
Люди впоряджують
Ради, вечериці;
Про народні справи
Будуть радувати,
Мисли і надії
Будуть висловляти,
Будуть читать гарні
В рідній мові твори,
В співках осьнівають
Спільне щастє й горє,
І отак чутіби
Й мисли поділиши,
Та на дальшу працю
Духа підкріпиши,
Розтечуть ся люди
В рідній оселі,
Підсьмілені духом,
Жваві та веселі.
Але нам не вільно
За дверима хати
Відкривати серця
І мисли висловляти...

Жінко моя люба,
Любі дітинята!

Як же ми се свято
Будем святкувати?
Відсвяткуєм дома,
В своїм ріднім крузі,
Тут дамо ми волю
Радошам і тузі;
Самі між собою
Поговорим тихо,
Та чарки шампаном
Наповнимо з лиха.
Винєм за Тараса
Віковічну память,
Винєм за здоровє
Всіх, що день сей тямлять,
Винєм за все теє,
Що нам дорожє!

Поздоров же, Боже,
Неньку-Україну!
Прожени від неї
Лихую годину!
Та поздоров, Боже,
Наш народ забутий,
Вбожеством прибитий,
Тьмою обгорнутий!
Та поздоров, Боже,
Всіх на дух не ніщих,
Всіх, хто любить щиро
Вбоге родовище;
Всіх, хто свого часу
Дармо не марнує,
На народне щастє
Скільки сил працює;
Всіх, хто перепони
Сміло поборяє,
Хто храбрує серцем,
Розумом буяє;
Всіх, хто Кобзареві
Зберіг заповіти, —
Всім поздоров, Боже,
Всім на многі літа!

Василь Лиманський.

26 лютого 1884 року.

Т. ШЕВЧЕНКО

підчас висшого розцвіту його кебети, до арешту його [1845—1847].

Критично-біографічний нарис.

— Написав О. Я. Кописький. —

Т. Шевченка з того часу, як він став „свободним“ художником і до часу, коли він зробився невольником „Ші відділення собственой Его Императорскаго Величества канцеляріи“, се-б то з кінця березія р. 1845 до початку квітня р. 1847 — отсей вік його, єсть періодом розцвіту його творчої кебети поетичної. За отей два роки геній українського слова найбільш написав най-цінніших творів. Досить згадати більші твори його: „Гречик“, „Кавказ“, „Великий Лях“, „Посланіє до мертвих і живих і народжених земляків“, його „Невольника“ і иньч., до-сити згадати їх зміст, їх ідеї, їх художницьку творчість, щоб побачити, як високо ширяла в них Тарасова муза. В творах

її легко спостерегти глибоку безкраю любов поета до рідної України: в кожному творі його знати, наче оливу на чистій воді, наче росу ранкову на лепісточках квітки проти сонця. І бачиш і серцем чуєш, як тремтить любов поета, як гаряче горить його серце, як болізно трепочеть ся воно буючись за „окрадений люд“. Свідомо бачиш, що любов до України є у Шевченка цілою стихією моральною, що носить його на своїх крилах — не вважаючи ні на волю поета, ні на обста-вини!... В ідеях Шевченкових творів ви бачите, як предивно поєднали ся і злили ся проста народня мова, форми її і на-стрій народній з високим ідеалізмом. Ви почувате серцем, що устами Шевченка говорить зневолена на землі народня

маса, а ушми чує, що та високо-ідейна розмова несеся на землю буїм з високої високости. Нарешті, читаючи твори Шевченка, чоловік, чи він високо-освічений, чи простий темний, цілою своєю істотою відчуває в них таку потужну міць, що вона неволить його, примушує бачити, почувати і міркувати те, що бачать пророчі очі поета, що відчуває його віще серце, що міркує його розум творчий, — і читає Українець — хоче не хоче — летить укупі з своїм поетом в неокраїний світ фантазії, де „не чує людського плачу“, але летить не на те, щоб там заспокоїти ся, раювати, а на те, щоб звідтілї ліпше придивити ся до людського життя реального; краще побачити, як „люди у ярма запрягли пани лукаві“; як „у ярмах гинуть лицарські сини“; як „правлять подушне“ і взагалі, щоб ліпше було чути, „як плачуть люди на землі“. Одно слово: той період Тарасового віку, про який я здійсмаю бесіду, був періодом розцвітту його творів поетичних.

Річ натуральна, що треба-б сподівати ся, що під сей час і він людей і люди його найбільш знали і через те саме листили нам певну і багату спадщину для життєписи Шевченка. Річ певна, що під той час було значне у Тараса листування: знаємо, що він листувався тоді з княжною Репніною, з Закревським, з Песелівною, з Чернишевим і з иньч.; а про те з листів його за той час до нас досі дійшло тільки два листи його — один писаний до Кухаренка ще в березні р. 1845, та другий — до Костомарова, писаний лютого р. 1847. Де-ж останні листи? Чом вони досі не оголошені? Мені здаєть ся, що вони на віки пропали. Певна річ, що скоро Шевченко опинив ся в „третє-одділенських“ лабетах, зараз „ближній мої далече мене сташа...“ і зараз у кожного з Тарасових „приятелів“ затюхало на серці; зараз руки їх пішли нишпорити Шевченкові листи і твори і — властивим нам звичаєм — палити їх. Таким чином погіб найважливіший материял життєписний і тепер мусимо вдовольняти ся скупими споминками Чужбинського, Куліша та Костомарова; дрібничками з деяких вісток урядових та зернятками денеде розсипаними в „Записках“ Шевченка і в датах під його творами. З споминок иньчих людей, як от на пр. Аскоченський, доводить ся брати вельми мало, а частійш за все і цілком знехтовати їх.

Господь любя своїх дітей,
Послав на землю їм пророка —
Свою любов благовістити,
Святому розуму учить.
Невже наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли,
І в серце падали глибоко
І ніби тим огнем пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люди і молились
Йому...

...Правда оживе,
Натхне, навличе, нажене
Не ветхое, не древне слово
Розтлієне, а слово нове
Між людьми криком пронесе...

Воскресни Мамо, і верни ся
В світлицю хату, опочий;
Бо ти аж надто вже втомилася,
Гріхи синові несучи.

Шевченко.

I.

Ще зимою 1844—45 р. Шевченко міркував, щоб на весні справити нову подорож по Україні; побувати в Таганрозі, подивити ся на Чорноморщину, завітати „до батька отамана кошового“, до Якова Кухаренка. Пишучи до його, Тарас розпитував: „Як там шлях до його знайти?“. 23, чи 24 березня 1845 р. покинув він столицю і рушив через Москву на Україну. Кільки день він задержав ся в Москві; бачив ся з Щепкином, з Осипом Бодянським і поїхав в Миргородський повіт в село Маріїнське до приятеля свого Олександра Лукьяновича.

Нема сліду, щоб до липня він перебував де інде: нема жадної звістки, щоб за ті три місяці він їздив в Таганрог або до Кухаренка. В липні зустрів його в Лубнах Чужбинський: він їхав, каже останній, в Пирятинський повіт до Закревського. Але ж Чужбинський запросив його до себе в село Ісківці [Дубенського повіту]. Мабуть не вельми подобало ся

йому в Ісківцях; бо гостював він тут тільки два дні. Гостюючи у Чужбинського, він перечитав йому чимало своїх нових творів поетичних. „Предивні були твори у Шевченка“, каже Чужбинський: з великих творів його найбільш уподобав Чужбинський поему „Іван Гус“ і містерію без назви. „В першій — каже автор — „Воспоминаній о Шевченк“, Тарас підняв ся до свого апогею: містерія змістом своїм була слабійша за „Гуса“, одначе-ж і там Шевченко розсипав силу квіток української поезії“.

Знаємо, що досі ще не знайдену поему „Іван Гус“ або „Грети“ Шевченко присвятив Шафарикові; присвяту він датовав: 22 листопада 1845 р. в Переяславі; одначе з сього треба гадати тільки те, що присвята написана поетом пізнійше, ніж поема. Містерією, про яку згадує Чужбинський, був, певна річ, ніщо більш, як „Великий Лбох“, датований автором р. 1845 в Миргороді.

Вже з отсіх двох творів Шевченка добре знати, як широко тоді розгорнувся світогляд художника-поета. Стоячи на ґрунті національному, Кобзар ширяє в сфері загально-людських ідей: волі, правди і братолюбія. Вболіваючи за мучною волею України, поет бачить, що й скрізь по світах: „кругом неправда та неволя, народ замучений мовчить“; бачить він своїм пророчим оком, як „чернець годований людською правдою торгує і рай у найми оддає“, і переїмаєть ся серце поета високо-гуманним бажанням: „щоб усі Славяни стали добрими братами і синами сонця правди“. Небавом, як будемо бачити, ідеал поета тісно стає в межах Славян і він обіймає бажанням волі і правди усіх людей.

У Закревських певне Тарас те-ж перебував не що довго і в гурті з ними поїхав на знаменитий тоді ярмарок в Ромнах. Ярмарок сей відбувався об Іллі [20 липня] і стояв цілий місяць. Ярмарок той мав велику вагу, найпаче для пнів лівобережної України. Тут пани спродували ріжну худобу, надбану за рік кріпацькими руками: збіжжє, лен, вовну, тютюн і т. и. Набравши грошей пани купували тутечки-ж запас, те-ж трохи що не на рік, усякої бакалїї, потрібної для свого життя по селах. Пани і панночки дбали про свій модний крам і т. д. Одно слово Роменський ярмарок був тоді осередком купівлі і продажі усячини, яку лівобережна Україна продавала і купувала. Разом з тим ярмарок був і карнавалом про лівобережне панство: пани і полупанки з своїми родинами, кому і як спроможу було, переводили на ярмарку і марновали ріжні продукти кріпацької праці людей. На ярмарок звичайно приїздила трупа драматична і хори московських циган веселити українське панство хижими „концертами“. Готелів про всіх приїзжих браковало: звістно, готелів треба було тільки під час ярмарковий, бо на останні одинадцять місяців місто пустіло; готелі стояли-б порожніми. Ромни — місто невеличке, через що під час зїзду ярмаркового більшість мїської людности перебирала ся жити в комори, а світлиці свої наймала приїзжим, беручи з них великі гроші. Через те з приїзжого панства тільки самі багатирі спроможні були наняти собі квартири в домах; та й то по таких квартирах перебувало майже саме жіноцтво. Мужчини привозили для себе і розпинали на ярмарковому майдані катраги, шатри, а то й просто намети — і тут вже справляли ярмаркове свято Бахуса.

Приїхавши в Ромни подивити ся на лівобережний „карнавал“, Шевченко перебув тут тільки три дні, в катязі Павла Вікторовича Сьвічки. Сьвічка сам каже було про себе, що він „недогарок великої сьвічки і недогарок лосвий“. На ярмарку Шевченко вперше бачив геніяльного артиста українського Соляника¹⁾ в ролі Михайла Чупруна [жарт Котлярев-

¹⁾ Карпо Трохимович Соляник родив ся р. 1811. На 18 році свого віку він вступив на математичний відділ виленського університету; але не скінчив його, бо р. 1832 університет той цар Микола скасовав. З університету Соляник пішов в трупу Штайна, що перебувала в Харкові. Спершу він став за суфлера, але суфлеровав недовго і р. 1832 вперше бачимо його наймення на афіші в ролі слуги Провора; в комедії Шепталова „Неслыханное диво, или честный секретарь“. Через два роки автор з Штайнаною трупи Мотковський організував власну трупу; до неї вступив і Соляник. Трупа переважно перебувала в Курському. Року 1841 Карпо Трохимович побрав ся з харківською акторкою Протасовою. З того часу він грав з ріжними трупами в Київі, в Вороніжі, в Полтаві, в Кишиневі, в Одесі, але переважно в Харкові. Року 1837 добув ся йому з трупою Брехина бути у Вознесенському підчас перебування там царя і грати там разом з Щепкином. Соляникова гра так подобала ся

ського: „Москаль Чарівник“]. „Мені, згадує в своїх „Записках“ Шевченко,¹⁾ здавалося, що Соляник вдавав Чупруна більш за Щенкіна природно і хулаво“. І циган московських вперше тоді бачив і чув Шевченко „бачив як вони гарцювали перед ремонтерами і иньчою пияною публікою; чув, як вони на сам кінець свого хижо-брудного концерту співали:

„Не пылить дорога і т. д.

Циганські концерти на художницько-поетичну душу Шевченка робили вражіння прикре. Згадуючи про їх через 12 років, він пише: „Чи гадав коли великий германський поет, а за ним і великий Лермонтов, що їх глибоко-поетичні вірші співати муть отак хижо пияні цигани перед оравою пияних ремонтерів? Їм і в сні не викидалася така пародія брудна!“

„Тоді-ж, розповідає далі Шевченко, я спізнався з старим рослутником Якубовичем, батьком відомого декабриста²⁾ і з його молодшим братом Квазимодою. Сьому останньому під слово чести позичив я „до завтраго“ два півніперязли. Так вони за ним і пропали. Ще спізнався з одним поростком нечисленного роду Родзянків. Поковтавши три дні в Ромнах куряви, купив собі на жилетку якоїсь матері і з отсїєї ковбані поїхав шляхом Ромоданим з Родзянкою. Поїхали вони в село Веселий Подол. Аркадій Родзянко писав вірші і вважав себе за поета; „своєю тупою естетикою і своїми найбруднішими віршами по українськи“, він так остогид Тарасови, що сей мусів утік від його до брата до його Платона, „найближшого сусїди і лютого ворога Аркадієвого“.³⁾

Читаючи такі певні характеристики нам не трудно зрозуміти, чи було що справді спільного у Шевченка з такими людьми як Родзянки, Якубовичі і иньч. Чужбинський каже, що „Тарас ще раніш розчаровався де в кому з панів і рідко до кого з них навідувався“. Хіба зовсім не тяжлячи Шевченкової душі, можна гадати, що він був причарований до кого будь з полтавських панів опріч Репніної!... Коли він з ким з них і знаємився і наче б то товаришував, так через те, що вони самі шукали знаємості з ним. А він, користуючись з того, бажав лишне придивитися і спостерегати їх побит і відносини до кріпаків; та може й сподівався впливати на панів, щоб поліпшити їх відносини до кріпаків. Нарешті будемо пам'ятати, що Шевченко з натури своєї був людиною високо ввічлива і добра. М'яке, наче віск той, серце його ніколи, навіть в своєму ворогові особистому, не забувало чоловіка.

З Веселого Подолу Шевченко поїхав до Києва. Сюди потягла його думка одружитися. Певна річ, що за увесь пережитий доти свій вік, серце поета, хоча як можемо гадати і покохало було вперше, коли поет був дитиною-підлітком, якусь Оксану, а перегодом, у Вильї, значить на 16—17 році поетового віку, покохало Дуню Гашковську, однак воно не було задоволене з того кохання і тепер от прокинула ся у його потреба обопільного кохання тихого, але глибокого, міцного. Досі серце поета „горнуло ся ні до кого“, тепер почуло воно натуральну потребу пригорнути ся до серця дружини і поет переймається думкою „одружитися та й жити на світі, як живуть усі добрі люди“. Опріч того окупити ся саме у Києві не могло його не тягти ще й те, що

публіці, що його запрошувало до Петербурга на столичну сцену. „Ні, — відповів на те Карло Трохимович: — я Українець; люблю Україну і мені вельми жалко було-б покинути її“. — В Харкові наймення Соляника було незвичайно популярним; публіка щиро вивала і шанувала його. На весні р. 1851 він занепав на сухоти і вмер 4/19 жовтня того-ж року. Опріч артистичної кебеті Соляник вкладав ся за свою добру, просту і благородну вдачу. Його добрість і чесність були популярні в Харкові не менш як його артистична гра на сцені. Якою великою була слава Соляника, яко артиста, можна знати з того, що Гоголь, піклуючись ставити в Петербурзі першим разом свого „Ревізора“, клопотав ся, щоб покликати Соляника, хоча очевидно його й не знав. „Без порівняння незабутним був і буде Соляник в українських ролях: Макогоненка [„Наташка Потапка“], Чупруна [„Москаль Чарівник“], Стецька [„Сватання на Гончарівці“] і Шельменка [„Шельменко-волоостний писар“ і „Шельменко-денщик“]. В тих ролях, що грав Соляник, особа Українця виходила не виолою, — каже Мизко, в „Основі“ 1861 р., — не простосердою, немов дурень, а повного життя внутрішнього і глуду“. В історії театру українського Соляник повинен зайняти перше місце, яко артист з такою сценічною кебеткою, якої ні до його, ні після його ще не було на Україні.

¹⁾ „Записки“, стор. 75.

²⁾ Олександр Якубович служив капітаном в Нижегородському драгунському полку; 34 літ його в гурті з иньчими „декабристами“ заслано на каторгу.

³⁾ „Записки“, стор. 53.

Київ — головний осередок культури і освіти на Україні. У Києві жив тоді і Куліш, а з ним Шевченко вже листовав ся. Особисто-ж вони спізнали ся не раніш, мабуть, серпня 1845 р.

Куліш учителював тоді у Києві на Подолі в „Дворянському училищі“.¹⁾ Раз якось, розказує Куліш, сидить він собі у господі, аж ось входить незнайомий чоловік без вусів і, замість звичайного привітання, чарівним голосом промовляє до його:

— А вгадайте, хто я?

Тодішній душі Куліша не можна було по першому-ж слові не вгадати, хто перед ним.

— Ніхто більш, як не Шевченко, — мовив він.

— Він самий.

Вже-ж після першої знаємості не могли вони не зняти бесіди про те, як би його лишне примостити ся у Києві? У Куліша на той час поміж знайомими його, опріч таких людей, як Михайло Юзефович [помічник тоді куратора Київського шкільного округу], були у Києві і такі щирі Українці, як Михайло Максимович, а серед молодіжні такі жваві ентузіасты як Дмитро Пильчиків, Юрій Андруський, Василь Білозерський і иньч. Гурт молодіжні тієї був глибоко освічений Св'ятим Письмом: се була молодіж, як каже Куліш, високої чистоти духової; апостольство любови до ближнього доходило у неї до ентузіазму. От серед цієї молодіжні благодатної з'явив ся Шевченко з голосним плачем своїм по нещасливій долі земляцькій і засьпівав:

„Св'іте тихий краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, Мамо, гіпеш?“

Спів сей для молодіжні був во істину гуком воскресної труби архангела. Як що коли було говорено по правді, свідчить Куліш,²⁾ що серце ожило, що очі загоріли ся, що над чолом у чоловіка засьвітив ся полум'яний язик, то се було у Києві р. 1845. Серед тієї молодіжні сплудила ся думка проповідувати між освіченими панями українськими визволення народу з кріпацтва шляхом просвіти разом християнської і наукової. Молодіж київська перш за все хотіла духом своєї любови натхнути луччих людей з панських родин, з'єднаних з нею високими інтересами науки і поезії.

Задля такої молодіжні Шевченко був чоловіком бажаним; немов само небо післало його до неї і молодіж, як каже Куліш, — взирали на його як на якийсь св'ятильник небесний. Такий погляд був погляд правдивий. Про його великого, хоч де в чому і пригніченого духа, можна сказати, що він був св'ятильник „горя і св'іта“. Шевченко з'явив ся посеред нас, яке видиме оправдання нашого натхнення звиш.³⁾

Річ натуральна, що київська ота молодіж рада-радїсенська була усіма заходами пікловати ся, щоб Шевченко лишив ся жити у Києві, тим паче, коли люди довідали ся, що й Шевченко бажав саме того-ж. Жадної помилки не зробимо ми, сказавши, що тоді саме у когось з людей того гурту і може ні в кого більш, як не в Куліша народила ся спасенна думка примостити Шевченка, яко доброго маляра, до „Комісії, для розбору древнихъ актовъ“, організованої у Києві р. 1843. Обставини склали ся тоді так добре, що немов наумисне так, щоб посприяти Шевченкові. Комісія тоді саме була зреформована і повинна була взяти ся стежити археологічні і історичні пам'ятники нашої старовини.⁴⁾ Про се комісії треба було добрих малярів освічених. А наймення Шевченка, яко художника, було тоді доволі добре відоме на Україні скрізь, а в Києві і погові: видання „Живописної України“ і „Русские Полководцы“ Полевого були відомі людям освіченим і разом з „Кобзарем“, з „Гайдамаками“ і з иньч. творами Шевченка надбали йому популярності. В складі тієї комісії був, яко „сотрудник“ і Куліш і його приятелі Максимович, Юзефович, Седецький і иньч. Взагалі, як склад комісії, так само й мета і простовання були українські. Значить не вельми великої праї треба було спожити на те, щоб Шевченка примостити до комісії. За певне не відаю, а гадаю, що більш за всіх попрацював в сій справі Куліш.

[Далі буде].

¹⁾ „Новь“, 1885. Май.

²⁾ „Хуторна поезія“, стор. 8. — ³⁾ Ibid., стор. 8—9.

⁴⁾ П'ятидесятилітній кїевской комисііі для разбора древнихъ актовъ. Київ, 1893 р.

СВІТЛА Й ТІНЬ.

Все йде, все минає і краю не має...
Куди-ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Живе умирає... одно зацьвіло,
А друге завяло, на віки завяло,
І листя позовкве вітри рознесли,
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше палили,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять...

Все йде, все минає... Вже тридцять четвертий раз зима покриває тиху могилу Тарасову білою габою, вже остатні ровесники Кобзаря збирають ся в остатню дорогу, вітри рознесли мов те пожовкле листе не одну зівялу надію нашу, нові надії зацьвіли... Бачиш те, що зівяло, дивиш ся на те, що цвіте, і питаєш ся: багато-ж тих нових надій доспіє?...

Коли-б так прожив був Тарас до наших часів і глянув, старенький, на свою Україну, умив ся-б гіркими сльозами.

Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить; ті, що мали вести народ, відrekliсь єго; ті, що не відцурались єго, у своїм невеличкім гурті нішком працюють на користь єго, як можуть, та як же-ж їх мало, тих добрих синів!

Не треба безнадійно дивити ся на справу, щоби набрати пересвідчення, що на Україні української інтелігенції мало, дуже мало. Се не всі Українці — ті, що живуть у Києві, Харкові, Полтаві і в інших містах та селах; — се Москалі, що думають і говорять по московськи, а тільки часом пишуть та й мало коли говорять по нашому. Се люди, котрі у свята в тіснім кружку приятелів сицють великих слів велику силу в обороні народньої самостійности, та у серцю

власному носять страх, що помиляють ся, томлять ся зневірем, що марна їх праця.

Просто прикро нераз читати в українських поезіях та повістях, як автори їх виводять ідею народню в такий спосіб, як би в себе самих і в читачів хотіли вмовити, що та ідея — не мрія. Вони се пишуть, а ти наче бачиш непевність на обличчях їх і лякаєш ся, щоб вони не зневірили ся. Видко, як вони думають про своїх читачів на Україні, коли вважають потрібним так часто пригадувати їм та пояснити народню ідею; видко, як та ідея там мало знана, як небогато людей вона одушевляє до пожертвування хоч частини свого майна для добра народу. І здає ся тобі нераз, що коли там і є які обяви свідомости народньої, то вони штучні і нещирі.

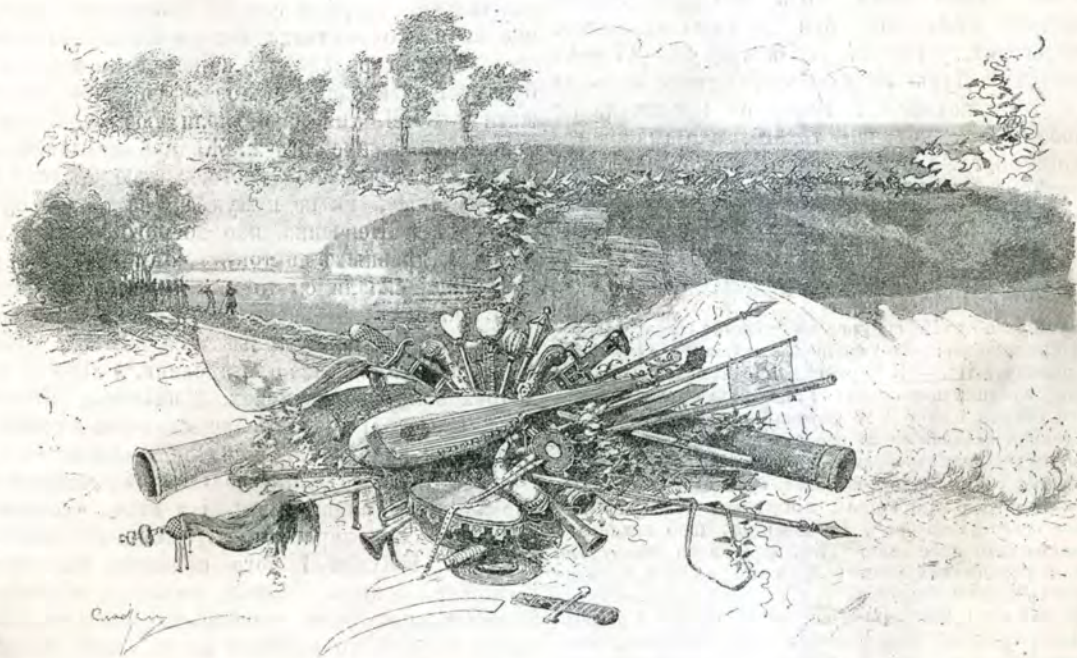
Кілько є свідомих Українців на стільки мільонів народу? Бать три тисячі, чи нема? В Галичині думають, що нема. В 34 роки по смерті Тараса у нас кажуть, що на Україні нема три тисячі свідомих Українців! що там — як тому 30 літ — не найдеш і півтретя тисячі людей, котрі би хотіли піддержувати працю освітню для свого народу! Не вже-ж доборолась Україна до самого краю, не вже-ж почуте національне там таке слабе, що воно не додає сили прибитим душам, що воно не шукає иншої дороги, коли одна заперта?! Одно завяло, а що зацьвіло?...

Прийде день, поборе правда, дадуть Українцям волю слова — багато-ж тоді скористає з того? багато наверне ся до свого народу? Коли реакція против теперішніх обставин проявляє ся так слабо, так рідко в такім великім народі, то чи — як настане воля — проявиться ся енергія народня сильніша, чи вона тільки спалахне, як солом'яний огонь, і потахне? Що чинить ся, щоби час волі стрінуту з розумом і готовою програмою народньої роботи? Яка заповука, що в українській інтелігенції прибите почуте самостійности, піддержуване ще тепер троха тугою за волею, на волі зовсім не щезне? Як виховує ся молодіж, що має колись високо нести народній стяг?

Нема відповіди на ці питання, не чути ні вітру ні хвилі із нашої України, ні там ради не радять, як на Турка стати, ні як самим жити та бути. Ходять самотас, живуть, умирають,

а сонечко встане, як перше вставало, і зорі пливуть і білолиций гуляє по синьому небу і московське море заливає Україну, все як перше...

Все йде, все минає... мине і наше лихоліття. Встане правда і поклоняться їй всі язики на віки! Коли за остатню сотню літ ми не згнули, хоч тяжко було нам жити на світі, то не згинемо й на будуче. Є ще на Україні люди, що орють свій переліг убогий

і сіють зерно; колись добрі жнива будуть; є ще в Австрії Русини, що бережуть що-сили національної ідеї. В Австрії наше питане народнє порішене і самостійности національної нам уже не може ніхто заперечити. Учені мусять уже числитися і з нашою науочною літературою, а доки будуть руські школи,

доті і письменство наше жити ме. В суспільности настає шораз більша свідомість народня, чужі нам гасла тратять ґрунт, а коли є яка незгода, які спори, то вже тільки о дороги, що мають вести до одної і тої самої мети. Такі спори не можуть уже пошкодити самій ідеї; коли яка дорога хибна, то її скорше чи пізнійше покинуть, а до мети підуть иншою дорогою...

Свята в честь Шевченка, які обходять ся що року в Австрії і в Росії, се не пора на наріканя; се пора на обчислене своїх сил. Хоч у нас нез'ораних і незасіяних пере-

логів ще дуже багато, а самих орачів мало, і хоч іноді годі оборонити ся перед зневірем, що оповіє душу, хоч смуток серце наляже на вид відступників і запроданців, — все-ж таки „горі імієм сердца!“ Вірою в свою силу і вірною службою своїй ідеї переборемо всякі перепони, докажемо, що ми братя козацького роду...

Наша пісня, наша дума
Не вмере, не загине!...

О. М—ей.

ШЕВЧЕНКО і НАРОД.

Минуло вже 34 роки, як помер наш апостол вселюдської правди. За цей час його імя розповсюдилось по Україні, по Московщині й геть далеко поза її межам; його твори перекладено майже на всі славянські мови й на деякі західно-європейські і всесвітня критика віддала належну давнину його кебеті. Чотири роки тому ми мали гарну статтю покійного Трохима Зінківського, що показала нам нашого незабутнього Кобзаря „в світлі європейської критики“.¹⁾ Але слава Т. Шевченка йшла не тільки в шир, але й в глиб. Не вважаючи на всякі перешкоди та недбалість української інтелігенції, Шевченкове імя стало добре відоме по всій Україні й простому людові і стало осередком цілого циклу народніх переказів. Перекази трапляють ся скрізь, навіть в московському місті Вороніжі, але досі їх видруковано зовсім мало. В „Зорі“, скільки ми знаємо, було видруковано дві таких замітки: Х. Кримського — „Народня пам'ять про Шевченка“²⁾ і М. Школиченка — „Оповідання про Т. Шевченка“.³⁾ Ми маємо зараз зазнайомити наших читачів з оповіданнями про Шевченка мужиків с. Пекарів.⁴⁾

С. Пекарі — Черкаського повіту в Київщині. Що до поета, то воно лежить в особливих умовах. За кілька часу до смерті Тарас при-

їздив в Пекарі, а трошки вгору від села по Дніпру поховано його кістки. Ці відвідини поетом с. Пекарів, а потім урочистий похорон викликали до його в ту-

і про поета, й про похорон та могилу. Чимало Пекарівців бачило Шевченка, мало з ним зносили по тим чи иньчим справам. Через те по їх оповіданнях трапляють ся й справжні факти Тарасового життя й факти, що народ переробив їх, надавши їм байкову вдачу. Ми почнемо з перших.

I.

І. „Шевченка я бачив, оповідає Василь Галушківський, як оце вас бачу. Я був ще хлопцем, та ми під Княжою¹⁾ складали камінь. А Шевченко ходив з управляючим паном Парчевського, ото його були Пекарі, Хмельня й... [він назвав ще багато иньчих сел], з Оксентієм Тельмешенком. А дід Прохір, той, що держав шинк під Княжою, на Пластунці,²⁾ водив їх по шпихах. Ото вони прийшли до нас, так і тиква [гарбуз] була у них. Оксентій, управляючий, і каже до мене: „Покинь та принеси води на Княжу“. А мені не хотілось: уже було не рано — не докладу осьмнини; а Оксентій приказує: „Іди, пан дасть гроший“. Та ми тоді були панські, не можна було не послухать. А Шевченко каже: „Іди, я тобі дам пів карбованця“. Ото я набрав води і вивіс на Княжу, та й не вірю, щоб пан дав гроший. А вони сидять на Княжій, на самому шпичечку, Шевченко й дав

мені 2 четвертака [50 коп.], таких гроший вже тепер нема. Ото я радій, біжу з гори та й кажу другому, що зо мною складав камінь: „Бач, пан дав пів

¹⁾ Княжа гора — місцевість біля Пекарів.

²⁾ Так зветь ся долина з лівого боку Княжої гори, шинк стояв саме на березі Дніпра.

БЮСТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА. [Власність Алек. Петр. Бахрушина з Москви].

теших селянах особливу увагу і в наслідок того повстало чимало оповідань

карей о Т. Г. Шевченка“. „Кіев. Стар.“ 1894 р. м. лютий. До цього-ж питання належить замітка А. Смоктя: „Взгляд народа на Шевченка“ [„Кіев. Стар.“ 1882 р. стор. 8] й „Народня пісня про Шевченка“ [„Кіев. Стар.“ 1885 р. стор. 9].

¹⁾ Т. Звідочот: „Т. Шевченка в світлі європейської критики“. „Правда“ 1891 р. м. січень.

²⁾ „Зоря“ 1891 р. Ч. 5.

³⁾ „Зоря“ 1892 р. Ч. 5.

⁴⁾ М. Біляшевський: „Разск. крест. с. Пе-

карбовання". Та тоді я ще не знав, хто то такий за пан. Дід Прохір проводив їх та й іде до дому визом, а й питаю: "Хто це за пан?" Він каже: "Це Шевченко, ото, що казали, що буде в Пекарі".

Ото вони ходили скрізь по шпильях, а Шевченко більш усього облюбував гору Чернечу, де тепер його могила; він казав: "Оце могила Підкови, оттут і мене поховайте!"

А Шевченко був не дуже високий, борідка у нього невеличка, сивенька.

В Пекарах він жив недовго, побув дні два чи три, у людей не був, а побув у попа Маковецького.

Під Княжою єсть долина Пластунка, тепер там яр, а перш була така гарна долина, там був шинк, держав його лід Прохір, та й баба його там була. Горілка там дуже дешева, осьмина стоїла 2 шаги, а в Каневі — 4 шаги. На Зелені Святки сходились туди хлопці й дівчага, та й старі з Канева, брали в тому шинку горілку да й розходились по долині; ото пили, а потім заходжувались бити ся. В тім шинку бував і Шевченко.

Переїхав він на ту сторону в Прохорівку, там ходять баби в чорних хустках і запасах, то він приказував і нашим: "Ходіть баби в намітках та плахтах"; а тепер якби в намітці пройти по селу, то затюкали-б; і плахти вже позакидали.

2. "Шевченка Тараса я бачив, як оце вас бачу. Я був бережником-козаком, стеріг ліса панського. Він [Шевченко] приїздив та ходив скрізь по сих горах, то я його волив, а він дав міні карбованця й товаришу моему бережнику дав те-ж карбовання. А всі урочища він знав, — вийме книжечку, подивить ся та й каже: "Оце Княжа гора, аце Мар'їна". [Від отця Мусія Селюка або Шпилевого].

3. "Як сестру заміж віддавали, то Шевченко був у нас і в хаті, просив, щоб пісні співали, з давних пісень; ото співвають, а він записує. — Козирок у нього був білий, чемерочка те-ж біла. Балакучий був". [Від отця Миколи Кириляки].

4. "Шевченка я не бачив, а знаю, що його перевозили в Прохорівку, а становий за ним в погоню. Взяв в Пекарях чоловіка 5, та в Прохорівці його й нагнали.¹⁾ То Шевченко нічого не сказав, дав ще на "вудьку" нашим 5 карбованців; це казали оті, що перевозили. А в Межиріччі показав бумагу становому, то становий сказав: "Везіть

його, куди хоче". — Я його не бачив, а добре його знає дід Опанас Дяченко, він і пісні співав, як п'яньський, що Шевченко його научив". [Від Вакули Пархоменка].

5. "Шевченко хотів завод бумажний строїть (?), там, під Великим Городищем, казав, що тут на гору машина буде бігати; там і сторож був, в куріні сидів, лід Перехрист, стеріг ліса; Шевченко йому жалування платив, а як поїхав, то прислав гроші; за ним ні от стільки не осталося [лід показав кінчик пальця]. — Як іде Шевченко по селу, то як іде хто, він відійде трохи, подивить ся й рисує". [Від Опанаса Дяченка].

Усі ці оповідання стосують ся до останньої подорожі Шевченка на Україну в 1859 р. Тарас обирав тоді місце-вість над Дніпром, де-б він міг дожити свого недовгого віку посеред милої природи української. Навпаки звичайній думці, М. Біляшевський вважає тим місцем, що його обібрив Шевченко, не Чернечу гору, де його потім поховано, а сходи [терасу] під самою горою "Великим Городищем". Бачите, коли йти від Пекарів угору, то перше беріг спадає до самої води стрімкими кручами; верстви з півтора вище, зараз за урочищем, що зветь ся Княжою горою, круча підіймаєть ся заввишки сажнів 6—7 і по тій високості тягнеть ся рядок сходів, повіділюваних ярами; ці сходи знаходять ся попід урочищами, що поза Княжою горою, а саме: Мар'їною горою, Малим Городищем і Великим Городищем; аж поверх сходів підіймають ся гори вже геть вищі, але не стрімкими скелями, а похилими згірями. Ці сходи посеред високих гір найбільш гідні під селитьбу, бо здійснюють ся понад водою не досить високо й мають доволі рівний поверх.

Що Шевченко обібрив оцю саме місце-вість, а не Чернечу гору, на це Біляшевський, опріч слів діда Опанаса, подає такі докази: С. Пекарі було власністю дідича Парчевського і Шевченкові, купуючи грунт, що лежить над Великим Городищем і належить до Пекарів, довело ся вдавати ся до Парчевського. Від'їзджаючи до Петербурга, Тарас доручив докінчити купівлю Вартоломееви Шевченкові. Він заходив ся клопотати ся, аж Парчевський почав, як каже Вартоломей Шевченко, "крутити хвостом".¹⁾ Вартоломей почав шукати иньшого місця. Він радив Тара-

сови оселити ся й під містечком Три-подем, на стрімкому березі Дніпровому, й біля с. Рудаків на лівому березі; Максимович поступав ся Тарасови частинкою свого ґрунту — але усе те не подобалося поетови. Про Максимовичів хутір він пише Вартоломееви: "Видно Дніпро, та здалека, а міні його треба коло порога. А тим часом дбай дубовий, березовий, ясеневий, кленовий і липовий ліс: міні тільки й треба, щоб робоча була дубова, та круглий ганок: стекляний на Дніпро. Ліс зложи коло Пекарів, нехай сохне". Нарешті Вартоломей зупинив ся на гарній місцевості під Канівським передмістям Монастирками й написав поетови: "Вище по Дніпру від того місця, де ти сам вибрав, коло Пекарів, на правому-ж березі — між Каневом і Пекарями, на високій горі: єсть лісочок, посеред того лісочка — полянки, далеченько від гора; внизу кілька рибачих хаток. На тій горі дуже багато дичок — яблунь і груш — садочок можна розвести. А любий, староденний Дніпро буде здавать ся тобі під ногами. Кринишна вода неподалеку, і риба що ранку буде-свіжа, бо рибалки поперед поріг возити муть у город". Це була Чернеча гора, власність м. Канева. Але справа знову затягла ся, та так-таки й не привів його Бог любити гарним краєвидом, що відкривав ся з горняного берега на Задніпро — Чернеча гора прийняла самі тільки кістки поетови.

З цих відомостей про купівлю ґрунту, каже д. Біляшевський, вихотить, що Шевченко обібрив не Чернечу гору, а місце нижче її. Дід Опанас Дяченко каже, що поет обібрив сходи під горою Великим Городищем; на нашу думку, нема ніякої рації не вірити йому; згадаймо слова самого Тараса: "Все міні сниться ся ота благодать — і Дніпро, і темний ліс під горою" — чи не підтримують і вони Опанасових слів?

На жаль, лід Перехрист, що стеріг ліс на хату, вже помер й його оповідання на віки загинуло. Згадка про "бумажний завод", що хотів будувати Шевченко, не має ще поки ніякої підстави в фактах поетового життя.

Наведені вище оповідання виявляють ще одну рису Шевченкової вдачі, а саме, його щедрість. Побиваючись над гіркою долею цілого народу, Тарас силкував ся чим мога й яко мога поділити життя поодиноких селян, з якими він стрічав ся в життю.

Перегляньмо тепер ті оповідання, що відбили на собі особисті риси народньої психології.

[Конець буде].

Д. Пісочинець.

¹⁾ Зварештував Шевченка становий Добрянський, коли поет їхав до Максимовича на обід, саме задля його впорядження.

¹⁾ Цей самий Парчевський після Тарасової смерті подав донос і через те уряд тягав деяких людей, що zostали ся в Пекарях після похорону, щоб опорядити могилу то-що. [Див. "Тревога надъ свяжею могилою". "Кіев. Стар." 1886 р. стор. 4].

Шевченко в світлі критики Скабичевського.

Написав Василь Шурат.

Культ пам'яті Шевченка не всюди йшов у парі зі зрозумінням його творів, не йшов з ним довго в парі особливо в Галичині. Декламувалися тут Шевченкові поезії, сьвяткувалися урочисто роковини його смерті, але перше некритичне й неповне видане його творів довго ждало на друге видане бл. н. д-ра Ом. Огоновського, а перший більше белетристичний, як науковий розбір тих творів пок. Ом. Партицького — на серйозніші, наукові студії д-ра Огоновського, д-ра Франка і д-ра Колесси. Не більшими результатами праці на тім полі могли похвалитися до недавнього часу й Українці, та їх бодай виправдати можна звісною цензурною забороною наукової літератури в Росії. Все, що найціннішого на тім полі появилось, належало до недавніх часів тим, від котрих того найменше можна було сподіватися — великоруським, чи краще російським ученим Чалому, Петрову і Дашкевичови. Написана Чалим життєпис Шевченка була одинокою з огляду на повноту аж до сьвіжої появи праць Ол. Кониського; праці-ж двох спеціалістів по історії нової української літератури: „Очерки истории укр. литературы XIX столетия“ Петрова і Дашкевичів: „Отзыв о сочинении Петрова“ осталися ся поміж всіх других праць одинокі й досі. Вони своїми працями на довгі часи поклали тривкі основи до дальших студій над новою українською літературою взагалі, а над Шевченковими творами спеціально й поставили їх в такім світлі, що всі пізніші розбори Шевченкових творів являються лиш спектральною аналізою того світла, детальнішим обробленням порушених ними kwestій.

Я сказав повисше, що все те належить тим людям, від котрих найменше того можна було сподіватися. Воно й справді на перший погляд дивно, чому найкращих робітників на полі української наукової літератури видала як раз та нація, котру ми, в Галичині, привикли вважати ворогом всего українського, ворогом нашої мови і літератури на тій мові, котра по їх словам в найліпшій разі має служити лиш для „домашнього обихода“, підчас як мовою наукових праць повинна бути літературна мова, великоруська. Дивно воно, та лише не для всіх, бо погляд сей має лиш половину правди за собою. Друга половина правди є та, що не вся російська інтелігенція відносить ся так ворожо до всего українського, як урядові круги й російські шовіністи; є в Росії й такі світлі Великороси, котрі врямо симпатизують з українським літературним рухом і посвятили йому чимало власної праці. До таких вчених Великоросів треба зачислити й Петрова і Дашкевича, таким був до недавня й Пипін. Правда, що погляди їх в kwestії самостійності чи несамостійності української мови й літератури різнять ся дещо, що й Петров те-ж рад би бачити єї літературою для „домашнього обихода“, та се зовсім не перешкаджає їм відносити ся до неї симпатично й признати велику літературну вартість за тими творами, котрі на те заслужили. Що більше, Петров зустрівши ся лицем в лице з таким генієм мисли і слова як Шевченко знайшов ся в клопоті з своїм „домашньо-обиходним“ поглядом на українську літературу. Він побачив іменно, що тут є щось таке, що не влізати ся в „домашньо-обиходні“ рамки і що воно появилось ся не на великоруській літературній але на українській мові. І він рад не рад поміж нелітературної мови признав межі стрічками Шевченкові твори „общим достоянием великорусского и малорусского народа“. З Петровим погодив ся в тім згляді й критик і історик великоруської літератури А. М. Скабичевський, котрий в своїй „Истории новейшей русской литературы (1848—1890)“ С. ПБ. 1891. „увзглядає також нашого українського кобзаря Шевченка й трактує его на рівні з великоруськими писателями. Він посвятив Шевченкові в двадцять шостій главі своєї праці майже чотири сторони біографії і три сторони характеристики его творів (ст. 475—481). Ту характеристику я й подаю в дословнім перекладі:

„Головна ріжниця — пише Скабичевський — межі Шевченком і не лиш Некрасовим з его дворянським покроем але Кольцовим і другими великоруськими поетами, котрі вийшли з народа, полягає в тім, що се в нашім віку одинокий русь-

кий*) писатель, що зберіг живий і безпосередний зв'язок з народом, з котрого вийшов, зв'язок так по часті свого світогляду, ідеалів, як і по часті характеру і форм своєї поезії. В поезії Шевченка ви навіть сліду не найдете того відчуження від народа, котре є смутною прикметою всіх руських інтелігентних людей, ні того рефлексивного роздвоєння, на котре хорували всі сучасники Шевченка. Студуючи поезію его, ви маєте нагоду з поражаючою точністю прослідити великий і таємничий акт переміни народно-громадської творчості в індивідуальну. І характер ліричного настрою, того тихого, надриваючого серце суму, що проникає всю Шевченкову поезію, і образи, і теми осталися ся вповні народними, такими-ж, які ви подібете в першій-ліпшій українській думі. При тім-же сюжети більшої часті поем не видумані, а взяті живцем з народних легенд і переказів. Личність писателя майже щезає в тім морі чисто народної поезії; він нічого не творить свого, що становило-б різьку індивідуальну власність его. Але рівночасно він зовсім не являє ся невольничим наслідувачем народної поезії: все, що він черпав з неї, він перерабляв, перетворюючи в перли артизму нештучно-дитячий лепет народа і освічуючи зрілою свідомістю поступових ідей свого віку темні інстинкти народних стремлень, симпатій та антипатій. Сама мова его творів не даром поражала всіх, що знакомилися з его поезією, своєю простотою і зрозумілістю не лиш для самих Українців, але і для людей зовсім не обзнакомлених з українським наріччям: читати Шевченка їм без порівняння легше, як всіх других українських писателів. Се походить відси, що остатні писали й пишуть на мові штучній, переповненій польонізмами і ріжнородними новими словами та виразами, утвореними в інтелігентних клясах української суспільності. Для простого невченого „хохла“ та мова так само мало зрозуміла, як і для Великороса. Між тим Шевченко писав на живій мові, якою говорить і співає сам народ на Україні; народ-же український зовсім не говорить тим „тарабарським малоросійським“ наріччям, на яким пишуть его пани; Великорос без найменшого труду розуміє мову „хохла“ слово в слово, крім деяких хіба локалізмів, таких, котрі ви можете почути в першій-ліпшій селі і в Великоросії і на Україні. Тим робом Шевченкова поезія являє ся спільним добром цілого руського народу; творів его не треба перекладати на нашу літературну мову: ними можуть на рівні любовати ся і Українці і Великороси, і образовані, і невчені люди.

„З огляду на зміст свій твори Шевченка дадуть ся поділити на чотири групи. До першої належать балади і пісні сентиментально-романтичного характеру, без соціально-політичних тенденцій. Такі передовсім перші его балади Причинна, Утоплена, Русалка, Тополя, котрі він писав в Петербурзі, уривками, на шматках паперу в Літнім саді, під впливом поезії Жуковського і Козлова.

„Однак сей вплив ні трохи не перешкаджував бути згаданим творами вповні народними. Тоді як Жуковський і другі романтики его часу пересажували на руський ґрунт німецький романтизм, Шевченко знайшов цінні романтичні мотиви в невичерпанім ключі народної поезії. У всіх тих баладах виспівує ся нещасна доля українських дівчат, то покинутих козаком, що вибрав ся на війну і не вернув ся, то помітуваних лихою мачухою. Найкращим і найвищим твором его в тім ролі є повість Наймичка, представляючи одурену жінчину, котра мусіла чужим людям підкинути свого сина, а відтак ставши в них наймичкою, виховувала его в їх родині і доперва перед смертю признала ся ему, що вона его мати. Високе самопожертвоване нещасної матери і взагалі цілий зміст того нехитрого оповідання, повні клясично-величної простоти і викликають потрясаюче вражіння.

„До другої групи належать твори, де виспівує ся народне горе, при чім, розуміє ся, перше місце займають стра-

*) Всюди, де в оригіналі приходять слово: „русский“ переложено его на „руський“, — а слова: „малорусский“, „малоросійский“ і „Малоросія“ переложено на: „український“, „Україна“. — *Ред*

даня, які витерпів народ від кріпацтва. Оспівуючи свою рідну пристрасно-улюблену Україну краще земного раю, Шевченко замічає тільки, що в тім раю знімають з каліки полатану свиту, щоб її з'одягнути павят недорослих; там розпинають вдову за подушку, беруть до війська єдиного сина, єдину підпору; там під тином гине з голоду опухла дитина, підчас як мати жне на панщині пшеницю; а там мати-покритка з дитиною йде: батько й мати відщуралися їй, чужі не приймають її, старці навіть цураються... а панич!... він не знає нічого, він з двадцятьою з черги пропиває душі. Бута і само-воля панів доходили до того, що по словам Шевченка

... Як би розказать
Про якого небудь одного маїната
Історію правди, то перелякать
Саме б пекло можна; і Данта старого
Полуванком нашим можна здивувать.

„Та найбільше терпіли від панської розпусти і самоволі жінщини, і гуманний страдалець за скорбну долю жіноцтва, Шевченко, більшу частку своїх творів того роду посвятив зганьбленим жертвам панської буті, т. зв. „покриткам“. Найкращим найбільше розвиним і драматичним з огляду на свій зміст твором того роду є поема Катерина, присвячена поетови Жуковському на пам'ять 29-го квітня 1838 р. (дня визволення Шевченка з кріпацтва). В особі Катерини представлена тут нещасна доля „покритки“, котра полюбила Москаля, була ним покинута з дитиною на руках, наїла ся страшного сорому, а прогнана батьками з дому вибрала ся шукати милого і здибала его вкінці на чолі кінного відділу, але він не признав ся до неї, закричав: „возміте прочь безумную“ і вона втопила ся в розпущі, а сина її знайшов сліпий кобзар і став він его провідником.

„До третьої групи належить ряд его творів історичного змісту, оспівуючих часи козацької волі, оборонців народної свободи і местників за її наругу. Такі дві більші поеми его Гайдамаки і Гамалія і кілька дрібних рапсодій: Никита Гайдай, Іван Підкова, Тарасова ніч, Невольник, Вибір гетьмана, Чернець, Розказ покійника, Швачка, Сдача Дорошенка, Як би то ти, Богдане паний і др.

„В поемах тих найбільше виражають ся політичні і соціальні погляди і переконання поета. Вони вельми високо цінують ся і читають ся его земляками; але треба замітити, що при всій пристрасній любові до рідної України, так питомій кождому Українцеві і при всій тузі за славною бувалою Україною, за незабутньою добою її незалежності і козацькими вольностями, Шевченко був далекий від вузької хлопманії. І в своїх історичних піснях він являє ся правдивим сином народу, не так оспівуючим козацьку славу, як оплакуючим всі ті злидні, які переніс его народ. Він п'ятує гнобителів народу не лиш в особі споконвічних ворогів его, Ляхів і жидів, але і своїх панів і гетьманів, приписуючи правдиву причину політичних крамол їх краю тій „козацькій старшині“, котра пігнала ся за личними вигодами, забувши про інтереси народу. Підносячи ся в той спосіб понад вузьку ідею національної відрубності (!) він в найбільше політично-зрілих своїх творах (як Кавказ, Невольник, Сон, Заповіще, Холодний яр, Чигирин, Суботів, Послання і Іван Гус) висказує ідею всеславянської федерації в душі повної внутрішньої і вишньої рівноправності, братства і єдності.

Щоб усі Славяни стали
Добрими братами
І синами сонця правди
І вретиками —
Оттакими, як Константиський
Бретик великий!

„Як раз то змагане підняти ся над сферу вузького націоналізму до всеславянського братства і стати поетом не лиш українським, але і всеславянським спонукало Шевченка написати поему на такій мові, котра була-б зрозуміла для всіх славян. Проба та, як ми бачили висше, була безуспішна по тій простій причині, що сотворене загально-зрозумілої мови є діло віків і цілих поколінь, і для неї занадто слабкі сили одного чоловіка, хоч і як великий був би его гений. Те саме змагане спонукало Шевченка під кінець життя й до пи-

саня прозових оповідань на великоруській мові. Оповідання ті, що становлять четверту групу его творів, написані по більшій частині на засланю. Такі: Близнець, Музыкант, Художник, Несчастный, Матрос, Повість о бѣдномъ Петрусь, Капитанша і др. В багатьох тих повістях ми бачимо той сам зміст, що і в его віршованих поемах попереднього часу; в них так само-ж представлена по більшій частині ненормальність кріпостного права і сумні прояви, що мають місце на его ґрунті. Всі ті оповідання не позбавлені літературної вартости; самі собою вони могли при-спорити авторови почесної популярности. Та все таки далеко їм до его поем і пісень писаних на ріднім наречію, і Шевченко все-таки остане ся на віки в очах і теперішних людей, і потомків великим українським народним поетом“.

Отсе і вся характеристика Скабичевського, котра так само як і подана ним біографія Шевченка повторена в скороченню за Петровим. Коли Петров подає, наприклад, характеристику кождої групи Шевченкових творів, а по ній зараз-же й зміст їх і розбір, то Скабичевський обмежує ся майже лиш на одній характеристиці, подаючи зміст двох чи трох поем тільки кількома словами. Наслідуюнне Петрова є в Скабичевського таке невольничче, що він і ті два цитати з Шевченкової поезії подає за Петровим, на тім самим місці і в тій самій цілі що й Петров. Само собою вже розуміє ся, що ті Шевченкові поеми суспільно-політичного й релігійного змісту, котрі з огляду на цензуру мовчанкою мусів збути Петров, не згадує й Скабичевський; він подає лиш деякі заголовки тих поем. Що до других побутових, суспільно-політичних і історичних поем, то він каже, правда, за Петровим, що вони вимірені проти кріпостного права з самоволею поміщиків, проти ворогів-гнобителів українського народу, Ляхів і жидів та козацької старшини, але ні одним словом не натякає про Шевченкову сатиру на відносини російські. Та дарма — як годі то й годі. З поділом Шевченкових творів я міг би не годити ся, та він взятий від Петрова, а з Петровим полемізував вже Дашкевич. На карб Скабичевського лохибок можна взяти лиш те, що до першої групи балад і пісень сентиментально-романтичного характеру він записав і „Наймичку“, а поряд справді артистично-викінчених і цінних українських поем поставив також значно слабші поеми писані на великоруській мові без найменшого застереження. Неясність бачу теж в словах Скабичевського про невдачі Шевченкові проби „написати поему на такому языкѣ, который былъ-бы понятенъ для всѣхъ Славянъ“, проби, котрі ніби-то спонукали Шевченка під кінець життя писати прозою оповідання на великоруській мові. Та й ту неясність випрочіть поповнив Скабичевський по частині за Петровим. В загалі-ж, як видно з цілої характеристики, Скабичевський відніс ся до нашого поета дуже симпатично і тепло, трохи що не з пієтизмом. Що в рамках своєї праці і російської цензури можна було ему сказати про Шевченка, те він і сказав і критика его линає по собі дуже миле вражіння. Однак вражіння єї було-б ще приємніше, коли-б Скабичевський не сказав про Шевченка пару слів лишніх дотично „общого достоянія“. Ми зовсім не боїмо ся того, що він хоче присвоїти Шевченка великоруській літературі. Чим більше грецьких міст признавало ся до Гомера, тим цінніші для кождого Грека були гомерівські рапсодії. Шевченко остане вічно поетом України, а если цінять его чужі, то тим більше будуть его цінити й свої. Однак, коли Скабичевський в своїй „Історії новійшей русской литературы“ крім Шевченка увагляє одною лише Марка Вовчка (ст. 225 — 226), то він тим самим неначе заявляє, що на українській мові крім творів тих двох писателів нічого більше й нема такого, що мало би яку-такую вартість літературну й могло би бути „общимъ достояніемъ“ великоруського і українського народу. А се неправда. Бо чим можуть бути гірші твори таких, скажимо, вже, другорядних українських писателів як Мирний, Свидницький і др. від творів таких же другорядних, або й третьорядних писателів великоруських, від таких, наприклад, по словам критика „Нового Времени“ Буренина „набоборыканыхъ и напотапенкованныхъ“ повістей російських? Правда, Скабичевський каже, що „общимъ достояніемъ“ зробила твори Шевченкові его чиста українська мова, завдяки котрій Великоросам „читать Шевченка не въ примѣръ легче, чѣмъ всѣхъ“.

прочих малоросійських писателів“, котрі писали і пишуть „на языкъ искусственномъ, исполненномъ полонизмовъ и всякаго рода новихъ словъ и вираженій, созданныхъ въ интеллигентныхъ слояхъ малоросійскаго общества“. Нехай би і так було, що ті пересадні слова й правдиві, — то хіба-ж і великоруські писателі вільні від тих гріхів, хіба-ж там всі пишуть на мові Пушкіна і Тургєнєва? Я знаю напевно, що ні! Годі також Скабичевському говорити, що Шевченкові „произведения нѣтъ надобности переводить на нашъ литературный языкъ“, бо словам тим перечать факти. Великороси перекладали й перекладають Шевченкові поеми; недавно-ж,

бо торік що йно вийшов в Петербурзі великоруський переклад Шевченкової „Наймички“ (Батрачка) Л. Мея коштом „Комитета грамотности“. Значить ся, не всі єї розуміють так, як Скабичевський і треба було єї перекласти; значить ся й слова єго тут лишні а поступоване взглядом других визначних українських писателів неконсеквентне. Ту саму неконсеквенцію поповняють і наші галицькі москвофіли, котрі, нехтуючи цілу українську літературу, не мають прецінь відваги знехтувати таких писателів, як Шевченко, Марко Вовчок, ну, і від біди ще... Франко.

У Львові, дня 5 н. ст. марта 1895.

Нові матеріяли до житєписи Т. Шевченка.

I. Т. Шевченко в Нижнім Новгороді.

В московськїм журналі „Историческій Вѣстникъ“ за май 1893 р. появилася стаття якогось Демянова під заг. „Т. Г. Шевченко въ Нижнемъ Новгороде“, — з котрої ту дещо подаємо:

В кінці вересня 1857 року. — оповідає між иньшим автор, — Муравєв [тодішній губернатор] посилав власноручний лист до К. А. Шредерса і запрошує як найшвидше приїхати. Увійшовши до губернаторського кабінету Шредерс дуже був здивований, що в кріслі проти Муравєва сидить сутула постать людини, одягнутої в якусь драпу кожущинку та прездоровенні чоботи. Оглянувши незнайомця, Шредерс запитав, що то була людина літ 40—42, з виразом глибокої муки на чолі та добрим, світлим очима; темно-русе рідке волосє було зачесане на один бік; довгі, чималі вуси характерно спадали вниз.

Повитавшись, Муравєв промовив:

— Оце, Константине Антоновичу, ваш славно-звістний співєць Т. Г. Шевченко...

Потім губернатор розповів про „помилку пьяного писаря“, що в Шевченковому білеті замість „въ Оренбургъ“ прописав „въ Петербургъ“, в наслідок чого Т. Ш. і опинив ся в Нижньому Новгороді.

— Поки що, — кінчив губернатор, — уклінно прошу вас, К—не А—чу, пригєстити у себе Тараса Г—ча.

Шредерс з радістю пригорнув бідолашного поета, запросивши під свою гостинну стріху, де останній і прожив з пів року [трохи не до Паски — каже Демянов]. Тут, між иньшим, написав Ш—ко „Неофітів“ та „На що міні чорні брови“, а також змалював олівцем художницьке обличчє нині небіжчика Шредерса, лишивши на ньому і власноручний підпис. Серед місцевої громади Ш—ко здобув собі памятку чулої та сердечної людини, здавав ся ідеалом лагідности та правди; доброта його не знала границь і стала навіть предметом багатьох оповідань, в більшості аналогічних.

В Ниж. Новгороді Тарас часто слабував, мучив ся душею та ридав, а особливо, коли в розмові згадували про тяжку кріпацьку долю. Тяжко пере-

дати, — каже автор, — що тоді робилось Ш—ви!

Раз якось був обід у Шредерса, коли це входить справник горбитовського повіту. Господар познаємив його з Ш—ком. Поет нахмурился, пошк головою і сидів мовчки.

— А позвольте вас запитати, — звернувшись він несподівано до справника, — чи ви таки справді справник?

— Справді.

— А що-ж, пане справнику, ви часто маєте діло з мужиками?

— Доводить ся.

— Еге... доводить ся... А що, пане справнику, — казав далі Тарас тремтливим голосом: — доводить ся, що... і в пику, і в потилицю, і хлосту задаєте?... А що-ж і не бити оту Божу скотину, — та-ж вона безсловесна та безпомічна... Бийте, бийте на здорове!...

І по цих словах Ш—ко заридав, підвів ся заа столу і пішов до своєї кімнати. Трохи згодом Шредерс увійшов до Тараса: той сидів, схиливши голову та закривши вид руками. Довідавшись, що горбитовський справник особисто чоловік добрий та людяний, розворушений поет почав приходити до себе і навіть жалкував, що образив незнайомця.

У Шредерса стрінувся Шевченко і з Павлом Івановичем Мельниковим. [Печерським]. Мельников, треба сказати, любив про все блязукати, а найбільш про історію, що була його улюбленою темою. Зайшла одного разу розмова про тутешню країну, а потім розпалений оповідач зачєнив і історію українську. Господи! чого вже він тільки не мовив, — одного лишень його й чути було. Нарешті Мельников спостеріг пильний погляд Тарасів і зашпав ся...

— Що-ж ти, Павле Івановичу, дальше не брєшеш? — запитав Шевченко.

А після цього поет спокійно та методично пояснив речникови, що мовчав, доки той не чіпав України, йому добре відомої, а брєхав про иньші річи.

Побачивши серед громади гостей якогось джигуна „чиновника особихъ порученій“, що був прилизаний та розряжений, не здіймав рукавичок та завжди ламав ся, Ш—ко запитав ся господаря:

— А що це таке за панська дуля? Чий оце чоловік?...

У Шредерса, а не в Муравєва, здибав ся уперше Ш—ко із своїм приятелем Щєпкином.

Перед Паскою 1858 р. Ш—ка виправили до Петербурга з жандармом.

Зимою 1857 р. Шредерс, бувши у Петербурзі, передав Лазарєвському обличчє Ш—ка [власної роботи поета — олівцем]. Лазарєвського Шредерс розшукав десь на п'ятому поверсі; квартира його була битком набита студентами, що сьвяткували якесь сьвято. Коли присутні довідались, що перед ними той самий, у кого знайшов притулок їх коханий поет, — оваціям не було краю; молодіж носила Шредерса на руках... Перед виїздом з Петербурга, останній дістав невеличку суму грошей та дещо з одежі для передачі Шевченкові.

Павло Граб.

II. Про Харитину Довгополенківну.

Взявшись списати критично-біографічні нариси життя Т. Шевченка, я запевнив ся, що в „Споминках“ про його, його приятелів і знаємих трапляєть ся чимало такого, що вимагає, щоб поспромозі добре його перевірити; а інде таке, що треба доповнити. До таких „Споминок“ мусів я зарєєстровати споминок „названого брата“ Тарасового Вартоломея Шевченка; а між ними звістку про Харитину, з якою Тарас хотів одружити ся.

Звістка про отсю Харитину — по житєписях Шевченка — вельми невизначна; навіть нігде не визначено, яке було у Харитини прізвище? В житєписи, що зложив д. Чалий, сказано, що Харитина була кріпачкою князя Лопухина і служила наймичкою у Вартоломея. А Вартоломея повідав нам, що Харитина була трохи чи не годованкою його...

Що-ж дійсне вабило Тараса до Харитини? От на се питання і не було відповіди зовсім ніякої.

Торік я довідав ся, що Харитина ще, хвала Богови, жива, здорова і живе собі в селі Сотниках в Канівському повіті. Хотів я небавом поїхати в Сотники, подивити ся на ту Харитину і розпитати у неї, чого ще не забула вона про Шевченка. На превеликий жаль не поталанило мені се зробити. Лихе

здорове та зима не давали і не дають. А тим часом годі було й відкидати до весни... От я прохав одну мою добру знайому — нашу таки молоденьку письменничку П. А. К. — провідати Харитину та зібрати у неї певні звістки.

Вона, пошлі їй Боже віку довгого та здоров'я доброго, охоче вдовольнила моє прохання, ввولیла мою волю і я подаю отсе ті звістки. Звістно, тепер я не рівняти му їх до тих звісток, які подав нам Вартоломей Шевченко, а за ним і д. Чалий: се я зроблю иньчим разом, тоді, як дійду в своїх нарисах до подорожі Тараса на Україні р. 1859.

Харитина Василівна Довгополенківна — родом кріпачка князя Демидова-Лопухина; батьки її жили в селі Самородній, Канівського повіту; там і вона родила ся. Тепер їй 52—53 роки буде; але, каже П. Л., — вона й досі гарна, проворна, чепурна і говірка: „Молодою — каже вона — я була, наче та дзига“. Добре знати, що молодістю вона була красуня і своєї вроди і досі не втратила. Звід тонких брів дужковатих горить трохи гострий погляд, пальких чорних очей. Ніс тонкий; губи тоненькі, невеличкі; обличчя трохи довгеньке і ніби смутне. Знати, що на йому лишило слід не геть то щасливе життя за паницею-чоловіком.

До Вартоломея Григоровича взяла її від батьків на 15-й весні. „Плакала я, журила ся, страх, як не хотіла йти від батьків, — каже Харитина Василівна; — так тоді-ж ми були панськими; нас було не питають: чи хочеш, чи не хочеш, а кажуть: „іди“ і мусиш слухати ся“.

У Вартоломея вона гляділа за дітьми; прибирала в покоях і робила все иньче, „що скажуть було; — звістно, наймичка, та ще за панщини!... Осяко бувало“.

Отут вона побачила і Тараса; „тільки я не додивляла ся до його; байдуже мені було про того пана: казала Харитина Василівна; — він ніколи зо мною не балакав і я навіть не примічала, який він з виду був. Памятаю тільки його чорний волохатий, відкидний комір, та високу шапку з червоним верхом. Було як вернеть ся до дому підпилий, а одежа на йому замизькана, забруднена, дак мені і віддалуть її прати... Тим тільки я його й звала... А як поїхав він з Корсуня, дак прислав до Вартоломея листа, щоб мене сватав. Вартоломей покликав мене до свого кабінету, читає мені той лист, а я нічогошенько не розумію, чого від мене хочуть? Мені кажуть: „він тебе сватає“... Я ні за що!... Не хочу!... Я таки молода ще була, на 16 році; а він старий, та ще й випивав... Вартоломей покликав мого батька, щоб він мене вговорив не цурати ся того шастя. Казали, що Тарас Григорович викупить мене і жити ме біля Канева; що вже й дерево на хату виготовлене... Нічого не погложло! Не хочу, та й не хочу... Батько не силовав і не дуже вговорював... Відписали так до Тараса Григоровича, і він вже більш про се не писав“.

Небавом посватав Харитину Василівну писар з панської контори Федір Гріненко. Вона одружилася з ним і перейшла жити у Сотники до свекрухи, доки чоловік не поставив власної хати на власному ґрунті. Першого року по шлюбі Бог дав їм дитину; але воно і до року не дожило, вмерло; а більше вже діток не було. Приняли вони за дочку чужу дитину; виходували її і заміж видали. Чоловік Харитини Василівни здорово випивав, а через те чимало зазнала вона з ним лиха. „Як прийде було паний, розлютуєть ся, замкнеть ся у другу хату через сіни, дак я вже тоді й дихнути бою ся, доки він там не засне. А засне, дак я видеру вікно, влізу в хату, та до його, швидче за руніцію; руніцією було він біля себе держить, да кричить: „убю!“ Тоді після Великодня чоловік мій помер, а я вдовію, от се при мені братові сирітці: одну взяла за дочку, а друга під опікою у мене... Не веселе було моє життя. Чого бояла ся те й стало ся: все бояла ся, щоб не пообрати ся з паницею, та й не встергла ся“.

Знати, що Харитина Василівна не жалкує одначе, що не одружилася з Тарасом Григоровичем: „Старий був він і я його раз-у-раз усе бачила панинським“... Вона тоді не відала, але потім довідала ся і тепер добре пам'ятає, хто був Тарас Григорович... Небіжчик чоловік її розповідав їй, що десть у Черкавському повіті як закупив у жида в шинку, дак гуляє день, гуляє другий, гуляє й третій; а далі підняв колотнечу. Тоді жид-шинкар до станового, чи що і каже: „Що ото воно у мене таке замурзане, п'яне, та сердите, ще й беть ся“. Прийшов той становий, чи хто він був і питає Тараса Григоровича: „Хто ти такий?“ А він не сказав хто він, а питає: „Чи нема у вас паперу, та карандаша? [олівця]. Той дав, а Шевченко взяв і написав:

„Як би не шинок, не сивуха
То-б я не напив ся;
Як би не жид, не півіра,
То-б я з ним не був ся“.

Становий той як прочитав, зараз пізнав Шевченкову руку, взяв його на повозку і повів до себе чай пити“.

Живе Харитина Василівна не вбого: хата у неї на дві половини; наділу земельного 3 десятини, є корова, вівці і иньча худібчина.

О. Я. К-ий.

III. Споминки Г. Н. Честахівського.¹⁾

Кобзар Тарас Григорович Шевченко якось дуже бідкав ся, що не збреше натурщиці для парсунок виду козацької вроди.

— А пострівайте, батьку, я понашпорю, чи не надібаю де гніздечка, щоб підодрать орлицю, може Бог погодить, а фортуна стане в пригоді.

— Будьте ласка, сердешно вас прошу, поклопочіть ся, як мога, бо мені дуже, дуже треба.

¹⁾ Отсі споминки найшлись в паперах покійного Г. Н. Честахівського.

Я пішов до знаомої сем'ї української і почав благодіти жінку Горщину, рідну сестру українського маляра Петра Соколенка, щоб вона сама, а коли хоче, то ще з ким небудь, повела свою сестру Одарочку в Академію, до батька Тараса — звести її вид на папері. Горщина Соколенка не знала як се діло укукобити і каже: „Я не знаю, треба спитати ся братів, що вони скажуть“. А брати тоді пробували в Україні, в Славгороді. На велику силу ублагав її, виміг слова, що піде з сестрою до Кобзаря, але-ж щоб братам написати про се, і то тільки тим, що як ще жила на Вкраїні, то перечувала про мене добре від братів, як було поприздіять з Петербурга, а тепер і сама добре знала, який я чоловік; а то ні в світі не пішла-б... Я при ній написав від себе лист і післав братам її Соколенкам в Україну, щоб вони не жахались цього діла, як сестра їх Горщина, а ще гордували б тим, що їх Одарочка стане в пригоді і послужить тому, хто став дуже в великій пригоді усьїй Україні...

Я наврослі дознав, як се склалось, уже без мене. Ось як було: у суботу Одарочка прийшла до дому від модниць французики, де вчилася шити; а в неділю, з своєю заміжною сестрою Горщиною і родичем, жонатим чоловіком архітектором Хижняком, ранком, в десятім часі, чорнява сімнадцятилітня Одарочка — в білій чохлації сорочці з червоною стьожею, в плахотці, за пасіці, стрічках, кісниках і головка квітами завітчана, як маківка на горді, опинилась — зацьвіла в Кобзаревій майстерні...

У понеділок я навідався до Кобзаря, — дознав, чи приходила Одарочка до його? Він, як орел крилами, ухопив мене дужими руками і придавив до своїх дужих орлих грудий:

— Спасибі тобі, мій голубе сизий, моє серденько любе, за твою добру ласку, бодай тебе ніколи лиху не знало!

— А за віщо се, батьку?

— Учора у мене був великдень в перший раз після того, як вигнала мене лиха доля з України... Учора я так зрадів, звеселів, обновились сердцем, як радіють віруючі, що Христа дочитались на Великдень, — наче важке тягло з грудий зсунулось. Десять рік просидівши в Оренбурзі, наче в густім тумані, як кайданник в мурах, не бачивши сонця, ні живої людини, а вчора несподівано — чорнява Одарочка, як маків квіт на сонечку загорілась на моїх очах, пилом припалх, і як те сонечко ясне освітила мої очі, просіяла туман з душі заснутого серця... Хвалити Бога, що не вмер на чужині, але довелося побачити, подивити ся на маків квіт з козацького огорода! Що за люба дівчинка ота Одарочка, який голосочок, яка мова, дзвенить краще срібла, а душа — яка славна, чиста! Ще не вспіла зачумитись смердючим духом. Як пташка з божого раю нащепетала мені в оціх мурах сумних.²⁾ Наче неенька Україна

²⁾ Шевченко жив тоді в Академії худо-

тхнула мені в серце теплим, легким духом, пахучими нивами, запашистим квітом вишневих садочків й трави зеленої, як побачив чистісіньку свою людину, почув рідну мову. Ох, Боже мій, коли-б скорійш літо, помандрую на Україну, дуже закортіло! Де ви й видрали оцю мальовану пташенку?

Я розповів, що вона кріпачка, вся сім'я і весь рід її — кріпачки князів Го-

жеств. Споминки відносять ся, очевидно, до 1859-ого р.

ліцих. Брати наче з води виресли, як один хоромі на вроду. Хведор — кухарем, Микола — панькає коло князя, чистить чоботи і всяке збіжжя, а Петро — маляр-попихач усяких відбутків у княгині. Я розповів, а Кобзар тихесенько ходив, трошки похило, вздовж майстерні, в бархатних чоботах і кобиначі козацькому. Густі брови його осунулись, наче темна хмара холодно насумрила очі... Промовив:

— Горе-горенько в світі, лишенько

тяжке, яке добро гине і нікому ратувати!

Хто чував, як було теплісенько гріє в серце його ясна, тепла, як гріє сонця, мова, як поведе розмову про свою запашну неньку Україну і про люд козацький... Хоть найсухше серце розтопить і видавить з його криваву сльозу... Хто чував, у того й дідом не замре, не заніміє, шеміти ме в серці його голос, щире слово і до віку райським співом правди на думі буде витати...

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Т. Г. Шевченка. **Кобзарь**. (Съ портретомъ). — У Києві, 1894 р. 8 і 615 стор. 12°. Ціна 35 коп.

Нарешті таки, на 34 році після смерті незабутнього Т. Шевченка, діждали ся ми дешевого видання його творів. Кому ми повинні за це дякувати, той хай прийме подяку. Але не можемо не виявити свого жалю до кого належить, що се так пізно стало ся... Через те й вийшло таке лихо, що коли нашого національного генія знає й вихваляє уся Европа, наш безщасний, темний люд плете про його тільки якісь напівправдиві або гіперболічні нісенітницї. Народні оповідання, що ми містимо у сьому-ж числі „Зорі“ дуже цікаві з погляду етнографічного, яке які-ж вони сумні та безрадісні, коли ми захочемо пізнати по них, чи знає наш народ свого геніяльного оборонця. Ні: той убогий простий люд, що його гірке бідівання в пазурах панської кормиги Ш-ко освітив неземним світлом високої душі своєї та геніяльної кебети поетичної, не знає ні творів, ні життя поета. Незнають навіть ті, що бачили його, що живуть біля його могили. Чи не сум? Чи не горе? Отже, щоб запобігти лихови, ми бажаємо: 1) щоб наші земляки, що живучи по селах дбають о народню просвіту, найсамперед зазнайомилися своїх слухачів з життям та творами Т. Ш-ка; нараз з тим хай записують вражіння слухачів від тих чи інших творів Ш-ка, а то ми знаємо вже від п. Алчевської, як наші селяни витають твори Шекспіра, Лермонтова, Пушкіна, а не знаємо, як витають Шевченка; 2) щоб збирачі народніх переказів звернули більшу увагу на ті оповідання, що стосують ся до Ш-ка й 3) щоб за першим дешевим виданням вийшло й друге, ще дешевше й невідмінно з додатком хоч коротенького життєпису. Хай такий „Кобзар“ містив би в собі не всі, а тільки видатніші та більше зрозумілі народови твори, але був би дешевий і мав би при собі життєпис. Час би вже подумати й про малюнки до „Кобзаря“, повне, перевірене видання й метелики з нарізних творів Ш-ка. А то ми діждемось, коли мине 50 років, праву власности прийде кінець й усе оце, про віщо ми насмілюємось тільки марити та й то не часто, зроблять за нас Москалі. Атже ми не мали дешевої „Енеїди“, „Наталки-Полтавки“, деяких оповідань Квітчиних, поки нам не видав їх Москаль Суворін. Звістно на все це треба грошей, але раз що твори такого популярного поета, як Шевченко, дають добрий дохід, а друге, гроші сї незабаром знову повернуть ся до видавців та ще й з зиском. — Це видання що до змісту нічим не відрізняєть ся від попереднього видання „Кобзаря“ д. Іогансона. Та-ж неповність, ті-ж помилки, але видавець не винен в тому. Напір хоч гірший, ніж у дорожньому виданні, але досить гарний. Видання чепурне. Жалко, що викинуто епіграф.

Д. Пісочинець.

Кобзарь Тараса Шевченка (.) Вибір поезій для народу. Частина перша. — У Львові, 1894 р. 115 і 3 нен. стор. мал. 8°. Ціна 25 кр.

Отсе перед кількома місяцями видала „Просвіта“ першу частину вибору поезій для народу [може для „люду“ — хотіла сказати редакція?] Т. Шевченка, яко книжочку 10 і 11 за рік 1894. На 115 стор. мал. 8-ки поміщено гарний портрет поета [такий, який долучено до петербургського видання з р. 1884] на окремій картці, коротку єго життєпис, ще ко-

ротший погляд на єго значінє і отсі 19 єго поезій: Заспів, Хустина, До Основ'яненка, Минають дні, Ой чого ти почорніло, Не завидуй, Вечір, Три шляхи, Заповіт, Причинна, Тополя, Калина, Утоплена, Перебендя, Катерина, Гамалія, Невольник, Наймичка і Посланіє. Всі твори поміщені після текстів надрукованих в остатнім повнім виданю Наук. тов. ім. Шевченка, впорядкованим дром Ом. Огоновським, — в цілості, без скорочень і перерібок. Підносимо се, бо така маніпуляція у нас, на жаль, давнійше трапляла ся: спеціалістам від такого „виправлюваня“ видавалось одно драстичним, друге неморальним, третє небезпечним, четверте малозрозумілим, п'яте нерелігійним і т. д. і т. д. Деякі з поміщених в першій частині творів, як Катерина, Наймичка, Причинна, Тополя і Заповіт, добре вже звістні заголови членів „Просвіты“, бо ще в 1880-их рр. були надруковані в календарях, очевидно найбільше розповсюджених публікаціях товариства.

До поезій додано й пояснюючі примітки, котрі значно улекшають людюви зрозумінє тексту. З деякими одначе примітками ми не можемо згодитись. Так в поемі: „До Основ'яненка“ на стор. 16 пояснено що „кебети не маю“ значить: „не маю охоти“. Се невірно, бо раз — „кебета“ взагалі значить тільки що: сила, здібність, спосібність, а надто і в далім місці означає: „не маю сили, не маю здібности“, що випливає з цілої звязи а надто і з дальших слів поеми. — Рівно-ж „Причинна“ не значить те, що „очарована“, а скорше надає ся на означенє дівчини, котрій щось „пороблено“. Доказує се зміст поеми, як і слова поета: „Ото-ж тая дівчинонька || Що сонна блудила: || Отаку то їй причину || Ворожка зробила! Деякі знов коментатори кажуть, що „Причинна“ значить те, що „Люнатичка“. — До початкових слів „Катерини“: „Кохайте ся, чорнобриві, || Та не з Москалями“ додано на стор. 44 примітку: „Москалями називає нарід на Україні вояків, жовнірів“. Та певно що так, але в тім місці Ш-ко мав на думці не салдатів взагалі, але військових, що належать до московської нації, як се доказують єго дальші слова поеми: „Бо Москалі — чужі люди“, „Піде в свою Московщину“, „Іди-ж, шукай, у Москві свєкруги“ і т. д. До слів в „Катерині“ на стор. 54: „Шлях на Московщину, — Далекий шлях, пани-брати! || Знаю його, знаю! || Аж на серці похолоне, || Як його згадаю. || Попоміряв і я колись — || Щоб його не мірять! || — додано примітку: „Поет говорить тут про те, що коли ішов служити до войска, міряв Московщину“. Але-ж „Катерина“ написана перед 1844 р., то-ж поет не міг втоді говорити про се, що сталося по 1847 р. — На стор. 64 до заголовка поеми „Гамалія“ дано примітку, що „Гамалія був козацьким гетьманом“. Се неправда: наша історія знає трох Гамаліїв, але усі вони були тільки полковниками. Шевченків „Гамалія“ — се особа поетична, а не історична. — В „Невольнику“ про слово „зично“ сказано на стр. 84, що воно означає: „зичливо“; нам здає ся, що воно значить там: „голосно“.

Опроче примітки добрі. Щоб однак люд — а для него сей вибір поезій призначений — зрозумів твори Ш-ка, то не вистарчать самі коротенькі поясненя слів чи висловів поета. Тут придало-б ся поясненя річеві. Без них, то наш мужик не зовсім зрозуміє на пр. „Гамалію“, а „Посланія“ — таки

цілком не розбере і перечитавши кілька рядків, далі не схоче его читати.

Ціна книжки, що на 115 стор. містить тільки 19 поем нашого генія, відповідно до інших видань товариства — рішучо за висока. Тепер в Києві появилася збірка творів Ш-ка [друк. в 2000 прим.], котра на 615 стор. обіймає всі цензурні твори поета і коштує тільки 35 коп. А не треба забувати, що в Росії і за право власності творів Ш-ка треба ще тепер платити. За видане, про котре говоримо, доволі було поставити 10 кр. за прим., як се вчинила на пр. „Masiegi Polska“, котра за Міккевичевого „Пана Тадеуша“ [обіймаючи 296 стор. мал. 8-ки і то дрібним друком] назначила ціну 10 кр. Таким тільки способом можна як найширше спонувати твори генія, на чім певно й „Просвіта“ залежить.

Василь Лукич.

Замітки до поеми Тараса Шевченка „Чернець“, написав Василь Щурат. Передрук з „Діла“. — У Львові, 1894 р. 38 і 2 неч. стор. 16^б. Ціна 10 кр.

Автор поставив собі метою показати на поемі „Чернець“, в якій мірі проявився у Шевченка вплив народної поезії поруч з впливом писаних історичних жерел і кружка его товаришів. Розповідає отже передовсім історичну діяльність героя поеми — Семена Палія після дослідів проф. В. Антоновича, а відтак переходить на характеристику в народних піснях і легендах. „Черця“ написав Ш-ко в Орській фортеці 1848 р. і то найпізніше перед 11 мая. На повстанє его мали вплив Кулішів роман „Чорна рада“, Пушкінова поема „Полтава“, Маркевичева „Історія Малороссії“ і Кониського „Історія Руссов“, передовсім однак — людова поезія. Безпосереднього товчка до написання „Черця“ треба шукати в душевній настрою Ш-ка, який запанував у нього в першій добі его

арешту. Давні мрії пригадалися, однак надія на їх сповнення була вже дуже слаба; поета обхопила туга за тими мріями, за тим ідеалом, котрий він весь вік носив в своїй душі, а впливом тої туги була поема „Чернець“. Вибір теми рішила аналогія, яку поет мимохіть мусів добачувати між долею Палія а своєю, між его змаганнями а своїми власними. Відтак автор переказує подробицю змісту поеми, цитуючи важніші уступи в оригіналі, і коментує „Черця“ як взагалі так і в подробицях, при чім зазначає, що Паліїв ідеал Козаччини стався рівночасно ідеалом Шевченкової будуччини. Відповідно до поставленої собі мети звертає увагу на дотичні людські історичні жерела, — а вкінці доходить до ось яких вислідів: „Властивий сюжет „Черця“ Шевченко не взяв ані з жерел історичних ані з пісень людових. Цілий кольорит і більша частина деталей є людові, хоч деякі місця вказують, що поетови були знані також праці історичні. Взагалі взявши — треба на сю поезію глядіти як на ідеалізацію минушини, котра після погляду поета мала бути ідеалом такою для его часів. Вкінці треба ще сказати, що ціла ця поезія єсть держана в характері сильно суб'єктивним, а се виходить з якогось роду аналогії між представителем Палієм а Шевченком. Оба були синами того самого народу, оба бажали бачити нарід свій вільним і щасливим, і обох стрітила та сама доля — неволя в Сибірі. Німецький критик Дав. Фр. Стравс, обговорюючи Лесінґового „Натана Мудрого“ каже: „Згідність між думками і пересвідченнями поета і думками й пересвідченнями героя его твору проникає образ героя якимсь теплим чувством і підносить его високо понад сфери мертвої абстракції“. Те саме можна сказати і тут про Шевченкового „Черця“.

Василь Лукич.

ХРОНІКА.

* Книгар в Ростові на Дону Т. Романович продає документи, що відносять ся до життя Т. Шевченка. Всіх паперів є більше як 100; більшу частину з них займає переписка начальства Ново-Петрівської кріпости, коменданта Ускова і інших, білет, на підставі котрого пробував поет, его листи до знайомих і їх відповіді, поема „Кавказ“ писана каліграфічно з підписом поета і нові недруковані ще досі поезії. За се все книгар жадає 1000 карб. Також він продає дві срібні гетьманські бузави, шаблю запорожського козака Загорушка і гетьманські печатки.

* „Кієвская Старина“ у випуску за м. лютий с. р. подає три досі недруковані ще листи Т. Шевченка: один [без дати] писаний до І. М. Сошенка, другий [з 2 грудня 1860] до М. К. Чалого, а третій [з 2 серпня, без року] писаний ймовірно до Федора Матв. Лазаревського.

* Портрет Т. Шевченка подали в р. 1894 московські часописи: „Жизнь и Искусство“ в ч. 1 83 і „Свєрь“ в ч. 1 9. Надто помістили ілюстрації „Нива“ в н. р. 50 до „Причинни“ рис. Іжакевича, а „Свєрь“ в н. р. 9 до „Утопленої“ рис. Шкарева.

* В останніх днях появилася з друкарні Наук. тов. ім. Шевченка: а) „Пересторога“, руський пам'ятник початку 17 віку, історично-літературна студія Д-ра Кирила Студинського; б) „Іфігенія в Таврії“, класична драма Вольфганга Гете в перекладі Василя Ріленка [обидві публікації коштом авторів і в) популярний підручник „Сад при хаті“ в перекладі з польського Кости Редчука, коштом „Просвіти“.

* В Ростові на Дону музикальна фірма Адлер видала „українські козачки“ [15 танців в однім зшитку], записані Іваном Шостаковським, а уложені і згармонізовані Д. Мелашкиним. Гармонізація російська, видає чепурне, з гарною вінеткою. Ціна 1 карб.

* Літом мин. року давала по Сибірі театральні вистави українська трупа Мирови-

Бедюха. Сибіряки витали вистави дуже прихильно та вдячно; з Тюмені до Томська артистам був предложенний безплатний переїзд на пароході, що значно мусіло зменшити дорожні кошти товариства. Взагалі треба сказати, що сибірська освічена громада відносить ся до українського слова далеко прихильніше, як „русайоти“ чистої води, радо йде в театр, з задоволенням слухає пісень, читає Шевченка, хоч і не всього розбирає.

* Шануючи пам'ять Т. Шевченка уложили проєкт засновання низшої господарської школи в родиннім місці поета, в Кирилівці, київської губернії. Школа має носити ім'я Т. Шевченка. Сей проєкт буде небагом предложенний до розгляду адміністративним властям, по затвердженню его куратором київського учебного округу і начальником південно-західного краю.

* Стипендія імені Т. Шевченка, котрою завідує „Просвіта“, увійде вже небагом в життя. Стипендія та виносити ме поки що 100 злр. річно.

* Прекрасну вінетку до слів Т. Шевченка: „Все йде, все минає...“ [на стор. 92] нарисував Гр. Коваленко. — Друга ілюстрація на сій самій стороні взята з „Гайдамаків“; рисував Сластьон.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Г. Г. Шевченко. **Кобзарь** (Сь портретом і видом могилы). Іздание К. Гамалія, приобрѣтенное Ф. Іогансономъ — В Києві, 1894 р. Друк. Г. Корчак-Новицького. 7 + 615 стор. 8^б. Друк. 2000 прим. Ціна 1 карб 50 коп.

Т. Г. Шевченко. **Кобзарь** (Сь портретомъ) — В Києві, 1894 р. Друк. Кор.-Нов. 8 + 615 стор. 12^б. Друк. 2000 прим. Ціна 35 коп.

Т. Г. Шевченко. **Батрачка**. Повість. Перев. Мея. С-Пб., 1894. Іздание комитета грамотности.

Пересторога руський пам'ятник початку XVII віку. Історично-літературна студія Д-ра Кирила Студинського. — Накладом автора. У Львові, 1895 р. Друк. Шевч. 10 неч. і 193 стор. вел. 8^б. Ціна 1 злр. [„Пам'яті діда Стефана“ в Шельпаках 1888 р.] і вул. Володимира [† в Києві 1894 р.] качалів присвячує Автору].

Вольфганг Гете. Іфігенія в Таврії. Драма в 5 діях. Переклав Василь Ріленко. Накладом перекладчика. — У Львові, 1895 р. 64 стор. мал. 8^б. Ціна 30 кр.

б) періодичні видання.

Народна Часопись. [1894 р. Ч. а 233—291]. **Повість**: Юл. Верна — Матій Сандорф (233—243). **Оповідання, новелі, гуморески, образи, легенди, нариси**: П. Росетера — Де Барто брав яблочки? (244). А. Вільчинського — Месь Фелікса (245—247). Т. Любича — Без виходу (248—252). Ол. Святотихівського — Дамян Цепенко (253—256). К. Герміна — Лялька (261—265). Ос. Маковей — Покуса (266—271). Шахти — Дезертир (274 і 275). Юл. Лентівського — Я, він і вона (276—278). Шарля Айфера — Гассан (282). Вяч. Потапенка — На нові оселі (283). Редіярда Кіплінга — Через помилку (284). Дві любки (285 і 286). Петра Люті — Кітка (287). Бенретієрна Бернсона — Вірність (291). **Культурно-етнографічні образи**: З краю Фараонів (257—260, 272, 273, 279—281 і 288—290).

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЙ.

Вп. Гр. Па—ин, Іван Рибчук, А. Т. і С. Нюно. Надіслані вірші не будуть друковані. **Вп. О. Білоусенко**. Просимо подати нам адресу. **Вп. Василь Пушкаренко**. Непридатне. **Вп. М. Вороний**. Спасибіг. Небагом вишлемо письмо. **Вп. Мит. Гр—ий**. Нічого не дістали.

З сьм Числом розсилаємо додаток: „Словарь російсько-український“, том II-ий, арс. 20-ий.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ виносить: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 16 рублів або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 12 рублів або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукич**.

За редакцію відповідає: **Осип Маковей**.

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

МУЗИКА.

Повість Т. Шевченка.

Переложив Микола Міх-ський.

Під редакцією О. Я. Кониського.

— [Далі]. —

В саду, окрім хати Антона Карловича, була ще невеличка до Маріяни Якимівни, затихли і тільки всміхаючись, позихатка з піддашем і замість присьоби, стояли навкруги ґратчаті рали одно на одного. — Після сонати Бетовена прогнали з однаковим хистом ще дві сонати Моцартові, потім деякі місця з славетного „Реквіюма“ і нарешті зовсім несподівано:

Ерофтей Пігуляк.

В оцю хатку на ціле літо виносили фортеп'я, бо Маріяна Якимівна, дарма, що мала вже прозаїчний вік і піклувалась про наїдки та напитки, в душі була артисткою й любила на дозвіллі забувати своє прозаїчне існування насущне й носитись в згуках, в небесних краях божественної фантазії.

Часто й довго сидючи під липою, добрий Антін Карлович слухав холодні поетові думи практичні, курячи своє цигаро. Ніби сніг після проміння весняного сонця, німецька фантазія оживала, тухла в роті цигара й старий молодів.

В оцю хатку завітню просила Маріяна Якимівна своїх гостей чаю пити.

Після чаю засвітили в хаті свічки. M-e-l-l-e Адольфіна, не відмагаючись, як те звичайно бува з гарними паннами, сіла за фортеп'я, а Тарас Федорович узяв ся за віолінчелю й, після кількох акордів, тихо, гарно, наче з неба, розтяла ся краще гуляти. Он гляньте, вже й місяченько за дерев ви-зирає.

Ми zostались під липою й, за весь час сонати, сиділи, притаївши духа; навіть жваві діти — й тиї пригорнулись

„Ходить гарбуз по городу...“

Діти біля Маріяни Якимівни закричали, а Антін Карлович пішов у хатку запалити цигаро. Тарас Федорович виробляв такі варіяції на сей посьпів на пів веселий, на пів сумний, що діти знов притулили ся мовчки до колін Маріяни Якимівни, а Антонови Карловичу знов цигаро погасло.

Чи багато людей, що мають долю блискучу й розкішну, провадять свої довгі вечори так нецеремонно, просто й разом так прекрасно, як ми люди прості, сливе бідні провели сей вечір незабутній? Певен я, що не багато. А виходить, що справді прекрасне й величне духовне не потребує жадних прикрас позолотітих або й злотіх.

Скінчивши варіяції, артистки наші повиходили з хатки до Маріяни Якимівни, щоб вона заграла їм шоб. Вона відмагала ся. Ми й собі пристали до їх, але-ж ніщо не помагало.

— Нехай, — каже, — я вам завтра заграю, а то сьогодні се значить ме — після меду — хрону. Ходімо

І з сіми словами вона увійшла в хатку, погасила свічки, причинила й замкнула двері, і всі ми, весело балакаючи, пішли

любовати, як вишп्राє повний місяць зза млинів та старої верби й виликується у темній воді прозорій. Я зовсім був зачарований і декораціями й сімй простими, добрими людьми. Довго ще гуляли ми по саду вдвох з Тарасом Федоровичем, що прямо причарував мене до себе. Він, як се звичайно буває з ймовірними людьми, розповів мені історію свого сумного дитинного віку, без ніякого з його боку домагання, як се те-ж звичайно буває з письменною братією. Він через те розповів мені, що я з увагою, або, краще мовити, із спочуттєм його слухав.

— Батька, — казав він, — я не памятаю й моя мати ніколи мені нічого про його не говорила. Хати в нас те-ж своєї не було, й ми, як у нас кажуть, жили в сусідах, се-б то, переходили від одного чоловіка та до другого, аж поки я не почав ходити. Тоді вона, бо стала вже вільницею, хотіла була наняти ся до кого на рік; але-ж ніхто не хотів наймати її, не знаю через що: може через мене, або, що вона була такою худю та блідою... Дак от, обійшовши марно всі села, наняла ся вона, нарешті, до жида-шинкаря. Не могу вам сказати, скільки саме років служила вона в жида, знаю тільки, що я вже був чималий хлопець, як вона вмерла. А вмерла-ж вона, о скільки я згадую, з сухотки. І, як тепер памятаю, за кілька день до смерти прийшла вона до своєї хижки, або, краще мовити, стайні з худобою, лягла, та вже більш відтіля й не виходила. За кілька хвилини до смерти прийс я її води в питуні. Та вже їй не можна було пити й балакати те-ж... Вона тільки поманила до себе рукою і, коли я нахилив ся до неї, ледві-ледві доторкнулась рукою до моєї голови, поцілувала мене й дві сльози викотились з її очей померхлих. Потім вона тихо зітхнула й умерла.

Содький поховав її за того карбованця, що жид не додав їй за роботу. А я шведяв по селу, аж поки не пристав до валки старців. Між старцями був сліпий кобзар чи бандурист, йому мене й нарадили, яко скромного хлопця. От він і взяв мене замість попереднього поводатора свого. А, знаєте, мені до виодоби було моє нове становище через те, що я мав хоч деякий, а все-ж таки притулок. А ще більш до виодоби був мені сліпець, що я водив. Се був ще молодий чоловік і, памятаю, сухорлявий та з довгими пальцями. Особливо-ж мені подобалось, коли він сам собі, перебираючи по-вагом на бандурі струни, тихенько співав:

„На морі синьому, на камені білому
Ясний сокіл квилить-проквіляє...“

Щось надзвичайне з'являлось моїй уяві дитячій у згукках та словах цієї пісні сумовитої.

От такий самий, як і тепер, був у Д. баль, з тією тільки різницею, що тоді й старцям готували страву, а тепер вже не готують. От і ми з валками старців прийшли на обід. Сидимо ми ото собі під деревом і, жлучи обіду, наладив кобзу й заграє мій кобзар. Народ так і оточив нас навкруги. От він виграє, а я дивлюсь на-біч та й бачу — до нас пани з паннами. Народ, звісно, зараз розступив ся перед панами і сама Софія Самійлівна підійшла до мене. Вона похльоскала мене по щоці й промовила: „Який гарненький!“ А, звернувшись до панів, проказала: „Я невідмінно візьму його за пажа до себе!“

Так і стало ся! Другого дня я був уже між челядію. Та коли-ж виявилось, не знаю через що, що я невдатний на пажа, дак мене почали вчити співати; я мав успіх. А потім стали вчити й грати попереду на скрипці, а потім і на віолінчелі. — От вам моя проста історія, — додав він та й замовк.

— Сумна, по правді кажучи, історія!

— Що-ж діяти? Минуле моє справді сумне, але теперішнє таке безнадійне, таке безрадісне, що коли-б не сі щирі люди, то я-б не знав, що з собою й робити.

— Не зневіряйтесь, мій друже, кохайтесь у своїй штуці прекрасній і Господь заспокоїть вашу душу страждену й пошле вашому терпінню щасливий кінець.

— Не знаю, чи знайде мій лист Михайла Івановича в Петербурзі?

— О, певне, він нікуди не поїхав: се було-б відомо.

— Та чи й можна-ж сподіватись, що лист мій що небудь вдіє?

— Запевне. Я дуже добре знайомий з Михайлом Івановичем. Се предобра, найщирішша людина! Одно слово, се найм'ягкосердй артист. Ще ось що. Завтра я розлучу ся з вами на довго, а може й на завжди; але ви й оці люди добрі й оці години, що провів я вкупі з вами, такі дорогі моєму серцю, що для мене були-б найкращим дарунком вашим, хоч коротесенькі, листи. Прошу вас, оповіщайте мене хоч де-коли. А про наслідки вашого листу до Михайла Івановича невідмінно оповістіть мене. Завтра я дам вам свою адресу.

І він обіцяв мені вести свої записки й засилати їх що місяця до мене замість листів.

— Мені так приємно, — відповів він, — викладати вам свою душу і ви з такою увагою слухаєте мене, що я й тоді уявляти му, наче оповідаю вам особисто про мої вражіння.

У хаті Антона Карловича горіло ще світло, коли ми підійшли до неї, але руху вже не було ніякого. Вергілій мій так пильно хропів, що було чути аж за хатою. Небавом і ми почали йому підтакувати.

Другого дня вранці я пішов був на хутір наняти коний з возом, щоб їхати з товаришем до Прилуки, коли се Антін Карлович доганяє мене вже на греблі й повертає до дому, кажучи, що люди ченні так не роблять, а Маріяна Якимівна не хоче й слухати, щоб ви раніш трьох днів покинули нашу оселю. Діти — й ті навіть заплакали — почувши про такий ваш вчинок неделікатний.

Від Маріяни Якимівни вислухав я ще докладнішу рацию. І не думайте й не гадайте, казала вона. Як на світі живу, то ще не бачила, щоб люди звичайні другого-ж дня з гостей їхали; навіть і на мужицьких конях! Сього не тільки в нас, а мабуть і в Німців не водить ся. Чи так, Антоне Карловичу, ти-ж Німець? га?

— Такий я Німець, як ти Німкня, — промовив Антін Карлович та й засміяв ся.

— Ось й Тарас Федорович останеть ся в нас, — дала Маріяна Якимівна.

— Тепер йому після балю зовсім нема чого там робити. А Адольфіна обіцяє нам сьогодні співати українські пісні; діти-ж обіцяють вам танцювати хоч цілісенький день „гречаники“.

— Й метелицю, матусю, — разом промовили обидві дівчинки.

Не було сили змагати ся, й я згодив ся. Вергілій мій забатакав був про службу, про обовязки та про попечителя.

— Вже хоч би ви мовчали! Носить ся з своїм попечителем... їй Богу, правда! А ще старий знаємий. Ходім лишень краще до моєї хати чай пити, а то з вами не збалакаєш.

Переглянулись ми з Вергілієм та й пішли мовчки за Маріяною Якимівною.

Ще два дні гостювали ми в сих людей ширих і за сей час зробив я олівцем декільки краєвидів щасливого хутора й сливе одними рисами усю нашу компанію; на першому пляні помістив я Наталю та Лізю, що танцюють „гречаники“. Все оце ледві-ледві накидано. Та ось уже двадцятий рік минає, як любував я з цієї живої картини, а дивлячись на сей ескиз, я ніби знов люблю з цієї картини, й навіть чую скрипку та ляскання пучками Німкняй-прислужниць.

Мені здасть ся, ніяке описанне геніяльне особи та місцевости не може так оживити давно-минулого, як кілька смуг, вдатно проведених олівцем. Принаймні, се так впливає на мене.

Четвертого дня нашого перебування на благодатньому хуторі, так о годині десятій ранку, проводили нас, наче найближчих друзів своїх, привітні та щасливі мешканці хутора цілою родиною. Навіть Наталю та Лізю узали з собою. І проводили нас не тільки через греблю, навіть через село аж до самої клуні. Тут сіли ми на сунокійну найтичанку Антона Карловича, запряжену парюю добрих коний, та й рушили.

Довго стояли друзі наші на одному місці й махали нам хустками. А одна дівчинка, щоб краще було видко її хустинку, скочила до Антона Карловича на плече й пильно махала нам хустиною... Найтичанка покотилась швидче й швидче й купка друзів наших ледві була примітна на видноколі. Ще чверть верстви, маленька долинка — й друзі наші зникли за видноколом. Ще раз зирнув я назад, виїхавши на горку; овва! окрім клуні та скірдів, нічого не було на видокрузі видко.

Сумно стало мені, так сумно, наче я прощався з своїми кривими на час довгий, неомежений. Воно так і сталося.

За весь час подорожі приятель мій мовчав; я був дуже радий цьому, бо не почував у собі хисту розмовляти про речі найзвичайніші. Небагом на видокрузі показалося наше місто Прилука, а трохи ближче зза темного гаю визирали бані, білим залізом вкриті, соборної церкви Густинського монастиря. Коли проїздив я повз сей замок-монастир, що потроху оновлявся, дуже неприємно вразила мене нова башта на чотирьох вугли, ще не побілена, з плоскою покрівлею, наче каланча.

— Що воно за диво стирчить ото? — запитав я свого приятеля.

— Се дзвіниця оновленої домашньої церкви настоятельської, що над малою брамою.

— Цевне вже, якийсь мастак костромський мужичок спорудив таку будівлю!

— Ні, вибачайте, не мужичок, а справжній майстер патентований.

Та й мистецьки-ж підробив він византийський стиль!

— Не глузуйте лишень, будьте ласкаві, з нашого майстра! Його ганять, а грошей не дають. А ось, як поїдете з Прилуки на Ніжен, дак побачите в селі дідишки Н. справдений «храм царя», сям таки майстром споруджений. Вже на що наш посвячений знавець та покровитель штуки, можна мовити меценат нашого часу, NN. — а й той глянув, та тільки рота роззявив; про непросвіченого-ж нема чого й казати.

— Честь та слава майстрови вашому!

Тим часом вїхали ми в місто, а через годину прощався вже я з шановним педагогом, просячи його записувати на користь науки все, що дотикається археології й взагалі народної вдачі, се-б то: прислів'я, приказки, пісні, перекази й таке иньше. А найшаче просив я його оповіщати мене іноді про наших друзів добрих на хуторі. Він обіцяв мені виконати все, коли стане сили. І ми розлучилися, і розлучилися на довго.

ЧАСТИНА ДРУГА.

Розлучаючись з моїм проводарем, я й не гадав тоді, що ми на довго-предовго розлучаємось; я гадав тоді, що чей же київська комісія археографічна й на той рік припоручить мені поїхати по Україні, — я буду в Чернигові, а звідтіля поїду через Ніжен на Прилуку і по дорозі гляну на хвалений той «храм», споруджений коштом ділочки К. та працею талановитого художника-будовничого Н., а в Прилуці погостю в мого Вергілія день-два та, коли буде можна, навідаємось до Антона Карловича та до Маріани Яківни і налюб'ємо з їх прегарного хутора.

Так гадав я тоді, та... не так склалося, як ждалося. Вийшло те, що я цілих 20 років [після мого виїзду з Прилуки] Київ, Чернигов, Ніжен і Прилуку й мого Автомедона, хутора й усього, що бачив я там прекрасного, не тільки не бачив, але навіть цілих двацять літ не бачив моєї України любій й згука рідного не чув. От що доля іноді з нами діє! Після 20-літньої мандрівки по чужині, повернувшись на Україну. Переїздячи через смиренне місто Прилуку, згадав сірєнький будинок на розі двох грязьких вулиць і казав фурманови зупинитись біля того мізерного будиночку. Зліз я з воза, увиходжу в двір, мене зустрічають два хлопчики; я питаю, чи тут живе Іван Максимович С.

— Тут! — відповідають разом обидва хлопці.

— Чи він в господі?

— Нема! вони в школі.

— А чи нема у вас дома кого старшого від вас?

— Є мати дома, та тільки вже відпочивають; ось ми її розбудимо.

— Не треба, не будіть. Я потім зайду.

І я поїхав на поштову станцію.

День був прехороший. Вже вечоріло. Поскладавши свої пакунки та торбинку на ганку стаціонарного будинку і віддаючи подорожню доглядачеві, прохав я його не запрягати коний.

А тоді сів я на своїй мізерії, на пакунку-б то, й почав малювати муровану церкву, прехороше освячену вечірнім сон-

цем. Церква та якась незграбна, але досить оригінальна на штиб. Збудовано її коштом прилуцького полковника Ігната Г. Се той самий Г., що перший покинув Мазепу й пристав до царя Петра; за се після смерті полковника Носа, дано йому прилуцьке полковництво й обдаровано великими маєтностями в тому-ж таки полку. Заким змалював я сей пам'ятник знаменитого полковника, сонце стояло вже на вечірньому пружі і юрба школярів показалася на вулиці, а трохи згодом рушила по вулиці сухорява, дужковата постать, з парасою замість півки в руці. Се був мій Вергілій, і я трохи чи не тупки побіг до нього на зустріч. Довго стояли ми серед вулиці один проти одного і нарешті, після довгих згадок, він простяг до мене руку й промовив:

— Антикварий! Антикварий! Дак оце ви?... А я вже зовсім був поховав вас!... Та як же ви перемінились! Зовсім був не пізнав вас...

— Спасибі ще, що хоч згадали.

Та я вас завжди згадував, тільки по виду не пізнав. Прошу-ж вас, будьте ласкаві відвідати мене в моїй келії убогій.

І розмовляючи підійшли ми повагом до брами сірєнького, давно мені знашого, будинку. Біля брами, як се звичайно буває по маленьких містах, стояла лавка, що вже в землю вросла. Ми мовчки глянули на неї й сіли.

— Еге, дак от ви й попомандрували, — сумно промовив Іван Максимович. — І світ Божий побачили, певне й за границею не раз побували... А я, як задів у цей темний кут, дак і на світ Божий не показуюсь: сиджу собі, можна сказати, без жадного руху!...

І довго ми балакали, згадуючи своє минуле. Між иньшим він розповів мені, що небагом після нашої розлуки він одружився з благородною й гарно вихованою, хоч і убогою, дівчиною.

— Думав, каже, я з нею свій вік звикнути в щастю та в любові, але Бог судив мені коротати свій вік самотою!... — І старий заплакав.

— Братику! — озвався жіночий голос зза брами: — ходіть-но до хати, час вечеряти, діти хочуть спати.

— Нагодуйте їх, сестричко, тай покладіть, а ми ще трошки посидимо отут. Сестро! з нами сьогодні гість вечеряти ме, дак ви-б там чого-небудь додали, хоч карасики за-смажили, чи то послали Теклю, знаєте, за тим...

— Добре, братику, пошлю.

— Еге... Дак от на третьому році раювання нашого, — казав він повагом далі, — вона й покинула мене на віки. Правда, ще не зовсім я сиротина: вона лишила мені дитину свою малу, для неї, можна сказати, а й живу. Того-ж таки року у сестри моєї нагло вмер чоловік і покинув її те-ж з малою сиріткою. От ми й зійшлися до одного кутка та й ділимо своє горе, як нам Бог допомагає. Оце думаю, коли Бог дасть, дітий до гімназії... а тоді...

— Братику, — знов озвався зза брами жіночий голос: — ходіть-но в світлицю. На дворі роса й холодно, а на вас тільки фрак.

— Зараз, зараз, сестрице! Ходімо до нашої хати, а то й справді коли-б нам не остудити ся. Бо нам з вами не можна хвалити ся молодостою, що цвіте здоров'ям. Ходімо!

Ми повстали з лавки, і мовчки увійшли в хаг.

Світличка, де назад тому років з 20 провів я кілька день бурлацьким звичаєм, була та-ж, та не та. Біднота та-ж, та тільки біднота ся була вмита й причепурена жіночою рукою. На чистенькому помості чистенькі килимки, по вікнах білі занавіски, на вікнах бальзамники та геранії у горшках; стіл, дощана канапа, табуретки ліпові — ті-ж, та якось інакше дивились. Що то значить жіноча рука в домашньому побуті муштини навіть чепурного!

В побуті муштин цивільних се не так ще кидається в вічі, як у військових. Зайдіть, наприклад, до хати нежонатого офіцера: хата, як хата; та з неї люлькою та тютюном так і пре. А в жонатого офіцера те-ж хата, та в сій хаті скриня. на ній в нежонатого спить слуга-салдат із собакою, заслана килимком і заступає канапу. На дощаному столу, замість тютюниці та протички до люльки, рабенька серветочка ярославська, зеркальце або яка жіноча робота. Одно слово, в життю родинному, навіть при убожестві, якась

свѣжа привабливість матеріальна, а вже про моральну привабливість — я їй не кажу!

З другої свѣтлички вийшла до нас бабуся в чорнім шалі та в білому чепчику; така вона люба бабуся та чистенька, що рідко коли стрівав я таких на своєму віку.

— Рекомендую вам! Моя сестриця, Марія Максимівна! Я привитався.

— А це, сестрице, мій старий, добрий знаємий Н. Н.

Я привитався вдруге, а вона промовила:

— Сідайте, будьте ласкаві!

Я сів, а Іван Максимович зирнув у другу свѣтлицю їй, звертаючись до мене, промовив:

— Яка добра, розумна та догадлива в мене сестра! Знаєте, мені їй не в тяжки привитати вас з дороги чаєм, се-ж бо так приємно! Я живу в неї просто, як у Бога за дверима! Ну, почастуйте-ж нас, моя кохана, моя безцінна господине! А діти так лягли вже спати, сестрице!

— Вже лягли, братику, — відповіла бабуся, становлячи на стіл склянки з чаєм.

— Ну, добре, я вам завтра їх покажу. А котрий вже рік пішов їм, сестрице? Вони в нас, знаєте, ровесники, — додав він, звертаючись до мене.

— Та ось на Петра й Павла мине по 12!

— Вже по 12! Боже свѣте! як то швидко минають наші літа старі! — промовив він неначе сам до себе.

— Дванадцять! дванадцять!... еге!... — майже крикнув він, ударивши себе долонею по лобу: — трохи-трохи не забудь! В мене є лист до вас; одержав я його ще до мого шлюбу. Так і лежить нерозпечатаний... І знаєте, від кого?

— Ні, не знаю, — відповів я.

— Від вашого славного Тараса Федоровича, пам'ятаєте віолінчеліста, що був у Антона Карловича на хуторі?

— Боже свѣте, як не пам'ятати? Я що-йно хотів був спитати вас про його.

— Все розкажу, дайте часу. Є багато жалісного в життю сієї людини і такого навіть, що стає за науку. В мене навіть записано деякі пригоди його життя;

я й сам, знаєте, на старості літ хотів був узятись за літературу, та як прочитав Марліньського, так мені й руки попустились. Який блискучий, який геніальний стиль!... Сестриченько, потурбуйтеся витягти з нижньої шухлядки пакунок паперу, що перев'язаний мотузочком.

Бабуся незабаром принесла добрий оберемок паперів, мотузком перев'язаний їй, віддаючи їх братови, спитала:

— Чи оце вони, братику?

— Вони, вони, сестрице, спасибі вам! — ось мовив він, звертаючись до мене; — ось скільки поисовано паперу, а все оце література винна.

Розв'язавши папери, став він їх перегортати й, зупинившись на шматку синього паперу, мовив:

— Чи пам'ятаєте, ви прохали мене тоді записувати все, що я почую, що дотикається поезії та філософії нашого простого народу, пам'ятаєте?

Г. Семірадзкий: Поку

— Пам'ятаю, — кажу.

— От я так і зробив. Тут знайдете ви багато премудрости... Та де-ж він той лист? Чи не згубив я його часом? Ні, ні, ось він. Я заслав його аж до Києва на вашу адресу, та мені повернули його назад. Вас тоді вже не було в Києві. Він подав мені чималий пакет, кажучи:

— Знаєте що? Сьогодні в нас середа... Погостуйте в нас до неділі, а в неділю рушимо з вами в подорож, па-

матаєте, як колись; тільки не на баль, а просто на хутір. Там ви побачите особисто автора осьього листу. А до неділі я розберу оце шпаргалле й може дещо вам прочитаю.

Я згодився. Довго брат і сестриця прохали мене, щоб ночував у них, але я взяв листа й пішов на поштову станцію. Чи траплялось вам читати листа, що одержали ви років через 15 після того, як його написав ваш дружок щирій? Хто не читав такого листа, тому шкода й розказувати й описувати

„Я трохи не вмер, чи, краще мовити, не збожеволів був, коли ми приїхали до Петербурга і я довідався, що Михайло Іванович вже другий рік за границею. От через що мій лист, що ви йому надіслали, лишився без наслідків. О, як гірко, як невимовно гірко, коли наші прекрасні надії блискучі розбиває молот невблаганої долі!

„Я обіцявся написати до вас зараз, скоро довідаюсь про який небудь результат з мого листу до Михайла Івановича, і от вже третій рік минає, коли я зібрався з духом написати про свої надії, знівечені без жалю!

Після того балу, або, краще мовити, після того концерту, де ви мене так щиро-сердечно оплескували, концерту, через який я полюбив вас, наче рідного брата мого, так ото після того балу, тижнів через два у нашої Софії Самійлівни прикинувся на лівій щоці прищик; вона його й здрапнула; з того прищика зробився чирок, а з чирака к серцию-місяцю зробилась така рана, що вона ледві її рукою затулювала. Он ви подумайте, яково то їй: красуня, — а не минуло й місяця, як на неї не можна було й дивитися! Красуня, уважайте, така, що знехтовала обов'язок матері, аби зберегти свою вроду... Здається, отой великий музика Бетовен не так мордовався, як оглух, або великий ваш Боунароті, коли осліп, як вона горопашна мордовала ся.

Умовили ся в середині серпня їхати до Петербурга. До квартету і мене призначили. Радість мою тільки вам можна зрозуміти. Я думав: ось то коли прийшов край лиха мого! А лихо тільки ще починало ся... Поїхали ми. На дорозі й сам він занедужав та, не доїздячи до Великих Лук, на станції Вироти, вмер. Я певен, що се вона збавила йому віку своїми витребеньками. Сказати по правді: нічого нема жалізійшого на світі, як знагла знівечена красуня. Гієна, просто, гієна — одна! Вже-ж пак, що, після приїзду до Петербурга, не до гостей було і не до квартетів; а мій обов'язок лакейський невеликий був: прибору вранці світлиці та й геть собі на цілий день, куди очі.

Ой краще-б мені було ніколи не бачити світу Божого, ніж бачити його, почувати й не насмілюватися, ані почувати, ані дивитися на його!

З того дня, коли довідався я, що Михайло Іванович за границею, я занедужав спершу на пропасницю, а потім через місяць бачу, що я в Петрівському шпиталі, на Петербургській стороні.

Що середі й суботи стали мене відвідувати товариші мої, лакеї-віртуози, і „во єдину оть суботь“ переказали мені,

в. Ероніма. [Частина].

вразіння, яке зробив на мене лист мого найдостойного друга Тараса Федоровича, — вразіння невимовне, вразіння, яке може зрозуміти тільки той, кому траплялось читати такого листа.

Головний ефект такого листа той, що ви наче отсе тільки що попросились і ось читаєте рядки, учора тільки написані, а 15 років здадуться вам якимсь сном недовгим.

От що писав до мене мій безцінний друг:

що наша Софія Самійлівна під ножем якогось хірурга славетного Богу духа віддала... От таке то. Осиротіли.

Помалу я видужував, так помалу, що навіть було сам головний доктор Кох, проходячи повз моє ліжко, не зупинився. На весні одначе мені можна було вже гуляти по довгому та широкому коридорі, а в маю-місяці, о півдня мене вже і в сад пускали годин на дві.

Треба вам сказати, що в Петрівському шпиталі є й жіночий шпиталь на третій посаді, і жіноцтво, що видужує, те-ж випускають о півдні погуляти в сад. Одного разу сиджу я на лавці, коли се надходить до мене хора у тиковому халаті, у білому очіпку чи „коляку“, який був і на мені. Ми мовчки просиділи, аж доки слуга не загнав нас до палат. Другого дня була добра година: нас знов о півдні послали гуляти. Попоходивши трохи, сів я на ослін. Учорашня дама знов приходить і сідає біля мене. Яюсь невмісно глянув я на її вид і побачив, що вона красуня, та тільки така змарніла, така смутна, що у мене аж серце заболіло, дивлячись на неї. Я не витерпів і сунув у неї:

— Чого ви так сумуєте?

— Того, мабуть, чого й ви; через здоров'я.

Відповідь її не задовольнила мене. Трохи помовчавши, я знов до неї:

— Здоров'я ваше оновить ся, та про здоров'я так і не сумують, як ви сумуєте.

— Та се правда, — відповіла вона й затулила очі рукою.

Слуга знов загнав нас до палат. Кільки день під ряд ішов дощ, і я сумовав, не бачучи моєї знаємої-незнаємої. Нарешті, дощик перестав, нас знов випустили в сад. Я просто пішов до лавки і, на вдивовижу, на лавці вже сиділа моя знаєма; смутна вона була. Я вклонився їй, вона мені те-ж, з ледві примітною, але такою смутною усмішкою, що я трохи не заплакав.

— Ви, мабуть, дуже нещасливі, — промовив я до неї, сідаючи на лавці.

— А ви щасливі? — спитала вона, поглянувши на мене так пильно, що я аж затремтів і, опам'ятавшись, глянув на неї; а вона все ще дивилась на мене тим пильним поглядом:

— Придивіть ся до мене, — мовила вона.

Я силкував ся дивитись на неї; та не можна було витримати погляду її глибоко-запалих великих очей чорних, що були встромлені в мене.

— Невже ви не пізнаєте мене? — спитала вона дуже тихим голосом.

— Не пізнаю, — відповів я.

— Мабуть я так вельми перемінилась? — І, трохи згодом, мовила:

— Так згадайте-ж Кленівку й 23 Квітня року 18.. А що? згадали?...

— Боже сьвіте! Не вже се ви, m-lle Тарасевичівна?

— Я, — ледві вимовила вона й залилась слізьми гіркими.

Другого дня знов стрілились ми з нею біля тієї самої лавки. Вона розповіла мені свою історію сумну. Не майстер я списувати, чи висловлювати свої думки на папері, а вже як би почав збочувати та заходити в філософію, так би листу моему й краю не було! Одначе сумна історія, яку розповіла мені про себе бідолашна Тарасевичівна, повинна примусити й німого говорити й глухого слухати. Як би вмів я писати, я-б написав величезну книгу про ті гидоти, які діють ся в Кленівці.

Не памятаю, в якій властиво книзі, вчитав я таку думку: що коли ми бачимо падлюку й не вказуєм на його пучками, так ми майже однакові з ним падлюки. Чи правда се? Мені здається, що правда.

Через те я й оповідаю вам історію Тарасевичівни та Кленівського пана, а ви з нею, що хочете, те й робіть, а як надрукуєте, так се буде найкраще, тільки перенішіть її по своєму, бо в мене нема ні складу ні ладу.

Була у нас в прилуцькому повіті багата дідишка: тисяч з чотири кріпаків було у неї. Удова-бабуся бездітна, добра така, побожна, та Бог зна, що їй прийшло: раз ото поїхала вона в Київ на прощу, тай одружилась з молодим чоловіком, вродливим паном Кленівським. Може, вона горопашна не бла-

гословення на дитин, сподівалась на нащадок; не скажу. Сказано: людина з глузду з'їхала; передала увесь свій маєток, вкупи з собою, до рук молодого вродливого чоловіка, а він, собі, не в тім гвіздком битий, повернув усе по своєму. І то правда: не з бабою-ж він брав ся, а з її добром. Крім ріжних поліпшень в господарстві, з яких мужики аж крехтали, він завів у себе оркестру, поперед у наймитів а потім з кріпаків, збудовав розкішний театр, виписав артистів, завів театральну школу, вже-ж так, з кріпаків. Банкетам не було кінця-краю. Попереду бабуса була рада-радісенька, що в неї такий молодий чоловік. Коли-ж власні актриси піросли й почали грати ролі коханок та одалісок, дак він, дивлячись на вік та на вроду, зробив з їх гарем на вір турецького султана. Певна річ, такий гарем не сховався в тайні, тільки чудно, що остання про його довідала ся, бабуса-жінка, а довідавшись про все це занедужала, бідна з заздрости і небагом Богови душу віддала. На смертному ліжку вона простила свого чоловіка зрадливого і плачучи просила сповнити її остатню волю, се-б то покласти до банку капітал і на проценти його виховувати трьох дівчат-сиріт в полтавському інституті. Він, певна річ, записав ся сповнити її волю. І він її сповнив, та тільки по своєму. По смерті дружини обрали його маршалком, яко людину варту й добромислу. Він тут-же, в себе в повіті, знайшов не трьох, а п'ятьох сиріток і завів у себе на селі, благородний пансион, наняв вчителя, якогось відставного поручника, та гувернантку без сьвідомства, а головний догляд за моральністю годованок припоручив сестрі своїй, бридкій та червононосій бабі. Коли сирітки стали піростати, так їх, окрім російській грамоті, почали вчити й красивим штукам, се-б то співам, музиці [грі на гітарі], танцям і сценічній штуці. І всьому оцьому, певна річ, навчали свої кріпостні вчителі та вчительки. До горту оцих годованок безталаних попала й Тарасевичівна. Коли годованки вже доволі попіростали, то тих, що були більш вродливі, з поради головної доглядачки, побрано, яко окрасу гарему, але-ж не яко рабинь, а яко благородних султанш. Тарасевичівна, хоч була й краща за всіх їх і розумніша і ширіша, та була тендітна, і через те не звернула на себе ласкавого ока султанського. Не завидувала вона своїм щасливим подругам, що вони й на балах бували й танцювали, а на театрі являлись перед багатьма гістьми, певна річ, з кріпостними артистами, бо не виховувати-ж справді для їх сиріток-хлопчиків панського кодла — візьме ото собі потихеньку який роман з бібліотеки, та й сховається де в саду, читає його та й плаче. Отак перечитала вона всі романи, які були в бібліотеці. І вийшло те, що вона не тямала, що й діяти з собою; ще гірше змарніла; так і думали всі, що вмере. Вже й на ліжку лягла, на ладан, як кажуть, дмала, вже й хрест намогильний зробили; вже й труну хотіли робити та боялись, щоб не вийшла короткою, бо, кажуть, люди витягають ся, як умруть. А хреста дубового зробили сажнів в 2 заввижки... Викрасив його свій маляр зеленими фарбами, з одного боку намалював Розп'яте, а з другого — скорбящу Божу матір; з низу прибав залізню табличку і написав: „Здѣсь покійется раба Божія Марія Тарасевичъ, воспитанница Г. Кленовскаго, скончавшаяся года 18..., мѣсяца... числа“. Тільки трапилось так, що вона видужала, а вмерла кохана покоївка сестри Кленівського і вмерла, кажуть, не своєю смертю. Вранці вона гладила праскою сукню своїй пані на неділю та трохи занізнилась: вже у всі дзвони продзвонили, а вона ще не виготовила сукні; от пані розсердилась, вихопила в неї з рук праску, та й трісь її невмісно по голові так, що та бідна тут і ноги протягнула. Чи правда, чи ні, напевне не скажу, а хреста своїми власними очима бачив і напис читав. І, знаєте, такий хрест, а, так сказати картина, особливо на вбогому грабовищі сілському, де все Бог зна які хрестики: ті похилились, ті зовсім упали, а на деяких могилах і зовсім нема хрестів. А тут ось така фігура, та ще яка фігура! Я певен, що п. Кленівський сам сподівався на сей ефект: дивіть ся лише, як ото ми ховаєм наших годованок! А вийшло, що поховали не годованку, а покоївку... Ну, та се однаковісенько, аби хрест дурно не пропав...

— Сьвітлиця, де вчили ся музиці, була в одному крилі з нашим пансионом, — оповідала недужа далі; — коли я стала видужувати й тямити, то мені надзвичайно було до влодобі

— слухати, як вони грають; моїй фантазії недужий здавав ся якийсь незвичайно чудовий світ, особливо, коли ціла оркестра, наче гай або море, гуде віддалекі й з цього неясного гамору відрізняється який один струмент скрипка або флет. О, тоді я почувала себе найщасливішою! Звуки сі здавалися мені найчистішою, радісною молитвою, що виходила з глибини скорботної душі.

— О, навіщо я видужала, чом на віки не лишилася в тому недужому, але блаженному становищі!

— В господі був прегарний фортеп'я, і коли мені вже можна було виходити, то я пішла просто до нашого капелмайстра й просила, щоб він навчив мене читати ноти й показував початок фортеп'яної гри. Він... О, я давно прокляла його за його науку! Навщо відкрив він мені таїну єднання звуків, нащо відкрив він мені ту божественну гармонію, що згубила мене!...

— Я швидко вчила свої перші лекції, бо не встигло ще в мене на вершок відрости волосся [я недужала на тиф], а я вже швидче, ніж він, читала ноти й виробляла свої пучки на сухих етюдах Лішта.

— Але-ж не самі звуки годували моє серце недуже... Мені подобалася сцена. Я прочитала все, що було в нашій бібліотеці драматичного [репертуар нашого театру домашнього мені не подобався], починаючи з Синеуса й Трувора Сумарокова аж до Гамлета Висноватого. Я в день, в ночі марила про Офелію, а нічого не вдієш; на сей перший дебют мусіла я вчити роль доньки Льва Гурича Синичкина. Успіх був повний, і я пропала на віки! Тоді як ви бачили мене в Клівії, я вже марила про петербургську сцену: домашня була для мене надто тісною. На безталанне мені того-ж літа заїхав до нас Михайло Іванович Глинка; він збирав тоді по Україні співаків до придворної капелі. Побачивши мене на сцені та почувши мій голос та гру на фортеп'яні, він зауважив, що я велика актриса. А я... о, горе моє, горе!... Я щиро-сердешна йому поняла віру. Та й хто-б не поняв віри на моєму місці? Чи не примітили ви тоді в нас молодого, дуже скромного чоловіка з великими очима баньковатими, з трохи кирнатим носом, та великим ротом? То був художник Штернберг. Він тоді пробув у нас ціле літо. Тиха та щира людина!

— Раз якось я співала при гостях арию з ще не скінченої тоді опери Глининої „Руслан і Людмила“, — пам'ятаєте в палатах Чорномора співає Людмила. Супроводив мені сам Михайло Іванович. Скоро скінчила я співати, зараз поспішались оплески, певна річ, не мені, а авторові. І, коли все замовкло, підходить до мене Штернберг, слізки в його на очах, і мовчки цілує мої руки. Я те-ж заплакала й вийшла з салі. З того часу стали ми з ним друзями. Я сумерком часто співала йому арию з „Прецюзи“, і він, слухаючи мене, що разу плакав.

Через два роки після моїх успіхів у Клівії, Клівинський пан з своєю сестрицею почали збиратись до Петербурга на зиму. Я, певна річ, почала просити ся з ними. Вони довго не згоджувались. Та нарешті згодились з умовою, але з якою умовою! Ви розумієте мене? Еге, пам'ятайте!... І знаєте що? Я згодилась!... Нехай буду я проклята, проклята, проклята! Я все забула задля штуки та столиці, усе, все жертвувала! І от добуток моєї жертви великої! Злидарка, в шпиталі й до того під назвищем його кріпачки!...

Вона не спроможна була говорити за слізми! Другого дня почув я від неї такі подробиці... Ех! Такі вони огидливі, що гідко про їх говорити.

Розповім вам коротенько кінець її скорботної історії. Приїхала вона до Петербурга вже вагітною і через кілька місяців, не виходячи з госпони, привела на світ мертву дитину, опісля-ж занедужала на тиф. А п. Клівинському треба було їхати назад в свою Клівку; от він її й віддав до петрівського шпиталю, яко своєю кріпачку. От вам і вся річ.

Ще два тижні перебув я в шпиталі і щодня звичайної доби виходив у сад, сідав на завітний ослін і дождав нечасну хору.

Який же сирава гідкий егоїст-чоловік взагалі, а я особливо! Мені полекшало на душі. Я, видно, став видужувати після її сповіді... Се значить, я був задовольнений, що є нещасніший за мене.

Що дня питав я знайомого слугу з жіночого шпиталю: „А що? як ся має оттака-то?“ і він зовсім байдужно відмовляв мені: „Лежить!“ За день до моєї виписки з шпиталю, спитав я в слуги: „А що така-то?“ — „В мертвецькій“ — відповів він мені, та й пішов за своїм ділом, може, за довгим кошом, на взорець труни, щоб винести ще й другого до покійницької.

Другого дня, виписавшись з шпиталю, просив я дозволу поховати небіжку, назвавши її оттакою. І мені не заборонено. Я запросив своїх товаришів. Ви пам'ятаєте, що нас четверо приїхало до Петербурга [се-б то квартет], і ми винесли її на Смоленське гробовище, а після напихиди просьпівали: „Со сьвятими упокой“, та кинули по жмені землі на її вічно оселю — та й більш нічого! Скоро після того надіслав нам управитель мастка паспорти, і ми лишилися ще на рік у Петербурзі. І знаєте, що ми зробили. Прікинулися Німцями та й ходили по вулицях, потішаючи добрих людей своєю музикою. І знаєте, добре було, — що дня майже по карбованцю приносили до дому.

Коли не брати харчів та квартири, я що неділі мав карбованця і був що тижня двічі або й тричі в театрі [певна річ, на гатері]. Я відкладав що тижня копівка про всяк злучай, се-б то для Серве, щоб придбати кілька його етюдів, послухати його самого.

По часописях вже давно публікують, що він безпримінно буде на великий піст в Петербурзі. Дай Боже! Мені якось страшно стає, як подумаю, що я слухати му Серве. Не вже слава така могутня?...

Наближається ся зима, й нашим концертам вуличним доведеться сказати „годі“. Що нам діяти? Товариства моє хоче залишити штуку та йти в лакеї. А мені-б хотілось відхилити їх від цієї спокуси; та як відхилити?

З сією думкою доброю пішов я якось на Хрестовський острів до німецького ресторану, побалакав з господарем, що так і так... е, мов, у мене квартет богемців; чи не можна їм часом прийти в неділю попробувати щастя в вас? Згода! І ми першої-ж неділі потішали шановну публіку, як щірі Чехи, і потішали не без користі. За одні день добули ми собі грошей на цілий тиждень. Товариство моє підбадьорилося. На другу неділю заробили ми ще більше, а на ту неділю заробіток наш став ще кращий, бо вже почала ся справжня зима.

Тут же в ресторані стали нас запрошувати через господаря на вечірники, весілля та иньше. Товариство обрало мене за впорядчика та скарбника і ми прожили зиму, як у Бога за дверима.

З Пісок переїхали ми до Миколи Морського. Квартирою була нам вже не маленька сьвітлиця, а дві великі з прихожою. За зиму, вільним часом, простудював я всього Ромберга та Серве, що можна було добути.

До Великого театру навідував ся я двічі або тричі на тиждень, і хоч вряли-годи, а бачив і чув усе, що було найкращого тієї зими в столиці.

Минула нарешті й несаможита м'ясиця, минув і перший тиждень великого посту... О, незабутній афіш!...

Треба вам сказати, що я часто робив круг, аби пройти повз який театр, а властиво на те, щоб перечитати афіш.

У неділю був я на соборній анатемі в Казанському Соборі. Вийшов з церкви, переходжу „Невський проспект“ і здав леку бачу, ніби щось біліє за дротяною ґраткою біля під'їзду Енгельгардового будинку.. Я надав ході. Доходжу до під'їзду чи, краще, до дротяного ящика, і мені здалось, що я бачу самого Серве, Ветана. А то були тільки літери. Довго читав я сі літери завітні, поки добрав ся до справжнього їх змісту. А зміст був такий, що от Серве дає сьогодні-ж концерт. Початок о 7-й годині в вечері. Я зараз же купив білет. І цілісенький день ходив я по „Невському проспекту“, заходячи іноді до Александринського та Михайлівського театру перечитати афіш. О 6-й годині вечора я вже був у салі. Сала, вже була напів осьвіченою, і я ввійшов першим. Швайцар, випускаючи мене до салі, поперед мене огледів мене з голови до п'ят, мабуть, тим, що я зовсім не був похожий на людину, якій п'ять карбованців нічо не значить. Ну, та Бог з ним: хай собі думає, що хоче!

Публіка почала вже збиратись і о половині сесії саля була вже повною. Мене аж дріжаки напали. А як хтось біля мене промовив: „Вже сема година“, я затремтів, а серце так і охолело: наче в один мент не стало в йому теплої крови, а замість крови потекла холодна вода.

Увертура, якої я не слухав, скінчилась. Оркестра відпочила, налаждалась — і, через кілька хвилин, з'явивсь Серве, а за ним Ветан.

Боже світе! Я не чув, та й не почую ніколи нічого кращого!

Лішт перед Серве — фанфарон, простий механік, ремісник перед артистом, та й більш нічого! Я ледві пам'ятаю, як вийшов я з салі і як прийшов до дому.

Пам'ятаю тільки, що товариші відіали в мене віолінчелю і сховали.

З того вечора я вже не беру віолінчелі в руки і згуків її чути не можу: се для мене однаково, що ножем по серцю. Впродовж поєсту я читав іно афіши й раз був у „Великому театрі“, як давали ораторію Гайдена „Створіння всесвіту“. Се справді створіння все-світу. Тільки для „Великого театру“ надто голосне: трудно слухати. Тут потрібний принаймні Михайлівський маніж.

Ще давали концерт в „Патриотичному Інституті“, де брав участь між іншими знаменитостями і граф Вельгорський. Чого-б я не віддав, аби його послухати! Та ба! світ сей не про всіх однаковий.

Саме в велику суботу покликало нас усіх чотирьох у поліцію й сказано, що пан каже нам вернутись на село, й щоб ми наладнались на ту середу йти в похід з севастопольською партією. До середи ми зовсім приготували ся. Рано-вранці в середу вийшли за юрбою колодників з брами Литовського замку [тюрми] з струментами за плечима, і сумно, мовчки потяглись до московської рогатки.

Не описувати му вам подорожі нашої, бо вона нестерпуче-одноманітна й огидлива.

На третій місяць нашої подорожі з юрбою злочинців добились ми нарешті до Прилуки. — Чудне й страшне почуття обхопило мене, як глянув на рідні місця.

Довго я вагав ся, чи посилати з тюрми до нашого доброго Івана Максимовича. Нарешті через велику силу поборовав непевний сором та острах і після довгої розлуки. Через пів години прийшов Іван Максимович і взяв мене на поруки. Цілу ніч ми не запліщали очей, оповідаючи один одному все про себе, наче рідні брати після довгої розлуки. Між іншими новинами розповів він мені, що небіщик Г., наш пан, сплюндрував і процьвіндрив свій маєток, і що купив його на ліцитації п. Клевівський; він хотів був забрати до себе на виховання й Лізю та Наталю, але ж Антін Карлович віддав тільки Лізю, а Наталю лишив у себе дома; m-lle Адольфіна те-ж покинула їх вкупі з Лізею. Другого дня я покинув Прилуку й почував на хуторі. На хуторі все, як було й раніше, тільки Лізі та m-lle Адольфіні не було, а господарі, здається, ще помолодшали й погладшали.

Сонце було вже на вечірньому пружі, як я підходив до хутора. Селяни, що стрічались мені біля села, витаючи мене

добри-вечіром, позирали на мене й, поскидавши шапки, хрестили ся. Мене се чимало дивувало: що воно значить, що вони хрестять ся? — питав я сам себе. Як я входив у село, діти, побачивши мене, геть залишили свої іграшки і, ставши біля хати, мовчки поглядали на мене, а котрі були старіші, ті хрестили ся. Я хотів був підійти до них, щоб довідатись про причину поваги до моєї особи, та діти розбігли ся. Я пішов далі, і вже на греблі стрілась мені бабуся і, перехрестившись, зупинила й спитала в мене:

— Куди се ви домовинку несете? У Д... панотець помер, поховати нікому буде, бо нового ще не прислали.

Тут тільки догадав ся я, що вони приймали мою скриньку з скринки за дитинячу труну.

Підійшовши до самої брами саду, я зупинив ся, вагаючись, чи заходити мені до їх, чи прийти поуз, і тільки наважив ся був вчинити останнє, як почув ся дитячий голос у саду. То був голос Наталі. Я відчинив браму, але вийти в сад все ще бояв ся. Тільки Наталя, побачивши мене, гукнула: „Мамо! мамо! старець прийшов!“ [Маріяну Якимівну вона звала мамою].

— Де ти бачиш старця? — спитала Маріяна Якимівна, виходячи зза дерева.

— Он де — за брамою!

І вони підійшли до мене на кілька ступнів. Наталя кинулась до мене, гукаючи:

— Мамо! мамо! се не старець: се наш Тарас Федорович!

Мене й справді не трудно було прийняти за старця: обшарпаний, увесь у куряві, з ціпком у руці і з скринькою за плечима. Маріяна Якимівна підійшла до мене, подивилась на мене, взяла мене за руку, промовивши: „Увійдьте!“ — і заплалакала. У мене ноги затрусили ся і я впаав на землю й заридав, наче мала дитина. Наталя побігла по Антона Карловича, і через кілька хвилин ми вже всі троє йшли до будинку і всі троє плакали. Наталя те-ж плакала, певна річ, несьвідомо. Про те їй уже 12-ий рік. А що то за дитина, коли-б ви подивились! Се така врода, така дитяча краса: не доводило ся навіть на картинах бачити.

Підходячи до будинку, Антін Карлович майже вирвав мене з рук Маріяни Якимівни і повів до своєї хати. „Почекайте мене тут“, — мовив він мені, саджаючи мене на дзиглику в своїй хаті. „Я зараз же“, — додав він вже за дверима.

В хаті було все, як і поперед, навіть повітря було таке-ж, і мені здавалось, ніби я вчора тільки вийшов з сєї світлиці. Через хвилину увійшов хлопець з умивальником та рушником, а за ним і сам Антін Карлович, несучи в руках своє срібне пальто та інші належності до туалету.

— А чоботи знайдете в отій світлиці, — мовив він, показуючи на двері з боку. — А як скінчите, приходьте чай пити. Ми вас ждемо! — додав він, виходячи з хати.

Перебравшись, я пішов до господи. На ганку стріла мене Наталя й, ухопивши за руку, закричала:

— Мамо! мамо! подивіть ся, я його й не пізнала!

І з сими словами увела мене в хату і, саджаючи мене на дзиглик біля столу, додала:

— Сідайте отут, саме проти мене й проти неї. Ми на вас дивити мемось: бо ми вас давно не бачили!

[Далі буде].

Подільняни. Чоловік та жінка з черновецького округу.

В І Й Н А.

Десь грімнув гук, — пішла луна;
Усюди чуть: „Війна, війна!“
Говорять: „Все заснуло й спить,
Так треба землю розбудити“.
Й-ж не збудити ти нічим,
Коли не пустиш дим і грім
По всім-усюдам, нічю й днем,
З гармат, начинених огнем.
Говорять: „Плоду в їй нема,
І тільки кидаєш дарма
По ріллі чорному зерно,
Щоб і не сходило воно; —
Так треба землю крівю влитъ,
Щоб почала вона родити!“
Війна, війна! Візьми й рушай,
Готуй ся кинуть рідний край
І йди, куди тебе зовуть,
Щоб вічну славу роздобуть;
А славу певно знайдеш ти,
Хоч би про теє мав лягти
На місци пліка і не чути,
Як мертвих славити почнуть.
Осінній вечір. Бачу я:
Зібралась можлива сім'я, —

Веселий гомін, грища, сьміх;
А он де, одадь від усіх.
Шепоче вродиці своїй
Щасливий юнак: „Вір, я твій!“
Так вчула вродиця: „Війна!“
І стала враз — як смерть вона...
По стёрнях батько плуг веде;
Важка робота жутко йде
І рівно ріжеть ся земля,
Бо син оралом заправля.
Не руш сїх обрачів: їх ніт
Дає сїм'ї покій і світ!
О, ні! молодший хай іде
Туди, де мертвих слава жде!
Відкільсь вітрець мені подув;
Я ніжний голос струн почув;
Іду під вікнами і жду,
Що ось музику десь знайду.
В вікно заглянув: поза склом
Віоля стогне під лучком...
Схилюсь над нею юнак-грач
І слуха струн таємний плач...
Прощай ся з галом, чарівник:
Ти в полі вчуєш инший дзик

І знайдеши славу не таку,
Яку ти мав знайти в лучку,
Хоч, може, повний клятьби й мук,
До грала вернеш ся без рук...
Сурмлять у сурми. Як з води,
Встають і тягнуть ся ряди
Вояк... Страшна настала мить:
З гармат ударило; летить
Без ліку ядер по рядах
І рве їх тут і рве їх там.
А де рвануло — полічи
Тих, що упали, як м'ячі.
Так нащо їх лічить тепер?
Той вартий слави, хто умер,
Хоч не прийшлося йому і знать,
За що був винний помиратись...
З країв чужої сторони
Ідуть вояки від війни, —
Так скільки тих уже нема,
Хто кров свою полив дарма?
А те-ж їх рідні будуть ждати,
Щоб, руки сїївши, сказати:
О, будь ти проклята, війна,
І хто дарма тебе вчина!

Яків Щоголів.

ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ.

— Драма в 5 діях. —

Написав Фридрих Шілер.

З німецької мови переклав В. Чайченко.

— [Далі.] —

СЦЕНА ДРУГА.

Долина, високими скелями та лісами оточена. По скелях стежки з сходами та з поручатами; по стежках сходять селяни. Позаду видно озеро, а над їм з початку веселку від місяця. Долина замикається ся високими горами, а за їми знімають ся ще вищі снігові гори. Зовсім ніч, тільки озеро та білі плетчери блищать при місяці.

Мельхталь, Бавмгартен, Вінкельрід, Маєр Сарнен, Буркгарт Бігель, Арнольд Сева, Кляве фон дер Флює та ще чотири селяни, всі узброєні.

Мельхталь (ще за сценою).

Ось стежку видко, — швидче йдїть за мною!

Пізнав я скелю й хрест. Прийшли! Се Рітлі.

(Входять з смолоскипами).

Вінкельрід. А слухай!

Сева. Тихо скрізь!

Маєр. Нема нікого,

Ми перші, Унтервальденці, прийшли.

Мельхталь. Чи пізно вже?

Бавмгартен. Та вігукнув недавно

У Селісбергу сторож дві години.

Маєр. А цитєте! Слухайте!

Бігель. У Швиці дзвонять

За озером до утрєні в каплиці.

Фон дер Флює. Повітре чисте, — згук летить далеко.

Мельхталь. Підїть хто, запаїте хмиз! Нехай

Він розгорить ся, поки прийдуть иньші.

(Два селяни виходять).

Сева. Як гарно, місячно! Лежить спокійно

Як дзеркало там озеро.

Бігель. То буде

Вертатись краще.

Вінкельрід (показує на озеро). А, глядїть туди!

Маєр. Чи бачите? А що? Ба! Справді гляньте!

Веселка у ночі сияє ясно!

Мельхталь. Від місясного світлу і зробилась.

Фон дер Флює. Трапляєть ся такеє диво зрідка, —

Як хто і вмере, не бачивши такого.

Сева. Аж дві їх! Вища он блідїша трохи.

Бавмгартен. А он де човен!

Мельхталь.

Це Штаффахер. Він

Не любить, щоб його ще люди ждали.

(Іде з Бавмгартеном до берега).

Маєр. Та з Урі щось там довго забарились.

Бігель. Далеко їм обходити горами,

Щоб одурить намістникові чати.

(Тим часом два селяни розіналили серед долини багатте).

Мельхталь (з берега). Хто там? Скажіть!

Штаффахер (знизу).

Країні рідній друзі!

Усі йдуть назад сцени назустріч тим, що прибули. З човна виходять: Штаффахер, Тель Редінг, Іван Маєр, Йорг Гоф, Конрад Гун, Ульріх Шмід, Пост Вайлер та ще три селяни, те-ж узброєні.

Всі (гукають). Здорові!

(Тим часом, як иньші назад сцени стоять та здоровкують ся, виходять Мельхталь з Штаффахером наперед).

Мельхталь. О, Штаффахере! Я бачив

Того, хто бачити мене не може!

Я руки положив йому на очі

Й пекучеє помстити ся бажанне

Я з тих очий, погаслих зор, придбав.

Штаффахер. Про помсту не кажи! Не мститись треба,

А зло, що нам погрожує, зустрїти.

Скажи, що в Унтервальдені зробив

Для справи нашої, і як селяни

Про це міркують, як ти сам утік

Від ворогів, від заходів зрадєцьких?

Мельхталь. Через Суреннові страшні верхі

Безмежними полями крижаними,

Де тільки клект хрипкий орлиний чути,

Настіг я до гірських пасовищ, де
Із Урі пастухи та з Енгельбергу
Пасуть укупі. А смагу втишав
Водою, що збігає з крижників.
В порожній пастуцькій хатці
Заходив я — хазяїном і гостем —
Аж поки вже добив ся до осель,
А в їх до ввічливих людей гостинних.
І в цих долинах чутка вже пробігла
Про ті нові страшні лиходійства;
Моє нещастє скрізь стрівало шану —
По всіх хатах, в які вступав я йдучи.
Обурені були ці прости душі
Проти нового івалтовного вряду,
Бо саме так, як Альпи їх що року
Зрощають все однакові рослини,
Як їх струмки однаково течуть,
Як навіть хмари в їх там і вітрі
Все однією стєжкою простують, —
Так саме й звичай старі від діда
Онуків незмінно переходять,
В незмінному здавен житті не люблять
Вони чужого нового зовсім.
— Вони міні стискали руки щиро,
Знімали з стін иржаві мечі,
Відвага палко в їх там і блищала,
Як я казав їм ті імя, що кожен
У нас в горах без міри їх шанує —
То ваше й Вальтер Фірстове імя.
Що звеліте — зробити присягались,
Хоч до загину йти у слід за вами.
— Під захистом гостинности сьвятої
Безпечно я від хати і до хати
Ішов і в рідну прийшов долину,
Де в мене родичів живе багато;
Знайшов там батька вбогого, сліпого,
І на чужій соломі, що йому
З жалю послали добрі люди.

Штаффахер. Боже!

Мельхталь. Не плакав я! Безсилим сльозами
Я вилить не хотів пекучих мук, —
Як найдорожчий скарб в глибокім серці
Сховав я їх, про діло тільки думав:
У всі гірські щелини я проліз,
Всі сховані долини перейшов.
Попід відвічними аж крижниками
Знайшов оселі людські. — й всюди, де
Моя нога ступала, скрізь я бачив
Однакову зненависть до ярма,
Бо навіть там, де край всьому живому,
Де мерзлий ґрунт нічого не зроща —
І тут намістники грабують те-ж!
Народови я чесні серця
Всі зворушив своїм пекучим словом,
Всі наші суть — серцями і душею!

Штаффахер. За час малий багато ти зробив.

Мельхталь. Я більш іще зробив. Є дві фортеці,
Росбєрг і Сьарнен, що усім страшні,
Бо в їх за мурами там вороги
Сховали ся, щоб край гнітити звідти.
Хотів я бачить їх на власні очі:
Я був у Сьарнені і обглядив.

Штаффахер. І зваживсь ти ввійти до тигра в скоту?

Мельхталь. Я за прочанина одягсь туди.
Я бачив, як бенкетував намістник...
Собою керувати можу я:
Я бачив ворога й не вбив його!

Штаффахер. Твій відвазі щастє пособило.
(Тим часом інші селяни підходять наперед і наближають ся до цих двох).
Тепер скажи, хто друзі ці, мужі
Поважні, що прийшли з тобою. Хай
Пізнаємось між себе, щоб могли
Ми не ховаючись серця відкрити.

Маєр. Хто-ж вас не знає в наших трьох кантонах?
Я — Маєр з Сьарнену, а це — небіж мій,
Штут Вінкельрід.

Штаффахер. Знайоме се імя.
Був Вінкельрід, що вбив в болоті змія
У Вайлері і сам поліг у ббї.

Вінкельрід. Добродію, то був мій предок.

Мельхталь (показує на двох селян). Ці
Живуть за лісом, кріпакі чернечі
Із Енгельбергу. Не гордуйте їми
За те, що вони не вільні люди,
Без спадщини: вони бо люблять щиро
Наш рідний край.

Штаффахер (до обох). Давайте ваші руки!
Щасливий, хто не знав неволі зроду,
Але у кожному стані чесність — скарб.

Конрад Гун. Це Редінг ось, старий наш ландаман.

Маєр. Його я добре знаю: ми бо з ім
За землю позиваємось... Еге,
Ми, Редінгу, єсть ворогі в суді,
А тут — товариші. (Стиска йому руку).

Штаффахер. До діла слово!

Вінкельрід. Вони ідуть! Вже з Урі сьрму чути.
(Праворуч та ліворуч сходять по скелях збройні люди з смолоскипами).

Маєр. Глядіть, сюди іде слуга господній,
Шановний панотець, — він не злякав ся
Ні ночі, ні важких шляхів: се вірний
Пастух піклуєть ся про свій народ.

Бавмгартен. Іде з ім титар, Вальтер Фірст іде...
Не бачу Теля серед їх самого.

В. Фірст, Ресельман, піп, Петерман, паламар, Ку-
оні, пастух, Верні, стрілець, Руоді, рибалка і ще
пять інших селян. Тоді всі вкупі, ліком трийцять і три виходять
наперед і стають круг огню.

В. Фірст. Так мусимо на батьківщині власній
На рідній цій землі своїй ховатись,
Мов душоуби. В темряві, вночі —
Мов на яку зійшлись злочинську змову —
Оборонять повинні наше право,
А право те правдиве і яснє.
Як сонце праведне яснєго дня.

Мельхталь. Хай буде так! Що темна ніч посіє,
Те в день на волю й радість процвітє.

Ресельман. Почуйте, братіє, що сам Господь
Мені натхнув у душу! Стоїте
Замість ради спільної ви тут
І важитесь ви тут за весь народ.
То будем радити старим звичаєм,
Як роблено за тихого ще часу,
А що проти звичаю в радї буде, —
Даруєть ся те нам, бо прикрий час.
Усюди Бог, де право порядку, —
Під божим небом стоїмо і ми!

Штаффахер. Ми зробим так, як звичай нам велить, —
Хоч ніч тепер, та сьвітить наше право.

Мельхталь. Хоч мало нас, та усього народу
Тут серце єсть, бо кращі вкупі з нами.

Конрад Гун. Хоч наших книг старих немає тут,
Та їх записано в серцях у нас.

Ресельман. Так станемо-ж усі ми зараз в коло
І встроим меч, клейнод наш володарський.

Маєр. Хай ландаман де треба стане, — ми-ж
Постаємо з обох боків йому.

Титар. Тут три народи єсть, — кому-ж з їх лічить
У нашій радї бути головою?

Маєр. Хай з Урі Швіц змагаєть ся про се:
Поступить ся їм Унтервальден тим.

Мельхталь. Еге, поступимось! Благаєм тільки
Ми помочи від наших дужих друзів.

Штаффахер. Хай візьме Урі меч, бо корогва
Його поперед несеть ся в війську.

В. Фірст. Ні, Швіц самий цїєї шани вартий:
Ми всі його пишаєм ся племям.

Ресельман. Лицарську спірку вашу поладнаю:

Хай більшим в раді — Швіц, а в бої — Урі.

В. Фірт (подає Штаффахерови меч).

Візьміть!

Штаффахер. Ні, тут від мене старші є.

Гоф. Найстарший тут літами Ульріх Шмід.

Мавер. Поважна він людина, та підданий:

Не може бути він суддею в Швіці.

Штаффахер. Але ж тут Редінг, ландман старий, —

Кого-ж нам кращого іще шукати?

В. Фірт. Хай буде він найстаршим і суддею!

Хто пристає на се, то руку вгору!

(Всі знімають в гору правий).

Редінг (входить в середину).

Не можу положити на книги руку,

То присягаюсь вічними зірками,

Що не збочу ніколи я від правди.

(Перед їм застромлюють два мечі: круг його стає коло; Швіц стає по середині, праворуч Урі, ліворуч Унтервальден. Редінг стоїть сперши ся на меч.)

Скажіть, чого ви, три народи з гір,

Над озеро на цей безлюдний беріг

Посходились опівночі сюди?

Навіщо ми в нову спілку тут

Єднаємось під зоряним цим небом?

Штаффахер (входить в коло)

Ми не нову зав'язуємо спілку,

Але стару, що в предків ще була,

Бажаєм відновити. Знайте, браття!

Хоч нас озера й гори поділяють,

Хоч кожен сам правуєть ся народ,

Та рід у нас один і кров одна

І край один, що з його ми прийшли.

Вінкельрід. Так правда, що співваєть ся в піснях,

Що всі ми здалека сюди прийшли?

Скажіть же й нам, що знаєте про те,

Щоб спілку нам зміцніть нову старою.

Штаффахер. Ось як про це старі оповідають:

На півночі великий жив народ.

Ставсь недорід, усюди дорожнята, —

Громадська рада у такій пригоді

Постановила, щоб десятий з їх

По жеребку свій кинув край. Так сталося!...

І тужучи чоловіки й жінки,

Пішли великим стовпищем на південь,

Шлях пробиваючи собі мечем

В землі німецькій, — поки аж дійшли

В цей край гірський, до гір цих лісових.

Вони все йшли та йшли, аж поки врешті

Прийшли в долину дику, де тепер

Тече Муотта по зелених лугах.

Тут людського і сліду не було,

На березі стояла хатка тільки

Та перевізник там сидів, але

Так хвилювалось озеро страшенно,

Що переїхати було несила;

Вони цей обглядали край і вздріли,

Що є в йому води багато й лісу,

І їм здалось, що знов знайшли вони

Свій рідний край і зважились зостатись.

Старе містечко Швіц побудували,

Зазнали спершу праці немалої,

Ліси корчучи тут коренисті,

А потім, як землі уже не стало

Ставати на увесь народ, пішли

Вони до Чорних гір тоді і навіть

До Вайслянду, де серед криги жив

Народ відмінної вже мови, нищий.

Містечко Штанц в Керивальді збудували,

Містечко Альтдорф у долині Райс;

Та не забуло ся, якого роду

Вони: з чужих народів всіх, що там

Селились потім, — відрізняш Швайцарця:

Лицарськеє у їх і серце, й кров.

(Подає праворуч і ліворуч руки).

[Далі буде].

Ні, не хочу я тих,
Ні палаців бучних,
Ні розкішно оздоблених саль!

Там під тягарем їх
Стін холодних, німих
Моє серце охоплює жаль.

Там в мурах камяних
Між бенкетів гучних
І людська камяніє душа,
Там для власних утіх

На погалу і гріх
Відаєть ся і честь, і краса!

Ні, не хотів би я жить
І робить, і служить
Для народу у хаті-ж його;

Там уся моя хіть,
Бо ті стіни й на мить
Не придавлять серденька мого!

Там у вільних синів
Наших славних батьків

Ще не вмерла душа і метя;
Там ллють нит свій і крів
За шмат хліба без слів
І шануєть ся правда свята!...

Ні, не любі-ж міні
Ті палаці бучні, —
Там не люди живуть а мерці,
Ваблять очи мої
Лиш хатки чепурні, —
Там брати мої, люди-борці!

Микола Вороний.

РІЗДВЯНІ СЪВЯТА.

[Уривки з українського народного календаря].

Статя М. Дикарева. — Переложив Василь Лукич.

— [Конець.] —

Богатий (або шедрий) вечір, або Маланка, 31 ст. ст. грудня [12 н. ст. січня]. Як показує сама назва, Богатий вечір визначає ся достатком приготовленої саме на той час їжі, для люду вельми улюбленої. Тоді приготавляють: ковбаси з мясом, кишки з кашою, особливою гречаною, пиріжки, вареники [а як нема сира — пампушки], блинці складані, галушки різані то що.

З звичаїв сего вечера записано вельми цікавий в с. Плосках, дубенського повіту: Господар сідає за столом, за купою пирогів і кишків. Господиня кличе до вечері дітей, що навмисне вийшли до сінний. „А де-ж наш батько?“ — питають ся діти. — „А хіба ви мене не бачите?“ — відповідає батько зза купи пирогів. „Ні, не бачимо, тату!“ — „Дай же, Боже, щоб

завше не бачили“ — то є, щоб завсїгди був такий достаток їди, як в сей вечір. [Гл. II. Чубинського: Матеріялы и исследования III, 438].

Зовсім такий самий обряд заховував ся колись то і у прибалтійських Славян поганів в празник бога Лада, що до часу съвяткованя відповідаючий теперішньому обрядови обжинок. Саксон Граматик описує сей поганський обряд

ось як: „Жрець виходить до народу; приносять величезний періг і кладуть перед жрецем. Жрець запитує: „А що, бачите ви мене?“ Наколи йому відповідають: „Не бачимо“, то він каже: „Ну, то щоб ви мене і на той рік не бачили за великим недостатком!“ [Гл. М. Костомарова: „Славянская мифология“].

Хто з дітей пчихне при вечері, тому дарують телятко, вівцю, кітку — „хто чого стоїть“ —, колодку пчіл і т. п.

Молодіж ходить щедрувати. Підбігають під вікно і викрикують: „Дай, Боже, вечір добрий! Чи защедрувать вам?“ — „Защедруйте!“ — відповідають їм. Починає ся сьпів щедрівок, в котрих господар дому, дядько Хома, чує бажання усього добра, а головню багато товару. Окрім дядька Хоми в щедрівках виславляють ся: єго розгнівана дочка Дашечка, а також Пречиста, що пере ризи, Маланка — Василева мати і т. п. І тут практикує ся досвідчений старпями спосіб випрошування милостині при підмозі нагадованя чоловікови про єго гріхи:

„Сів Ісус Христос вечеряти:
Прийшла до Його Божа Мати.
— Сідай, Мати, вечеряти!
— Не сиди, Сину, вечеряти!
Ой, дай міні, Сину, золоті ключі:
Хочу відімкнути різні некла,
Випустити грішні душі;
Тільки одну душу не випускати,
Що отця й веньку налаяла;
Хоч і не налаяла, та подумала;
Старшому брату дулі давала;
Старшій сестриці „брешеш“ казала:
Такий душі в огні горить, в смолі
[книпить“.

На закінченє щедрівки оден з щедрувальників викрикує більше-менше так: „Вечір добрий! Дайте паляницю, щоб плодились бички, телички і чорні ягнці. Дайте пирога: а не дасте пирога — озьму вола за рога, кобилу за чуприну, поведу у кабак — пропю за пятак!“ Щедрувальників нагороджують пиріжками, варениками, пампушками то що.

Під Новий рік дівчата також виходять на улицю ворожити, і на сей раз вже з варениками замість паляниць. Сіють також в головах сім'я, приговорюючи: „Сію я льон, а вродять ся коноплі: з ким я коноплі буду брать, з тим буду і віку доживать!“ Наколи задуманий хлопець приснить ся у сні, то він і буде женихом. Істнують і иньші способи ворожіння.

Господині ріжуть курку і верхом на помелі їздять в курник зганяти з сідала кури помелом і квотати, щоб плодились кури. Господарі витягають з стіжків по колоскови різного збіжа і втикають на ніч в сніг: на якім колоску буде рано иней, на те збіже буде і врожай.

Новий рік 1 (13) січня. До сходу сонця палять в саду сьміть, котре від першої куті зберегає ся під покутем або під припичком. В саду стукають сокирою по деревах, грозючи зрубати їх, наколи вони не будуть родити. При помочи ворожіння на дванадцяти мисоч-

ках цибулі старають ся вгадати погоду кожного місяця в будучім році. Зоряна ніч на Новий рік предсказує врожай пшениці.

Маленькі діти досьвіта ходять по хатах посівати. До сего беруть в торбинку або в панчоку мішанини усякого збіжевого зерна, гороху, фасолі і входячи в хату кидають зерно в образи, приговорюючи: „А в полі-полі сам Бог ходив, а за Богом Мати ризи носила, Бога просила: Зароди, Боже, жито, пшеницю, горох, сочевицю, та всяку пашницю! Він туди махне — ячмінь росте; він туди махне — гречка росте; він туди махне — пшениця росте; він туди махне — овес росте... Сію-вію, розвіваю, вас з празником поздоровляю“. Або ще так: „А в полі-полі сам плужок ходив, а за тим плужком сам Бог ходив. Богородиця Бога родила; Бога родила, Бога просила“ і т. п. „Здрастуйте, з Новим годом, з новим щастем, з Василем“. Посівальників саджають на поріг, на березовий деркач, по перше, щоб старости сідали [то є сватали дівчину на виданю, наколи вона є в хаті] або взагалі, щоб добре все сідало, а по друге, щоб кури плодились. Тут також тягнуть малих хлопців за уха і за чуб, щоб курчата були чубаті, ухаті, й волохаті.

Посівальників наділяють грішми, пуркорками, бубликами, блинцями і иньшими ласощами, котрі у вечері перед тим дістали щедрувальники. Зерно збирають і дають курам, а також мішають єго з своїм збіжевим зерном коли йдуть на поле сіяти.

Голодна кутя, 5 (17) січня. Приписаний піст, що до котрого є правило: „Перша кутя [під Різдва] до зьвізди, друга — до води“. В той день варять такі самі страви, як і на „Першу кутю“ і з такими самими обрядами кладуть кутю і возвар на покутю. Після вечерні коло церкви сьвятять воду, котру старають ся берегти увесь рік, як „згідливу“ і помічну при людських і товарячих хворобах. Наколи хто заслабне, дають єму пити сю воду і бризкають нею на слабого. Прийшовши з церкви до дому молять ся Богови, пють сьвячену воду, кроплять нею хату а відтак вже йдуть кропити нею усі будинки, посудину, статок, товар. Вважають на те, щоби передовсім діти ходили кропити: „все угадують, як маленькі, так щасливі, щоб дав Бог щастя і в домі, і в полі, і в дорозі“. Оден хлопець кропить водою, а другий йдучи зараз за ним, пише на будинках, посудині і т. п. хрести крейдою а при тім приговорює: „Раз писну, раз кусну“. І дійсно, кілька він напише хрестів, тільки раз вкусить пирога, котрий несе на тарілці. Товариші дають пити сьвяченої води і їсти хліба, котрий незмінно лежав цілі сьвята на столі.

Сідаючи за стіл, кличуть вечеряти Мороза: „Морозе, морозе, іди до нас вечерять, та не морозь ні телят, ні ягнят, ні гусей, ні курей; не бий нам

ні пшениці, ні жита...“ [все на сьвітї згадують].

Після вечері ідуть з макогоном виганяти Мороза: як швиргоне макогін крізь ворота, аж загурчить. Трафляє ся, замість мороза — макогін трафляє в прохогого. На той злучай виправдують ся: „А він нехай не ходить там, де Мороз біга“. Проганяють макогоном і кутю: бють в ріг і приговорюють: „Вон, кутя, з покутя, а возвар на базар!“...

Сьмілі ворожити ходять о півночі слухати, як Сьв. Дух кунає ся в ріці і брати воду з ріки для лічення. Можна і дома всипати води в миску, приліпити до миски запалену сьвічку і ложидати півночі: тоді вода возмутить ся, захвилюєть ся, так що повна стане миска. І ся вода „згідлива“ в хворобах.

В той день також ходять вечером під церкву слухати, де що будуть говорити.

Хрещенє, 6 (18) січня. Рано ходять в курник з помелом зганяти кури з сідала, щоб квочки сідали. На ріці вирубують з леду хрест і вколо него огорожу, розмальовують єго фарбами: червоною, синьою і наліплюють золоті слова. А як коли здумають на вихвалку викінчити, то ще зроблять іконостас з ріжними фігурами; повірабляють лампадки і хрести.

В часі сьвячення води, коли занурюють хрест у воду, хлопці випускають з рукавів принесених диких голубів, інколи так багато, що аж неба не видно. В той час охотники стріляють з рушниць і пістолів, щоб вовки розходились, щоб ходили не тічками, а по одному. При першій вистрілі доконче швидше вхопити, що окаже ся попереду, кизяк або палку: „як оце бишиха, або пальці обривають, так підкурюють ним“. Коли нарід розходить ся по домах, сиплять курам зерно: кілька йде народу, тільки буде й курей в дома. Прийшовши до дому кроплять всюди сьвяченою водою і маляють хрести так само, як і днем перед тим. Так само поять сьвяченою водою товар і дають єму того хліба з сілю, щоб зберегав ся усі сьвята.

Обід починає ся остатками вчорашньої куті і кінчить ся возваром.

Діти з самого рана санкують ся цілий день по селу. Дівчата після обіду ходять вмиватись „на йордань“, щоб красні були.

Іван Хреститель, 7 (19) січня. Збирають з покутя сіно, приговорюючи: „Озар на базар, кутя з покутя!“ Сіно се беруть і кладуть літом під стіжки збіжа, щоб їх миши не їли, під насідок, дають коровам, коли отелять ся, і мерцям кладуть під голови: „травичка все згідлива“. В деяких місцях стирають написані крейдою хрести, щоб кури неслись; а в иньших місцях лишають їх, бо кажуть що від „паганки їх гризуть і ті, що на Хрещенє пишуть, і ті, що на Страсти: кажуть, помагаєть ся“.

Іван Придотеча або Тіки-притіки, 8 (20) січня. Одні в той день роблять, а другі сьвяткують: „У цей день, Різдва

було, не можна робити". Починають лаштуватись прости, мичуть мички. "Це вже прийшов Тік-притік, починає приволик".

Сідаючи прости, приговорюють: "Тіритін-тіритін, та із ста воретін та на моє одно!" Або ще й так: "Господи благослови в добрий час почати і покінчити: щоб і прят-

лось, і хотілось, і на думці вертілось".

15 (27) січня. Деякі і в той день не роблять: "У цей день було Різдва".

Окрім описаних звичаїв в часі Різдяних свят існує звичай водити козу або кобилу, то є перебиратись за козу або кобилу, причім щоб перебратись за

кобилу вишукують череп з щелепами здохлої кобили.*)

*) Всі подані тут дати, з виїмкою трохпяти фактів, взяв автор з книжок і газет, або записав сам [по борисівській волості, валуцького повіту і по марківській — острогоського], або одержав від кореспондентів: П. К. Тарасівського — з борисівської волості, сьвящ. Е. Н. Біл. — з округу павлівського духовного училища і А. А. Суботи — з слоб. Попасної, богучарського повіту.

Т. ШЕВЧЕНКО

підчас висшого розцвіту його кебети, до арешту його [1845—1847].

Критично-біографічний нарис.

— Написав О. Я. Кониський. —

[Далі.]

II.

Тим часом заким нові приятелі Шевченка у Києві піклувалися приділити його до комісії, він поїхав провідати своїх братів і сестру в Кирилівці і приїхав туди саме під храм. [Храм у Кирилівці на Йвана, 26 вересня]. Титарем у Кирилівці був Гнат Бондаренко,¹⁾ Тарасів товариш по школі у дяка Богорського. Титар, народним звичаєм, наварив меду і покликав на мід і Тараса; чимало було гостей у титара — звісно ні які більш гості, як не крепаки.²⁾ Храмовий день виняв ся гарний, ясний, теплий; годинний день: храмовали і медовали в саду під яблонею. Вже-ж був тут і сліпий лірник; та без лірника і мід не в мід би був! Однак трапив ся такий лірник, що не вмів сьнявати українських дум; а Тарас вимагав, щоб він сьнявав думи. Лірник пересьпівавши пісні, які вмів, вдарив — "козака". Музика зворушила людей: жіноцтво пустило ся в танці. Весело витинав "козака" і Тарас. Натанцювавшись він взяв під плече Вартоломея Шевченка, став ходити з ним по саду і читати з голови: "За горами гори хмарами повиті"... "Я слухав, — каже Вартоломей, — приїхавши духа: волосся у мене на голові дибом ставало. Я став радити Тарасови, щоб він не дуже заходив в хмари". Тарас тоді-ж показував мені патрети якихсь людей і говорив, що все те його приятелі і всі вони умовили ся працювати коло народної освіти. Кожен з них, відповідно своїм достаткам, визначав, які датки вносити ме в касу громадську. Каса та, звісно потайна від уряду, росте ме з датків громадян; правити ме нею виборна адміністрація. Коли каса розростеть ся, дак з неї давати муть запомогу тим убогим людям, що скінчивши гімназію, не мати муть достатків йти на університет. А той, хто брати ме запомогу, повинен буде, скінчивши університет, шість літ учителювати на селі. Учителям сільським, гадали, виклопотати платню від уряду та від панів: а як що платня та буде малі, дак додавати до неї з каси. Нарешті Тарас додав би то Вартоломеєви, що думка завести по селах на Україні добрі школи сільські зародила ся йому в голові ще тоді, коли він перебував в школі у Кирилівці. Вартоломей каже, що він дуже тому зрадів; однак йому здавало ся, що піклуючись про освіту народню Тарасови не слід пускати такі твори як "За горами гори" [се-б то "Кавказ"]. Він висловив свою думку Тарасови і Тарас замислив ся".

Мушу сказати, що в наведених споминок Вартоломея є чимало такого, чого не можна признати певним. Почнемо от хоч би з патретів. Які то могли бути патрети? Фотографії, здаєть ся, тоді ще не було; літографії, або дагеротипи були річ дорога; хіба гадати, що все то були патрети, намальовані самим Тарасом. Далі знаємо, що поема "Кавказ" тоді не була ще написана.

Перебуваючи в Кирилівці, Шевченко навідував ся і до діда. Поповали тоді, здаєть ся, старенький отець Григорій Кошиця і молодий син його. Тарасови сподобала ся попіва,

молода дівчина літ 16—17; і Тарас їй подобав ся. Мабуть отсе й було те сподіване подружжє, що згадував Шевченко потім в листі до Бодяньського. Поет наш і попівна раді були побратися. Тарас посватав ся; але взяв у батьків гарбуза. Воно й не диво! Коли я не помиляю ся, що той піп був Кошиця, то згадаймо, що не далі як літ тому 17 назад Тарас у його наймитав за погонича. Річ не можлива, щоб піп віддав дочку свою за колишнього свого "попихача"!... Попівна не відважила ся йти проти волі батьків і вони не побрали ся. Вельми плачливого добутку зазнала безталанна дівчина з батьківської негоди: попівна збожеволіла.¹⁾ Року 1883 вона була ще жива і гоїли її у Києві в університетській клініці.

Засмучений і зажурений невдачою в сватанню покидав Тарас Кирилівку. Брати його, Микита і Осип, розказує Вартоломей, пішли проведати його і, річ звичайна, завернули до коршми випити на прощання. Випили більш ніж треба було. А тут жид-шинкар заходив ся ганьбити і лаяти якогось християнина. Скоро почув Тарас, як жид знущаєть ся з християнина, зараз озвав ся до людей, що були в коршмі: "А чого хлопці дивите ся мовчки? Ось нуте лишень — простягніть жиди да різками!" Тарасові слова, немов огнем тям, запалили хлопців: не встиг жид і озирнути ся, як вже готові були різки і жид лежав на долівці: били його аж доки Тарас не сказав: "Годі, хлопці!" Жиди з сього зараз зробили пілий "бунт". Пішли доноси, що Шевченко простає Коліївщину; зібрав би то сотню чоловіка селян і хотів вирізати в Кирилівці усіх жидів. Поліція підняла ся на диби і але скінчила ся буча на тому, що брати Тарасові відкупили ся і покрили собою усіх, хто був замішаний в жидівську хлосту.

Факт сей не здаєть ся мені певним. Нехай би ми й не змагали ся, що Тарас на підпиту підбив людей до такого паскудного вчинку, нехай згодимо ся й на те, що зайва прощальна чарка так затуляла йому голову, що він не зауважив на те, що вчинок з жидом неминуче нашкодить йому: поспеу йому стежку до служби в комісії; але коли-б була правда про доноси, що Шевченко простає коліївщину, то вже-ж тим доносам не можна-б було не дійти до Києва і там вони зачинили-б перед Тарасом двері в комісію. Хто-хто, а Бібіков²⁾ би довідав ся про такий вчинок і тоді не стосовав ся-б він так приязно до покликання Шевченка рисувальником в комісію!

З Кирилівки Шевченко приїхав до Києва. Тут він довідав ся, що його беруть до комісії. Певна річ, що ся звістка сприяла розігнати ту журбу, яку навіяла на його Кирилівка. Небавом він подав ся в Полтавщину справляти наказ комісії... Наказ генерал-губернатора Бібікова, щоб Шевченко поїхав по Полтавщині "для нѣкоторыхъ разысканій" і 150 руб. на подорож, дано Шевченкови в листонаді р. 1845; але альбом Тарасових малюнків і иньчі певні факти, свідчать, що він поїхав в Полтавщину раніш, ніж дано йому Бібіковський на-

¹⁾ Бондаренко помер в Кирилівці р. 1894.

²⁾ "Правда" 1876 р. стор. 25.

¹⁾ "Зоря" 1885 р. Ч° 45.

²⁾ Київський генерал-губернатор того часу.

каз. Треба гадати, що вернувшись з Кирилівки і запевнившись, що його беруть до комісії і виражають в Полтавщину поробити малюнки з пам'ятників старовини, він не ждав урядового оповіщення і наказ Бібікова переслано до його вже потім. Бібіков наказував йому довідати ся: які є по Полтавщині могили, давні руїни і взагалі останки життя і подій історичних і, коли можна, поробити з них малюнки. Очевидна річ, що справити сей наказ можна було тільки, доки ще не вдарили морози, доки не випав сніг.

Здасть ся перш за все Шевченко поїхав в прилуцький повіт в густинський монастир, „збудований коштом гетьмана Івана Самійловича р. 1674“.¹⁾ Опріч інтересу історичного Густиня вабила до себе Шевченка і інтересом моральним: тут похоронені були останки князя Миколи Репніна, батька княжни Варвари. Не можна не гадати, щоб у Шевченка не було бажання поклонити ся останкам чоловіка, якого він шанував і в родині котрого зазнав щирою привіту і ласки.

З Києва в Густиню дорога йде на Прилуку. Тарас зупинив ся в Прилуці; взяв з собою широкого Українця і знавця рідної старовини протопопа Іллю Бодяньського і вкупі з ним поїхали в Густиню. Густиня за Прилукою верстов п'ять буде. Ще під кінець XVIII віку рука вінченосної гнобителки української волі і культури скасовала була Густинський монастир яко монастир. Однак будівля його була доволі міцною, бо простоявши, майже без догляду, більш ніж пів віку, вона не знівечила ся. Спочатку рр. 40-их комусь соромно стало за зневагу українських народніх святощів. Не скажу з чийого приводу заходили ся оновляти Густинський монастир. Оновителем прислано з Нижнього Новгороду суворого Москаля-черця Паїсія. Паїсій оловленням своїм виявив сущий вандалізм, властивий взагалі черцям з Москалів, скоро вони приїждять на Україну господарювати по стародавніх монастирях наших. Першим ділом таких оновителів — знівечити в монастирі і по церквах його усе, що нагадує українську окремість, усе, що не підходить під міру і смак московського чернечого деспотизму і аскетизму. Так діяв і Паїсій в Густині. Стародавні фрески по стінах в церквах монастирських він звелів малярам позмазувати. Але вандалізм його на тому не спинив ся: він велів знівечити і патрет Михайла Вишневецького, а потім добрав ся і до кісток небіжчиків, похоронених навіть в церкві. Під вітварем головної церкви був склеп родинний прилуцьких полковників Горленків. Склеп велено знівечити: кістки померших, що покоїли ся в тому склепі, зсипали десь у кутку в один гурт, а склеп засипали і замуrowали. Не пошанували навіть святих образів: дорожочинні шати з гербами гетьмана Самійловича і полковників Горленків поздіймали з образів і попереливали... Одно слово: справили „обрусеніє“!

Шевченко бачив Густинський монастир, коли „обрусеніє“ не було ще справленим до краю. Монастир нагадав Тарасови „сущє абатство сенклерське: тут є і рів глибокий, та широкий, що наливався колись водою з тихого Удаю; є і вал, а на валу тому високий з цегли мур зубчастий з внутрішніми ходами і з бойничими; є безкрай підземелля і склепи, а на цвинтарі поміж величезних дубів суховерхих намогильні плити, що повростили в землю“.²⁾ Шевченко змалював в Густині вид з головної церкви в монастирі; вид з трапезної церкви і вид брами з розваленою на ній церквою Свв. Варвари.

З Густині Тарас поїхав до якогось прилуцького пана, здасть ся в Дегтярі до Грицька Галагана. Тут трапив ся баль, що нагадував потроху Мосієвський „Версаль“ Вольховської: гостей зіхала ся сила; баль був пишний, розкішний; але на душу художника-поета з кріпаків він зробив тяжке вражіння. „Баль скінчив ся найрозкішнішою вечерею, залитою шампанським вином“. Розкіш того балю „просто жажала“ Шевченка. Але більш за все збентежила його душу, вколола в серце стару глибоку рану історія і вид віолінчеліста з крпацького оркестру, що грав на балю тому. Віолінчеліст більш за все звернув на себе увагу поета: то був чоловік молодий, худорлявий і блідий. „Сольо своє він грав так, що хоча-б і самому Серве так не на сором би було“. Поет, слухаючи

те сольо, дивовав, що ніхто з гостей, ні сам господар не дав оплесків віолінчелістови за його сущє артистичну гру? Коли-ж віолінчеліст, скінчивши сольо на віолінчелі, взяв скрипку і заграв арию „Преціози“, дак душа поета не втерпіла. Тарас гукнув: „браво!“ і став плескати в долоні. Усі гості подивили ся на поета, наче на божевільного; а сам пан-господар так глянув на його, що Тарас схаменув ся, догадав ся, що крпакам не дають оплесків, замовк і пішов собі в сад, щоб там розвіяти журбу, що нагнали на його оті суворі і здивовані погляди господаря і гостей. Не можна було Тарасови в тих поглядах не прочитати усю історію недавнього свого життя крпацького; не можна було йому не подумати: чи вже-ж крпаки не такі люди як і пани?... Тяжкі думки, гірке вражіння повіряв Тарас німим деревам да теплій, спокійній місячній ночі. Але вражіння так глибоко переняло його, що скільки він по ходив по саду, скрізь чув чарівні гуки віолінчелі. Немов живий скрізь стояв перед ним образ віолінчеліста. Де я його бачив? де я його стрівав? питав ся Тарас самого себе і нарешті, після довгого пригадування, згадав... Новим боєм на серці у його обізнала ся та згадка.. Тараса від болю аж занудило, коли він згадав, що за обідом той самий віолінчеліст стояв за стільцем у господаря яко лакей. Ментом думки Шевченка повинні були опинити ся в прихідній Енгельгарда і нагадати Тарасови як і він, теній українського слова, повинен був лакеювати у Енгельгарда!... Охмарений споминками гіркого минулого ходить Шевченко по саду та вбоїває про долю віолінчеліста, аж ось на зустріч його і сам віолінчеліст. Він кинув ся до Тараса дякувати, говорячи: „видна людина, що слухаючи мою гру, зрозуміли мене“, тай заплакав!... Крпак-віолінчеліст був учнем Шпора...

— Що-ж ви гадаєте далі чинити з собою? — спитав Шевченко: — ви-ж сущий артист!

— Що-ж мені робити? Хіба тільки повісити ся.

Кервавим киянком слова ті повинні були одбати Тарасове серце. „Чи давно і я був в такому-ж становищі?“ певно думав він. Картина крпацтва скрізь була однакова: „Пани бенкетували, а християни голодували“. В селі, де ото справляв ся той баль, де голодні і темні крпаки мусіли веселити панів своїм концертом, в тому селі Шевченко не бачив вулиці, де-б не було шинку, а в шинку витинала „катеринка“, щоб покрити гуки того „концерту“, який чути було кожному неспавілому уха; який „грали“ наболілі струни народнього зневоленого серця... „Катеринка“ примановала людей до шинку і там горілка заливала струне крпацтва. До такого вражіння ще більшого суму додає Тарасови віолінчеліст, розповідаючи скорботну історію свого життя. „Батька, розповідає він поетови, я не зазнаю. Мати ніколи нічого про його не говорила. Хати у нас своєї не було, жили ми в підсуєдках. Мати бажала стати за наймичку на рік, але ніхто її не брав, така вона була тендітна та бліда. Нарешті наняла ся у жида в шинку. Не скажу, чи довго вона служила у жида. Я був вже чималим хлопцем, коли вона померла. Вмерла на сухоти. За кілька днів до смерти прийшла вона в свою комірчину, лягла та вже й не вставала. За кілька хвилин до смерти я приніс їй води; але вона не спроможна вже була ні пити, ні говорити. Ледві, ледві спромогла ся доторкнути ся рукою до моєї голови; поцілювала мене; дві сльозини викотили ся з очей у неї... зітхнула вона і вмерла. Соцький поховав її на того карбовання, що заробила вона у жидів... Я пішов за міхоношу до сліпого кобзаря... Потім пани забрали мене до двору і віддали в науку“...¹⁾

Я наумисне виписав з „Музиканта“ отсю сумну історію: Зауважмо на контрасти! В однім кінці села розкішний баль з концертом, пани бенкетують, пють, гуляють, а в другому — крпачка-покритка з голоду мре! Якого ще контрасту, якої ліпшої ілюстрації не тільки до крпацтва, а і взагалі до несправедливости в соціальному устрою людей!

Густинський монастир своїма руїнами і своїм „оновленням“ зворушив в душі Шевченка споминки історичні, а баль в Дегтярях і оповідання віолінчеліста показали йому живий малюнок живого життя, що зазнала Україна. Душа поета, ізму-

¹⁾ „Музыкантъ“. [Поэмы и повести Шевченка]. — Київ, 1888 р.
²⁾ Ibid. стор. 590.

¹⁾ Див. „Музыкантъ“. [Поэмы и повести Шевченка]. — Київ, 1888 р.

чена живими малюнками, обізвала ся „Посланієм до мертвих, і живих і ненарождених земляків в Україні і не в Україні сухих“. В Густині і в Дегтярях, немов наумисне згуртовало ся усе те, що повинно було глибоко-преглибоко вразити душу поета, налити її повну, до краю пророчим натхненням. Мертві будівлі Густині нагадували Тарасови колишню боротьбу за волю; Паїсиева реставрація, бал у Дегтярях, оповідання віолінчеліста і сам він показували наче в зеркалі увесь культ політичної і соціально-економічної неволі України. Поет бачив, що Україну

„Гірше Лиха свої діти
Її розпинають:
Так як пиво праведную
Кров із ребер точать...“

Жива дійсність була в вічі: кожен, хто не осліп духом і серцем, бачив, як вона руки здіймала до неба і голосила благаючи Бога, щоб послав „апостола правди і науки“. Ото-ж, на мою думку, дегтярівський бал з усіма своїми обставинами і був тією лабораторією, горном, де увесь матеріал, зібраний доти Шевченком, перелив ся, і вилило ся з його „Посланіє“...

[Далі буде].

ШЕВЧЕНКО і НАРОД.

— [Кінець.] —

II.

Простий люд, селяни, зацікавили ся і покохали не Шевченка-поета й не Шевченка-художника, усю їхню увагу бере Шевченко-людина. Дійсні вчинки більш вразили селян, ніж слово, хоч і дуже воно чуле й поетичне; та — сказати по правді — наші селяни, на великий наш сором, затого не знають творів нашого генія. Чуле народне серце з подій самого життя помітило те, що справді було підставою Шевченкової поезії, а саме, його шире, безкрайно любов до покритого селянина, вкинутого в пазурі панської корми. Оцей дійсний факт, а поруч з ним виготовлення великої реформи, що саме робило ся за часів Шевченкової діяльності, й потім справжнє визволення селян зіпід панів, мали на нарід дуже, надзвичайне враження. Тим робом селяни звязали імя Шевченка з найкращою добою свого життя й у цьому саме лежить причина його широкої популярності й поважання. „Воля“ й Шевченко в уяві селян стоять поруч. Шевченко був „вольником“, се-б то проповідачем „волі“, виводителем селян.

Ті-ж саме факти були основою народної творчості. До викладу їх народ доложив схему, що вироблена раніше; відповідно їй поробив відміни на деяких поодиноких епізодах, випадково додав нові, що не мають підстави в дійсності й тим робом оточив імя Шевченка цілим колом з оповідань. Ця робота почала ся ще за життя Тараса. Року 1859, після останньої подорожі Шевченка на Україну, Максимович пише йому до Петербурга: „Не забувайте за нас та хоч зрідка озивайтесь до нас сюди, на береги Дніпра. Тут навколо Михайлової гори ви лишили по собі щирі та гарячі спогади. А на правому боці Дніпра ви стали вже особою мітичною, що про неї складають байки та легенди поруч з переказами старосвітськими“.

Однак обернемось до оповідань. Найсамперед: хто такий Шевченко по думці селян? Це людина не аби-яка, бо вибитись у ті часи з селян та ще кріпаків [люди знають, що він був таким саме кріпаком, як і вони] й стати „людиною“ — міг хіба тільки чоловік надзвичайної вдачі. Шевченко „лицар

дуже великий“, „великий мудрицей“, „великий начальник“, „великий характерник“, але невідмінно великий, надзвичайний. Перша прикмета його надзвичайності, що він може відмінати вигляд: „Оце він такий буде лицем, зараз, через час міста, він і переіменив ся“. Це каже про його чоловік, що бачив Шевченка у себе в хаті. А ось прикмети його великого начальництва: „Він в Каневі, в казначействі, брав гроший скільки хтів і міг до схочу пити горілки без гроший“.

По народніх оповіданнях звичайна річ, що гарний начальник одягає просту одіж і йде доглянути, чи не робить ся якої кривди підданям. Отак і Шевченко. Він „ходив в каптанці“, а коли підчас арешту переїздив Дніпром з с. Пекарів до М. Максимовича, що жив навпроти в містечку Прохорівці, то „його доганяли, пристав хотів його заарештувати, він переїхав на той бік та одяг ся, і у його були нашивки на плечах, то тоді вже пристав підняв два пальці [віддав честь]“.

По людській вірі народження й зародини його героїв роблять ся незвичайним робом. Біляшевський не чув таких оповідань про народження Шевченка, за те роки дитинні та парубочькі оповиті незвичайними явищами, на прочитати він навчив ся таким робом: „Він пас гуси, а панські діти учились в школі, а Тарас підійшов під вікно, та так і навчив ся“.

Другі оповідання, що стосують ся до дитинних років, повторяють дійсні події його дитинства, що відомі з життєпису Шевченка. Як Шевченко був малий, то батько став ділити землю; другим братам його дав, а йому не дав і сказав: „Це такий, що йому землі не треба“. Життєписці Шевченкові дд. Чалій і Кониський, розказують цей самий епізод тільки з деякими відмінками.¹⁾ Далі народнє оповідання розказує, як Шевченко утік з дому: „Ото він пішов; іде, аж ось чоловік оре та й питає його: Куди йдеш? А Шевченко каже: „Іду шукати кінця краю, бо небо стоїть на чотирьох селах, і там кінець

краю“. Це звисний епізод, як Шевченко шукав залізні стовпи, що держать небо.¹⁾ Ще далі в тому-ж оповіданні факти дійсного життя вельми попереплутувані, до їх доточено навіть відоме оповідання про „Сіру кобилу“. Привязати дерево до коня, щоб, коли його підотнуть, дерево не шубовснуло з кручи, порадив зробити селянинові Шевченко. Епізод кінчить ся тим, що і дерево і кінь загули з кручи в річку. Й „такі штуки, каже оповідач про Шевченка, він скрізь перевозив“. Такий глум над нерозумним сіромахою стає вже навпаки тому гарному образу, що намалювала народня уява. Оповідач, не помічаючи того, добалакав ся до нісенітниць. Але він не спинаєть ся на тому. Шевченко пішов далі: „Шов він, шов, до того дійшов ся, що дійшов до маляра, і взяв його за учителя; та й став лучче малювати, як маляр. Прийшов до того маляра більший начальник, маляр показує патрет, що написав Шевченко то начальник пристав до маляра: віддай міні Шевченка; то маляр і продав його йому; а поміщик став відбирати; а він потім дійшов до такого розуму, що нікого не було його розумніше“.

Аж ось проминули роки і дитинні й парубочі, Шевченко „дійшов до такого розуму, що нікого не було його розумніше“, надходить доба діяльності героя, тієї діяльності, що нею він придбав собі це імя в народніх переказах. Ми вже казали, що тим ділом, що оточило імя Шевченка авреолою слави й на віки прихилило до його усі серця українського люду, була „воля“. Шевченко репрезентує собою простий темний люд, веде боротьбу за його визвіл. М. Біляшевський не подає оповідань Пекарівців, щоб підняти цю думку, але це добре свідчать оповідання, що подав д. Школиченко.²⁾ „Отже дарма, що Шевченко жив у розкошах та між панамі, оповідає селянин, а за нашого брата-мужика стояв горою. Він добре знав, що пан паном — добра з його не жди! Міні таку штуку розказував про його Зосим, що був за лакея у Марковича. — Поїхали ми, каже, з паном до Скоропадського на обід, поїхав з нами

¹⁾ М. К. Чалій: „Жизнь и произведения Тараса Шевченка“ стор. 11 і Ол. Кониський: „Дитинний вік Т. Г. Шевченка“. Львів, 1893 р. стор. 22.

¹⁾ Ibidem М. К. Чалій стор. 9. і Ол. Кониський стор. 15.

²⁾ „Зоря“ 1892 р. Чо 5.

й Шевченко. Посідали пани за стіл, ждуть обіду. От Скоропадський і давай вихвалитись та хвастатись, як то добре живуть у його кріпаки: — „Я їм, каже, і те, я їм, каже, і друге — живуть вони у мене, як у Бога за пазухою!“ Слухають пани, а особливо Шевченко. Коли на тобі, — так воно уже мабуть ішлося, — лакей Скоропадського візьми та й зроби якусь шкоду, забудь щось подати чи що. От Скоропадський стріб із за стола та у лакейську. Прибіг та лакея того лясь, лясь по піцці, а дверий і не зачинив за собою; от гості і побачили все оце. Тільки-ж звісно, як усі вони були пани, так їм і бай-дуже — привичаїлись до сього і не звернули ніякої уваги. Не так тільки здалося це Шевченкові, він скипів увесь, мов його окропом обдали, схопився з місця, та, не знаючи, що робити, схопився руками за кінець стола і так його стрепенув з серця, що фляшки, чарки — все так і поспиналось до долу. Скоропадський почув хряск та в столу, але Шевченко взяв шапку і збирався виходити.

— Що це таке?! — зарепетував Скоропадський.

Шевченко зиркнув на його, рвонув з усієї сили свою шапку, роздер її по полам та й промовив, кинувши половину своєї шапки на Скоропадського.

— Добре людий шануєш! Хороший пан, нічого сказати! — та з тим і пішов. З того часу він уже у Скоропадського не був ніколи.¹⁾

В оповіданнях про смерть Шевченка знову виразно виступають прикмети „великого характерника“. Галабурда про смерть Шевченка каже: „Тарас три рази умирав, та не вмер: він і тепер живе, а поховали тільки його „прозваніє“. Поміж Галичанами ходить повірка, що Шевченка заслано на Сибір і прикуто до стовпа; сей стовп підгнив, а як зовсім зогниє, то Шевченко повернеться до дому.²⁾ Носівці не тільки вірять, що Шевченко доси не вмирав, але знаходять і підставу тій вірі, відповідаючи тому образу поета, який вони намальовали собі раніше. На слова д. Школиченка, що Шевченко помер і що його поховано над Дніпром на високій могилі, оповідач крутнув головою, осміхнувся і промовив:

— Чули і ми про це, тільки брехня сьому, це пароще пустили таку ману... Шевченко живий, та тільки він *добивається* ся, щоб пани повідавали людям свою землю, от його й зробили мертвим.³⁾

Вірять, що Шевченко живий, і Пекарівці. На запитання Біляшевського про похорон оповідач сказав: „Як ховали, то я був біля самої могили; бачив — *ховали труну*, так чорною клієнкою покрита, а чи він був в труні,

чи не було, про те не знаю“. А трохи згодя він рішучо додав: „Та ні, там його не було, він і доси живий десь ходить“.

— Чому-ж ти так думаєш? — запитався д. Біляшевський.

— Ви-ж повинні знати, — відказав оповідач, як чоловіка ховають, то труну відкривають, а тут і труни не відкривали, і піп вічної пам'яті не сьпівав; чоловіка можна і в чотирьох повести, а ту труну везло дівчат так як до лини, — оповідач показав на лину, що стояла далеченько таки.

Авреолі, що оповила імя Шевченка, сягнула і до його могили. В оповіданню, записаному Смоктьєм,¹⁾ сказано: „Великий характерник“ Шевченко їздив по світу і відбирав у панів „разні листи“; після його смерті труну, що в її мусів він лежати, була повна „разних списів — бумаг“, його-ж самого не було. „Кажуть, що після того хтось хотів ту могилу розкопати та забрати списи, та у того чоловіка відібрало руки і ноги, то він і покинув докопувати“.

Нам здається, що „разні листи“, що Шевченко відбирав у панів, пятають тільки дуже здалека на писання Шевченка, котрі він позоставляє було у панів, де гостить, а потім їздить і збирає.

Пекарівці думають, що в могилі закопано ножі. Те-ж каже й д. Білик.²⁾ Біляшевський думає, чи не спричинилося до тої повірки читання Пекарівцям творів Шевченка, особливо-ж „Гайдамаків“. Біляшевський чув ще, що Шевченка поховали в кількох місцях.

Оповідання видруковані доси запевне становлять тільки малу частину існуючих переказів. Біляшевський кінчить свою статтю бажанням, щоб висліджувачі нашої старовини й усі, хто шанує поетову пам'ять, звернули увагу на цю цікаву річ. Ми від щирого серця пристаємо до цього бажання.

Д. Пісочинець.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

→ [Далі] ←

От вам і увесь зміст пєси. Розміркуюте-ж, що до чого йдець ся! Яку ідею проводив автор? Чи не таку: стережіть ся „бішених“ ковалів, вони люті і образи не подарують? Може! Може і таку, всякі-ж бо бувають „ідеї“. Тепер цікаво-б спитати, де, по яких селах на нашій сьвятій Україні автор бачив таких безглуздин, „бішених“ ковалів, таких пустотливих дівчат, як Марина, які-б, згубивши віночок, без сорому вішалися на шию ковалеві і очевидячки всякому иньшому, хто трапляється, — де він бачив таких страховинних глитаїв, що повтікали з Сибіру і живуть

по селах? Де, я питаю, де? Адже-ж йому мусить бути відомо, що обов'язок автора — се малювати в своїх творах ні спорадичні появи, ні виїмкові випадки, але саме дійсне життя з тими типами, котрі воно в даний час виявляє. Шекспір ще кілька сторіччів назад устами Гамлета висловив свій погляд на вагу і значіння театру ось як: „Він [се-б то театр] мусить бути дзеркалом природи, показувати праведності її власне лице, гріху — його образ, і самому часу — його вид по минулим учинкам“.¹⁾ Однак же й досі є ціла безодня таких авторів, що не знають або не хочуть знати цієї аксіомової правди. Скільки я бачив і знаю, в наших селах живуть звичайні ковалі, котрі можуть навіть і відомстити за зраду дівчини, але здебільшого не так, як в пєсі д. Захаренка, і в усякім разі вони мають і очі, і розум і не ріжуть невинних людей. Живуть там і звичайні дівчата, але вони так легковажно не відносять ся до своєї честі, — дівоча честь для них сьвятощі і коли про котру з них піде недобра слава, то вона не буде привселюдно-вішатись на шию другому, а, покрившись хусткою від сорому, скоріш по-мандрує з села, бо інакше-ж засьміють її і жаден парубок не посватає [не можна ж справді йняти віри тому, щоб після того, що діялось в глитаєвій хаті, коли мати продавала дочку, ніхто в селі нічого не знав про се, бо село-ж се не велике місто]. Нарешті живуть в селах і глитаї, але се не кайданики, що втікли з Сибіру, а прості, звичайні мугирі, що розбогатіли, користуючись чужою бідом і працею, завдяки своєму здирству і чималій жорстокості. Виходить, що пєса Захаренка є ніщо иньше, як ганебна профанація „українщини“, лихий наговор на наших дівчат, парубків, взагалі на все життя нашого селянства... Опріч того, на що було виводити на сцену того глитая? Адже-ж він там зайвий, як зайві і петербургський мартопляс, що втікає на сьміх селянам від собак і якийсь придурковатий наймит і комедиянтички і ще дехто. Що-ж до мови в Шекспіровім дусі, то наведений висше ковалів вислів „ти заплатиш мні мозком своїх кісток“ вже досить яскраво сьвідчить сам за себе, щоб вважати потрібним ще що небудь говорити в сій справі...

В пєсі „Сваха“ [оперетка в 4-ох діях] автор виявляє, як кохаються парубок з дівчиною, але не можуть стати на рушник, не маючи на те дозволу своїх батьків; в сій пригоді стає їм одна молода удова, що спершу сватає за ту дівчину якогось заможного, вже підтопаного „дядька“, котрий все тре табаку [sic!], а потім зрештою підмовляє батьків сих молодят поженити своїх діток, а за „дядька“, що тре табаку, виходить заміж сама. В сій пєсі автор вже занадто старався для комізму, але се йому не вдалося і гумору в ній

¹⁾ Ibidem. Записано в Носівці, Чернігівської губ.

²⁾ Білик: „Тревога надь свіжєй могилою“. [„Кієв. Стар.“ 1886 р. стор. 4].

³⁾ Кузьмичевський: „Шолудивий Буняка“. [„Кієв. Стар.“ 1887 р. стор. 8].

⁴⁾ „Зоря“ 1892 р. Ч^о 5.

¹⁾ „Кієвская Старина“ 1882 р. стор. 8.

²⁾ „Тревога надь свіжєй могилою“. [„Кієв. Стар.“ 1886 р. стор. 4].

¹⁾ Дивись: „Гамлет“ переклад М. Старицького, дія III, сцена 2, розмова Гамлета з комедиянтичками, на стор. 97. — *Акт*.

дуже мало, від чого і пса викликає скоріше нудьгу, ніж сьміх, чому сприяє і така-ж невдатна музика. Як і в „Бішеному ковалі“ так і в сій псесі автор жадного нового типу не змалював, до того-ж і з технічного боку не зумів, як слід, обробити їх. Зовсім друге враження робить, наприклад його-ж таки пса „Червоні черевички“, котра хоча те-ж не дає нових типів, але завдяки стало витриманому розвою своєї комічної фабули і доладно скомпанованим сьпівам,¹⁾ має в публіці чималий успіх.

Остання пса сього автора „*Лицар темної ночі*“ [одно назвиско чого варта!] дуже нагадує комедію А. Островського „Грѣхъ да бѣда на кого не живе“, принаймні типи діда Прокопа і горбатого дівчини Одарки се певні зразки з відповідних типів діда „Архиначи“ і хворого підлітка „Афони“ в наведеній московській псесі, з тою хіба різницею, що Одарка се дівчина, а А-

фоня хлопець; вчинки-ж і становища сих двох осіб в псесі цілком схожі. Одарка, як і Афоня стежить за жінкою свого брата і, спостерігши її кохання з пройдисьвітом Микитою, нацьковує брата проти неї, а дід Прокіп грає таку-ж саму вмировуючу роль, як і Архипич. Одначе треба звернути увагу і на сьвітлий бік псесі, — автор дає нам два зовсім нові типи, котрі ще в українській драматичній літературі не з'ображались. Такими новими типами в сій псесі являють ся ракли, Микита і його приятель Чавунка, обидва українського походження. Автор дуже виразно змалював сих справжніх репрезентантів так званої „золотої роти“, надавши кожному з них свій окремий власний кольор. Се правдиві типи і в Таганрозі, і в Ростові, і в Одесі, і в усіх великих, а надто портових містах їх можна часто-густо здибати.

За псу „*Не судило ся*“ д. Касиненка — хай вибачать мені шановні читачі — але я зовсім не можу нічого сказати, а не можу тим, що після неї в мене у голові лишилось вражіння

якоїсь чорної плями тай годі. Скільки я не стараюсь, як не напружую свої мисли, нічого з того не виходить, а нічогісенько не пригадаю. Хто тут більше винний, чи моя голова а чи пса — не знаю! Тим більше се дивно, що бачив я її саме в той час, коли виставляли і ті другі псесі, про котрі я тут пишу.

Пса „*Не в грошах сила, а в правді*“ А. Шуляцького не доладно пошита з шматків, нахапаних з других псес, переважно-ж з „Зайдиголови“ і „Дай серцю волю заведе у неволю“. З наведених псес взяті і всі типи; так наприклад, батько, мати і Яків се живісенькі батько, мати і Василь з „Зайдиголови“, а Прокіп і Одарка се — Семен і Одарка з „Дай серцю волю“. Переказувати зміст сїєї псесі не вважаю потрібним тим більше, що єї всього один раз виставила трупа Захаренка, другі-ж трупи не хотять її заводити в свій репертоар і вона, як кажуть поети, на віки „кинута в Лету“.

[Конець буде]

Микола Вороний.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Едіп царь (.) Трагедія Софокля. Переклав з грецького Іван Франко. — У Львові, 1894 р. 77 стор. 8°. Ціна 30 кр.

Грецький велит-трагік дочекав ся українсько-руського перекладу вже другого свого твору. Переклад єсть ритмічний, не римований, свободний але взагалі вірний, то значить, що д. Франко не перекладав слів одного по другим, а перевів думки, що, очевидно, надає перекладови літературної стійности.

Мова, як у Франка звичайно, чиста, ядрениста й гладка; тільки подекуди разить накручений для ритму наголос, н. пр. земному (стр. 4), других (12), страху (29), корисне (29), сьому (34), людського (67, 73), людських (72), ненавісна (69), пілі (71), мужини (74). Кому другому, що має менше здібности до віршованя, можна би таке накручуванє ще від біди вибачити, але Франкові, так виробленій техніці, се годі вибачити. Час би вже також шан. авторови обтрясти ся з таких діалектологічних провінціалізмів як: матер-ів (4, 71), похідн-ів (12), заміс-ць (75) і т. и.

Суть у перекладі також деякі фрази й звороти складні не руські, н. пр. *держати річ* (3) замість *говорити*, бачучи его, що є *керманч наш*, прибитого страхом (45) замість бачучи его, що є *керманчем нашим*, був матери муж (70) замість був матери мужем. Єсть і кілька недокладностей в перекладі: Передо всім у самім заголовку ліпше було поминути латинізацію й написати *Ойдіп* замість *Едіп*. Так принайменше роблять у новіших виданнях Німці. На стр. 5. читаємо таку думку: „Та не було би ніколи слави твою панованю, як би *опять* ти дав пропасти тим, котрих колись підніс“. Слово *опять* наводить на думку, що Ойдіп уже дав раз Тебанцям пропасти. В грецькій тексті нема в тім місці слова відповідного руському *опять*, бо вірші 49 і 50 звучать ось так: *ἀρχὴς δὲ τῆς σῆς μετὰ τὸν πόλεμον ἀνέστης τῆς ἐρῆνῃ καὶ παρόντες ὕστερον*. Значить, ту переклад потерпів від шкідного додатку *опять*.

На ст. 13 читаємо: „поборником я чинюсь і бога і небіщика царя“. Слово *поборник* має ту значити те, що грецьке *σὺνμαχος*. В словари Желехівського сказано вправді, що поборник значить *Vertheidiger, Beschützer*, але по моїй думці се хибно, бо *поборник* так само як *поборювати* має значенє неприязнє, вороже, отже як поборювати = *bekämpfen*, так поборник = *Bekämpfer*, а *σὺνμαχος* = захитник.

Не завадить ту також згадати, що в наведеним місци руське „цар“ відповідає грецькому *ἄνιρ* (Соф. 245), та через те думка не потерпіла нічо.

На ст. 23 „*ліска*“ відповідає грецькому *σὺνπτερον*, однако се за млаво; може ліпше було-б ту сказати замість „*ліска*“, „булава“, бо булава так само як *σὺνπτερον* може означити й палицю пастушу чи старечу, або й бути ознакою королівської власти.

На ст. 24 замість *Дія* = *Διὸς* може-б ліпше було сказати *Зевса*, а замість незрозумілого бзз оригіналу або коментара „*Кери*“ = *κῆρες* = недоля = смерть = богині мести за смерть, ліпше було, персоніфікуючи, ужити подібного значеня, але популярнішого слова „*Еріні*“.

Трохи низше на тій самій стороні читаємо слова: (злочинець, убійник Лайоса) „Нам насланий з преісподні, хоче вироку уйти“. Ту переклад невірний, бо *τὰ μεστέμφαλα γὰρ ἀπονσοφίζων μαντεῖα*, навіть задержавши слово *преісподня*, треба би по руськи сказати так: „утікаючи або уходячи перед вироком (данним) з преісподні“. А й те ще було би не зовсім добре, бо *преісподня* значить *Unterwelt* = пекло, а „нам насланий з преісподні“ насланий пеклом, чортом для нашої згуби. Грецьке-ж *τὰ μεστέμφαλα γὰρ μαντεῖα* значить вправді вирок даний з середини землі = кулі, а в розуміню Греків, отже землі = площини. По думці Греків саме в середині землі лежало місто Дельфи, відки на всі краї розходили ся віщунства дельфійського Аполльона. Коротко сказавши, *τὰ μεστέμφαλα γὰρ μαντεῖα*, значить не вирок з *преісподні* але вирок *дельфійського бога*, що так велику роль грає саме в нашій трагедії. Для повного зрозуміння спірного місця треба ще додати, що *ἀπονσοφίζων* відносить не до самого лише *τὰ μεστέμφαλα γὰρ*, бо тогди *μεστέμφαλα* було-б substantiv-ом (чим однак не єсть) а *μαντεῖα* лишило-б ся на боці не приналежне до нічого.

Замість „*пристає*“ (ст. 49) треба було грецьке *συνηνέσθαι* віддати виразнішим „мов з жінок живе“.

На ст. 56 при перекладаню вірша 1075 ліпше було піти за поправкою Наука (Schneidewin — Nauck) і замість *σὺνπῆς* читати *ἰσῆς*, котре дуже легко через *σῆς* могло в рукописях перейти на того самого значеня *σὺνπῆς*. Поправка Наука дає думку ліпшу. Для читачів, що не мають під рукою оригіналу, не заикодить пояснити ситуацію. Вона така: Йокаста, дізнавшись з дослідів Ойдіна скорше ніж він, що Ойдіп, дру-

гий єї муж, єсть єї сином, багаючи на дармо Ойдіна, щоби перестав дальше слїдити, якого він роду, відходить зі сцени з розпучкою і з невідкличним постановлєнєм, сейчас відобрати собі жите. Розуміє ся, що вона відходить з плачем і *зойком* (зой) на свою недолу, а тимчасом оставшиї на сцені хор питає Ойдіна: „Се чом, Ойдіне, пані так поспішно, мов диким страхом бита, геть пішла? Боюсь, щоб з тої *мовчанки* (мовч) єї не виринуло горе“. — Питаю тепер, що в положєнню Йонасти природнїше: мовчанка чи зойк?

На ст. 71 думка: „Мого горя нїхто крім мене ізносить не *буде*“ висказана слабше нїж в орігіналі: *τὰς γὰρ ἡμέρας οὐδεὶς οἷός τε πλὴν ἐμοῦ φέρειν βροτῶν*. По руськи замість *не буде* лїпше було би *не зможе*. А се тому. В попередних словах просить Ойдіп Тебанців, щоби єго або вбили або так заховали в які безвісти, аби єго вже нїхто ніколи не побачив. Щоби се зробити, треба би Тебанцям доторкнути ся єго руками. Коли-ж нїхто сего не поважив ся зробити, бо всі бояли ся доторкати ся занечищеного грїхами, то він додає їм відваги, мовлячи, що можуть се зробити безкарно, бо єго горе не приліпить ся до нікого (при дотику); воно-ж бо *так велике*, що хїба він оден годен єго знести, а бїльше нїхто *не зможе* (*οὐδεὶς βροτῶν οἷός τε φέρειν*), тому воно й не причіпиться до нікого, не занечистить нікого.

Метрична сторона перекладу має також деякі хибі, бо

хотїй перекладчик старав ся заховати ві всіх частях метрум орігіналу, то не був однако докладний ві всіх подробицях. Звісна річ, що в грецьких драмах партії діяльогічні зложені в триметрах ямбїчних, а партії ліричні в метрах анапестичних або мішаних найріжнїйших типів. Всі ті метра можна зовсїм докладно заховати й в руськїм перекладі тому, що руський наголос так ріжнородний, а передовсїм тому, що в руській мові суть окситони, без котрих ямб або анапест на кінці вірша не можливий хїба при помочи слів односкладових. Однако д. Франко занедбав трохи сторону метричну, тому загально виравді тии метрів перекладу на метри орігіналу похожий але не зовсїм з ними схожий. На вірцях сего не показую, бо можна надїятися, що хто лише про сей переклад довідає ся, певно собі єго придбає, а тоді легко й сам переконає ся, що замість шістьох ямбів подибують ся частїйше вірші одинадцятьскладові, т. є. з не повним ямбом шестим.

Мимо тих дрібних похибок праця д. Франка має велику стїйність літературну, бо зворушує читача до глибини так цілостію композиції як і поодинокими частями (саме партії ліричні-молитви хору роблять потрясаюче вражєнє), тож шира вдяка належить ся перекладчикови за те, що продонтав Русинам вже другий слїд до тої керниці, до котрої від других народів цивілізованих ведуть вже від давна широкі й муровані гостинці.

Мостович.

СВІТЛА Й ТІНІ.

V.

[Смерть Ворта і Сахер-Масоха. Стипендія ім. Т. Шевченка. Весняні повени. Еміграція селян і руські Соколи. Вибірчі комітети. Страхи на Ляхи, а для нас наука. Пророки тверезості. Нові газети. „Стріла“ чи „Іскра“? Інформації „Дїла“ і „Галичанка“. Князь Бісмарк і Русини].

Коли-б на мене в сїй хвилі впало елементарне нещастє, я, користаючи з сумного настрою духа, писав би зараз елегїю на смерть короля французької моди, елегїю на смерть Ворта. І залунала-б моя елегїя від краю до краю, і викликала-б вона не „одну слезу з очий карих“, хоч змістом єї була-б лиш іронїя судьби!... Ледви кому не знає в нас імя небїщика Сахер-Масоха, котрий в своїх німецьких повістях малював карикатурно-фантастичними красками образи з житя галицької інтелїгенції, називаючи Галичину „Halb-Asien“. Здавало-б ся, вже тої одной назви досить для характеристики єго відносин до описуваного краю. І справді, Сахер-Масох ворожо відносить ся до Галичан і виражає ся про них в своїх повістях згїрдливо, лишє не про всіх, а майже виключно про Поляків. Симпатїї єго були майже все по сторонї галицьких Русинів, та се ледви чи всі вони знають. Я бачу тут іронїю судьби, котра зробивши імя писателя популярним, а радше звїстним серед нашої інтелїгенції, не встромила їй в руки єго творів. Те саме, тїлько на виворіт сказавши, спїткало в нас і небїщика Ворта. Чи-мало гарних панночок і не панночок пишало ся й пишав ся в сукнях і статниках, скровених після методи того славного парижського кравця, але чи знали вони бодай єго імя? Мені здає ся, що не всі. І се також іронїя судьби, тии разом судьби Ворта, — буфами єму земля!

Щє одно а прогос іронїї судьби! Товариство „Просвѣта“, слава Богу, розписало вкінци конкурс на 100 зр. стипендії ім. Тараса Шевченка. Літерати і артисти можуть писати поданя (коб лишє ті поданя не були їх першим літературним твором!) й засипати ними канцелярію „Просвѣты“, як козаки степ шапками засипували, та „Просвѣта“ дасть 100 зр. одному, — тому, хто на них заслужив. Коби лиш той один не понав ся коли небудь такий, що то часом і біографії Шевченка не знає, не то єго творів. На се повинна вважати передовсїм „Просвѣта“, бо була-б то теж правдива іронїя судьби.

Сєгорічну весну не один попамятає! Ще сніги не стопили ся, лєди не пірсли, води не вилили, а всюди панує вже повнї. Славити Бога, що не всі вони однаково шкідливі, а то пропади-б ми за-ві-защо

Щоб читача не наполохати дуже, я зачну річ про менше страшні повени. Про повнї еміграційну не буду говорити. Що тут має балаканє поможе! Голодних селян ним не нагодуєш, а руських Соколів не спиниш. Ви не знаєте, що й руські Соколи готові емігрувати до Бразилїї? Отже знайте! Соколи, котрі доси й не бачили мабуть гроша своїм птичим оком, плачуть за мамоною. А плач за грошем то перша познака еміграційної хвороби, котрий в початках належить зарадити. Де нема лікаря, добрий і ворожбит. Щоб убити еміграційну хворобу в зароді, я міг би дати соколам хїба одну раду: не тратити ся поки що на навнїї пера, се-б то на сокілську одєжу, а вдовольати ся ще якийсь час звичайним соколиним пірєм. Коли-б і та ощадність не спинила розвитку еміграційної хвороби, то пора їм буде ще відлетіти в осєни, разом

з бузьками. Повнї виборчих комітетів доперва починає ся, та з огляду на еміграційну повнї зріст єї не конче вірадный. Кїнець готов бути такий, що число поставлєних тими комітєтами кандидатів перевищить число правних виборців.

Не малу повнї вечєриць і концертів сировали Шевченкові роковини. Щорічне свѣткованє памѣти нашого найбільшого гєнї є доказом постійного зросту нашої національної свѣдомости. Та воно є заразом „каменєм преткновенїя“ для тих, котрі ту національну свѣдомість хотїли би убити. Не диво отже, що само імя Шевченка викликає в них повнї шовіністичного гнїву, а що в конєституційній державі національна відрубність не може бути провинкою ні зрадою стану, то вони знайшли другу ключку і таки вдарили у дзвон: „Хїба Шевченко, кажуть, не писав „Гайдамаків“? А хто були ті Гайдамаки? Вороги Поляків!!! Отже й Шевченко ворог Поляків і католицизму, бо Поляки католики, а він шизматик, атеїст...“ Та на тїм не кїнець, бо результат тих льогічних виводів такий, що й Русини, котрі свѣткують памѣть Шевченка, такі-ж як Шевченко вороги католицизму і атеїсти, такі-ж як він гайдамаки... Нехай шановні читачі не думаютъ що я ті льогічні виводи з пальця собі виссав. Хрань мене Боже! То виводи польського катихєта при реальній школі в Стаїїславові, кс. Айзельта, котрий на засіданню тамешньої ради громадської убив ними проєкт названя одной стаїїславівської улици іменем Шевченка. Коли-б кс. Айзельт був менший льогік, а дужший політик, то він, по моїй думці, повинен би був згодити ся на поставлєний проєкт, а потім доперва нишком-тишком слїдити, хто з Русинів при Шевченковій улиці по-

селить ся. Аж тоді він мав би в руках нехитрий доказ гайдамацького успособлення льокатора і т. д.

Нічим аларм кс. Айзельта супроти алармів „Gazety Narodowej“ і „Towarzystwa oświaty ludowej“. „Gazeta Narodowa“ кличе всіх і вся на завзятий бій з Русинами в обороні латинського віроісповідання і польської ідеї національної. Руські сьвященники, каже вона, то душохвати, а руська інтелігенція рушить польську народність. Чи чув хто таке! І де-ж арена того душохвательства? В Ярославщині, в Тучахах! А де-ж та загрожена польська народність? На Поділю, в Чортківщині, каже „Towarzystwo oświaty ludowej“, там, скажу я від себе, де ціле населенє руське. „Ні, то не жарті! — кличе „Gazeta Narodowa“, — пора нам показати всім, що Польща „od morza do morza!“ „Пора й нам, — каже „Towarzystwo oświaty ludowej“ — ратувати загрожену польську народність в Чортківщині, хоч би прийшло ся там всі села засипати „biblioteczками“, хоч би й сам Чортків прийшло ся перемінити в „Szatanów“. Страху на Ляхи, а для Русинів я витягнув би з них науку, як їм ратувати свою національну ідею. Львівська „Просвіта“ заявляє, правда, що в двох ostatnich місяцях прибуло їй 250 нових членів, се-б то половина того, що за цілий попередній рік. Але чому вона не скаже, о кілько нових читалень вона постарала ся? Кілько тих читалень повстало хоч би в Чортківщині, котру цілий остатній рік „Towarzystwo oświaty ludowej“ засівало своїми „biblioteczками“? Чи здає собі „Просвіта“ справу зі стану читалень так, як „Towarzystwo oświaty ludowej“, котре порозуміває ся з „Kółkami rolniczymi“ в тій цілі, щоб люстратори „Kółek“ люстрували рівночасно і стан польських „bibliotek“? Се такі важкі річі, що про них цікавіше було-б що-то довідати ся, як про число нових членів.

До всіх тих повеней належить додати ще дві — одну спеціально буковинську, повинь пророків тверезости, між котрими визначили ся головню мужики Степан Саїнчук і Василь Яківчак і другу галицько-буковинську повинь газет. Хоч кожда повинь є елементарним нещастєм і я не зичив би її найбільшому ворогові, то все таки повені пророків я побажав би Полякам, тільки не повені пророків горівчаної тверезости, а тверезости ума і національної толеранції.

Галицько-буковинська повинь газет

ще не прийшла до нас. Вона доперва наближаєть ся і своїм шумом та ревом дає нам знати, що на її філіях припливуть до нас леда день три нові газети: радикальний „Громадський Голос“, черновецький орган буковинських народців і гумористична „Стріла“ чи „Іскра“. Дві перші газети побачимо, як доживемо; цікавість наша витримає ще якийсь часок. Але вісти по нову руську гумористичну газету, котра в виді „Стріли“ чи „Іскри“ появить ся невдовзі на світ, кожний назве сензаційними, а я зараз розкажу чому: по перше тому, що поява нової гумористичної газети на „прах-вітролетень“ розібє недавно висказані думки мого товариша д. О. М.—єя про те, що гумористична вдача руська належить вже до археології, а по друге вже тому, що я в евентуальній появі нової гумористичної газети бачу зріст руського мілітаризму, чи краще — скомплетованє некомплетної руської армії. Один руський редактор сказав мені раз, що на газети поодиноких галицько-руських партій треба дивити ся як на ворожі собі армії, в котрих політичні газети становлять кавалерію (се трохи невдатне порівнанє, бо в них не пишуть самі кавалери), літературні — піхоту (здає ся тому, що літерати пішки ходять), а гумористичні — артилерію. Тепер, думаю я, і в нас буде своя артилерія! І справді, коли нова гумористична газета буде звати ся „Стріла“, як запевнює „Галичанин“, то їй до артилерії буде недалеко, хоч дивно якось, чому-б нам при кінці XIX в. вертати до середньовічного оружжя. Чи не краще-б було йти в наступом часу і назвати ту газету канонем, або маніхером, — бомбою не раджу, бо се зраджувало-б анархістичні цілі. А може сей вибір середньовічного оружжя є лиш сьміливою пробою повороту до романтики в літературі. В такім разі був би він оправданий, був би се може лік на той песимізм, на котрий жалусє ся критик з „Душпастиря“. Трета, остатня і найважнійша причина, чому вість про нову гумористичну газету назве кожний сензаційною є та, що „Дьло“, охрестивши її „Іскрою“, бачить в ній „независиму“ руську газету. Я не хочу підозрівати „Дьло“ в якихсь злобних намірах, а найменше вже в намірі виставити будучу „Іскру“ органом котрого-небудь незалежного комітету виборчого. Не мало воно певно на думці й тої іскри, котра запалить ся, все спалить і сама зараз же згасне. Я думаю, що в порівнаню з небіщиком „Зерка-

лом“, котре звичайно вішають люди на стіні, і з „Страхопудом“, котрий може ще повиснути колись на шибениці, — „Іскру“ можна-б назвати органом незалежним, бо іскри ніяк не повиснеш... Коли-б така інтерпретація була на мислі і в „Дьла“, то се був би новий доказ єго фільольогічно-етимольогічної вдачі. Однак, я признаю ся, не конче вірю здогадови „Дьла“, не вірю єму особливо тоді, коли він в парі з другим ходить. А другий здогад „Дьла“ є такий, що назва нового черновецького органу, котрий має заступати народну політику, не обійде ся без слова „народний“. Між двома здогадами один буде хибний. Скорше-б я вже повірив „Галичанинові“, той про все має найліпші інформації. „Галичанин“ тепер вже, наприклад, знає, хто буде редактором черновецького органу і яку платню він буде брати; він знає по імені вже і всіх сотрудників! Чому-б він на мав знати й назви нової гумористичної газети? Він буде знати певно й редактора її, коли він лиш буде. А буде мабуть! Бо коли на посаду редактора „Варшавського Дневника“ зголосило ся недавно 69 кандидатів, то чому-б на посаду редактора „Стріли“ чи „Іскри“ не мало їх зголосити ся хоч би 690? Зєрами Русини оперувати вже вміють...

Я так забалакав ся про наші галицькі справи, що трохи на віки не забув факту європейського значіння. Фактом тим суть 80-ті роковини уродин ки. Бісмарка, з нагоди котрих редакція берлінського тижневника „Gegenwart“ рознісала листи до 20 найславніших літератів і артистів в Європі з запитанєм, що вони думають про ки. Бісмарка. Між запитаними є і славний писатель польський Сінкевич, але... нема ні одаго Русина! Тут нам кривда стала ся. Бо кого як кого, а передовсім фейлетоніста „Зорі“ не повинен був німецький редактор забути. Я зовсім не вважаю себе за одного з найславніших писателів Європи, але я сьвято переконаний, що моїм пером виписана думка Русинів про Бісмарка справила-б князєви найбільшу приємність. Атже-ж се не так давно, як ки. Бісмарк забирав ся реставрувати нам київське королівство. In magnis et voluisse satis і за ту добру волю ми єму від щирого серця вдячні. Коли-б єго мрія не остала ся була мрією, а ки. Бісмарк того часу, ми були-б єго з вдячності першим руським канцлером зробили. Сего він певно не знає — старий ки. Бісмарк..

В. Щурат.

БРОФТЕЙ ПІГУЛЯК.

[Портрет на 101 стор.]

На передній картці отсеого числа подаємо портрет Брофтей Пігуляка, одного з найзамітніших сучасних Буковинців. горячого патріота і сьмілого оборонця наших національних прав в соїм буковинським.

Походить він з сім'ї дяківської: батько єго Григорий був спершу дяком в Нових Мамаївцях, а відтак по смерті своєї дружини вступив до монастиря. Початкову науку поби-

рав Брофтей у свого батька, а відтак ходив до школи нормальної і реальної в Чернівцях; по скінченю шкіл висших записав ся на політехніку у Відні. Опісля став професором історії природи й хемії у висшій школі реальної в Чернівцях, де й учительєє й досі.

Вирісши під сільською стріхою мав він при своїй природній вдачі до глибоких спостережень доволі нагоди пізнати

характер і побут нашого хлібороба, а вельми чуле серце його мусіло відчувати всю недолу мужицького стану й зродити в нім любов до народу й шире бажання прийти йому в поміч. Се чувство мусіло скріпити оповідання батька про давню славу козацьку, а й ті українські писавя, які одержував від о. Федоровича [тепер пароха у Ревній]. У віденській „Січі“ навчився він ще більше любити рідну мову й пісню. Вернувши до Черновців взяв ся враз з іншими за діло, щоби перетворити тамашню „Руську Бесіду“, в котрій газдували москвофіли, в товариства касинового в просвітньо-народне, що й удалось. Сим, особливо-ж заснованем часопису „Буковина“ і „Бібліотека для молодіжї“ [тепер „Ластівка“], що з успіхом стали ширити й боронити українсько-руську ідею народну, настало на Буковині инше житє, котре брештей Пігуляк,

щарий і вельми трудящий член-діяч усіх черновецьких народовських товариств, спирав щиро й совістно та розумно, по-мимо свого слабого здоров'я та довгої недуги ба й смерті своєї подруги й виходячих з того клопотів домашніх.

По невсипучій напруженій праці проф. Пігуляка, дра Стоцького, Ом. Поповича і иньших над осявідомленем буковинських Русинів, настала вкінці, перед кількома літами, зміна до ліпшого. Буковинські Русини виступили й на арену публічного житя. При виборах до бук. союму виїшов і проф. брештей Пігуляк. Тут скоро дав ся пізнати яко визначний бесідник і незляканий оборонець наших прав народних. Перед роком іменував его цісар членом буковинської ради шкільної краювої.

ХРОНІКА.

* Перед кількома днями виїшла у Львові з друкарні В. Маневського, а накладом редакції журналу „Житє і Слово“, в московській мові книжочка з представлєнем тяжкого гнету, який терпить наш нарід — его мєва і література в царстві російськєм, а кінчить ся покликом України до всієї Європи, щоби та в імє свободи, цивілізації і братства народів піддержала єї і ободрила.

* Товариство „Просвєта“ рішило надрукувати в книжочці за май повістку з народного житя адв. дра А. Чайківського під заг. „Образ гонімоу“. Рівночасно в порозуміню з артистом Івасюком з Монахова порішено змінити непрактичну вінету теперішню на окладинах книжочок „Просвєты“, заступаючи єї мініатюрою ілюстрацій ра граматах членських.

* В н-рі 8 петерб. „Нивы“ поміщена ілюстрація Ілжєвиче до Шевченкових „Гайдамаків“, а саме до уступу: Конфедерати у титара [...] У печі пала огонь і сьвітить на всю хату...“ т. II.]

* Від 3—17 ст. ст. єчня в салі дворянського збору в Харкові трївала вистава образів артиста Н. Е. Лунда. Сей талановитий пейзажист спеціалїзував свою артистичну роботу на українських, а особливо на дніпровських видах. З 20-ти виставлєних ним образів багато звертає на себе увагу сьвіжістю красок і правдивою поезією.

* Композитор о. Копко працює тепер над одноактовою оперою під заг. „Дарина“, до котрої лібрєто написав артист нашого театру Лев Лопатинський, взявши тему з житя нашого підгірського люду.

* Труп М. Кропивницького, в склад котрої входять Шоестаковська, Азовська, Борисоглібська, Глазуненко, Загорський, Гайдаманка, Рафальський і инші, гостила в Полтаві, а відтак в Харкові. Трупа Садовського давала досї вистави в Одесї. Товариство Саксаганського, котре складають обидві Верини, Лівицька, Войничовська, Шевченко, Суслова, Тибишевич, Садовська, Карпенко-Карий, Гриняй, Кулябо, Васильківський, Молославський, Щербина і ин., давала вистави останніми часами в Кишинєві, а відтак в Одесї. Окрім сих більших товариств грали українські групи: Л. Манька в Смоленську, Дворниченко в Остролєнці, К. С. Галицького в Катеринославі, Мирова-Бєдюха в Твері а відтак в Москві, Захарченко в Мариуполі і Португалова-Касиненка [в склад котрої входили Калініна, Клименко, Орлик, Жарченко, Щербина і ин.] в Харкові.

* „Литературно-драматическое общество“ в Астрахані урядило в грудні мин. р. урочистий вечер в честь Ів. Котляревського. По прочитанні біографічних вісток про К-ого, оцінки его творів, відіграно „Москаля-чарівника“. Відтак хор відсїпвав кілька укр. пісєнь.

* Наш письменник уч. Володимир Коцовський аложив сими днями докторат філософії на університеті в Чернівцях. Яко дисертацію докторську предложив працю „Історично-критичні замітки“ до „Слова о полку Игорєв“.

* Дня 22 н. ст. марта с. р. мав др Іван Фравко габілітаційний виклад на доцентуру історії українсько-руської літератури у львівськєм університеті. Темою викладу був розбір Шевченкової „Наймички“.

* В літнім семестрі 1894-95 читати ме на виділї філософичнім завч. проф. др Грушівський: „Курс історії Руси, період давній“ [далї] і „Великий Новгород, історія, устрій і побут его до кінця XV віку“, — а на виділї правничім надзв. проф. др Стебельський: „Австрійське поступованє карне“ сполучене з семінаром криміналістичним.

* На засіданні історично-філософичної секції Наук. тов. ім. Шевченка дня 1 н. ст. марта відчитав др К. Левіцький свій реферат про нові студії о карнім праві Литовського статута Демченка. Максимейка і Малиновського, котрий то реферат мав в скорочєню увійти в бібліографічний відділ „Записок“. Відтак на внесенє референта секція застановилася над справою видавництва памяток руського права. Зібраві члєни секції згодились на думку проф. Грушівського, що найвідповіднішим предметом виданя на перший раз має бути Литовський статут в трьох его редакціях. — На засіданні 19 н. ст. марта др Грушівський вказав на цікаву рукопись в інституті Осолінських у Львові, в котрій містїть ся римсько-католицька метрика самбірська. Записки в ній сягають 16 віку, а звертають в них увагу переходи православних на латинський обряд, між тим також і бранців з війни польсько-московської. Реферат дра Гр-ого поєвнєть ся в „Записках“. Судия Авт. Дольницький подав початок свого реферату про студію Липинченка над внутрішньою історією Галицької Руси в перших десятиках літ по єї переходї під польське правління.

* Товариство „Просвєта“ розписало 9 н. ст. марта с. р. конкурс на стїпендію ім. Т. Шевченка під такими умовами: З доходів майна сеї стїпендії, почавши від 1 липня с. р. буде надавати ся поки що одна запомога стїпендіяна в річних 100 зар. а. в., котрі будуть виплачувані в двох піврічних ратах по 50 зар. О сю запомогу можуть убогати ся передовсім убогі талановиті літерати і артисти руської народности, як також убога талановита молодїж руської народности, що по укінченню шкільних віддє ся спеціальним студіям науковим. Запомогу надає головний відділ тов. „Просвєта“ у Львові кожного року. Подана о наданє сеї запомоги стїпендіяної в році біжучім, як також в роках послїдуючих, мають увійти до головного відділу „Просвєты“ найдалїше до дня 31 мая дотичного року.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Дитячий, хлопячий і молодечий вєкъ. Повєсть Л. Н. Толстого. [„Бібліотека найзвичайнїших повєстей“ Том 50]. — У Львові,

1894 (виїшов в лютім 1895 р.). Друк Шевч. Накладом ред. „Дзєла“. 428 стор. мал. 8°. Ціна 80 кр.

Садъ при хатѣ (.). Написавъ Едмундъ Янковскій (.). [Зъ 23 рисунками и 4 планами садовъ]. За дозволомъ автора переклавъ зъ третього польского виданя Константинъ Редчукъ народный учитель (.). [Книж. тов. „Просвєта“ Чо 178 а 3 і 4 за 1895 р.]. — У Львові, 1895 р. Друк. Шевч. 81 + 3 пен. + VII стор. в мал. 8°. Ціна 15 кр.

Якъ треба жыты та инши оповидання. П. З. Р-ои. — В Москві, 1894 р. Виданє Е. А. Губанова. 108 стор. 16°. Ціна 15 коп.

Зміст: Як треба жити. Добрий хлопець. На всїх не догодиш. Бог нам дав і ми людям здїяймо. На корабелї. [Дві згідки з подорожі]: 1. Акула. 2. Хлопець та малпа. Неправедний суд. Як чоловік конєм був. У сїгту. Скрипаль та вовки. Крамар та Сьвятїй. Орел. Додаток: Бїят за брата. Написав Семен Гордієнко.

За батьковскій грѣхъ. Повѣсть изъ украинскихъ преданій П. К-го. — В Москві, 1894 р. Друк. Вільде. 108 стор. 16°. Друк. 6000 прим.

Я. Р-овъ. Смерть казака на чужбинѣ. Стихотвореніє. — В Ростові на Дону, 1894 р. Друк. Тер-Абрамїяна. 16 стор. 16°. Друк. 2000 прим.

И. Каманинъ. Къ вопросу о казачествѣ до Богдана Хмельницкаго. — В Київї, 1894 р. Друк. Корч. Нов. 59 і 24 стор. 8°. Друк. 150 прим.

Ө. Кудринскій. Утопленница. Этнографическій разсказъ. [Відбитка з „Кієв. Стар.“]. — В Київї, 1894 р. 57 стор. 8°. Друк. 110 прим.

Ник. Бѣляшевскій. Случайныя находки на княжей горѣ въ 1893 г. [Від. з „Кієв. Стар.“]. — В Київї, 1894 р. 10 стор. 8°. Друк. 105 прим.

б) періодичні виданя.

Житє і Слово. [1895 р. Книж. П. За марець і сьвітєнь. Стор. 161—320 в 8°]. Зміст: Із чужих квітників. Із переписки наших діячів. Сон князя Сьвятослава, драматика Ів. Франка (копець). Із уст народа: А. Пісні. Б. Легєнди. В. Казки. Г. Новелі і фаблїо. Д. Міти і віруваня. Е. Оповіданя про історичні особи і відносини — Основни суспільности, повість Ів. Франка. Шаг-наме-перека. Хв. Кримського. Нові варіанти коб, зарєсних єсївїв, подає М. Драгоманов. Літературні стремління галицьких Русинів, Ів. Занєвича. Євангелїє, статя Морїса Верна перекл. Л. У. Знадоби для пізнаня нар. звичаїв і поглядів правних, Вол. Охримовича. Із старих рукописів. Матеріали і уваги до історії австро-руського відродженя. Критика і бібліографія.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЙ.

Вп. В. Одержали і надрукуємо. Вп. автор „Поклику“. Пішло до коша. Вп. Ост. Мак. Надрукуємо в Ч-ї 7, бо скорше не було місця. Еп. Гр. Залюб. Може удасть ся нам примістити. Чи нема у вас портрета Ів. Манжури? Коли-б був, просили-б ми его нам позичити.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ виносить: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 зар., [для заграниці 16 рублів або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зар., [для заграниці 12 рублів або 24 марок], на пів року 3 зар., на чверть року 1 зар. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Осип Маковей.